' કલિકાલસર્વ જ્ઞ' શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત

वीतरागस्तव

सविवेयन : संश्वाव्यानुवाह

ना, भी केला बतागर सूरि जानम हिर भी महावीर जैन आराष्ट्रना केन्द्र, केला. थि. गांबीनगर, पित-382009.

વિવેચનકર્ત્તા (ટીકાકર્ત્તા) : કાવ્યાનુવાદકર્ત્તા ડા. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઈ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ.

: प्रकाशक :

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નિજાભ્યાસમંડપ ટ્રેસ્ટ, પ્રમુખ — માહનલાલ ચીમનલાલ શાહ અમદાવાદ. ' કલિકાલસર્વ જ્ઞ' શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત

વીતરાગસ્તવ

સવિવેચન : સકાવ્યાનુવાદ

વિવેચનકર્ત્તા (ટીકાકર્ત્તા) : કાવ્યાનુવાદકર્ત્તા **હાં. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઈ મહેતા,** એમ. બી. બી. એસ. : सुद्रक्ष :

અ'બાલાલ હીરાલાલ પટેલ, એન. એમ. પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, દરિયાપુર હેબગરવાહ અમદાવાદ

प्रथम स्थावृत्ति : प्रत १००० ડીસેમ્યર ૧૯૬૫ સંવત ૨૦૨૨ (सर्व ७३५ विवेयन धर्ताने स्वाधीन)

મૂલ્ય : ત્રણ રૂપીઆ

: પ્રાપ્તિસ્થાન :

શ્રીમદ્ર રાજચંદ્ર પાઠેશાળા, કે. પંચલાઈની પાળ, **અમદાવાદ.** શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર આશ્રમ, વડવા. ખંભાત.

'કલિકાલસર્વજ્ઞ'શ્રા હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત **વી ત રા ગ સ્ત વ** સવિવેચન : સકાવ્યાનુવાદ

વિવેચનકર્ત્તા (ટીકાકર્ત્તા) : કાવ્યાનુવાદકર્ત્તા **ડાં. ભગવાનદાસ મનઃસુખભાઈ મહેતા,** એમ.બી.બી. એસ.

: પ્રકાશક :

શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર નિજાલ્યાસમાં હેપ ટ્રસ્ટ, પ્રમુખ—માહનલાલ ચીમનલાલ શાહ અમદાવાદ

भा आ केला बसागर सूरि ज्ञानम दिर भी महावीर जैन आराषना केन्द्र, **केन्द्र**, केन्द्र, श्री डिरत्य द्रगाश्रत्राश्रत्र अधिला



જન્મ : મારખી સં. ૧૯૧૨ માગશર શુદ ૧૫

દેહાત્સર્ગ: મારખી સં. ૧૯૭૫ ફાગણ વદ ૧૧

(11. २とー3ー1と1と For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

Jain Education International

શ્રી રૂપખાઈ કિરત્ચંદ્ર મહેતા



જન્મ **લાધિકા** સં૧૯૧૪ in Education International દેહાેત્સર્ગ' : માર**ળી** સં. ૧૯૯૦ માહ વદ ૧૧

dl. ੧०-**২**-੧೬३४ For Private & Personal Use Only www.jainelibrary.org

સમર્પણ

મ્હારા પૂ. દાદા ઋજીમૂત્તિ શ્રી કિરત્ચંદ્રભાઈ તથા

મ્હારા પૂ. દાદી વાત્સલ્યમૂત્તિ શ્રી રૂપળાઈના ચરણકમળમાં

સ્વલ્પ સ્મૃતિઅંજલિરૂપ

આ મ્હારા સવિવેચન ગ્રંથ સમર્પણ કરી

કૃતકૃત્યતા અનુભવું છું.

(દાહરા)

વીતરાગ ભગવાનનું, સ્તવ મહાન કૉરત ંત; હેમચંદ્ર ભક્તિ સુધા-રસ કિરત વેરંત; 'કિરત્ભક્તિરસ ચંદ્રિકા', ટીકા નામ છે જાસ; અપું વિવેચનગ્રંથ આ, આપ ચરણે સાલ્લાસ.

—ભગવાનદાસ

પ્રકાશકનું નિવેદન

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નિજાલ્યાસમંડેપ ડ્રેસ્ટના ડ્રેસ્ટી મંડળને શ્રી વીતરાગસ્તવ જનસમુદાયની સન્મુખ રજી કરતાં ખૂબ આનંદ થાય છે. કળિકાળસર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યજીની આ અદ્ભુત કૃતિ છે. મૂળ સંસ્કૃત ભાષાના શ્લોકામાં વીતરાગ ભગવંતની પરમ સ્તુતિ તે મહત્ પુરુષે રચી છે. આ સ્તાત્રની ખાસ વિશિષ્ટતા એ છે કે જૈન ધર્મના ઉદ્ધાર કરનાર શ્રી કુમારપાળ મહા-રાજાને માટે શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે રચના કરી છે, અને તેના નિરંતર પાઢ તેઓશ્રી કરતા હતા. એવા આ સ્તાત્રને ગુજરાતી સરળ ભાષામાં ગઘ-પદ્યાનુવાદ કરી તે પર તલસ્પશી સુંદર વિવેચન લખી મુંબઇ નિવાસી ડૉ. ભગવાનદાસ મનસુખભાઈ મહેતાએ મહા ઉપકાર કરી છે.

ડો. ભાગવાનદાસ અધ્યાત્મલક્ષી જ્ઞાનાપાસક, જ્ઞાન-દાનની વૃત્તિવાળા અને જીવનના ઉલ્લાસ તે શ્રેયકાર્યમાં માનનારા પ્રખર અભ્યાસી પુરુષ છે. અત્યારસુધીમાં તેઓશ્રીએ નીચે પ્રમાણેનાં ગ્રંથા લખ્યા ને પ્રગટ કર્યા છે—યાગદેષ્ટિસમુચ્ચય સવિવેચન શ્રંથ (મહાટીકા), યાગદિષ્ટિકળશકાવ્ય, લલિતવિસ્તરા સવિવેચન શ્રંથ, પ્રજ્ઞાવળાધ માલમાળા,—શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીની સૂચિત સંકલનાનુસાર, આનંદઘનજીનું દિવ્ય જિનમાર્ગદર્શન અને પ્રભુસેવાની પ્રથમ ભૂમિકા, ઇત્યાદિ. તેમજ તેઓશ્રીએ લખેલા શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના અધ્યાત્મ ચરિત્રના મહા મંથ હાલ છપાઈ રહ્યો છે.

તેઓ શ્રીએ (ડૉ. ભગવાનદાસે) કાે પણ પ્રકારની આર્થિ'ક અભિલાષા રાખ્યા સિવાય આ બ્રંથ આ સંસ્થાને પ્રગટ કરવા સુપ્રત કર્યા છે, એટલું જ નહિં પરંતુ તેનું પ્રકાશનકાર્ય પણ પાતે જ સંભાત્યું છે અને તેમાં પાતાના અમૃલ્ય સમય ખર્ચ્યા છે. આ સંસ્થા સાથે તેઓ શ્રી, તેઓ શ્રીના સ્વ. પિતાજ પૂ. શ્રી મનસુખભાઈ કિરત્યંદ મહેતાના કારણે સંકળાએલા છે. પૂ. શ્રી મનસુખભાઈના આ સંસ્થા ઉપર ઘણા પ્રેમ હતા.

આ અદ્ભુત કૃતિ વીતરાગ સ્તવ (સ્તાત્ર)નું જન-સમુદાયના લાભાર્થ પ્રકાશન કરવા માટે તેઓશ્રીએ (ડૉ. ભગવાનદાસે) અમને સાંપણી કરી છે તે બદલ આ સંસ્થાનું ટ્રસ્ટી મંડળ અંતઃકરણપૂર્વ કે તેઓશ્રીના આભાર માને છે.

> શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નિજાભ્યાસ મંડપ ટ્રસ્ટ પ્રમુખ શ્રી. **માેહનલાલ ચીમનલાલ શાહ**

વિશ્વવંદ્ય વીતરાગ દેવ

भवबीजाङ्कुरजनना रागादयः क्षयमुपागता यस्य । ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मे ।। इमां समक्षं प्रतिपक्षसाक्षिणामुदारघोषा मुद्घोषणां ब्रुवे । न वीतरागात्परमस्ति दैवर्त, न चाप्यनेकान्तमृते नयस्थितिः ।। —श्री देभश्रेदाशार्थः

यस्य संक्लेशजननो रागो नास्त्येव सर्वदा । न च द्वेषोऽपि सत्त्वेषु शमेन्धनदवानलः ।। न च मोहोऽपि सज्ज्ञानच्छादनोऽशुद्धवृत्तकृत् । त्रिलोकस्यातमहिमा मह।देवः स उच्यते ।।

—શ્રીહરિભદ્રાચાર્યજી

श्रुद्धस्त्वमेब विबुधाचितबुद्धिबोधात्, त्वं शङ्करोऽसि भुवनत्रयशंकरत्वात्। धाताऽसि धीर शिवमार्गविधेविधानात्, व्यक्तं त्वमेव भगवन् ! पुरुषोत्तमोऽसि ।।—श्री सक्ताभरस्ते।त्र प्रशामरसनिमग्नं हिष्टयुग्मं प्रसन्नं, वदनकमलमङ्कः कामिनीसङ्गशून्यः । करयुगमपि यत्त शस्त्रसंबंधवंध्यं तदसि जगित देवो वीत्रागस्त्वमेव ।।

—શ્રી મહાકવિ ધનપાલ

जयंति यस्याऽवदतोऽिष भारती, विभूतयस्तीर्थकृतोऽप्यनीहितुः । शिवाय धात्रे सुगताय विष्णवे, जिनाय तस्मै सकलात्मने नमः ॥ —श्री पूज्येपाहस्वाभी

ज्ञानलक्ष्मीधनाइलेषप्रभवानंदनंदितम् ।

निष्ठितार्थमजं नौमि परमात्मानमव्ययं ॥ —श्रीशुलयं द्रायार्थः १०

પ્રસ્તાવના

भवबीजाङ्करजनना रागादयः क्षयमुगागता यस्य । ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तस्मै ।।

—શ્રી. હેમથન્દ્રાચાર્ય કૃત મહાદેવસ્તાત્ર.

આ વીતરાગસ્તવ કલિકાલસર્વ શ્રી હેમચન્દ્રા-આર્ય જીની અમર કૃતિ છે. ન वीतरागात परमस्ति दैवतम्— વીતરાગથી પર દૈવત—દેવતાપણું છે નહિં એમ ઉદ્દેશષનારા હેમચન્દ્રાચાર્ય જીએ અત્રે પૂર્ણ ભક્તિભાવથી વીતરાગ ભગવાનની સદ્દભૂત ગુણાથી અદ્દલત સ્તુતિ કરી છે. આ સ્તવ એમ તો દેખાય છે સાવ સાદું, પણ તેમાં ઘણા ઊંડા ભાવા ભર્યા છે. તેમાં કંઇક ભાવા શોધવા આ વિવેચન-કર્ત્તાએ અત્ર યત્કિચિત્ પ્રયાસ કર્યા છે, તે પ્રત્યે દષ્ટિપાત કરતાં સુદ્ર વાંચકને જણાઈ આવશે.

આ વીતરાગસ્તવની રચના કલિકાલસર્વ સે ખાસ ગૂજે રદેશાધિપતિ પરમાર્હત કુમારપાળ મહારાજ માટે—એમના સ્વાધ્યાય–ભક્તિ અર્થે કરી હતી, એ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ હકીકત છે; અને તે આ પ્રંથના પ્રથમ પ્રકાશ અને અંત્ય પ્રકાશના અંતે આવતી કુમારપાળ મહારાજને મંગલાશિષ્ર્પ આ પુષ્પિકા પરથી સ્વયં સ્થિત થાય છે—

'श्रीहेमचन्द्रप्रभवाद्वीतरागस्तवादितः । कुमारपालभूपालः प्राप्नोतु फलमीप्सितम् ॥ ' આ પ્રંથ વીશ પ્રકાશમાં વિભક્ત થયેલ છે; પ્રત્યેક પ્રકાશમાં ૮-૯ કે ક્વચિત તેથી વધારે શ્લોકા છે. પ્રત્યેક પ્રકાશમાં કયા વિષય આવે છે એના નામનિદે શ મૂળમાં નથી; તથાપિ અંતર્સ શાધનથી તેમાં આવતા વિષય સંશાધી વિષયની સુગમતાથે આ લેખકે તે તે પ્રકાશને તે વિષયનું મથાળું આપ્યું છે. આ વીશ પ્રકાશમાં આવતી વસ્તુનું સંક્ષેપે દિગ્દર્શન આ પ્રકારે—

પ્રથમ પ્રકાશમાં સ્તવકારે મંગલ કરી સ્તવ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે. બીજા-ત્રીજા-ચાથા-પાંચમા એ ચાર પ્રકાશમાં વીતરાગના ચોત્રીશ અતિશયનું વર્ણન કરી દેખાડ્યું છે : બીજામાં વીતરાગના જન્મસહજ ચાર અતિશય, ત્રીજામાં કમ દ્વયજન્ય અગીયાર અતિશય, ચાથામાં દેવકૃત અગીયાર અતિશય, પાંચમામાં અષ્ટ પ્રાતિહાર' (દેવકૃત અતિશય)-એમ અનુક્રમે ચાત્રીશ અતિશય વર્ષ 'બ્યા છે. આ અતિશય એટલે શું ? જગતમાં બીજા કાઈમાં પણ ન હાય એવા અતિશાયિ-ચઢીયાતા. (surpassing all) ગુણુપ્રભાવ-મહિમાવિશેષ તે અતિશય. વીતરાગ ભગવાનના આ **અધા અતિશ**યોના પણ મૂળ આધારભૂત આ ચાર અતિશય છે: અપાયાપગમાતિશય, જ્ઞાનાતિશય, પૂજાતિશય, વચનાતિશય. આત્મગુણને અપાય-હાનિ કરનારા ઘાતિકમેના અપગમ (દૂર થવું તે) થયેા હાેવાથી, લગવાનનાે **અપાયાપગમ અતિશય**. જગત્માં અન્ય કાેઈ પણ વ્યક્તિ કરતાં ચઢીયાતાે એવાે અતિશયવંત ગુણ વત્તે છે. કેવલજ્ઞાન-કેવલદશ નના પ્રગટ-

પણાથી આ સર્વંત્ર સર્વંદર્શાંના જ્ઞાનાતિશય ગુણ સૌથી: ચઢીયાતા અસાધારણ વત્તે છે. કર્મનાશ અને ધર્મપ્રકાશને લીધે પરમપ્ત્ય એવા શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ પ્રગટ્યો હાવાથી એમના પૂજાતિશય જગત્માં સર્વં શ્રેષ્ઠ વત્તે છે. અને દેહ. છતાં દેહાતીત દશાએ વિચરતા આ જીવન્મુક્ત ભગવાન, પરમ અમૃતવાણીથી પરમાર્થં મેઘની વર્ષા વર્ષાવી જગત્જીવાનું પરમ કલ્યાણ કરતા હાવાથી એમના વચનાતિશય ગુણ સર્વાત્કૃષ્ટ વર્ત્ત છે.

આવા પરમ મહત્ મહાતિશયસ પન્ન વીતરાગદેવના અખિલ જગત્માં કાઈ બરાબરાઓ જ નથી, તા એના પ્રતિપક્ષ તાે કેમ જ હાેઈ શકે ? એ દર્શાવતાં છઠ્ઠા પ્રકાશમાં વીતરાગના પ્રતિપક્ષના નિરાસ કર્યો છે; અને કદાચ કાેઈ એમ કહે કે તેના પ્રતિપક્ષ નથી એમ તમે કેમ કહા છા ? આ જગત્કર્ત્તા તાે તેનાે પ્રતિપક્ષ છે,–તેના જવાખમાં જગતુકર્તાને જ સચાઉા ઊડાવી દઈ સાતમા પ્રકાશમાં જગતુકત્તું ત્વવાદના નિરાસ કર્યો છે. આવા મહાઅતિશયવંત અતુલ વીતરાગના જગતુમાં કાેઈ ખરાખરાઓ છે જ નહિં એમ સુપ્રતિષ્ઠાપિત કરી, આઠમા પ્રકાશમાં એકાંતનું ઉત્થાપન અને અનેકાંતનું પ્રતિષ્ઠાપન કર્યું છે; અને આવું અનન્ય સત્સ્વરૂપ પ્રકાશનારૂં જેનું અપ્રતિહત અનેકાંત શાસન છે એવા આ પરમ વીતરાગ દેવના આ કલિકાળમાં પાતાને યાગ થયા તેના હર્ષાવેશમાં ક**લિકાલસર્વજ્ઞ મહા**-કુવિ હેમચન્દ્રાચાર્ય જીએ નવમા પ્રકાશમાં વ્યાંગમાં કલિકાલ-પ્રશંસા કરી છે—કલિકોળની વ્યાજસ્તુતિ (Praise in disguise) કરી છે.

> દીપ રાત્રિ વિષે દ્વીપ અન્ધિ વિષે, મરુમાં તરુ, અગ્નિ ય હિંમ વિષે; કલિમાં મળી દુર્લભ તેમ ઘણી, રજની કણ તુંજ પદાજ્જ તણી.

પછી ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩-૧૪ એ પાંચ પ્રકાશમાં આ મહાકવિએ વીતરાગ દેવની નાના પ્રકારની પરમ આશ્ચર્ય કારી અદ્ભુતતાએ ાનું ઉત્તમ કવિત્વમય વર્ણ ન કર્યું છે: દશમા પ્રકાશમાં સર્વ અદ્ભુતનિષ્ધ વીતરાગના વિરોધાલાસી ગુણની વિરોધાલાસ અલંકારથી અદ્ભુત સ્તુતિ કરી છે; અગીયારમા પ્રકાશમાં વીતરાગના અદ્ભુત વિલક્ષણ મહિમાતિશય પ્રકાશમાં છે; બારમા પ્રકાશમાં આજન્મ વૈરાગી વીતરાગના અદ્ભુત અલૌકિક વૈરાગ્ય વર્ણ બ્લે છે; તેરમા પ્રકાશમાં વીતરાગનું અદ્ભુત વિશ્વાપ કારિપણ ઉદ્દેશ છે; ચૌદમા પ્રકાશમાં આજન્મયાગી વીતરાગનું અદ્ભુત અલૌકિક યાગમાહાત્મ્ય વિસ્તાર્યું છે.

"રાગ ભરે જન મન રહેા, પણ તિહું કાળ વૈરાગ; ચિત્ત તુમારા રે સમુદ્રના, કાઈ ન પામે હાે તાગ.... શ્રી. શ્રેયાંસ કૃપા કરાે." —શ્રી યશાેવિજયજી

અાવા પરમ અદ્ભુત વીતરાંગના અન**ન્ય અતુલ** વીતરાગશાસનની પ્રાપ્તિથી શ્રી **હેમચંદ્રાચાર્યે** પંદરમા

પ્રકાશમાં પાતાની સ્વધન્યતા ચિંતવી સોળમા પ્રકાશમાં વીતરાગ પાસે પાતાના રાગાદિ દેાષ્તું ખેદનિવેદન કર્યું છે; અને સત્તરમા પ્રકાશમાં આત્મનિંદા અને વીતરાગ-શરણાપત્તિ કરી છે—વીતરાગદેવનું અનન્ય શરણ સ્વીકાયું^લ છે. આવા વીતરાગદેવનું ખીજા બધા કહેવાતા દેવાેથી ' વિલક્ષણ '—વિપરીત વિરુદ્ધ વિશિષ્ટ લક્ષણવાળું દેવપણું અઢારમા પ્રકાશમાં દર્શાવી, પરીક્ષક સુખુદ્ધિજનાને પરીક્ષાનું ખુલ્લું આહુવાન કરી **હેમચંદ્રાચાર્ય** જએ જગતના ચાેકમાં વીતરાગદેવની મહાપ્રતિષ્ઠા કરી છે; અને આવા વીતરાગદેવની આગ્રાઆરાધનભક્તિથી મુક્તિ થાય છે એમ એાગણીશમા પ્રકાશમાં હિંહિમનાદથી ઉદ્ઘાષી, વીશમા પ્રકાશમાં **કલિકાલસવ[્]રો** વીતરાગચરણે આત્મસમપ[્]ણ ક્યુ^લ છે, અને તેમાં અક્ષરે અક્ષરે અનન્ય ભક્તિરસથી નિઝ^લરતું અદુભુત કવિત્વ દાખવી **મહાકવિ હેમચંદ્રાચાર્ય** જીએ આ વીતરાગસ્તવને કળશ ચઢાવ્યા છે. આમ છે સંક્ષેપમાં આ **ગ્રાંથનું** વસ્તુદિગૃદશ^૧ન.

અને આ વિવેચકે આ વિવેચન પ્રંથની આ પ્રકારે ચતુર્વિધ ચાજના કરી છે: (૧) મૂળ શ્લાક, (૨) તેના કાવ્યાનુવાદ,—વિવિધ વૃત્તોમાં, (૩) અક્ષરે અક્ષર અર્થ, (૪) ટૂં કું વિવેચન,—મૂળના ભાવને ને હાર્દ ને સ્પર્શતું અને વિવેચતું. આમ આ વિવેચન પ્રંથની આ ચતુર્વિધ યાજના છે. અત્ર વિવેચનમાં કયા કયા વિષયા ચર્ચિત છે તે આ પ્રંથની અનુક્રમણિકા પ્રત્યે દષ્ટિપાત કરતાં સુત્ર વાંચકને સ્વયં જણાઈ આવશે, એટલે તેની વસ્તુનું અત્ર પિષ્ટપેષણ કરતા નથી.

આ ગાંધના પરિશિષ્ટમાં કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચંદ્રા-ચાર્ય કૃત મહાદેવસ્તાત્ર આપવામાં આવ્યું છે. મૂળ, કાવ્યાનુવાદ અને અર્થ એમ ત્રણ વિભાગમાં તેની યાજના છે; ફૂટનાટમાં દૂં કું ટિપ્પણ પણ આપ્યું છે. આ મહા-દેવસ્તાત્ર હેમચંદ્રાચાર્ય છએ સામનાથ મહાદેવ પાસે સંગીત કર્યું છે. બ્રાહ્મણાએ કુમારપાળ મહારાજને કહ્યું-આ હેમચંદ્રાચાર્ય મહાદેવને નમશે પણ નહિં, પણ **હેમચંદ્રાચાર્યે** તેા સાચા મહાદેવની અપૂર્વ સ્તુતિ કરી-સાચા મહાદેવ વીતરાગદેવની મહાપ્રતિષ્ઠા કરતું સ્તોત્ર લલકારી સર્વ કાેઈ ને આશ્ચર્યથી દિંગ કરી દીધા, અને છેવટે લલકાર્યું કે 'મવવીजાક્કુરजનના ' ઇ૦ (જીએા, આ પ્રસ્તાવનાના મથાળે ટાંકેલાે શ્લાક), અર્થાત્ ભવ-**બીજના અંકુર ઉપજાવનારા રાગાદિ જેના ક્ષય પામી** ગયા હાય, તે પ્રદ્યા વિષ્ણ હર વા જિન—ગમે તે હા, તેને નમસ્કાર હા !

ભવબીજરૂપ થનારા, રાગાદિ ક્ષય થઈ ગયા જેને; ખ્રહ્મા કે વિષ્ણુ કે, શિવ કે જિન હાે નમન તેને!

આ વીતરાગસ્તવના નવ પ્રકાશના મ્હારા કાવ્યાનુવાદ વિપુલ ડિપ્પણ સાથે પૂર્વે આત્માનંદ પ્રકાશમાં છપાયેલ હતા; વિશેષ લખાયેલ પણ છપાયેલ ન હતા. શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર નિજભ્યાસ મંડપ ડ્રસ્ટ સંસ્થા તરફથી શ્રી લાલભાઈ સામચંદભાઈ દ્વારા આ પ્રથ સંસ્થા તરફથી પ્રકાશિત કરવાની ઇચ્છા દર્શાવવામાં આવી,

તે મેં સહર્ષ સ્વીકારી, અને આ બંથની ઉપરમાં સવિસ્તર જણાવ્યા પ્રમાણે ચતુવિ ધ ચાજના ચાજ સંપૂર્ણ સમગ્ર બંથ તૈયાર કર્યો; તે આજે સુજ્ઞ વાંચકના કરકમળમાં આવે છે. વીતરાગદેવની અને વીતરાગ શાસનની પ્રભાવના કરનારા આવા બંથના પ્રકાશનના શ્રેયલાભ લેવામાં શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર નિજભ્યાસ મંદ્રપ ડ્રસ્ટ સંસ્થાએ અને તેના પ્રમુખશ્રી શ્રી માહનલાલ ચીમનલાલ શાહ તથા શ્રી લાલભાઈ સામચંદભાઈ શાહ શ્રી અરવિંદભાઈ ચિનુભાઇ શાહ આદિ સંસ્થાના ઉત્સાહી કાર્યકર્તાઓએ જે ઉલટ દર્શાવી છે—આવા ભક્તિબંથના પ્રભાવનમાં જે ભક્તિ દાખવી છે, તે ધન્યવાદને પાત્ર છે!

સત્શાસ્ત્રોને લખીં લખવીંને લક્તિ ભારી લહે છે, પૂજે અર્ચે શ્રવણ શ્રહણે અર્થ તેના શ્રહે છે; ભવ્યા પાસે પ્રગટ કરતા તેહ સજ્ઝાય દાવે, ત્રિંતે ભાવે પરમશ્રુતને વિશ્વમાંહી પ્રભાવે.

—યાગદષ્ટિકળશ (સ્વરચિત)

ય, ચાેપાટી રાેડ, મુંબઇ–િં⊍ જ્ઞાનપ'ચમી, ૨૦૨૨ ડૉ. ભગવાનદાસ મનસુખભાઈ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ.

શ્રી હેમચંદ્રાચાય^દને શ્રીમદ્દ રાજચંદ્રની ભવ્ય અંજલિ

शि हेमचं द्राचार्यं ने आठसे। वरस थयां. श्री आनं ह्वान्छने असे। वरस थयां. श्री हेमचं द्रा-चार्यं देश हो। असे। वरस थयां. श्री हेमचं द्रा-चार्यं देश हो। श्री आनं ह्वान्छ अस्ति आत्मि अप्य प्रवृत्ति ने मुण्य इरी. श्री हेमचं द्राचार्यं महाप्रकावक अणवान् क्षये। पश्मवाणा पुरुष हता. ते को। धारत ते। श्रू हो। पंथ प्रवर्त्तावी शक्वे कोवा सामर्थ्यं वान् हता. ते मे हो। प्रवर्त्तावी शक्वे कोवा सामर्थ्यं वान् हता. ते म हो। श्री हा हलार घर केटले सवाथी है। ह लाभ मा हासनी संण्या थर्छ. श्री सहलानं हलाना संप्रहायमां के ह लाभ मा हास हशे. को ह लाभना समूहथी सहलानं हल भे पोताने। संप्रहाय प्रवर्त्ताव्ये।, ते। है। ह लाभ अनुयायीकोने। संप्रहाय प्रवर्त्ताव्ये। शक्त ते। है। ह लाभ अनुयायीकोने। स्वाप्ति शक्ति.

પણ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને લાગ્યું હતું કે સંપૂર્ણ વીતરાગ સર્વત્ર તીર્થ કર જ ધર્મ પ્રવર્ત્ત ક હાઈ શકે. અમે તો તે તીર્થ કરની આજ્ઞાએ ચાલી

તેમના પરમાથ^રમાગ^રનું પ્રકાશ કરવા પ્રયત્ન કરનારા. વીતરાગમાર્ગ'ના પરમાર્થ' પ્રકાશવારુપ લાેકાનુબ્રહ **શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે** કર્યા. તેમ કરવાની જરૂર હતી. વીતરાગમાર્ગ પ્રતિ વિમુખતા અને અન્યમાર્ગ તરફથી વિષમતા, ઈર્ષ્યા આદિ શરૂ થઈ ચૂકચાં હતાં. આવી વિષમતામાં વીતરાગમાગ ભણી લાેકાેને વાળવા, લાકાપકારની તથા તે માર્ગ ના રક્ષણની તેમને જરૂર જણાઇ અમારું ગમે તેમ થાએા, આ માર્ગનું રક્ષણ થતું નેઇએ. એ પ્રકારે તેમણે સ્વાર્પણ કર્યું. પણ આમ તેવા જ કરી શકે. તેવા ભાગ્યવાન. મહાત્મ્યવાન્, ક્ષચાેપશમવાન્ જ કરી શકે. જૂદા જૂદા દશ નોના યથાવત તાલ કરી અમુક દર્શન સંપૂર્ણ સત્યસ્વરૂપ છે એવા નિર્ધાર કરી શકે તેવા પુરુષ લાેકાનુગ્રહ, પરમાર્થ પ્રકાશ, આત્માર્પણ કરી શકે.

શ્રી હેમચંદ્રાચારે ઘણું કર્યું. શ્રી આનંદ-ઘનજી તેમના પછી છસા વરસે થયા. એ છસા વરસના અંતરાળમાં બીજા તેવા હેમચંદ્રાચાર્યની જરૂર હતી. વિષમતા વ્યાપતી જતી હતી. કાળ ઉત્ર સ્વરૂપ લેતા જતા હતા.

—શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર

કર્લિકાલસવ^રજ્ઞ હૈમચ'દ્રાચાર્ય'ને ભક્તિ અંજાલ _{અનુષ્કુપ}—

જે ' કલિકાલસર્વા સર્વ' સાલ્યાસને; અઘ્યું શું અપેલું એવા, અનઘ્યું જ્ઞાનપાત્રને. ૧ ભારતીના મહાભક્ત, ને જયાતિઘ'ર ભારતે; શ્રી હેમાચાર્ય જન્મ્યા જ્યાં, ધન્ય ગુજ'ર રાષ્ટ્ર તે! ર

વસ તતિલકા—

સત્શબ્દશાસ્ત્રમય દેહ રૂડા બનાવી, અંત્માસ્વરૂપ તહિં કાવ્યરસા લસાવી; સાહિત્યસુંદરી અલ'કરીને સુછ'**દે**, સર્વા'ગસુંદર કરી **સૂરિ હેમચ**ે. 3

અનુષ્દ્રપ્—

લાક કલ્યાણને અર્થે, સમપ્યા દેહ ઇસુએ; તે જ અર્થે ઘણા જન્મ, અપ્યા શ્રી **હેમસૂ રિએ**. ૪

શાદૂ[°]લવિક્રીડીત—

સ્પર્કા પાણિનિ વાર્ણોની ચ કરતી વાણી વહે હેમની, સૌ પાંડિત્ય ગુમાનિતા ગળી ગઈ સૌ પાંડિત મન્યની; બીડાયા વદનાખ્જ વાદીજનના શ્રી હેમ–ચંદ્ર સ્કુર્યે, સવે વાડ્નમય વક્ત્ર–પદ્મ વિકસ્યા વાગ્વ્યામમાં તે લૅગ્યે.પ

અનુષ્દુપ્—

રાજપૂજ્ય છતાં જેણે, રાજપિંડ ગ્રહ્યો નહીં; હેમચાંદ્ર મહિષિ તે, ત્યાંગી પરમ નિઃસ્પૃહી. દ જે છ વર્ષ વચે સાધુ, આચાર્ય વર્ષ સત્તરે; "વય માં તેજમાં હેતુ," વિખુધા ન શું ઉચ્ચરે? હ

ઇંદ્રવજા--

"કરો ધમે છે ઉત્તમ ?" પૂછ્યું પ્રેમે, શ્રી સિદ્ધરાજે તહીં સૂરિ હિંમે; દેષ્ટ્રાંત 'સંજીવની ન્યાય' આપ્યું, અદ્ભુત નિષ્પક્ષપણું અતાવ્યું. ૮

વશસ્થ---

શ્રી હૈમની સર્વ વિપક્ષ સાર્ક્ષોએ, ઉદારઘાષા ઉદઘાષણા જ એ;

"न वीतरागात्परमस्ति दैवतम् , न चाप्यनेकान्तमृते नयस्थितिः॥" 'निराशीथी के। पर देवता नथी.

ારાગાથા કા પર દવતા નથા, વિના અનેકાંત નયસ્થિતિ નથી.'

ભુજ ગી-

મહાદેવનું બાેધી સાચું સ્વરૂપ, મહાદેવનું સ્તાત્ર કીધું અનૂપ; મહાદેવ શ્રી વીતરાગે સુરાગી, નમું **હેમસૂરી દ્ર** એવા સુભાગી. ૧૦ મહાદેવ પ્રદ્મા અને ખુદ્ધ વિષ્ણુ, અધા દેવ પ્રત્યે અહેા ! તે સહિષ્ણુ; સદા વીતરાગત્વ સવ⁶ત્ર પૂજે, ગુણી દિષ્ટિને તાે ગુણા માત્ર સૂઝે. ૧૧

"भवबीजांकुरजनना, रागादयः क्षयमुपागता यस्य। ब्रह्मा वा विष्णुर्वा, हरेा जिनो वा नमस्तस्मै॥ श्री भद्धादेव स्ते।श्र

સ્રગુધરા—

પામી સદ્બાધ જેના નૃપકુલતિલકે ભૂપ કુમારપાલે, આખા રાષ્ટ્રે 'અમારી ' પટહતણી કરી ઘાષણાએા કૃપાળે; લાખા મુંગા જીવાને અભય દઇ લીધી મૂક આશિષ ભારી, શ્રીહેમાચાર્ય એવા કરુણનિધિ કરા નિત્ય રક્ષા અમારી! ૧૨

અનુષ્દ્રપ્—

અદ્યાપિ યે દીસે તેના, પ્રભાવ ગુજરાતમાં; સામ્રાજ્ય જયાં અહિંસાનું,-જેવું ના અન્ય પ્રાંતમાં. મદ્યાસુર હણાવોં જે, કૃપામૂર્ત્તિ સૂરીશ્વરે; અહિંસા દેવીનું રાજ્ય; વર્ત્તાવ્યું જગતીતલે. ૧૪ ઇઠવંશા—

કા દક્ષ કાવ્યે પટુ કાઈ નાટ્યમાં, કા શબ્દશાસ્ત્રે વળી કાઈ ન્યાયમાં,

કાેઈ અલંકારમહી ય છંદમાં— સર્વત્ર નિષ્ણાતપણ જ **હેમ**માં ૧૫

ઉપજાતિ—

અગ્નિપરીક્ષામહિંથી સદાય, ઉત્તીર્ણુ સુવર્ણુ જગે પૂજાય; પ્રસિદ્ધ જાણું કરતી જ એમ, ગજારૂઢા તત્કૃતિ '**સિદ્ધહેમ'**.

१६

અનુષ્દ્વપૂ—

કષ છેદ અને તાપે, શુદ્ધિ સંસિદ્ધ હેમની વિશુદ્ધિ તેમ છે સિદ્ધ, હેમના 'સિદ્ધહેમ'ની. ૧૭

ભૂજ'ગી—

' ત્રિષષ્ટિ શલાકા નરા'ના ચરિત્ર, રચ્યા હેમચંદ્રે રસાળા પવિત્ર; સુણી જે સકર્ણો કરે કર્ણ ધન્ય, રસાસ્વાદી આનંદ લેટે અનન્ય.

વસ તતિલકા—

'કાવ્યાનુશાસન' જ 'દ્વચાશ્રય' 'ચાેગશાસ્ત્ર,' 'છં દાેનુશાસન' રચી વીતરાગસ્તાેત્ર; ઊંડાં અગાધ કવિતા સરિતા જલાેમાં, હૈમે નિમજ્જન કરાવ્યું રૂડા રસાેમાં.

ઇંદ્રવજ઼ —

જે 'અન્યયાગત્યવછેદ' આમ, રાખ્યા **શ્રી હેમે** ગુણુગામ નમ્ર; 'સ્યાદ્વાદ'ની 'મ'જરી' ત્યાં ખીલી છે. તત્ત્વન્ન કાકિલકુલે ઝીલી છે. ૨૦

સ્વાગતા-

સાધ કાેટિ ત્રણ શ્લાકપ્રમાણ, જે ગયા શ્રથી સુત્રાંથ મહાન; તે અપૂર્વ પ્રતિભાધર ભાનુ, હેમસૂરીશ ચિરાંજીવ માનું. ૨૧

અનુષ્ટુપ્—

ગુરુના ગુરુ સાહિત્ય,-સ્વામી સમર્થ તે મહા; ગુજ ર ભૂમિને ભાગ્ય-સુચાગે સાંપડ્યા અહા! રશ જયંતિ ઉજવી એવા, જયાતિ ધ ર મહાત્મની, ગુણુત્ત ગુજ રી ભક્તો, સાપે સાંજલિ ભાવની. ર૭ પૂર્ણિમા ચંદ્રવત્ ચામે, આતંદ છુધવૃંદને; દાસ ભગવાન તે વંદે, હેમચંદ્ર મુનીન્દ્રને. ૨૪

> ડૉ. ભગવાનદાસ મનઃસુખલાક મહેતા એમ. થી. થ્રી. એસ.

अभाद्धात

" દેવગ્રંદ્ર પ્રભુની હો કે પુષ્યે ભક્તિ સધે, આતમ અનુભવની હો કે નિત નિત શક્તિ વધે." શ્રી દેવસાંદ્રજી

આ જગત્માં ખરેખરા અર્થમાં મહાદેવ કાઇ હોય તો તે શ્રી વીતરાગદેવ જ છે, તેની મહાય્રતિષ્ઠા અત્રે ક્રિકાલસર્વ શ્રે કરી દેખાડી છે. આ વીતરાગદેવનું સ્વરૂપ શું છે? અને તેની ભક્તિનું પ્રયાજન શું છે? તેનું અત્રે સામાન્ય દિગ્દર્શન કરી, ક્લિકાલસર્વસ હેમઅંદ્રા-સાયે જીના જીવનવૃત્ત અંગે દું કું વિવેશન કરશું.

૧. વીતરાગ દેવનું સ્વરૂપ

વીતરાગ દેવ કહા કે જિનદેવ કહા, બન્ને પર્યાય– શખ્દા છે. 'જિન' એ સંપ્રદાયવાચક શખ્દ નથી, પણ મહાન્ તત્ત્વવાચક શખ્દ છે. રાગાદિ સર્વ આંતર્શત્રુઓને જીતી જે શુદ્ધ સહજાત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયેલા છે, એવા શુદ્ધ આત્મા તે 'જિન.' આત્મા અને કર્મના સનાતન શુદ્ધમાં કર્મ કટકના સંહાર કરી જે વિજયશ્રી વર્યા છે, એવા ખરેખરા શ્રીમદ્ આત્મવીર તે જ જિન; અને એવા જિન ભગવાન અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અનંત વીર્ય એ દિલ્ય આત્મગુણાના સ્વામી થયા હોવાથી. એ જ ખરેખરા 'દેવ' છે.

લિશ્વની લિશિષ્ઠ અને શ્રેષ્ઠ વિભૂતિરૂપ આવા આ જિત્તજેવ પુરમ 'અર્જુત્' અર્થાત્ વિશ્વની પૂજાના પરમ પાત્ર છે. સર્વ દેવેન્દ્રો જેને વંદે છે, અને સર્વ યાગીન્દ્રો જેને ધ્યાવે છે, એવા આ મહાદેવ સર્વદાને માટે સર્વ દેાષથી સર્વથા રહિત થયા છે. કારણ કે જેમાં સર્વ દાષો સમાય છે, એવા રાગ દેષ ને માહ એ ત્રણ મહાદેાષને આ મહાદેવે સર્વથા નષ્ટ કર્યા છે; અથવા પ્રકારાંતરે આ આ પરમ નિર્દોષમૂર્ત્તિએ આ અઢાર દેાષને નષ્ટ કર્યા છે.—

અનાદિ એવું આત્માનું જ્ઞાનસ્વરૂપ કે જેના પર અંનત કાળના અજ્ઞાનઆવરણના અનંત થર બાઝી ગયા હતા, તેને આ ભગવાન વીતરાગ દેવે બહાર ખેંચી કાઢી પ્રકટ કર્યું, ને અજ્ઞાન દોષને નિવૃત્ત કર્યો. નિદ્રા, સ્વપ્ન, જાઅત અને ઉજ્જામત એ ચાર દશામાંથી ઉજાગર અવસ્થા ભગવાને પ્રાપ્ત કરી; અર્થાત્ સહજ આત્મસ્વરૂપમાં અખંડ જાઅત આત્માપયાગમય પરમ જ્ઞાનદશા પામેલા ભગવાને નિદ્રા દોષની આત્યં તિક નિવૃત્તિ કરી. મિશ્યામિત નામની જે કુલટા સ્ત્રી આ જીવ સાથે અનાદિથી જોડાયેલી સંલગ્ન હતી, તેને અપરાધિની ને દુઃશીલ વ્યભિચારિણી જાણીને આ મહાત્માએ આત્મગૃહમાંથી બહાર કાઢી મૂકી; અને સપરિવાર સમકિત સાથે સગાઈ કરી મહા મિશ્યાત્વ દોષને—દર્શનમાહને ક્ષીણ કર્યો.

અને રાગ દેષ ને અવિરતિ પરિણામ કે જે ચારિત્ર-માહના જબરજસ્ત યાહા હતા, તે તા જેવી આ ભગવાનની વીતરાગ પરિણતિ પરિણમી કે તત્ક્ષણ બાઘા અની ઊઠીને નાઠા! ભગવાન જયારે ક્ષપકશ્રેણીરૂપ ગજરાજ પર ચઢયા ત્યારે-હાસ્ય, અરતિ, રતિ, શાક, દુગ ચ્છા, **લાય, વેદાદય** (કામ), એ તુચ્છ કૃષિપંક્તિ જેવા, ઢીલા માટીના ઢેફાં જેવા દેાષ તો ખિચારા કચાંચ ચગદાઈ ગયા! આમ ચારિત્રમાહના સર્વાનાશ કરી નિષ્કારણ— કરુણારસના સાગર આ પરમકૃપાળદેવે જ્ઞાનાદિ અનંત ચતુષ્ટય પ્રગટ કર્યું.

આવા આ પરમ વીતરાગ પ્રભુ ત્રિલાેકઅંધુ દાન સંખંધી વિઘ્નને—દાનાંતરાયને નિવારી, પરમ અહિંસાધ્યમંના ઉપદેશદાનથી સર્વજનને અભયદાન પદના દાતા થયા. લાભ સંખંધી વિઘ્નને—લાભાંતરાયને નિવારી, પરમ લાભરસથી મસ્ત એવા આ પ્રભુ, જગતને આત્મ-લાભમાં વિધ્ન કરનારા લાભ વિધ્ના નિવારક થયા. પંડિત-વીર્ય વહે કરીને વીર્ય વિધને—વીર્યા તરાયને નિવારી આ પ્રભુ પૂર્ણ પદવીના યાગી અન્યા. અને ભાગાંતરાય— ઉપભાગાંતરાય એ અન્ને વિધ્ન નિવારી આ પ્રભુ પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપરમણતારૂપ ભાગના સુભાગી થયા.

આમ અજ્ઞાનાદિ અઢાર દ્વષ્ણથી રહિત એવા આ જિનદેવ, વીતરાગ પરમાત્મા છે,—જેના અનન્ય ગુણાનું સંકીત્ત ન મુનિજનવૃંદ ગાય છે કે—"ત્હારું નેત્રયુગલ પ્રશમરસમાં નિમગ્ન થયેલું છે. તહારું મુખકમલ પ્રસન્ન છે. તહારો ઉત્સંગ સ્ત્રીસંગથી રહિત છે. અને તહારું કરયુગલ પણ શસના સંઅંધ વિનાનું છે. તેથી કરીને જગતમાં કાઈ ખરેખરા વીતરાગ દેવ હાય તા તે તે જે છે."

આવા પરમ નિર્દોષ ગુણમૂર્ત્તિ શ્રીમદ્ વીતરાગ દેવની આ પ્રકારે સ્વરૂપપરીક્ષા કરી, આ મનવિશ્રામી જિનવરના યુશ્ર જે માય ક્ષે, તે પણ સા '' ક્ષેનમાં ધુની મહેર નાજરક્ષિ !ક કૃપાદે દિદ્યી સ્માન દેશન મદને પામે છે. અર્થાત્ તે પાસ્ જિને ધાર તુલ્ય પરમાન દેમય સહજસાત્મસ્વરૂપ પદને પ્રાપ્ત છે. કારણ કે 'જિનપદ નિજપદ એકતા, લેદલાવ નહિં કાંઈ.' એટલે સિંહને દેખીને જેમ સજક્લગત સિંહને નિજસ્વરૂપનું ભાન થાય છે, તેમ જિનસ્વરૂપના દર્શને મુમુક્ષુ ભક્ત આત્માને 'દર્પણ જિમ અવિકાર' પ્રભુના રૂપદ્ય ખુમાં નિજસ્વરૂપનું દર્શન થાય છે.

(અનુષ્ટુપ્) શુદ્ધ ચૈતન્યના સ્વામી, સહજાત્મસ્વરૂપ જે; સુસુસુજન એવા તે, ભગવાન જિનને ભજે;

ર. વીતરાગભક્તિ પ્રયાજન

'' જિન પુદ નિજ એકતા, લેદુભાવ નહિં કાંઈ; લક્ષ થવાને તેહના, કહ્યાં શાસ્ત્ર સુખદાયિ.''

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી અને આ ઉપર કહ્યું તે જ વીતરાગદેવની-જિનદેવની લિક્લનું મુખ્ય પ્રયોજન છે. શ્રી જિન ભગવાનનું જેલું શુદ્ધ સફ્કજ આત્મસ્વરૂપ છે, તેલું જ શુદ્ધ નિશ્ચયનયની દિષ્ટિએ આ આત્માનું મૂળ સ્વરૂપ છે. કમેર્ રૂપ આવરણ ટળ્યું હોવાથી ભગવાનનું તે સ્વરૂપ સંપૂર્ણ વ્યક્તતા—આવિભાવ પામ્યું છે; આવરણ વર્તાતું હોવાથી આત્માનું તે સ્વરૂપ તિરાભાવ પામેલું હોઈ અવ્યક્ત-શક્તિપણ રહ્યું છે. આમ કમે આવરણરૂપ ઔપાધિક ભેદને લીધે ભગવાનમાં શ્રને આ આત્મામાં અંતર પડ્યું છે, જીવ અને શિવનો ભેદ પડ્યો છે. આત્રદદ્યન્જીના થણ્દામાં કહીએ

તો 'કમ'લિયા કે છા કારણ જોઈને કાઈ કહે મતિમાં ત.' મથુ મૂળ સ્વરૂપદિશ્રી તે ખંનેમાં કંઈ પણ લેફ નથી. જેવું 'ચાન'ત સખસ્વરૂપ' તે જિતપદ છે, તેવું જ આ 'મૂળ શુદ્ધ તે આત્મપદ' છે. આ જિનપદ અને તિજ્યપદની એકતા છે, એ લક્ષ થવાને માટે જ સખદાયક એવા સવે શાસનું નિરૂપણ છે, અને એ જ આ લહિતનું પ્રમાજન છે.

એટલે એવા અન'તસખસ્વરૂપ મૂળ શુદ્ધ તે આત્મ-પૂકતે જે ઇચ્છે છે તે 'હેરગીજને' તે પ્રગટસ્વરૂપી સચાગી જિનપદ્રની અખેડ એકનિકાશી આરાધના અવશ્ય કર્યી જેક એ.

ા ઇચ્છે છે જે જેગીજન, અનંત સુખસ્વરૂપ; મૂળ શુદ્ધ તે આત્મપદ, સચાગી જિન સ્વરૂપ. " —શ્રીમદ્ર રાજચંદ્રજી

કારણ કે તે જિન ભગવાને સ્વર્પસિદ્ધિરૂપ નિજ કાર્ય સિદ્ધ કર્યું છે, એટલે તે સ્વર્પસિદ્ધિરૂપ કાર્ય જે કરવા ઇચ્છતા હોય, શુદ્ધ સ્વસ્વભાવરૂપ માલ્લક્ષ્મની જે કામના રાખતા હોય એવા મુમુક્ષ જીવે, તેના અમાઘ કારણરૂપ તે કૃતકૃત્ય સિદ્ધ સ્વરૂપનું અવલંખન લેવું ઉપકારી છે. કાઈ પણ કાર્યની સિદ્ધિ એમ ને એમ તાબડતાંખ થઈ જતી નથી; તે કાર્યસિદ્ધિના કારણરૂપ બીજ પહેલાં વાવવાં પડે છે. પછી તેમાંથી અંકર કૂટી, છાડ બની, અનુક્રમે માહું વૃક્ષ થઈ, સિદ્ધિરૂપ કૂલક્લલારથી લચી પડે છે; તેમ માલ્લરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ માદે તેના અમાઘ કારણરૂપ ચાગળીજની ચિત્તભૂમિમાં વાવણી કરવી અતિ આવશ્યક છે, કે જે અમાઘ—અવંધ્ય ચાગળીજમાંથી ઉત્તમ ચાગલાવાંકર પ્રગટી—કૂટી નીકળી, અનુક્રમે મહાન્ માક્ષવૃક્ષ ફૂલીફાલી ફલ—કૂલભારથી લચી પડે છે, અને સાક્ષાત્ જિનસ્વરૂપ અથવા નિર્વાણરૂપ પરમ અમૃતક્ષળની પ્રાપ્તિ થાય છે, એટલા માટે માક્ષકાર્યની સિદ્ધિ માટે મુમુક્ષુ જવે તેના અવંધ્ય કારણરૂપ માક્ષસાધક ચાગ- બીજના ચિત્તભૂમિમાં પ્રક્ષેપ કરવા ચાગ્ય છે.

અને તે યાગ-બાજમાં સૌથી પ્રથમ અને સૌથી પ્રધાન એવું પરમ યાગબીજ શ્રીજિનેશ્વરની ભક્તિ છે, કારણ કે વીતરાગ દશાને પામેલા શ્રી જિનેશ્વર ભગવાન રાગ-દ્રેષ-માહાદિ સમસ્ત અંતરંગ શત્રુઓને જીતી લઈ, સકલ કમે કટકને! પરાજય કરી, શુદ્ધ સહજ આત્મસ્વરૂપમાં બિરાજમાન થયેલા શુદ્ધ આત્મા છે; અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અનંત વીચેથી યુક્ત એવા મુક્ત સિદ્ધ પરમાત્મા છે. એવા પરમયાગી સાક્ષાત્ શુદ્ધસ્વભાવમય માક્ષને પામેલા સિદ્ધ આત્માને આદર્શસ્થાને સ્થાપી, તેની એકનિષ્ઠ આરાધના કરવી તે મુખ્ય-પ્રધાન-અનુત્તમ યાગબીજ થઈ પડે એમાં જરાયે આશ્ચર્ય નથી.

" जिनेषु कुशलं चित्तं तन्नमस्कार एव च ।
णामादि च संशुद्धं योगबीजमनुत्तमम् ॥ "
श्रीखरिसद्रायार्थः कृत ये।गृहिष्टसुरुयय

શ્રાહારલદ્રાચાય છું કૃત વાગદાષ્ટ્રસમુ•ચ્ચય ઘૈટાના ટાળામાં ચિરકાળથી વસેલા સિંહશિશુનું દર્ષાંત અત્ર ઘટે છે. કાઇ સિંહનું બચ્ચું જન્મથી માંડી ઘટાના ટાળામાં વસ્યું છે, ઉછ્યું છે અને ચિર સંવાસથી તે પાતાને ઘેટું માની એઠું છે. ત્યાં કાઈ સિંહ દેખાય છે. તેને દેખી તે સિંહશિશુ ધારી ધારી તેનું રૂપ જુએ છે, અને પાછું પાતાનું સ્વરૂપ નિહાળે છે તો બન્નેનું સ્વરૂપ સમાન દેખાય છે, અને તેને ભાન થાય છે કે હું ઘેટું નથી પણ સિંહશિશુ છું. તેમ આ આત્મા પણ અનાદિકાળથી પરભાવના સંવાસમાં વસેલા છે, અને પાતાને પરરૂપ જ માની એઠા છે. તેને સમાધિરસભર્યા સ્વરૂપ-સિદ્ધ પ્રભુના દર્શનથી ચિરવિસ્મૃત નિજસ્વરૂપનું ભાન થાય છે.

"અજકુલગત કેસરી લહે રે, નિજપદ સિંહ નિહાળ; તિમ પ્રભુ ભકતે ભવિ લહેરે, આતમશક્તિ સંભાળ. અજત જિન તારને દીનદયાળ"—શ્રી દેવચંદ્રજી અને આમ તે જિન સમ સ્વરૂપસત્તા ઓળખે છે, એટલે તેના પ્રાગ્ભાવની—પ્રગટ આવિર્ભાવની ઇહા—ઇચ્છા તેને પ્રગટે છે કે આવું જિન ભગવાન જેવું પરમાન દમય શુદ્ધ આનંદઘન સ્વરૂપ મને પ્રગટે તો કેવું સારું? એવી અતરંગ રુચિરૂપ તીલ ઇચ્છાથી તે પરપરિષ્યુતિમાં નિરીહ—નિષ્કામ અંતરાત્મા બની આત્મપરિષ્યુતિ ભણી વળે છે.

"જિન સમ જિન સમ સત્તા એાળખી હેાછ, તસુ પ્રાગ્લાવની ઇહે;

અંતર અંતર આતમતા લહી હેાજ, પરપશ્ચિતિ નિરીહ....નિમપ્રભ"—શ્રી દેવચાંદ્રજી અને પછી એવા તે અંતરાતમાં આદરા પરમાત્મ સ્વરૂપની સાધના કરે છે. જેવા ઉપાસ્થ આદરા તેવી સિહિ થાય છે. કુશળ શિલ્પી જેમ આદરા ને (model) નિરંતર દિષ્ટિસન્મુખ રાખી પાતાની કલાકૃતિ ઘડે છે, તેમ મુમુલ્લ આત્મા પણ પ્રતિછંદસ્થાનીય-આદરા રૂપ પ્રલુને નિરંતર દિષ્ટિસન્મુખ રાખી આત્મસ્વરૂપની પૂર્ણ કલામય ઘટના કરે છે, 'દપ'ણ જેમ અવિકાર' પ્રલુના રૂપદપ'ણમાં નિજસ્વરૂપનું દશ'ન કરે છે.

" પ્રતિછંદે પ્રતિછંદે જિનરાજના હાેજી, કરતાં સાધક ભાવ; દેવચંદ્ર દેવચંદ્ર પદ અનુભવે હાેજી,

શુદ્ધ તમ પ્રાગ્રભાવ નિમપ્રભ." શ્રી દેવચંદ્રજી એટલે સ્વરૂપદર્શનના કામી એવા મુમુક્ષુ જવે તે ભાગવાનનું આરાધન-સેવન કરવા તત્પર થવું તે પાતાના જ આત્મકલ્યાણની-આત્મહિતની વાત છે. એથી કરીને સૌથી પ્રથમ તે ભગવાનનું સેવન કરવા આત્માથી મુમુક્ષુએ સર્વાત્માથી પ્રવર્ત્ત હેઈ એ.

" સ્વરૂપઆકાં સી મહાત્માઓએ એમ જિન ભગવાનની તથા સિદ્ધ ભગવાનની ઉપાસના સ્વરૂપપ્રાપ્તિના હેતુ જાહ્યા છે. ક્ષી ખુમાહ ગુખસ્થાનક પર્ય તે સ્વરૂપ ચિંતવના જીવને પ્રમળ અવલં ખન છે."

શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર અં. ૬૯૩

૩. ગ્રાંથકર્તા 'કલિકાલસવર્ જ્ઞ' શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજી

આવા પરમ નિર્દોષ અને પરમ ગુણુધામ વીતરાગ-**કેવની પરમ સ્તુતિરૂપ આ વીતરાગસ્તવની** અદ્**લ**ત રચના કરી જેણે અપૂર્વ વીતરાગભક્તિ દાખવી છે એવા 'ક**લિકાલસવ' રૂ[ં] શ્રી હેમચં દ્રચાર્ય છ**ના જવનવૃત્ત અંગે હવે એ શબ્દ કહીશું.

અહિંસાના મહામંત્ર ફૂંકી જેણે જગત્માં 'અમારિ'ના કંકા વગડાવ્યા, તે ' કેલિકાલસર્વ રૂં ' શ્રી હેમચંદ્રા- અર્યાના દયામય વીતરાગધમં ની પ્રભાવનામાં અનન્ય ફાળા છે. આ મહા જ્યાતિષેરની અસાધારણ પ્રતિભાશી અં જાયેલા મહારાજ સિલ્ફરાજ જયસિંહ તેમને ગૂજરાતનું ગૌરવ ગણી અહુમાનથી સન્માનતા; અને મહારાજ કુમારપાળ તા તેમના આજ્ઞાંકિત શિષ્ય અની, દયામય વીતરાગધમંના કેવા પ્રભાવક પરમાહેત થયા તે વાર્ત્તા ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ છે.

આ મહા જ્યાતિષ રના જન્મ ધંધુકામાં માહ વિશ્ધુ આચિંગની ગૃહિણી પાહિણીની કૃક્ષિએ સં. ૧૧૪૫ ના કાત્તિ કી પૃષ્ઠિ માના પુષ્ય દિને થયા. એમનું નામ ચાંગદેવ પાડવામાં આવ્યું. લઘુવયમાં જ અસાધારણ બુદ્ધિચાપલ્ય દાખવનારા આ તેજસ્વી ખાલક શ્રી દેવસ દ્રસ્ટ્રિના દૃષ્ટિપથે પડતાં, તેનામાં તેમણે મહાન્ શાસનપ્રભાવક થાય એવા લક્ષણ દીઠા. એટલે લઘુવયમાં દીક્ષા પ્રાયઃ ઉચિત નહિં છતાં, આવા કાઈ વિરલા અસાધારણ પાત્રના અપવાદ-વિશેષે શાસનપ્રભાવનાના હેતુ જાણી, તેમણે પાહિણી પાસે તે બાલકની ભિક્ષા માગી અને પાહિણીએ તે ભિક્તિથી આપી. આમ સં. ૧૧૫૪ ની સાલમાં નવ વર્ષની વયે આંગદેવ દીક્ષિત થઈ મુનિ સામચંદ્ર થયા, અને સ્વલ્પ સમયમાં સર્વ આગમસાહિત્યમાં પારંગત થઈ સત્તર વર્ષની વચે આચાર્ય હેમચંદ્ર બન્યા! શાસનધુરાને ધારછુ કરતા આ ધુરં ધર અસાધારણ પ્રતિભાસ પત્ન યુવાન આચારે અપૂર્વ પુરુષાર્થથી વીતરાગશાસનની સેવામાં જીવન સમય લું કર્યું. અમારૂં તો ગમે તે થાએા, અમે લહે થાડા ભવ વધારે વ્હારી લઇશું, પણ આ સત્ય અહિંસા-ધર્મ પ્રવત્તે ક પરમ લાેકકલ્યાણકારી વીતરાગશાસનની પ્રભાવના અવશ્ય થવી જ બેઈએ, એવી ઉદાત્ત ભાવનાથી તેમણે લાેકાનુ પ્રહમાં ઝંપલાવ્યું, અને લાેકકલ્યાણાર્થે જીવન સમય લું કરી વીતરાગ શાસનના અનન્ય જિસસનું કાર્ય કર્યું.

શ્રી હેમચં દ્રાચાર્ય વિદ્યાસિદ્ધ—મંત્રસિદ્ધ પુરુષ હતા. ગૂર્જરપતિ મહારાજા સિદ્ધરાજ આ મહાવિદ્યાસ પન્ન પુરુષના ગાઢ સંપર્કમાં આવ્યા. એક વખત સિદ્ધરાજે આ જગતમાં કેયા ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે? એવા સીધા પ્રશ્ન હેમચં દ્રાચાર્યને પૃછ્યો. જવાખમાં હેમચં દ્રજીએ શં ખપુરાણ મધ્યેનું ચારિસંજીવનીચાર ન્યાયનું દર્શત આપ્યું અને તે પરથી ગિલિપણે માર્મિક સૂચન કર્યું કે—હે રાજન્! હે પુરુષ- પંભ! જેમ તે વૃષભને ચરતાં ચરતાં સંજીવની ઔષધિ મળી ગઈ, તેમ તમે પણ જો સત્યતત્ત્વગવેષકપણે તમારી વિવેક ખુદ્ધિને કાઈ પર્ણ પૂર્વ બહે વિના મુક્તપણે છૂડી ચરવા દઈ, સર્વ દર્શનના તત્ત્વનું માર્ગ છુ—સંશાધન કરશા, તા તમને પણ સત્ય ધર્મના માર્ગ મળી આવશે. હેમ- ચંદ્રાચાર્યના આ અદ્દલત મધ્યસ્થ ભાવના ઉત્તરથી સિદ્ધ- રાજ તા દિંગ થઈ જઈ ફીદા ફીદા થઈ ગયા. એક વખત

भाળવા પર જીત મેળવી સિદ્ધરાજ પાછા ફર્યા, ત્યારે તેણે રાજસભામાં પૂછ્યું—મ્હારા રાજ્યમાં એવા કાઈ પંડિત છે કે જે બીજા વ્યાકરણની જરૂર ન પડે એવું નવું વ્યાકરણ રચી શકે? સર્વ'ની દૃષ્ટિ મહાપંડિતશિરામણિ હેમચંદ્રા- યાર્ય પર પડી, અને તેમણે તે માટેનું બીડું ઝડપ્યું, અને પાણિન આદિ વ્યાકરણને ભૂલાવી દે એવું સંસ્કૃત—પ્રાકૃત આદિ છએ ભાષાનું એક લાખ શ્લાકપ્રમાણ 'સિદ્ધહેમ' નામનું મહાવ્યાકરણ સાંગાપાંગ રચ્યું. મહારાજા સિદ્ધરાજે આ ભવ્ય પ્રથને હાથીની અંબાડીએ આરાપી તેનું પરમ ગૌરવ બહુમાન કર્યું.

પછી કાળક્રમે સિલ્લરાજનું મૃત્યુ થયે કુમારપાળે રાજ્યાસન લીધું, ત્યારે પોતાને અભયદાન આપનારા પોતાના પરમ ઉપકારી હેમચંદ્રાચાર્યનું સ્મરણ કરી તે તેમના ચરણપંકજના બ્રમર બન્યા; અને નિરંતર તેમના ઉપદેશામૃતનું પાન કરતાં અનુક્રમે વીતરાગધમં ના દઢ અનુયાયી અને વ્રતધારી ગૃહસ્થ થયા. સંપ્રતિ મહારાજની જેમ, આ ધર્માત્મા પરમાર્હત કુમારપાળે અવનિને જિનમં દિરમાં ડિત કરી; પોતાના રાજ્યમાં સર્વંત્ર સર્વ જીવને અભયદાન આપનારા અમારિ પટહ વગડાવ્યા; મદ્ય અસુરને દેશવટા દીધા; અપુત્રી આના ધનહરણના અન્યાય દૂર કર્યા; સર્વ ધર્મ પ્રત્યે સમભાવની દેષ્ટિ દાખવી સર્વંત્ર ન્યાયનીતિ ને સખશાંતિનું સામ્રાજ્ય ફેલાવ્યું. કુમારપાળની વિજ્ઞપ્તિથી શ્રીહેમચંદ્રાચાયે તેના સ્વાધ્યાયાર્થ વીતરાગ-સ્તવ અને યાગશાસનું નિરૂપણ કર્યું; ત્રિષષ્ટિ શલાકાપુરુષ

ચરિત્રનું રસમય મહાકાબ્ય ગૂંચ્યું. આવા રાજપૂજય **હેમરા દ્રાચાર્ય** મહારાજે કદી પણ રાજપિંડ **મ**દ્યો નર્દ્ધિ, એ એમની પરમ નિઃસ્પૃહિતાનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે.

तेमनी मध्यस्थता अने सर्व धर्म प्रत्येना समकाव अह्लत हता. ओड वणत तेओ। विहार डरतां से।मनाथ पाटण पधार्या. राजेन्द्र हुमारपाण पणु त्यां आव्या हता. विराधी जनाओ राजना डान लंलेर्या—आ हेमयंद्र महाहेवने नमशे नहिं; पणु हेमयंद्रायाये तेमनी आधारणा णाटी पाडी. तेमणे ते। महाहेवनुं सायुं स्वइप हर्शावनाइं महाहेवस्तात्र सलकायुं अने छेवटे गायुं हे— " मववीजाङ्करजनना रागादयः क्षयमुपागता यस्य। ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो जिनो वा नमस्तरमा॥" अर्थात् लवणीळां इर हत्पन डरनारा रागाहि केना क्षय पानी गया होय, ते प्रह्मा हो, विष्णु हो, हरहो, वा किन हो, तेने नमस्डार हो! विराधीओ ने राज हुमारपाण आहि ते। हिंग क थि गया.

હેમચંદ્રાચાર્ય આવા મહાન્ છતાં તેમની ગુણ-ગ્રાહિતા, સરળતા ને નિર્માનિતા આશ્ચર્યકારક હતા. એક વખત તેઓ શત્રું જયની યાત્રાર્થે ગયા હતા. ત્યાં લગવાન્ ઋષભદેવજીની સન્મુખ આ નિરિલમાની મહાન્ આચાર્યે, એક ગૃહસ્થ કવિ-મહાકવિ ધનપાલકૃત ઋષભપંચા-શિકા અપૂર્વ લાવથી ગાઈ; અને બાણ-કાદ ખરીને આંડી ઘે એવી તિલકમંજરી મહાકથાના સજેક આ મહાકવિ ધનપાલ પંડિતની આ કાવ્યકૃતિ તો પદે પદે કેવા અદ્ભુત ભક્તિરસ નિઝ^૧રે છે, એમ ભક્તો સમક્ષ તેની ભારાભાર પ્રશંસા કરી, પાતાનું અનુપમ ગુણુશ્રાહિપણું દાખવ્યું; અને ગૃહસ્થની સુકૃતિ પ્રત્યે ગુણુપ્રમાદ દાખવવાને બદલે મત્સરથી મુખ મચકાેડનારાઓને ભવિષ્યમાં ધડાે લેવા યાેગ્ય દાખલાે પૂરા પાડયો.

ં **શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે** શાસનપ્રભાવના**ર્થે** અનેક ચમત્કારા કરી અતાવ્યા કહેવાય છે, પણ તેમના માટામાં માટા ચમત્કાર (Miracle) તા તેમનું અદ્ભુત સર્વાંગીપણ (All-round) સાહિત્યસજેન છે. કાેઈ કાવ્યમાં, કાેંઈ નાડચમાં, કાઈ શખ્દશાસ્ત્રમાં, કાઈ ન્યાયમાં, કાઈ અલંકારમાં, કાેઈ છંદમાં દક્ષ હાેય, પણ સવ[િ]પડ્ (All-rounder) ' કેલિકાલસર્વજ્ઞ 'નું પાટવ તા સર્વજ્ર હતું. સાડા ત્રણ ક્રોડ ^{શ્}લાેકપ્રમાણ વિપુલ સાહિત્ય सर्जनारा आ साहित्यजगत्ना विराद पुरुषे (Collosus) એલું કાઈ પણ વાહમય ક્ષેત્ર નથી, કે જે પાતાના પદન્યાસથી ક્ષુષ્ણુ ન કર્યું હાય. સાહિત્યસુંદરીને સવધ અંગે અલંકૃત કરનારા આ અસાધારણ કાેટિના સાહિત્ય-સ્વામી (Literary Giant) મહાકવિની એકએકથી સરસ ચિરંજીવ કૃતિએા, આ મહાજ્યાેતિધ^૧રની યશ:પ્રભા અખિલ ભારતમાં પ્રસારી, પ્રાજ્ઞજનાને જ્ઞાનચંદ્રિકામાં નિમજ્જન કરાવતી અનુપમ આનંદ વિતરી રહી છે.

(શાદ્ભ'લવિક્રીડિત)

સ્પર્હા પાણિનિ વાર્ણોનીય કરતી વાણી વદા હેમની, સૌ પાંડિત્ય ગુમાનિતા ગળી ગઈ સૌ પંડિત મન્યની; બીડાયા વદનાખ્જ વાર્દી જનના શ્રી હેમચંદ્ર સ્કુરે, સવે વાહ્મય વક્ત્રપદ્મ વિકસ્યા વાગ્ગ્યામમાં તે ઉગ્યે.

(સગ્ધરા)

પાની સદ્ષેષ જેના નૃપકુલતિલકે ભૂપ કુમારપાલે આખા રાષ્ટ્રે અમારિ પટહતર્ણો કરી ઘાષણાએ કૃપાળે; લાખા મુંગા જીવાને અભય દઈ લોંધી મૂક આશિષ ભારી, શ્રી હેમાચાર્ય એવા કરુણનિધિ કરા નિત્ય રક્ષા અમારી!

આવા વીતરાગદેવના આવા અનન્ય ભક્ત-વીતરાગ શાસનના મહાપ્રભાવક કેલિકાલસર્વ જ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રા- ચાર્ય જએ આ વીતરાગસ્તવની રચના કરી જે ભક્તિ સુધારસચંદ્રિકા વર્ષાવી છે, તેના કણ કણ ઝીલી યત્ર તત્ર વેરતી 'કિરત્મક્તિરસચંદ્રિકા' ટીકા નામનું જે આ વિવેચન આ લેખક-વિવેચકે આલેખ્યું છે, બક્તિસુધાસિંધુમાં વિવેચનની ડૂખકી મારી ચિંતારતના શોધવાના જે યત્કિંચિત્ પ્રયાસ કર્યો છે, તે અચિંત્ય-ચિંતામણિ વીતરાગદેવની ભક્તિમાં આત્માર્થી મુમુક્ષને પ્રેરવા નિમિત્તભૂત થાં આ જે અભ્યર્થના!

પ, ચાપાટી રાેહ, મુંબર્ષ છ. કાર્તિકી પૂર્ણિમા, ૨૦૨૨

> ડાં. ભગવાનદાસ મનસુખભાઈ મહેતા, ઐમ.બી.બી.ઐસ

વીતરાગ ભક્તિ સૂક્તો

એહ અઢાર દ્વષણ વરજિત તનુ, મુનિજનવૃં દે ગાયા; અવિરતિરૂપક દેાષ નિરૂપણ, નિદ્ધ પણ મન ભાયા.... એક પખી પ્રીતિ કેમ વરે પડે, ઉભય મિલ્યા હાય સંધિ; હું રાગી હું માહે કં દિયા, તું નીરાગી નિરબંધ.... શ્રીઆનંદઘનજ

રાગ ભરે જન મન રહાે, પણ તિહું કાળ વૈરાગ; ચિત્ત તુમારા રે સમુદ્રનાે, કાેઈ ન પામે હાે તાગ.... નીરાગી સેવે કાંઈ હાેવે, ઇમ મનમેં નવિ આણું; ક્ષે અચેતન પણ જિમ સુરમણિ, તિમ તુમ ભક્તિ પ્રમાણું. શ્રી યશાેવિજયજ

વચનામૃત વીતરાગના પરમશાંતરસમૂળ; ઔષધ જે ભવરાગના, કાયરને પ્રતિકૂળ. પ્રાણી માત્રના રક્ષક અંધવ અને હિતકારી એવા કૈાઈ ઉપાય હોય તાે તે શ્રી વીતરાગનાે ધર્મ જ છે.

શ્રીમદ્દ રાજચંદ્રજી

દીઠા દરિશણ શ્રી પ્રભુજના, સાચે રાગે મનશું ભીના; જસુ રાગે નિરાગી થાયે, તેહની ભક્તિ કાેને ન સુહાયે ? તિમ પ્રભુથી શુચિ રાગ, કરે વીતરાગતા હો લાલ; ગુણુએકત્વે થાય, સ્વગુણ પ્રાગ્ભાવતા હો લાલ.

શ્રીદેવચ દ્રજી

રાગ દ્વેષકે નાસતેં, પરમાતમ પરકાસ; રાગ દ્વેષકે ભાસતે, પરમાતમ પદનાસ. શ્રી ચિદાન દજ

ભક્તિના ઉપદેશ

તાેટક છંદ. શભ શીતળતામય છાંય રહી, મનવાંછિત જ્યાં કુળપંક્તિ કહી; જિનલક્તિ ચહાે તરૂ કલ્પ અહાે, ભજને ભગવંત ભવંત લહા. નિજ આત્મસ્વરૂપ મુદ્દા પ્રગંદે, મનતાપ ઉતાપ તમામ મટે; અતિ નિજ રતા વણ દામ શ્રહા, ભાજીને ભગવંત ભાવંત લોહો. સમભાવી સદા પરિણામ થશે. જડ મંદ અધાગતિ જન્મ જશે: શુલ મંગળ આ પરિપૂર્ણ ચંહા, ભાજને ભગવત ભવત લહા. શુભ ભાવ વડે મન શુદ્ધ કરો, નવકાર મહાપદને સમરા: નહિ એહ સમાન સુમંત્ર કહેા, લાર્જીને ભગવંત લવેત લહેા. કરશાે ક્ષય કેવળ રાગ કથા. ધરશાે શુભ તત્ત્વસ્લરૂપ યથા; **નપચંદ્ર** પ્રપંચ અનંત દહેા, ભાઈને ભગવંત ભવંત લોકો. ્રશ્રીમદુ રાજચંદ્રપ્રણીત માક્ષમાળા (બાલાવબા**ક**)

જિનદેવ

રત્નમાલા (આરતીના રાગ)

જેય જિનદેવા! જય જિનદેવા! દેવ કરે છે સહુ તમ સેવા; સુર નર ઇન્દ્રો સ્તવન કરે છે, ચાેગિવરેન્દ્રો ધ્યાન ધરે છે. જય−૧ રાગાદિક સહૂ શત્રુ જીત્યા. વર્રો કેવલશ્રી રીઝી પ્રીત્યા: શ્રીમદ્દ* સાચા જિન તમે છા, દિવ્ય ગુણાથી દેવ તમે છા. જય–ર કર્મ જ્યાર્થી જિન છેા જિબ્છ, સર્વત્ત જ્ઞાને વ્યાપક વિબ્છ; **શ**ંકર સહુનું શં કરવાથી, હરિ પુરુષોત્તમ અધ હરવાથી. જય-૩ સહજ સ્વરૂપે સ્વયં પ્રગટચાથી, શ્રક્ષ સ્વયંભૂ ભુદ્ધ ભુઝચાથી; રામ તમે છેા આતમરામી, સ્વામ તમે છેા ચેતનસ્વામી. જય–૪ જગગુરુ જીવન્સુકત અરનેહી. દેહ છતાંથે જેહ વિદેહી: મુક્તિ તણા મારગ જગમ'ધુ, બાધે અદુષણ કરુણાસિન્ધુ. જય-પ દર્શન ત્રાન ચારિત્ર ત્રિવેણી. સંગમ તીરથ શિવપથ શ્રેણી; એ જસ તીર્થ નિત્ય નિમજ્જ, પાવન જન સૌ પાપ વિવર્જ. જય-ક ધાતિક્ષય પ્રગૈટ્યું વીર્ય અનંતું, દર્શન જ્ઞાન ને સૌખ્ય અનંતું; નિજપદ પામે જિનરૂપ ભાળા, અજ કુલવાસી સિંહ જયું નિહાળા. જય-૭

જિંત ઉપાસી જિત થાય જીવા, દીપ ઉપાસી વાટ જયું દીવા; જિત સહજાત્મસ્વરૂપી એવા, **ભગવાન દાસ**ના **શર**ણ સુદેવા. જય–૮

પ્રજ્ઞાવળાલ માક્ષમાળા (ડૉ. ભગવાનકાસ મ. મહેતા કૃત)

વિષયાનુક્રમણિકા

વિષય	પ્રષ્ટ
વીતરાગસ્તવ મૂલ (સંરકૃત)	3-20
વીતરાગરતવ કાવ્યાનુવાદ	ર૧–૫ર
વીતરાગ સ્તવ : સવિવેથન સકાવ્યાતુવાદ	૫૫–૩૭૩
પ્રથમ પ્રકાશ : મંગલ-પ્રતિજ્ઞાદિ (ઉપાદ્દે ાત) ૫૫-૬૯
(અંતર્ગત અપાયાપગમ આદિ ચાર મૂળ અતિ	
પરમાત્મા પર જ્યાતિ પરમેષ્ઠિ વીતરાગ	પક
વીતરાગના અપાયાપગમ–પૂજાતિશય	e y
वयनातिशय-ज्ञानातिशय	પહ
વિજ્ઞાન-પ્રહ્મ-આનં દમય વીતરાગનું શરે	\$ 8
વીતરાગ ભગવાનના દાસ થવાની ભાવના	ξ¥
વીતરાગ સ્તાત્રથી સ્વવાણી પવિત્ર કર્	६५
અ ાત્મલઘુતા નિવેદન	\$ \$
શ્રદ્ધામુગ્ધતાથી સ્તવન	६७
'પરમાહત'' કુમારપાલ મહારાજને મંગલ આશિષ્	şe
દ્વિતીય પ્રકાશ : વીતરાગના જન્મસ હ જ ચારઅતિ	શય ૭૦-૮૦
વીતરાગના જન્મસહજ ચાર અતિશય	৬০
સહજશુચિ સુવર્ણ અવાસિતસુગંધી કાયા	હર
સહજ અરાગીપર્શું	૭ ૩
પ્રસ્વેદ રહિતપર્હ્હ	৬४
વીતરાગનું રક્ત પણ 'રાગમુક્ત '	७६
માંસ પણ શુભ્ર	૭૭ ,
નિઃશ્વાસ સૌરભ	૭ ૯
מובים או	10

તૃતીય પ્રકાશ : કર્મ ક્ષયજન્ય અગિયાર અતિશય	1 (1-100
' સર્વાભિમુખ્ય ' અતિશય	८ ٩
સમવસરણમાં સર્વાના સમાવેશ	८३
ભગવદ્વાણી સર્વ ને સ્વસ્વભાષામાં સમજાય	ረሄ
ભગવદ્વિહાર-વાયુથી રાેગ નાશ	45
ઇ તિ અનુદ્ભવ	८७
વૈરા મિશ્રમન	44
મારી મરકી આદિના અસંભવ	LE
અતિવૃષ્ટિ–અવૃષ્ટિના અભાવ	ن •
સ્વચક્ર–પરચક્ર ઉપદ્રવ પલાયન	૯૧
જ'ગમ કલ્પન્રક્ષ વિહરે ત્યાં દુર્ભિક્ષ ક્ષય	
ભામ'ડલ	68
કર્મક્ષયજન્ય અદ્દસુત યાેગસામ્રાજ્ય મહિમા	૯૫
શ્રીમદ્ વીતરાગની પરા 'શ્રી ' પ્રાપ્તિ	८६
ચ્યનંત કર્મ કક્ષ ઉન્મૂલન	૯૭
યાગાત્મા વીતરાગને નમસ્કાર !	૯૯
ચતુર્થ પ્રકાશ : દેવકૃત અગીયાર અતિશય	१०१-११८
તીર્થ કરશ્રીના તિલક સમું ધર્મચક્ર	૧ ૦ ૧
'જગત્માં આ એક સ્વામી' એમ સ્ચવતા ઇદ્રધ્વજ	૧૦૪
પ્રસુના પદન્યાસ માટે સુવર્ણ ક્રમળ રચના	૧૦૫
ચતુર્વિધ ધર્મ પ્રકાશવા જાણે ચતુર્મુખ રચના!	१०६
ત્રિદેષથી ત્રિસુવન રક્ષવા ત્રિગઢ રચના !	१०७
સગવદ્વિહારભૂમિમાં કંટકાનું અધામુખપર્ણ	- १०८
ક્રેશ–નખાદિનું અવસ્થિતપહ્યું	906
તાર્કિકા જેમ પંચ ઇંદ્રિયવિષયાનું અપ્રતિકૂલપણું	૧૧૧
સર્વ ઋતુનું સમકાળ પ્રભુસેવામાં હાજરપર્ર્થું	૧૧૨
ગ'ધાદક-પુષ્પવષ્ટિથી ભગવદ્વિહારભૂમિતું પૂજન	११३
પક્ષીએાની પણ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા	૧૧૫

83

એ કેન્દ્રિય વાયુનું પાણ અનુકૂલપર્શ	995
ભગવાનને મરતક નમાવતા વૃક્ષા પણ કૃતાર્થ	990
વીતરા ગદે વસેવામાં કાિટ દેવાનું સદા તત્પરપ ણ ં	१९८
ે પંચમ પ્રકાશ : અષ્ઠ પ્રાતિહાર્ય (દેવકૃત અતિશય) ૧	૧૯-૧૩૨
અશાક વૃક્ષ પ્રાતિહાર્ય-ઉત્પ્રેક્ષા	૧૧૯
મુ રપુષ્પવૃષ્ટિ	. ૧૨૨
ભગવાનના દિવ્ય વનિ	૧૨૩
ચામર પ્રાતિહાર્યઃ ઉત્પ્રેક્ષા	9 ૨ ૫
સિંહાસન પ્રાતિહાર્ય: ઉત્પ્રેક્ષા	૧૨૬
ભામ ં ડલ પ્રાતિહાર્ય	१२७
જગત્માં આપ્તામાં સામ્રાજ્ય ઉદ્દ્યાષતા દેવદું દુિલ	૧૨૮
ત્રિભુવને પ્રભુતાસૂચક છત્રત્રય	૧૨૯
વીતરાગની અક્સત પ્રાતિહાર્ય શ્રી	૧૩૧
ષષ્ઠ પ્રકાશ : વીતરાગના પ્રતિપક્ષના નિરાસ ૧	33– ૧૫ ૬:
વીતરાગ પ્રત્યે માધ્યસ્થ્ય પણ દુઃખદઃદેષની તાે વાત શી ?	. 933
वीतरागना प्रतिपक्ष देववंत न है। य	૧૩૬
વીતરાગના પ્રતિપક્ષ વિરાગ કે સરાગ ન હાેય	૧ઢ૮
યાગમુદ્રાદરિદ્રી પરા પ્રતિપક્ષ હાેઈ શકે નહિ	૧૩૯
નિષ્પ્રતિપક્ષ વીતરાગ જ શર ્ ય રતાતવ્ય ઉપાસ્ય	૧૪૧
પ્રતારણાપરા પરાથી જગદ્વ ચના અંગે પાકાર	૧૪ઢ:
જગત્સર્જનાદિ કરનારા દેવા વંધ્યાસત સમા	१४४
કુદેવાથી કૃતાર્થીના વીતરાગના અપલાપ	૧૪૬
ું ધરમાં ગાજનારા ' પરાતી કલ્પનાજલ	१४७
દષ્ટિરાગ છેદવા સંતાને પણ દુષ્કર	૧૪૯
તું વીતરાગ પ્રત્યે મૂઢાની ઉદાસીનતા	૧૫૨
રાગાદિયસ્ત આપ્ત હાેવા અનહ –અયાગ્ય	૧૫૪

સપ્તમ પ્રકાશ : જગતકર્તૃત્વવાદ નિરાસ	ૄ૽ૠ ૭–₹૭૦ [,]
અકેલનું વક્તાપણું–શાસ્તાપણું ન ઘંટ	૧ ૫૭ [,]
મ્મોલનું જગત્સજેન ન ધટે	૧૫૯
ક્રીડાથી કે કૃપાથી જગત્સર્જન ન ઘટે	૧૬૧.
દુઃખી જગત્ સર્જતાં કૃપાળુની કૃપાલુતા શી ?	૧૬૨
કર્માપેક્ષાથી સર્જે તે આ શાલાના યૂતળાનું કામ શું	१ १६४
ં સ્વભાવ અતર્કગાચર' કહેવા તે પરીક્ષાનિષેધ સમાન	૧૫૫
સર્વ'ભાવતું ત્રાતૃપ ણું તે કર્તુ પણું અમને પણ સ 'મ ત	१ ६७
સૃષ્ટિતાદ દુર્વાદ અપ્રમાણ	986
તહારું (વીતરાગ) શાસન પ્રમાણ	૧७०
અષ્ટમ પ્રકાશ: એકાંતઉત્થાપન,અનેકાંતપ્રતિષ્ઠાપન	
સત્ એકાંતનિત્ય કે એકાંતઅનિત્યમાં એ દાષ	૧૭૧
એકાંતનિત્ય કે એકાંતઅનિત્યમાં સુખદુઃખ ન ઘટે	૧૭૫
એકાંતનિત્ય કે અનિત્યમાં પુષ્યપાપ-ળંધમાક્ષ ન ઘટે	૧૭૬
એકાંતનિત્ય કે અનિત્યમાં અર્થક્રિયા ન ઘટે	૧ 🦫 🖰
વીંતરાગપ્રણીત નિત્યાનિત્ય વસ્તુમાં દેાષઅભાવ	૧૮૧ .
અનેકાંત સિહાતનું દર્શાતથી સમર્થન	૧૮૩
બૌદ્ધ અનેકાંતને પ્રતિક્ષેપી શ કે નહિ	१८६
નૈયાયિક–વૈશેષિક અનેકાંતને પ્રતિક્ષેપી શકે નહિ	9 4 4
સાંખ્યાદિ અનેકાંતને પ્રતિક્ષેપી શકે નહિ	१८७
ચાર્વાકની વિમતિ–સ ં મતિ જોઇતી નથી	૧૯૧
વીતરાગપ્રથીત 'સત્' તે જ સત્ દ્ભાદશાંગીનું રહસ્ય પમાહનારી 'ત્રિપદી'	163
	१५४
નવમ પ્રકાશ : કલિકાલપ્રશંસા	૧૯૬–૨૧૩:
જ્યાં શીઘ્ર ભક્તિફલ મળે તે ક્રલિકાલ ભલે હાે!	૧૯૬
સુષમ કરતાં દૂ:ષમમાં પ્રભુકૃપા ક્લવતી	१६८
સતવકતા-શ્રોતાના સુયાગે કલિમાં ય શાસનજય	२००
'વામગતિ ' કલિમાં ખલા પ્રત્યે કાપ વથા	२०२,

' કલ્યાણ ' સાધવા કલિજ ક્ષ્યપાષાણ	208
	३०६
જ્યાં વીતરાગદર્શન પામ્યા તે કલિકાળને નમસ્કાર	206
નિર્દોષ વીતરાગ થકી જ સદેાષ કલિની શાભા	ર૧૧
વિષહર રત્નથી વિષધરની શાલા.	२१३
દશમપ્રકાશ : સર્વ અદ્દભુતનિધિ વીતરાગના	
વૈરાધાભાસી ગુણ ૧૧૪-	રરપ
અન્યાન્યાશ્રયા પ્રસન્નતા	૨ ૧૪
રૂપ દેખવા ઇંદ્ર અશકત, ગુણ વદવા શેષ અશકત	ર૧ ૬
અનુત્તરવાસીના સંશય હરનારા અદ્ભુત જ્ઞાનગુણ	२१७
વીતરાગની આનંદસુખસક્તિ અને વિરક્તિ સમકાળા!	ર૧૯
ઉપેક્ષા ને ઉપકારિતાઃ નિર્બ'થતા ને ચક્રવર્ત્તિતા!	ર ૨૧
અદ્ભુત ચારિત્ર મહિમાતિશય	२२३
અદ્ભુતનિધિ વીતરાગને નમરકાર!	२२४
એકાદરા પ્રકાશ : અદ્ભુત વિલક્ષણ મહિમાતિશય ૨૨૬-	-२३६
પરીષઢ–ઉપસર્ગને હણતાં છતાં અદ્ભુત શમ!	२२६
અરકત વીતરાગ મુક્તિ ભાગવે! અદિષ્ટ દિષ્ હણે!	२२७
જિગીષા વિના પાપભીરુએ ત્રિજગત જત્યું!	२२८
કંઈ દાધા-લીધા વિના પ્રભુત્વ! અદ્દભુત કળા!	२३०
અન્યને દેહદાનથી ય ન મળ્યું તે સુકૃત વીતરાગચરણે આળાટ!	ર ૩૧
ક્રૂર–કૃપાળુ ભીમ–કાંત ગુણથી વીતરાગની સામ્રાજ્યસિદ્ધિ!	२३३
એન્યોમ સર્વદાષ : વીતરાગમાં સર્વચ્ચણ !	3 38
મહંતમાં મહંત વીતરાગ મ્હારા સ્તુતિગાચરમાં!	२३५
Section 1	-२५०
પૂર્વે પટુ અભ્યાસથી વીતરાગના આજન્મ વૈરાગ્ય.	२३७
જેવા સુખહેતુમાં તેવા દુઃખહેતુમાં વૈરાગ્ય નહિં!	२३८
વિવેક–શરાણે સજેલું તીક્ષ્ણ વૈરાગ્યશસ્ત્ર	ર ૩૯
' દેવેન્દ્રા દિ શ્રી ભાગવતાં પણ વીતરાગનું વિરક્તપ ણ	२४१
સંયમયાગ ગ્રહણાવસરે તા પરમ વૈરાગ્ય.	२४५
the second of th	

સુખ–દુઃખમાં ભવ–માેક્ષમાં ઔદાસીન્ય ત્યારે વૈરાગ્ય જ	२४६
ત્રાનગર્ભ વૈરાગ્ય તા એક ત્હારામાં-વીતરાગમાં જ	૨૪૭
ર્સીકાસીન્ય છતાં વિશ્વોપકારી વીતરાગને નમસ્કાર!	२४८
ત્રયાદરા પ્રકાશ : અદ્ભુત વિધાપકારિપહ્યું ૨૫૧-	२६४
અનાફૂત (વગર બાેલાવેલા) સહાય : અકારણવત્સલ અનભ્યર્થિત સાધુ : અસંબ'ધ બાંધવ.	૨૫૧∙
	૨૫૨
અનભ્યક્ત સ્નિગ્ધ, અમાર્જિત શુદ્ધ, અધૌત અમલ	२५३
અચંડ વીર્ષ્ટત્તિ શમીથી કર્મા કંટકાતું નિકંદન!	૨૫પ⊱
વીતરાગનું વિલક્ષણ બ્રહ્મા–વિષ્ણુ–મહેશરૂપપણું	२५६
વિલક્ષણ કરપતરુ વીતરાગ્થકી ફલપ્રાપ્તિની ઇચ્છા	૨૫૮
અસંગ છતાં જનેશ તું વિલક્ષણ જગતત્રાતાના હું કિંકર.	ર૫૯
તું અચિંત્ય ચિન્તારત્નમાં મ્હારૂં આત્માર્પણ	२ ६ १
હું ક્લે ^{ચ્} છારહિત, તું કલમય, મ્હારે કરતું શું ?	२६३
ચતુર્દેશ પ્રકાશ : અદ્દસ્તુત અલૌકિક યાગમાહાત્મ્ય ૨૬૫–	રહપ
કષ્ટ ચેષ્ટા વિના વીતરાગે કરેલું મનઃશલ્ય વિયાજન	२६५
મધ્યમ પ્રતિપદાથી (માર્ગથી) વીતરાગે કરેલાે ઇંદ્રિયજય	२६७
અષ્ટાંગયાંગ તા પ્રપંચ : યાલ્યથી વીતરાગનું યાેગસાત્મ્ય	२६८
ચિરપરિચિત વિષયામાં વિરાગ ને અદષ્ટ યાગમાં સાત્મ્ય!	२६६
અપકારી પ્રત્યે વીતરાગનું એાર રંજન!	२७१
હિંસકાના ઉપકાર ને અાશ્રિતા પ્રત્યે ઉપેક્ષા!	રહર
'અસંપ્રज्ञात ' પરમ સમાધિમાં અદ્ભુત લીનતા	२७३
વીતરાગનું અદ્દસુત યાેગમાહાત્મ્ય : ધ્યાતા–ધ્યેય–ધ્યાનની એકતા	२७४
પંચદરા પ્રકાશ : અનન્ય વીતરાગશાસનપ્રાપ્તિથી	
્ સ્વધન્યતા રહક-	વહેર
શાંત વીતરાગ મુદ્રાથી જ ત્રિજગજય !	२७६
વીતરાગના અપવાદ કરનારાઓએ મેરુને તુલ્ કર્યો.	રહ્ય
વીતરાગના શાસનલાભ ન લીધા તે ચિંતામહ્યુ-અમૃત ચૂક્યો	२८१
વીતરાગ પ્રત્યે કર્ષાગ્નિભરી દબ્ટિ ધરનારને અમિ—	२८३
વીતરાગના અનન્ય અમૃત શાસનની અન્ય સાથે તુલના શી ?	२८४

વીતરાગ પર મત્સરી મુંગા-મ્હેરા થાએ ! તેમાંજ તેએ તું શ્રેય	₹/७
વીતરાગના શાસનામૃત રસીમાએમને નમસ્કાર!	244
વીતરાગના જ્યાં પદ પહે તે ભૂમિને નમસ્કાર!	216
વીતરામના શુણુત્રામની લ ['] પટતાથી મ્હાફ' જન્મધન્મ પ છુ'	२८१
· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	-304
એક બાજી વીતરાગ શાસનામૃતરસથી પરમાન દ	રહેઉ
એક બાજુ રાગ–કૃશિધરના વિષાવેગથી મૂચ્ર્ઝા	२५४
રાગ–વિષ વશે મેં કરેલું પ્ર≃છન્ન પાપ	२५६
માહાદિથી કરાવાયેલું મ્હારૂં કૃપિ–ચાપલ	266
એાધિ પામીને ય મેં શિરે જલાવેલા અગ્નિ	રહ હ
તું ત્રાતા સતે માહાદિથી હરાતું મ્હાર્ટ રત્નત્રય	३०१
તારક 'તીર્થ' તું એક જ, મને ચરણલગ્નને તાર!	३० २
ત્હારા પ્રસાદે અનુટલે પ્હેરિયાક્યો, હવે ઉમેક્ષા મ કર!	808
તું 'પરમ કૃપાળુ દે વ '; હુ ં પરમ કૃપાપાત્ર	808
સપ્તદરા પકાશ : આત્મનિ દા અને વીતરાગશરણાપા	ત્તિ -3 <i>૨</i> ૪
આત્મનિંદા કરતાે હું તહારું ચરણશ્વરણ ગ્રહું છું	-3- ₹6 3-0-\$
મહારું દુષ્કૃત મિશ્યા હા ! 'મિच्छामि दुक्कडं'	30 £
*હાર હુજુલ ભાગમાં હાં! ભાગ્છતાન હુનાહ રત્નત્રય સંભ'ધી સર્વ સુકૃત હું અનુમાદ્દ હું	ુ રુષ્ટ 31ર
રત્તત્રવ સાંવા પાત્ર સ્કૃરત કુ અસુમાદુ કુ સર્વ અહ∕ત, સિદ્ધ આદિના તે તે ગુણ હું અનુંમાદું છું	૩૧૨ ૩૧૫
ત્હાર્ં, સિદ્ધનું, સાધુનું, શાસનનું શ્રરણ ગ્રહું છું	કાય ક૧૮
રહાર, ાલક્ષ્મુ, સાલુગુ, શાસપાયુ શ્વરેલું ત્રહું છું સર્વે જીવાને ક્ષમાપના હાે! સર્વ પ્રત્યે મ્હારી મૈત્રી હાે!	
સવ જીવાન હાનાવના હાં: સવ ત્રત્ય મ્હારા નતા હાં: ભગવદ ચરણશરણે અદીનપ હ ં	3 २०
પરાપદવી પ્રાપ્તિ પર્ય'ત શરણ્યપણ મ મૂકજે!	૩૨૨
in the second of	3 २ ४
અષ્ટાદસ પ્રકાશ : વીતરાગનું વિલક્ષણ દેવપથું ૩૨૫	388
સ્વાન્તઃશુદ્ધિ અર્થિ કંઇક કઠાેર વિજ્ઞાપના	३२ ५
ત્રથા વીતરાગને પક્ષી આદિ વાહન, નથી નેત્રાદિ વિકાર	325

નથી શલાદિ શસ્ત્ર, નથી કામિની સંગ	३ २८.
નથી નિ'દ્ય ચરિત, નથી કાપ-પ્રસાદ	3 ? &.
નથી જગત્ સૃષ્ટિ આદિ, નથી લાસ્ય–હાસ્યાદિ	830
સર્વ દેવાથી વિલક્ષણ વીતરાગને દેવપણે ક્રેમ પ્રતિષ્ઠાપવા ?	339
વહેણુ સાથે વહતા ઘટે, વહેણુ વિરુદ્ધ કેમ ઘટે ?	33४
મ દેખુદ્ધિ પરીક્ષકાના પરીક્ષણથી સર્યું !	३३ ५
સર્વ સ'સારીથી વિલક્ષણ વીતરાગ લક્ષણ પરીક્ષાે ?	330
અષ્ટાદશ દૂષણરહિત વીતરાગ દેવનું વિલક્ષણપણું	3 3/
જગદ્વિલક્ષણ વીતરાગ મૃદુષ્યુદ્ધિને ગાચર નથી	३४०
એાગણીશમા પ્રકાશ : આજ્ઞાઆરાધનભક્તિથી મુક્તિ	
384-	३ ६०
હે વીતરાગ! મ્હારા ચિત્તમાં તું વર્ત્તે તાે ખસ!	૩ ૪૨
નિગ્રહ–અનુગ્રહથી પર ડગારાએાથી મૃદુણહિ કગાય	૩૪૫
અચિંત્ય ચિંતામણિ વીતરાગ કેમ ન કળે ?	७४६
ભગવદ્આલ'બન ચિત્તવૃત્તિ થકી ક્લપ્રાપ્તિ	38€
વીતરાગનું આગ્રાપાલન માેટામાં માેટી સેવા	૩૫૧
વીતરાગની શ્રાશ્વત આજ્ઞા : આશ્રવ હેય, સંવર ઉપાદેય	૩ ૫૩
અ ાર્હતી મુષ્ટિ : આશ્રવ ભવહેતુ, સંવર માેક્ષહેતુ	३५५
ત્રણે કાળમાં આત્રાઆરાધનથી જ માેક્ષ	૩૫૮
પ્રસાદનાદૈન્ય છેાડી આગ્રાભક્તિથી જ મુક્તિ	૩૫૯
વીશમા પ્રકાશ : વીતરાગ ચરણે આત્મસમર્પણ ૩૬૧-	-303
વીતરાગ! ત્હારી ચરણરેણુ મ્હારા મસ્તકે ચિર વસાે!	૩ ૬૧
ત્હારા દર્શનથી મ્હારા હર્ષાશ્રુ અપ્રેક્ષ્ય દર્શનના મલ ધાર્⊌નાંખા!	३ ६२
મ્હારા કપાળના આંકા અસેવ્ય પ્રણામનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરાે!	8 } 8
મ્હારા રાર્માચ અસદ્દર્શનવાસના દૂર કરા !	
ત્હારા મુખચંદ્રિકા–સુધાપાનથી મ્હારા નેત્રાંબુજો અનિમેષ હાે !	355
મ્હારા તેત્ર હસ્ત ને શ્રોત્ર ત્હારી સેવામાં સદા સમર્પણ!	350

ત્હારા ગુણુત્રહણુમાં સાતકંઠ મ્હારી ભારતીને 'સ્વસ્તિ' દ્વા ! ૩૬૮ ત્હારા હું દાસ–કિંકર છું, 'એમમ,' એમ સ્વીકાર કર! ૩૭૦ કુમારપાલ મહારાજને અંત્ય મંગલ આશિષ્ ૩૭૧ વિવેચનકર્ત્તા (ટીકાકર્ત્તા)–કાવ્યાનુવાદકર્ત્તાની પ્રશસ્તિ ૩૭૩

પરિશિષ્ટ

श्री हेभयंद्रायार्थं विरियत भहादेवस्तीत्र उ७५-३७८ भहादेवस्तीत्र काव्यानुवाद (सगवानदासकृत) उ७६-३८५ भहादेवस्तीत्र व्यर्थ (सगवानदासकृत) ३८६-३८६

શુદ્ધિપત્રક

પ્રુષ્ટ	પ'ક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
\$	4	वक्त्र	वनत्रो
U	U	जानुदघ्नी:	ज।नुदघ्नीः
>>	ب	मृगरपि	मृ गैर पि
,,	૧૧	वक्त्रब्ज	वक्त्राब्ज
9 ૦	৩	द्वय	द्वयं
૧ ૨૦	ર	ચત્ર	৬স
१२७	ب	ઘતિ	ઘુ તિ
२०५	ب	યુગાન્ત્તરામાં	યુગાન્તરાે માં
૨૫૩	8	નિમ [°] મ	નિર્મલ
२८६	૧૯	अनेऽमूका	अनेडमूका
૩૧ ૫	૧૬	प्रहवीभव	प्रह्वीभव
૩ ૨૯	२०	हास्यगतादि	हास्यगीतादि
338	14	અર્થા ત્ર	અર્થા તર
384	92	चिन्तामळयादयः	चिन्तामण्यादयः
350	-15 14	त्वद्रुण	त्वद्गुण

'કલિકાલસર્વજ્ઞ' શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યાવેરચિત વી.ત રા ગ સ્ત વ

કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યજી કૃત મૂળ સંસ્કૃત શ્લાક અને તેના ભાવને ઝીલતા કાવ્યાનુવાદ સુજ્ઞ વાંચકને સ્વાધ્યાય માટે સુગમ થાય એ અથે અત્રે પ્રારંભમાં સળંગ આપેલ છે; મૂળ શ્લાક, કાવ્યાનુવાદ, અર્થ અને વિવેચન એ સમગ્ર એકી સાથે તા પાછળથી આપેલ છે, તે અવલાકયા પછી આ સળંગ સ્વાધ્યાય માટે વિશેષ હપયાગી થઈ પડશે.

ભગવાનદાસ.

वीत गगस्तव

यः परात्मा परञ्ज्योतिः, परमः परमेष्टिनाम्। आदित्यवर्णं तमसः, परस्तादामनन्ति यम् ॥१॥ सर्वे येनोदसृल्यन्त, समूलाः क्वेशपादपाः। मूर्ध्ना यस्मै नमस्यन्ति, सुरासुरनरेश्वराः ॥२॥ प्रावर्त्तन्त यतो विद्याः, पुरुषार्थप्रसाधिकाः। यस्य ज्ञानं भवद्भाविभूतभावावभासकृत् ॥३॥ यस्मिन् विज्ञानमानन्दं, ब्रह्म चैकात्मतां गतम्। स श्रद्धेयः स च ध्येयः, प्रपद्ये शरणं च तम् ॥४॥ तेन स्यां नाथवाँस्तस्मै, स्पृहयेयं समाहितः। ततः कृतार्थो भूयासं, भवेयं तस्य किङ्करः ॥५॥ तत्र स्तोत्रेण कुर्यां च, पवित्रां स्वां सरस्वतीम् । इदं हि भवकान्तारे, जन्मिनां जन्मनः फलम् ॥६॥ वबाहं पद्योरपि पद्यवीतरागस्तवः क्व च?। उत्तितीर्षुररप्यानीं, पद्भवां पङ्गुरिवास्म्यतः तथापि श्रद्धामुग्धोऽहं, नोपालभ्यः स्खलन्नपि । विश्वं बलापि वाग्वृत्तिः, श्रद्दधानस्य द्योभते ॥८॥ श्री हेमचन्द्रप्रभवाद्वीतरागस्तवादितः । कुमारपालभूपालः, प्राप्नोतु फलमीप्सितम् ॥९॥

॥ इति प्रथम प्रकाशः॥

卐

प्रियङ्गस्फटिकस्वर्णपद्मरागाञ्जनप्रभः । प्रभो ! तवाधौतश्चिः, कायः कमिव नाक्षिपेत् ? ॥१॥ मन्दारदामविन्नत्यमवासितसुगन्धिनि । तवाङ्गो भृङ्गतां यान्ति, नेत्राणि सुरयोषिताम् दिव्यामृतरसास्वादपोषप्रतिहता इव । समाविद्यन्ति ते नाथ! नाङ्गो रोगोरगवजा: त्वय्याद्रशतहालीनप्रतिमाप्रतिरूपके । क्षरत्स्वेदविलीनत्वकथाऽपि वपुषः कुतः? 11811 न केवलं रागमुक्तं, वीतराग ! मनस्तव। वपुःस्थितं रक्तमपि, श्लीरधारासहोदरम् ॥५॥ जगद्विलक्षणं कि वा, तवान्यद्वक्तमीरमहे। यदविस्नमवीभत्सं, शुभ्रं मांसमपि प्रभो ! ॥६॥ जलस्थलसमुद्भृताः, संत्यज्य सुमनःस्रजः। तव निःश्वाससौरभ्यमनुयान्ति मधुवताः ॥०।। लोकोत्तरचमत्कारकरी तव भवस्थितिः। यतो नाहारनीहारी, गोचरश्चर्मचश्चषाम् ॥८॥

॥ इति द्वितीयप्रकाशः ॥

卐

सर्वाभिमुख्यतो नाथ ! तीर्थकृत्रामकर्मजात् । सर्वथा सम्मुखीनस्त्वमानन्दयसि यत्प्रजाः ॥१॥ यद्योजनप्रमाणेऽपि, धर्मदेशनसद्मनि । संमान्ति कोटिशस्तिर्यग्नुदेवाः सपरिच्छदाः ॥२॥ तेषामेव स्वस्वभाषापरिणाममनोहरम् । अप्योकरूपं वचनं, यत्ते धर्मावबोधकृत् ॥३॥

साऽत्रेपि योजनशते, पूर्वोत्पन्ना गदाम्बुदाः। यदञ्जसा विलीयन्ते, त्वद्विहारानिलोर्मिभिः ॥४॥ नाविभेवन्ति यद्भूमौ, मूषकाः शलभाः शुकाः। क्षणेन क्षितिपक्षिप्ता, अनीतय इवेतयः ॥५॥ स्त्रीक्षेत्रपद्वादिभवो, यद्वैराग्निः प्रशाम्यति । त्वत्कृपापुष्करावर्तवर्षादिव भुवस्तले ॥६॥ त्वत्प्रभावे भुवि भ्राम्यत्यशिवोच्छेदडिण्डिमे । सम्भवन्ति न यन्नाथ! मारयो भुवनारयः ॥॥ कामवर्षिणि लोकानां, त्वयि विश्वैकवत्सले। अतिवृष्टिरवृष्टिर्वा, भवेद्यन्नोपतापकृत् ॥८॥ स्वराष्ट्रपरराष्ट्रेभ्यो, यत्क्षुद्रोपद्रवा ड्रुतम् । विद्ववन्ति त्वत्वभावात्, सिंहनादादिव द्विपाः ॥९॥ यत्क्षीयते च दुर्भिक्षं, क्षितौ विहरति त्वयि। सर्वाद्भुतप्रभावाढ्ये, जङ्गमे कल्पपाद्पे ॥१०॥ यन्मूर्कः पश्चिमे भागे, जितमार्तण्डमण्डलम् । मा भूद्रपूर्दरालोकमितीवोत्पिण्डितं महः ॥११॥ स एष योगसाम्राज्यमहिमा विश्वविश्रुतः। कर्मक्षयोत्थो भगवन्त्रस्य नाश्चर्यकारणम् ? ॥१२॥ अनन्तकालप्रचितमनन्तमपि सर्वथा। त्वत्तो नान्यः कर्मकक्षमुनमूळयति मूळतः॥१३॥ तथोपाये प्रवृत्तस्त्वं, क्रियासमभिहारतः। यथानिच्छन्तुपेयस्य, परां श्रियमश्चियः ॥१४॥ मैत्रीपवित्रपात्राय, मुदितामोदशालिने । कृषोपेक्षावतीक्षाय, तुभ्यं योगात्मने नमः ॥१५॥ म इति तृतीयप्रकाशः ॥

मिथ्यादृशां युगान्तार्कः, सुदृशाममृताञ्जनम् । तिलकं तीर्थकलक्ष्म्याः, पुरश्चकं तवैधते ॥१॥ पकोऽयमेव जगति, स्वामीत्याख्यातुमुच्छ्रिता । उच्चेरिन्द्रध्वजव्याजात्तर्जनी जंभविद्विषा ॥२॥ यत्र पादौ पदं धत्तस्तव तत्र सुरासुराः। किरन्ति पङ्कजन्याजाच्छ्यं पङ्कजवासिनीम् ॥३॥ दानशीलतपोभावभेदाद्धर्म चतुर्विधम्। मन्ये युगपदाख्यातुं, चतुर्वेक्त्रऽभयङ्गवान् ॥४॥ त्विय दोषत्रयात्त्रातुं, प्रवृत्ते भुवनत्रयीम्। प्राकारत्रितयं चकुस्त्रयोऽपि त्रिदिवौकसः ॥५॥ अधोमुखाः कण्टका: स्युधात्र्यां विहरतस्तव। भवेयुः सम्मुखीनाः किं, तामसास्तिग्मरोचिषः ? ॥धा केशरोमनखञ्मश्रुं, तवावस्थितमित्ययम् । बाह्योऽपि योगमहिमा, नाप्तस्तीर्थकरैः परैः 11911 शब्दरूपरसस्पर्शगन्धाख्या पञ्च गोचराः। भजन्ति प्रातिकृत्यं न, त्वद्ग्रे तार्किका इव 1141 त्वत्पादावृतवः सर्वे, युगपत्पर्युपासते। आकालकृतक-इर्पसाहायकभयादिव ॥शा सुगन्ध्युदकवर्षेण दिव्यपुष्पोत्करेण च । भावित्वत्पादसंस्पर्शा, पूजयन्ति भुवं सुरा: ॥१०॥ जगत्व्रतीक्ष्य ! त्वां यान्ति, पक्षिणोऽपि प्रदक्षिणम् । का गतिर्महतां तेषां, त्वयि ये वामवृत्तयः ॥११॥ पञ्चेन्द्रियाणां दोै:शील्यं, क भवेद्भवदन्तिके ? । पकेन्द्रियोऽपि यन्मुञ्जत्यनिलः प्रतिकृलताम् ॥१२॥ मर्घा नमन्ति तरवस्त्वनमाहात्म्यचमत्कृताः। तत्कृतार्थं शिरस्तेषां, व्यर्थं मिथ्यादशां पुनः ॥१३॥

जघन्यतः कोटिसङ्ख्यास्त्वां सेवन्ते सुरासुराः । भाग्यसम्भारत्रभ्येऽथें, न मन्दा अप्युदासते ॥१४॥

॥ इति चतुर्थप्रकाशः ॥

卐

गायभिवालिविरुतैर्नृत्यां न्नवः चलैर्देलैः । रक्तोऽसी, मोदतेऽशोकपादपः त्वद्गुणैरिव आयोजनं सुमनसोऽधस्तान्निक्षिप्तबन्धनाः। जानुद्धीः सुमनसो, देशनोर्व्या किरन्ति ते ાારાા मालवकेरिाकीमुख्यप्रामरागपवित्रित:। तच दिव्यो ध्वनिः पीतो, हर्षोद्ग्रीवैर्मृगरपि ાારાા तवेन्द्रधामधवला, चकास्ति चमरावली। हं सालिरिव वक्त्रव्जपरिचर्यापरायणा ાાકાા मगेन्द्रासनमारूढे. त्विय तन्वति देशनाम्। श्रोतं मृगास्समायान्ति, मृगेन्द्रमिव सेवितुम् भासां चयैः परिवृतो, ज्योत्स्नाभिरिव चन्द्रमाः। चकोराणामिव दशां, ददासि परमां मुदम् ॥६॥ दुन्दुभिर्विश्वविश्वेश ! पुरो ब्योम्नि प्रतिध्वनन् । जगत्याप्तेषु ते प्राज्यं, साम्राज्यमिव शंसति 11911 तवोध्वेमूर्ध्वं पुर्ण्याद्धिकमसब्रह्मचारिणी । छत्रत्रयी त्रिभुवनप्रभुत्वप्रौढिशं सिनी 11211 पतां चमत्कारकरीं, प्रातिहायेश्रियं तव। चित्रीयन्ते न के दृष्टा, नाथ! मिथ्यादशोऽपि हि ાાશા ॥ इति पंचमप्रकाश ॥

छावण्यपुण्यवपुषि, त्वयि नेत्रामृताञ्जने । माध्यस्थ्यमपि दौःस्थ्याय, किम्पुनद्वेषविष्ठवः ? ॥१॥ तवापि प्रतिपक्षोऽस्ति, सोऽपि कोपादिविष्लुतः। अनया किंवदन्त्यापि, किं जीवन्ति विवेकिनः?॥२॥ विपक्षस्ते विरक्तश्चेत्स त्वमेवाथ रागवान् । न विपक्षो विपक्षः किं, खद्योतो द्युतिमालिनः? स्पृह्यन्ति त्वद्योगाय, यत्तेऽति छवसत्तमाः। योगभुद्रादरिद्राणां, परेषां तत्कथैव का ? ॥४॥ त्वां प्रपद्मामहे नाथं, त्वां स्तुमस्त्वामुपास्महे । त्वतो हि न परस्राता किम्ब्रमः? किम् कुर्महे ? 11411 स्वयं मलीमसाचारैः प्रतारणपरै: परै:। व-च्यते जगद्येतत्कस्य पृत्कुर्महे पुर:? 11311 नित्यमुक्तान् जगज्जन्मक्षेमक्षयकृतोद्यमान् । वन्ध्यास्तनन्धयप्रायान्, को देवांश्चेतनः श्रयेत् ? 11911 कृतार्था जठरोपस्थदुःस्थितरिप दैवतैः । भवादशान्त्रिहनुवते, हा! हा! देवास्तिकाः परे खपुष्पप्रायमुत्प्रेक्ष्य, किञ्चिन्मानं प्रकल्प्य च । संमान्ति देहें गेहे वा, न गेहेनर्दिनः परे ॥९॥ कामरागस्नेहरागाबीषत्करनिवारणी । दृष्टिरागस्तु पापीयान्, दुरुच्छेदः सतामपि ॥१०॥ प्रसन्नमास्यं मध्यस्थे, दशौ लोकम्पूणं वचः । इति प्रीतिपदे बाढं, मूढास्त्वय्यप्युदासते ॥११॥ तिष्ठेद्वायुर्द्रवेदद्विज्वेलेज्जलमपि कचित्। तथापि ग्रस्तो रागाद्यैनाप्तो भवितुमहति ॥१२॥ ॥ इति षष्टप्रकाराः ॥

धर्माधर्मी विना नाङ्गं, विनाङ्गेन मुखं कुतः ? मुखाद्विना न वक्तृत्वं, तच्छास्तारः परे कथम्? ॥१॥ अदेहस्य जगत्सर्गे, प्रवृत्तिरिप नोचिता। न च प्रयोजनं किंचित्स्वातन्त्र्यान्न पराश्चया 11711 क्रीडया चेत्प्रवर्तेत, रागवान्स्यात्कुमारवत् । कृपयाऽथ सृजेत्तर्हि सुख्येव सक**लं सृजेत** ॥३॥ दःखदौर्गत्यदयोनिजनमादिक्केशविह्नलम् । जनं तु स्वजतस्तस्य, कृपालोः का कृपालुता? 1181 कर्मापेक्षस्य चेत्तर्हि, न स्वतन्त्रोऽस्मदादिवत् । कर्मजन्ये च वैचित्र्ये, किमनेन शिखण्डिमा ? 🙌 । अथ स्वभावतो वृत्तिरिवतवर्या महेशितः। परीक्षकाणां तर्ह्येष:. परीक्षाक्षेपडिण्डिमः ॥६॥ सर्वभावेषु कर्तृत्वं, ज्ञातृत्वं यदि सम्मतम् । मतं नः सन्ति सर्वज्ञा, मुक्ताः कायभृतोऽपि च ॥७॥ सृष्टिवादकुहेवाकमुन्मुच्येत्यप्रमाणकम् । त्वच्छासने रमन्ते ते, येषां नाथ ! प्रसीदिस

॥ इति सप्तमप्रकाराः ॥

卐

स-त्वस्यैकान्तनित्यत्वे, कृतनाशाकृतागमौ ।
स्यातामेकान्तनाशेऽिष, कृतनाशाकृतागमौ ॥१॥
आत्मन्येकान्तनित्ये स्यान्न मेागः सुखदुःखयोः !
एकान्तानित्यरूपेऽिष, न मेागः सुखदुःखयोः ॥२॥
पुण्यपापे बन्धमोक्षौ, न नित्यैकान्तदर्शने ।
पुण्यपापे बन्धमोक्षौ, नानित्यैकान्तदर्शने ॥३॥

क्रमाक्रमाभ्यां नित्यानां, युज्यतेऽर्धिकया न हि । पकान्तक्षणिकत्वेऽपि, युज्यतेऽर्थक्रिया न हि यदा तु नित्यानित्यत्वरूपता वस्तुनो भवेतु । यथात्थे भगवत्रैव तदा दोषोऽस्ति कश्चन गुडो हि कफहेतुः स्यान्नागरं पित्तकारणम्। द्वयात्मनि न दोषोऽस्ति गुडनागरमेषजे ॥६॥ द्वय विरुद्धं नैकत्राऽसत्प्रमाणप्रसिद्धितः। विरुद्धवर्णयोगो हि, हष्टो मेचकवस्तुषु 11911 विज्ञानस्यैकमाकारं, नानाकारकरम्बितम्। इच्छंस्तथागतः प्राज्ञो, नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत् चित्रमेकमनेकं च, रूपं प्रामाणिकं वदन् । योगो वैशेषिको वापि, नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत् इच्छन्प्रधानं सत्त्वाद्यैविरुद्धेर्गुम्फितं गुणैः। साङ्ख्यः सङ्ख्यावतां मुख्यो, नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत् ॥१०॥ विमतिस्सम्मतिर्वापि, चार्वाकस्य न मृग्यते । परलोकात्ममोक्षेषु, यस्य मुद्यति शेमुषी ॥११॥ तेनोत्पादव्ययस्थेमस्मिन्नं गोरसादिवत् । त्क्द्रपञ्चं कृतिधियः, प्रपन्ना वस्तुतस्तु सत्

॥ इत्यष्टमप्रकाशः ॥

卐

यत्रारपेनापि कालेन, त्वक्किः फलमाप्यते । कलिकालः स एकोऽस्तु, कृतं कृतयुगादिभिः ॥१॥ सुषमातो दुःषमायां, कृपा फलवती तव । मेरुतो मरुभूमौ हि, श्राच्या करपतरोः स्थितिः ॥२॥ श्राद्धः श्रोता सुधीर्वका, युज्येयातां यदीश ! तत् । त्वच्छासनस्य साम्राज्यमेकच्छत्रं कलाविप ॥३॥ युगान्तरेऽिप चेन्नाथ ! भवन्त्युच्छृङ्खला खलाः । वृथेव तिर्द्धं कुप्यामः, कलये वामकेलये ॥४॥ कल्याणसिद्ध्ये साधीयान्, कलिरेव कषोपलः । विनाग्नि गन्धमिहमा, काकतुण्डस्य नैधते ॥५॥ निश्चि दीपोऽम्बुधौ द्वीपो, मरौ शाखी हिमे शिखी । कलौ दुरापः प्राप्तोऽयं, त्वत्पादाक्तरज्ञ: कणः ॥६॥ युगान्तरेषु भ्रान्तोऽिस्म त्वद्दश्चनिवनाकृतः । नमोऽस्तु कलये यत्र, त्वद्दश्चनमजायत ॥५॥ बहुदोषो दोषद्दीनात्त्वत्तः कलिरशोभत । विषयुक्तो विषद्दरात्फणीन्द्र इव रत्नतः ॥८॥ ॥ इति नवमप्रकाशः ॥

卐

मत्प्रसत्तेस्त्वत्प्रसादस्त्वत्प्रसादादियं पुनः । इत्यन्योन्याश्रयं भिन्धि, प्रसीद भगवन् ! मिय ॥१॥ निरीक्षितुं रूपलक्ष्मीं, सहस्राक्षोऽिप न क्षमः । स्वामिन् ! सहस्रजिह्लोऽिप, शक्तो वक्तुं न ते गुणान् ॥२॥ संशयान् नाथ ! हरसेऽनुत्तरस्विगणामिष । अतःपरोऽिष किं कोऽिष, गुणः स्तुत्योऽस्ति वस्तुतः ? ॥३॥ इदं विरुद्धं श्रद्धत्तां, कथमश्रद्द्धानकः ? आनन्दसुखस्तिश्च, विरक्तिश्च समं त्विय ॥४॥ नाथेथं घटचमानािष, दुर्घटा घटतां कथम् ? उपेक्षा सर्वसत्त्वेषु, परमा चोषकािरता ॥५॥ ह्यं विरुद्धं भगवंस्तव नान्यस्य कस्यचित् ।
निर्मन्थता परा या च, या चोचेश्वकवितंता ॥६॥
नारका अपि मोदन्ते, यस्य कल्याणपर्वसु ।
पवित्रं तस्य चारित्रं, को वा वर्णीर्यतुं क्षमः ? ॥॥
श्रमोऽद्भुतोऽद्भुतं रूपं, सर्वात्मसु कृपाद्भुता।
सर्वाद्भुतनिधीशाय, तुभ्यं भगवते नमः ॥८॥

॥ इति दशमप्रकाशः ॥

卐

निव्यन्परीषहचम् मुपसर्गान्प्रतिक्षिपन् । प्राप्तोऽसि शमसौहित्यं, महतां कापि वैद्रषी अरको भुक्तवान्मुक्तिमद्विष्टो हतवान्द्रिषः। अहो! महात्मनां कोऽपि, महिमा लोकदुर्लभः! 11211 सर्वथा निर्जिगीषेण, भीतभीतेन चागसः। त्वया जगत्त्रयं जिग्ये, महतां कापि चात्री 1131 दत्तं न किञ्चित्कस्मैचित्रात्तं किञ्चित्कुतश्चन। प्रभुत्वं ते तथाप्येतत्कला कापि विपश्चिताम् 1811 यहेहस्यापि दानेन, सुकृतं नार्जितं परैः। उदासीनस्य तन्नाथ ! पादपीठे तवालुठत् 1,911 रागादिषु नृशंसेन, सर्वात्मसु कृपालुना। भीमकान्तगुणेनोचैं:, साम्राज्यं साधितं त्वया 11811 सर्वे सर्वात्मनाऽन्येषु, दोषास्त्वयि पुनर्गुणाः। स्तृतिस्तवेयं चेन्मिथ्या, तत्प्रमाणं सभासदाः 11011

महीयसामपि महान्महनीयो महात्मनाम् । अहो ! मे स्तुवतः स्वामी, स्तुतेर्गोचरमागमः ॥८।

॥ इत्येकादराप्रकारा: ॥

पर्द्वभ्यासाद्रैः पूर्वं. तथा वैराग्यमाहर:। जन्मन्याजन्म, तत्सात्मीभावमागमत् ॥१॥ दु:खहेतुषु वैराग्यं, न तथा नाथ ! निस्तुषम्। मोक्षोपायप्रवीणस्य, यथा ते सुखहेतुषु विवेकशाणेवेंराग्यशस्त्रं शातं त्वया तथा । यथा मोक्षेऽपि तत्साक्षादकुण्डितपराक्रमम् ।।३।। यदा मरुत्ररेन्द्रश्रीस्त्वया नाथोपभुज्यते । यत्र तत्र रतिर्नाम, विरक्तत्वं तदापि ते ॥४॥ नित्यं विरक्तः कामेभ्यो, यदा यागं प्रपद्यसे। अलमेभिरिति प्राज्यं, तदा वैराग्यमस्ति ते ॥५॥ सुखे दुःखे भवे मोक्षे, यदौदासीन्यमीशिषे । तदा वैराग्यमेवेति, कुत्र नासि विरागवान्? ॥६॥ दुःखगर्भे मोहगर्भे, वैराग्ये निष्ठिताः परे। **बानगर्भ तु वैराग्यं, त्वय्येकायनतां गतम् ॥७॥** औदासीन्येंऽपि सततं. विश्वविश्वोपकारिणे । नमो वैराग्यनिञ्चाय, तायिने परमात्मने ॥८॥

॥ इति द्वाद्शप्रकाशः ॥

अनाहृतसहायस्त्वं, त्वमकारणवत्सलः । अनभ्यर्थितसाधुस्त्वं, *रवमसम्बन्धबान्धवः* 11811 अनक्तिस्निग्धमनसममृजोज्ज्वलवाक्पथम् । अधौत। मलशीलं त्वां. शरण्यं शरणं श्रये 11711 अचण्डवीरवृत्तिना, शमिना शमवत्तिना। त्वया काममकुटघन्त, कुटिलाः कर्मकण्टकाः 11311 अभवाय महेशायागदाय नरकच्छिदे। ब्रह्मणे, कस्मैचिद्भवते अराजसाय नमः 11811 अनुक्षितफलोदयादनिपातगरीयसः। असङ्बर्हिपतकरुपद्रोस्त्वत्तः फलमवाप्नुयाम् असङ्स्य जनेशस्य, निर्ममस्य कृपात्मनः। मध्यस्थस्य जगत्त्रातुरनङ्कस्तेऽस्मि किङ्करः ॥३॥ अगोपिते रत्ननिधाववृते कल्पपाइपे। अचिन्त्ये चिन्तारत्ने च, त्वय्यात्मार्यं मयापितः 11911 फलानुध्यानवन्ध्योऽहं, फलमात्रतनुर्भवान् । प्रसीद यत्कृत्यविधौ, किङ्कर्तव्यजडे मिय

॥ इति त्रयोदराप्रकाराः ॥

卐

मनोवचःकायचेष्टाः, कष्टाः संहृत्य सर्वथा।
ऋथात्वेनैव भवता, मनःशल्यं वियोजितम् ॥१॥
संयतानि न चाक्षाणि, नैवोच्छृङ्खलितानि च।
इति सम्यक् प्रतिपदा, त्वयेन्द्रियज्ञयः कृतः ॥२॥
योगस्याष्टाङ्गता नृनं, प्रपञ्चः कथमन्यथा।
आवालभावतोप्येष, तव सात्म्यमुपेयिवान् ॥३॥

विषयेषु विरागस्ते, चिरं सद्दचरेष्विष ।
योगे सात्म्यमदृष्टेऽिष, स्वामिन्निद्महोक्तिकम् ॥४॥
तथा परे न रज्यन्त, उपकारपरे परे ।
यथाऽपकारिणी भवानद्दो सर्वमहोक्तिकम् ॥५॥
दिसका अप्युपकृता, आश्रिता अप्युपेक्षिता: ।
इदं चित्रं चरित्रं ते, के वा पर्यनुयुक्षताम् ? ॥६॥
तथा समाधौ परमे, त्वयात्मा विनिवेशित: ।
सुखी दु:ख्यस्मि नास्मीति, यथा न प्रतिपन्नवान् ॥७॥
ध्याता ध्येयं तथा ध्यानं, त्रयमेकात्मतां गतम् ।
इति ते योगमाद्दात्म्यं, कथं श्रद्धीयतां परे: ? ॥८॥

॥ इति चतुर्दशप्रकाशः ॥

卐

जगज्जेत्रा गुणास्नातरन्ये तावत्तवासताम् । उदात्तशान्तया जिग्ये, मुद्रयेव जगत्त्रयी ॥१॥ मेरुस्तृणीकृतो मोहात्पयोधिर्गोष्पदीकृत: । गरिष्ठेभ्यो गरिष्ठो यै:, पाष्मभिस्त्वमपोहित: ॥२॥ च्युतश्चिन्तामणि: पाणेस्तेषां रुष्धा सुधा मुधा । यैस्त्च्छासनसर्वस्वमन्नानेतिमसात्कृतम् ॥३॥ यस्त्वय्यपि दधौ दिष्टमुस्मुकाकारधारिणीम् । तमाशुश्चश्चणि: साक्षादारुष्यारुमिदं हि वा ॥४॥ त्वच्छासनस्य साम्यं ये, मन्यन्ते शासनान्तरैः । विषेण तुष्यं पीयूषं, तेषां हन्तः ! हतात्मनाम् ॥५॥ अनेडमूका भूयासुस्ते येषां त्विय मत्सरः । शुभोदकाय वेकस्यमिप पाषेषु कर्मसु ॥६॥

तेभ्यो नमोऽञ्जलिरयं, तेषां तान्समुपास्महे।
त्वच्छासनामृतरसेयौँरात्मासिच्यतान्वहम् ॥९॥
भुवे तस्यै नमो यस्यां, तव पादनखांदाव:।
चिरं चूडामणीयन्ते, ब्रूमहे किमत: परम १ ॥८॥
जन्मवानस्मि धन्योऽस्मि,कृतकृत्योऽस्मि यन्मुहुः।
जातोऽस्मि त्वद्गुणश्रामरामणीयकलम्पटः ॥९॥

॥ इति पंचद्शप्रकाशः ॥

卐

त्वन्मतामृतपानोत्था इतः शमरसोर्भयः। नाथ! परमानन्दसम्पद्म पराणयन्ति भां 11811 इतश्चानादिसंस्कारमूर्व्छितो मूर्च्छयत्यलम् । रागोरगविषावेगो, हतादाः करवाणि किम्? 11211 रागाहिगरलाद्यातोऽकार्षे यत्कर्म वैशसम् । तद्ववतमप्यशक्तोऽस्मि, धिग्मे प्रच्छन्नप्रापताम् 11311 श्रणं सक्तः श्रणं मुक्तः, श्रणं क्रद्धः श्रणं श्रमी । मोहाद्येः क्रीडयैवाहं, कारितः कपिचापलम् 11811 प्राप्यापि तव सम्बोधि, मनोवाकायकर्मजैः। दुश्चेष्टितेर्मया नाथ! शिरसि ज्वालितोऽनलः. اإلجاا त्वयपि त्रातरि त्रातर्थनमोहादिमलिम्लुचैः। रत्नत्रयं में हियते, हताशो हा! हतोऽस्मि तत् भ्रान्तस्तीर्थानि दष्टस्त्वं, मयैकस्तेषु तारकः। तत्तवाङ्क्यौ विलयोऽस्मि नाथ! तारय! तारय! ॥॥ भवत्प्रसादेनैवाहमियतीं प्रापितो भुवम् । औदासीन्येन नेदानीं, तब युक्तमुपेक्षितुम् ॥८॥

श्चाता तात ! त्वमेवैकस्त्वत्तो नान्य: कृपापरः । नान्यो मत्त: कृपापात्रमेधि यत्कृत्यकर्मठः ॥९॥

॥ इति षोडशप्रकाशः ॥

卐

स्वकृतं दुष्कृतं गर्हन्, सुकृतं चानु भोदयन् । नाथ ! त्वचरणौ यामि, शरणं शरणोज्झितः ॥१॥ मनोवाकायजे पापे, कृतानुमतिकारितैः। मिथ्या मे दुष्कृतं भूयाद्पुनःक्रिययान्वितम् यत्कृतं सुकृतं किंचिद्रत्नत्रितयगोचरम् । तत्सर्वमनुमन्येऽहं, मार्गमात्रानुसार्यपि 11311 सर्वेषामर्हदादीनां, यो योऽर्हस्वादिको गुणः । अनुमोदयामि तं तं, सर्वं तेषां महात्मनाम् 11811 त्वां त्वत्फलभूतान् सिद्धांस्तवच्छासनरतानमुनीन्। त्वच्छासनं च शरणं, प्रतिपन्नोऽस्मि भावत: 11411 क्षमयामि सर्वान्सत्त्वान्सर्वे क्षाम्यन्त ते मिथ । मैब्यस्त तेषु सर्वेषु, त्वदेकदारणस्य मे 11311 पकोऽहं नास्ति मे कश्चित्र चाहमपि कस्यचित्। त्वदङ्घिदारणस्थस्य, मम दैन्यं न किञ्चन ॥७॥ यावन्नाप्नोमि पदवीं, परां त्वद्नुभावजाम्। तावनमिय शरण्यत्वं, मा मुश्रः शरणं श्रिते 🌋॥८॥ 🐒

॥ इति सप्तद्शप्रकाशः ॥

卐

न परं नाम मृद्धेव कठोरमपि किञ्चन ॥ विशेषज्ञाय विज्ञप्यं स्वामिने स्वान्तशृद्धये 11811 न पक्षिपशुसिंहादिवाहनासीनविग्रहः। न नेत्रगात्रवक्त्रादिविकारविकृताकृतिः 11711 न शूलचापचकादिशस्त्राङ्करपलुवः । नाङ्गनाकमनीयाङ्गपरिष्वङ्गपरायणः 11811 न गईणीयचरितश्कम्पितमहाजनः। न प्रकोपप्रसादादिविडम्बितनरामरः 11811 न जगज्जननस्थेमविनाशविहितादरः ॥ लास्यहास्यगीतादि विष्ठवोपप्लतस्थितिः ાષ્ટ્રા तदेवं सर्वदेवेभ्यस्सर्वथा त्वं विलक्षणः । देवत्वेन प्रतिष्ठाप्यः कथं नाम परीक्षकैः ? 11311 अनुश्रोतः सरत्पर्णतृणकाष्टादि युक्तिमत् । प्रतिश्रोत: श्रयद्वस्तु कया युक्त्या प्रतीयताम्? 11011 अथवाऽलं मन्दबुद्धिपरीक्षकपरीक्षणैः। कृतमेतेन वैयात्येन जगत्प्रभो ! ममापि 11611 यदेव सर्वसंसारिजन्तुरूपविलक्षणम् । परीक्षन्तां कृतधियस्तदेव तव लक्षणम् 11911 कोघलोभभयाकान्तं जगदस्माद्विलक्षणः । न गोचरो मृदुधियां वीतराग ! कथश्चन 🌖 । इत्यष्टादशप्रकाशः ॥

卐

तव चेतसि वर्तेऽहमिति वार्तापि दुर्रुभा । मचित्ते वर्तसे चेत्वमुरुमन्येन केनचित् ॥१॥

निगृह्य कोपतः कांश्चित् , कांश्चित्तुष्ट्याऽनुगृह्य 🖘 । प्रतार्थन्ते मृदुधियः, प्रलम्भनपरे: परेः ॥२॥ अप्रसन्नात्कथं प्राप्यं, फलमेतद्सङ्गतम् । 🚋 🦂 चिन्तामण्यादयः किं न फलन्त्यपि विचेतनाः ? ॥३॥ वीतराग ! सपर्यायास्तवाज्ञापाळनं परम् । आज्ञाराद्वा विराद्धा च, शिवाय च भवाय च ॥४॥ आकालमियमाज्ञा ते. हेयोपादेयगोचरा । आश्रवः सर्वेथा हेय उपादेयश्च संबरः आश्रवो भवहेतु: स्यात्संवरो मोक्षकारणम्। इतीयमाईतीमुब्टिरन्यदस्याः प्रपञ्चनम् ॥६॥ इत्याज्ञाराधनपरा, अनन्ताः परिनिर्वताः । निर्वान्ति चान्ये क्वचन निर्वास्यन्ति तथापरे ॥॥ हित्वा प्रसादनादैन्यमेकयैव त्वदाइया। सर्वथैव विमुच्यन्ते जन्मिनः कर्मपञ्जरात् H>H ॥ इत्येकोनविद्यतितमप्रकादाः ॥

卐

पाद्पीठलुठन्मू हिन, मिथ पाद्रजस्तव । चिरं निवसतां पुण्यपरमाणुकणोपमम् ॥१॥ मद्दशौ त्वन्मुखासके, हर्षबाष्पजलोमिभिः । अत्रेक्ष्यप्रेक्षणोद्भृतं, क्षणात्क्षालयतां मलम् ॥२॥ त्वत्पुरो लुठनैर्भूयान्मद्भालस्य तपस्विनः । कृतासेव्यप्रणामस्य, प्रायश्चित्तं किणावलिः ॥३॥

मम त्वदर्शमोद्भूताश्चिरं रोमाञ्चकण्टकाः। नुद्न्तां चिरकालीत्थामसद्दर्शनवासनाम् 11811 त्वद्ववत्रकान्तिज्योत्स्नासु निपीतासु सुधास्विव। मदीयैलेंचिनाम्भोजः, प्राप्यतां निनिमेषता 11411 त्वदास्यलासिनी नेश्रे, त्वदुपास्तिकरौ करौ। त्वद्गुणश्रोतृणी श्रोत्रे, भूयास्तां सर्वदा सम 11311 कुण्ठापि यदि सोत्कण्ठा, त्वद्गुणग्रहणं प्रति। ममैषा भारती तर्हि, स्वस्त्येतस्यै किमन्यया? 11011 तव प्रेष्योऽस्मि दासोऽस्मि, सेवकोऽस्म्यस्मि किङ्करः। ओमिति प्रतिपद्यस्व, नाथ! नातः परं ब्रुवे 11411 श्रीहेमचन्द्रप्रभवाद्वीतरागस्तवादितः। कुमारपालभूपालः, प्राप्नोत् फलमीप्सितम् 1181 ॥ इति विश्वतितमप्रकाशः ॥ ॥ इति श्रीवीतरागस्तोत्रम् समाप्तम् ॥

ဆို

વીતરાગસ્તવ કાવ્યાનુવાદ

કાવ્યાનુવાલકર્ત્તા–

ડૉ. ભગવાનદાસ મન:સુખભાઇ મહેતા ઋમ. થી. થી. એસ. જય સહજસ્વરૂપી શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ, શ્રીમદ ભગવદહેત્ ચૈત્ય તે શાંતમૂર્ત્તિ; કરતું ચિતસમાધિ અપેતું આત્મશાંતિ, હરતું ભવઉપાધિ કાપતું માહબ્રાંતિ. લિતિવસ્તરા ટીકા ' મંગલાચરણ (સ્વરચિત)

વીતરાગસ્તવ કાવ્યાનુવાદ કાવ્યાનુવાદકત્તીનું મંગલાથરણ—

દાહરા

પરમગુરુ જિનરાજને, નમન કરીને આજ; 'કલિકાલ સવ'રા' નમું, હેમચાંદ્ર સ્રિરાજ. ૧ હેમચાંદ્ર સ્રિરાજ. ૧ હેમચાંદ્ર સ્રિરાજ. ૧ હેમચાંદ્ર સ્રિરાય સ્ત્રાં કર્યું, કાવ્યરસે ચક્ચૂર; ૨ પરમાહેલ પ્રસિદ્ધ તે, કુમારપાલ નૃપાલ; સ્વાધ્યાયાર્થે તેહના, સ્તવ જે રચ્યું રસાલ; ૩ પદે પદે જ્યાં નિર્જર, ભક્તિભાવના સ્રોત; અક્ષરે અક્ષર પાવના, કરે શ્રોતૃના શ્રોત્ર; ૪ અલંકાર લાલિત્ય ને, અર્થ' ગૌરવે પૂર્ણ; સુધા સવે હેમચાન્દ્ર જે, સાળે કળા પ્રપૂર્ણ; પ ગુર્જરીમાં તેનું કંઈ, કરાવવા રસપાન; કાવ્યાનુવાદ પ્રયાસ આ, કરે દાસ ભગવાન. દ

卐

્રપ્રથમ પ્રકાશ : મંગલ–પ્રતિજ્ઞાદિ (ઉપાદ્રધાત)

દેહિયા

પરાત્મા પરંજ્યોતિ જે, પરમેષ્ઠી પરમ સાર; 'આદિત્યવર્ણુ' જેને કહે, પ્રાપ્ત તમઃ પર પાર; ૧ **ઉન્મૂ**લિત જેથી સમૂલ, ક્લેશ વૃક્ષ નિઃશેષ; મસ્તકથી જેને નમે, સુરાસુરેશ નરેશ; ૨

પુરુષાથ વિદ્યાતાશું, જ્યાંથી મૂલ ઉત્થાન; ભાવ ભૂત ભાવિ ભવદ્, અવભાસે જસ જ્ઞાન; 3 પ્ર**દા** જ્ઞાન આનંદ જયાં. એક આત્મતારૂપ; તેહ ધ્યેય, શ્રહેય તે, બ્રહું તે શરણ સ્વરૂપ; 8 સનાથ તેથી હું ધરૂં, તેહ અર્થ અભિલાષ; **તેથી** થાઉં કૃતાર્થ હું, થઉં તેના હું દાસ; પ ં તેહ વિષે કરી સ્તાેત્ર હું, કરૂં પવિત્ર સ્વવાણ; ભવારણ્યમાં જન્મીને, આ જ જન્મક્લ જાણ! ŧ ક્યાં હું પશુથી પણ પશુ ? વીતરાગસ્તવ કયાંહિ ? પદથી અટવી લંઘતા, પંગુ સમ હું આંહિ. G ં શ્રદ્ધામુગ્ધ સ્ખલું છતાં, ઉપાલંભ નહિં ચાેગ્ય; વાગુરચના શ્રદ્ધાલુની, વિશ્રંખલ પણ સ્હાેય. અનુષ્ટ્રપ

म्याचान हुमाग्राहु का भ्रिया । ब्यविहरू

લગવાન્ હેમચંદ્રે આ, રચેલા સ્તવથી અહેા! કુ**મારપાલ** ભૂપાલ, વાં^{વિ}છત ફ્લને લહેા! ૯ **4**

દ્વિતીયપ્રકાશ : વીતરાગના જન્મસહજ ચાર અતિશય ગીતિ

પદ્મરાગ પ્રિયંગુ, અંજન સ્ક્ટિક સ્વર્ણ વર્ણ ધરનારી; વિદ્યુ ધાયે શુચિ તહારી, કાયા ન કોને આકર્ષનારી ? ૧ મંદાર સુમનમાલા, સમા અવાસિત સુગંધી જેહ સદા; એવા તુજ અંગામાં, સુરાંગનાના નયના ભૃંગ થતા. ૨

દાહરા

કિલ્ચામૃત રસસ્વાદથી, જાણુ નષ્ટ અરોધ; એવા રાગ-ઉરગ તણા, તુજ અંગે ન પ્રવેશ. ૩ દર્ષ ભુતલ પ્રતિબિંબના, પ્રતિરૂપ તું નાથ; સ્વેદ આદ્ર'તા નાશની, તુજ દેહે કયાં વાત ? ૪ રાગમુક્ત વીતરાગ! ના, મન કેવલ ભગવાન! રક્ત પણ તુજ દેહનું, છે ક્ષીરધાર સમાન. પ વિશ્વ વિલક્ષણ અન્ય શું, વદવાને હું શક્ત ? માંસ પણ અળીભત્સ ને, શુબ્ર સુગંધ પ્રશસ્ત. દ જલસ્થલમાં ઉપજેલ સૌ, છાંડી સુમનમાલ; તુજ િ:શ્વાસ સુગંધને, અનુસરે મધુકાર. ૭ લે!કોત્તર તુજ ભવસ્થિતિ, ચમત્કાર કરનાર; (કારણ) ચમંચક્ષુ ગાેચર નહિં, તુજ આહાર નીહાર. ૮

卐

ત્તૃતીય પ્રકાશ ઃ કર્મ ક્ષયજન્ય અગીયાર અતિશય શાર્દૂલવિક્રીહિત

શ્રી તીર્થ કર નામથી ઉપજતા સર્વાભિમુખ્યે કરી, તું જે સંમુખ સર્વથા જ જનને આનંદથી દે ભરી;

ને જે યાજનના સમાસરણમાં કારિ ગમે નાથ ! & ! તિય ચા અમરા નરા પરિજના સાથે સમાઈ રહે; ૧–૨

ભાષામાં નિજ નિજ તેહ સહુને ત્હારી મનાહારિણી, વાણી એકરૂંપી છતાં પરિશુમ જે ધર્મસંગાધિની; પૂર્વીત્પન્ન સમસ્ત રાગ-ઘન જે સાથી વધુ યાજને, ત્હારી નાથ! વિહાર-વાયુ લહરીથી વિખરાયે ક્ષણે; ૩-૪ આવિબુત ન થાય જે અવનિમાં તીડા શકા મૂષકા, નાશે ઇતિ અનીતિ જેમ પળમાં ભૂપ પ્રભાવે પ્રભા! જે વૈરાગ્નિ શમી જતાે ઉપજતાે સ્ત્રી–ક્ષેત્ર આદિકથી, જાણે ભૂતલ વર્ષ તા તુજ કૃપાના પુષ્કરાવર્ત્તાથી, ૫-६ થાતાં ડિંડિમનાદ તુજ અશિવા એકી મહિમા તથા. મારીઓ ભુવનારિઓ ભુવનમાં જે સંભવે નાથ! ના; ને જે કેવલ વિશ્વવત્સલ વિદ્યુ! તું કામવર્ષી સતે, ંલોકાને અતિવૃષ્ટિ તાપ ન કરે, નિવૃ^ષ્ટિ ના દુઃખ દે; ૭-૮ સવે લુદ્ર ઉપદ્રવા ઉપજતા અન્ય-સ્વ રાષ્ટ્રા થકી, નાશે જે જયમ સિંહનાંદથી ગજો તહારા પ્રભાવે નકી; જે અદ્રહ્યું પ્રભાવોં જંગમ તરુકલ્પ ત્રિલાકીપતિ! तुं कथारे विढरे तढी क्षितिमढी हिर्जिक्ष पामे क्षति; ८-१० 'ના હા દુષ્કર દેખાં તુજ તનુ તે માટ ભામાં ડલ, શીધે પશ્ચિમ ભાગ સંસ્થિત જ જે છતે રવિમંડલ; એવા જે તુજ યાગરાજ્ય મહિમા ઉદ્દ્રભૂત કર્માક્ષયે, વિશ્વે વિશ્રુત તેહ મગ્ન ન કરે કાેને મહા વિસ્મયે ?૧૧–૧૨ (ખાર ^{શ્}લાેકના સહસંખંધ)

२७

નારાથ

પ્રવૃત્ત એમ તું ઉપાયમાં ક્રિયાનુશીલને, પરા શ્રી પ્રાપ્ત જેથાં તું ન ઇચ્છતાં ઉપેયને ! અનંતકાલ સંચિતા અનંત કમે કક્ષને. સમૂલ ઉન્મૂલે ન અન્ય તું વિના ત્રિહ્યું વને. ૧૩-૧૪ અનુષ્ટ્રપ

પવિત્ર પાત્ર મૈત્રીના, મુદિતા–મુદિતાત્મ ને; નમઃ કુપાળુ મધ્યસ્થ, ચાગાત્મા **ભગવાન્**! તને. ૧૫ 卐

ચતુર્થ પ્રકાશ : દેવકૃત અગીયાર અતિશય મંદ્રાક્રાંતા

મિશ્યાત્વીને પ્રલય રવિ સદુદૃષ્ટિ સુધાંજના જે, તીર્થ શ્રીના તિલકરૂંપ તે ચક્ર અગ્રે વિરાજે; 'સ્વામી એક ત્રિજગમહિં આ ' એમ ઉદ્દેશષવાને, ઇંદ્રે ઇંદ્રધ્વજ છલ કરી તજ'ની ઊધ્વ' જાણે! ૧–૨

જ્યાં જ્યાં તહારા પદ પદ ધરે ત્યાં સુરાસુર વૃંદ, વેરે લક્ષ્મી કમલછલથી પદ્મસદ્મા મુની દ! એકી સાથે ચઉવિધ અહા ! ધર્મ ઉદ્દેશાધવાને, માનું છું હું ચઉમુખ પ્રભાે ! તું થયા હાય જાણે! ૩–૪

ત્રિદેષોથી તું ત્રિલુવન ત્રાણાર્થ પ્રવૃત્ત થાતાં, त्रिप्राक्षारा त्रिलुवनपति ! त्रिदशीथी रयाताः પૃથ્વીમાં તું વિભુ ! વિહરતાં કંટકા થાય ઉંધા, ભાનુ સામે ઘુડ તિમિર વા શું ધરે મુખ ઉંચા ? ય- દ

કેશ રમશ્રુ નખ પ્રમુખ ત્હારા અવસ્થિત રહે છે, ના તીર્થિકા અપર મહિમા બાહ્ય એવા લહે છે; શખ્દ સ્પરા પ્રમુખ વિષયા પંચ ત્હારી સમીપે, તાર્કિકાવત્ પ્રતિકૂલપણ ના લજે છે જરીકે. ૭–૮ એકી સાથે ઋતુ સહુ કરે તાહરી પાદસેવા, જાણે ખહીને સતત સમરને સ્હાય દીધાથી દેવા! ૈદેવા ગંધાદક કુસુમની દિબ્ય વૃષ્ટિ કરીને. પૂજે લાવી તુજ ચરણું સંસ્પરા યાગ્યા મહીને. ૯-૧૦ પક્ષીએ થે નિરર્બો જગને દે પ્રદક્ષિણ ત્હારી. તુંમાં વામાચરણ જનની રે! ગતિ શી થનારી ? પંચેંદ્રી'નું તુજ સમીપમાં હેાય દૌઃશીલ્ય શાને ? વાર્યું એકે દ્રિય પણ મૂંકી દે પ્રતિકૂલતાને. ૧૧–૧૨ વાંદે વૃક્ષા તુજ સમહિમાથી ચમત્કાર પામી. તેથી ત્હેનું શિર કૃતી જ મિથ્યાત્વીનું વ્યર્થ નામી; કૈાર્ટિ સંખ્યા સુર અસુર સેવે તને તા જઘન્યે, મંદાે યે ના અલસ ભગવાનુ ! અર્થમાં પ્રાપ્ય પુરુષે. ૧૩–૧૪

36

પંચમ પ્રકાશ : અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય (દેવકૃત અતિશય) માલિની

બ્રમર રવર્થો જાણે ગાન ઉંચે કરંતા ! ચલ દલ થકી નાટારંભ જાણે રચંતા ! તુજ ગુણુગણ દ્વારા રક્ત જાણે વિલાેક! પ્રમુદિત અતિ થાતા વૃક્ષ એવા અશાક. ૧ સમવસરણમાંહી યેાજને જાતુ સૂધી, સુમન સુમન વેરે ડીંટડી જાસ ઉંધી; ધ્વનિ ય પુનિત ત્હારા માલકાશાદિ રાગે, મૃત્રથી પણ પોંવાયા ^{@દવ}ક કે સુરાગે ર–૩ ધવલ શશિકરાે શી ચામર શ્રેણાં ચારુ, મુખકમલ ઉપાસે હંસ પંક્તિ જ ધારૂં! તું ધરમ કથતા સિંહાસનારૂઢ થાવે, તહિં મૃગ મુણવા શું સિંહ સેવાર્થ આવે ? ૪–૫ દ્યુતિર્થો પરિવર્યો તું ચંદ્ર જ્યાત્સ્નાર્થો જેમ, મુદ નયન-ચકાૈરાને દોંએ અત્ર તેમ; નભમહિં ગરજ તાે દું દુક્ષિ ઉપ્ર નાદે, જગમહિં તુજ આપ્તે પ્રાજ્ય સામ્રાજ્ય ભાખે. ૧-૭ ઉપર ઉપર ત્હારા પુષ્યઋદ્ધિ ક્રમા શા, ત્રિલુવન પ્રલુતા ત્રિં આતપત્રા પ્રકાશે; નિરખો ચમતકારી પ્રાતિહાર્ય શ્રી ત્હારી, અચરજ ન જ પામે ક્યા ય મિથ્યાત્વધારી ? ૮-૯-卐

ષષ્ઠ પ્રકાશ : વીતરાગના પ્રતિપક્ષના નિરાસ વંશસ્થ--ઇંડવંશા

નેત્રા પ્રતિ સ્વામિ! સુધાંજના સમા, લાવષ્ય–પુષ્યા તનુવંત આપમાં: મધ્યસ્થતા યે દાખ અર્થ થાય છે: તા દ્વેષથી નિન્દનની શોં વાત છે? ત્હારા ય હે નાથ ! વિપક્ષ વત્ત તો. ને તે ય કાેપાદિથી વિપ્લુતા થતા; એ કિંવદન્તી પણ અત્ર સાંભળી. વિવેકીએ। જીવન શું ધરે વળી ? વિરકત જો તે પ્રતિપક્ષ વર્તાતા, તાે તેહ તાે તાત ! પ્રતીત તું થતાે; એ રાર્ગો તા તે ન વિપક્ષ તૂજના, અદ્યોત શું હાય વિષક્ષ સૂર્યના ? अनृत्तरे ते अवसत्तभा अका! ત્હારા પ્રભા ! યાેગતણી કરે સ્પૃહા; તા ચાગમદ્રાદરિદ્રી બીજા તણી. શી પૂછવી વાત જ તે સં**અંધની** ? તને અમે નાથ પ્રભાે ! સ્વીંકારીએ, તને સ્તવીએ તુજને ઉપાસીએ; ત્રાતા તુંહીથી પર કેાઇ છે નહિં, શું બાલિયે ? શું કરિયે અમે અહીં ?

મલિન આચાર સ્વયં ધરાવતા. પ્રતારણાતત્પર જેહ વર્તાંતા; એવા પરાથી જગ આ ઠગાય રે! પાકારોએ કાર્ના સમીપમાં ? અરે! ૬ છે સર્વદા મુક્ત છતાં ય વિશ્વના. કરી રહ્યા સર્જ'ન–નાશ–પાલના !!! એવા જ વંધ્યાસુત તુલ્ય દેવને, આશ્રે કિયા ચેતનવંત ભુવને ? કામાર્તા જે ને જઠરાગ્નિ આર્તા જે, એવા ય દેવાથાં થતા કૃતાર્થ જે!! દેવાસ્તિકા તે પર દર્શના તથા. હા હા! કરે નિહ્નવ તું સમાનના! ખપુષ્પ જેવું ઉતપ્રેક્ષીને કંઈ, અને અહીં માન પ્રકલ્પીંને કંઈ; ગજ ત ગેહે પર વાદી એહવા, ન માય દેહે ત્યમ નિજ ગેહમાં !!! ૯

સ્થાહતા

સ્નેહરાગ દઢ કામરાગ વા, શક્ય છે સહજમાં નિવારવા; **ૄ્રિટરાગ પણ દુષ્ટ છેદવા,** સંતને પણ સુદુષ્કરા હવા. ૧૦ દેષ્ટિ તેા સમ, મુખ પ્રસન્ત ને, જેહનું વચન પ્રિય લાેકને; એહવા પ્રીર્તિપદા ય તું પ્રતિ, રે' ઉદાસ જન મૂઢ દુમ'તિ. ૧૧

અનુષ્ટ્રપ

થ લે વાયુ દ્રવે અદ્રિ, જલ જ્વલે ક્વચિત્ યદિ; તાેય આસ થવા યાેગ્ય, રાગાદિગસ્ત ના કદી. ૧૨

卐

સપ્તમ પ્રકાશ : જગત્કતું ત્વવાદ નિરાસ

રથાહતા

પુષ્ય પાપ વિશ દેહ હાય ના,
દેહ વિશ મુખ તેમ રહાય ના;
વકતૃતા મુખ વિના ઘટે નહિં,
શાસનાર પર કેમ તો અહીં ? ૧
ને અદેહતર્ણો વિશ્વસર્જને,
એ પ્રવૃત્તિ પશુ યાગ્ય ના ખને;
કા પ્રયાજન જ તેહને નથી,
(કારશ્યુ) તે સ્વતંત્ર પર આશુમાં નથી. ૨.
તો ય બાલ જ્યમ રાગોં તે ઠરે;

<mark>ને કૃપાર્થો જગ સજ^૧ના કરે,</mark> તા સુખી જ સહુને સજે ખરે! દુઃખ દુગ^૧તિ અને કરિદ્રતા, મૃત્યુ જન્મ પ્રમુખે દુ:ખી થતા; **લે**ાકને જગતમાંહિ સર્જતાં, તે કૃપાલતણાં શી કૃપાલતા ! એ **ય કર્મના કરે અપેક્ષણા**, આપણી જ્યમ સ્વતંત્ર તેંહુ ના: કર્મજન્ય જ વિચિત્રતા ગણા, તા શું શાલપુતળા જ કામના ? **આ મહેશની સ્વભાવવત્ત**ેના, જો વિતક કરવા જ ચાગ્ય ના; તા પરીક્ષકતાણા પરીક્ષણે, તેહ હિંહિમ નિષેધના અને. ત્રોડક 🕟 પણ જો સહુ ભાવનું જ્ઞાતૃપણું, અહિં સંમત હાય જ કતું'પણં; અમને પણ સંમત તે વરતે. (કારણ) સરવજ્ઞ વિમુક્ત શરીર સતે. હ અપ્રમાણ જ આમ ગણી લઇને, જગસ્િ કુવાદ મુકી દઈને; તુજ શાસનમાં જેન તેંહ રમે. ભગવાન! પ્રસન્ન જિંહાં જ તમે.

卐

અષ્ટમ પ્રકાશ: એકાંતઉત્થાપન, અનેકાંતપ્રતિષ્ઠાપન

દાહરા

सत्त्व नित्य क्षेत्रांत ते।, अनुतागम नुतनाशः, જો એકાંત અનિત્ય તા, અકુતાગમ કુતનાશ. આત્મા નિત્ય એકાંત તા. ના સખ દ્ર:ખના ભાગ: ले के डांत अनित्य ते।, ना सुभ द्वः भने। ले। ग. ₹ ન નિત્ય એકાંતિક મતે, બંધમાક્ષ પુષ્યપાપ; ન અનિત્ય એકાંતિક મતે, અંધમાક્ષ પુર્યપાપ. 3 ક્રમ-અક્રમથી નિત્યની, અર્થ ક્રિયા નહિં યુક્ત; ત્યમ એકાંતે ક્ષચિકમાં, અર્થ ક્રિયા નહિં સુક્ત. X नित्य अनित्य स्वइपता, ज्यारे वस्तुना हायः, જેમ ભાખી ભગવાન! તેં, ત્યારે દાષ ન કાય. ગાળ ખરે! કક્ષેદ્ધત છે, ને સુંઠ પિત્તનિમિત્ત; તેહ ઉભયમય ઔષધે, છે નહિં દાેષ ક્વચિત. ŧ સત પ્રમાણથી ઉભય તે, એક સ્થળે ન વિરુદ્ધ; મેચકાદિ વસ્ત વિષે, દેષ્ટ જ વર્ષુ વિરુદ્ધ. 9

અનુષ્ટુપ્

એક વિજ્ઞાન આકાર, નાના આકાર જે ગણે; એવા તથાગત પ્રાજ્ઞ, ન અનેકાંતને હણે. ચિત્ર અનેક ને એક, –રૂપ પ્રમાણ જે લણ; તે વૈશેષિક નૈયાયી, ન અનેકાંતને હણે. લ્સત્ત્વઆદિક વિરુદ્ધ, ગુણા યુક્ત પ્રધાનને; ઇચ્છતા સાંખ્ય વિદ્વાન, ન અનેકાંતને હણે. ૧૦ નથી ચાર્વાકની જેતી, વિમતિ તેમ સંમતિ; આત્મા –પરલવે માક્ષે, જેની મું ઝાય છે મતિ. ૧૧ (તેથી) ઉત્પાદ વ્યય ને સ્થૈયં, યુક્ત સત્ ગારસાદિવત; લગવાન્ ! તે પ્રેમાયેલં, સ્વીકારેજન છુદ્ધિમત્. ૧૨

卐

નવમ પ્રકાશ : કલિકાલપ્રશંસા

કાહરા

અલ્પકાળમાં તુંજ જ્યાં, ભક્તિક્લ મળતું જ; કલિકાલ જ તે હા ભલે! કૃતસુગાદિથી શુંજ? ૧ સુષમ થકી દુઃષમ વિષે, સફળ કૃપા તુજ થાય; મરુમાં કલ્પતરુ સ્થિતિ, મેરું કરતાં શ્લાઘ્ય. ૨ શ્રાદ્ધ શ્રોતા વકતા સુધી, ઉભય યાંગ જા થાય; તુજ શાસન સામ્રાજ્ય તા, એકછત્ર કલિમાં ય. ૩ સુગાન્તરે પણ નાથ! જાં, ઉચ્છુંખલ ખલ લાક; તા કલિ વામગતિ પ્રતિ, વૃથા જ કરીએ કાપ. ૪ કલિ જ કષપાષાણ છે, પ્રસાધવા કલ્યાણ; અર્ગન વિશ્ ના અગરુના, વધે ગંધ મહિમાન. પ

ત્રોટક

દ્વીંપ રાત્રિ વિષે, દ્વીપ અબ્ધિ વિષે, મરુમાં તરુ, અગ્નિ ય હિંમ વિષે; કલિમાં મળી દુલ લેમ ઘણી, રજની કહ્યું તુંજ પદાખ્જ તહ્યું. દ પ્રભુ ! અન્ય યુગે પણ હું ભટકયા, તુજ દર્શન વિશ્ કૃતી ન થયે; કલિકાલ પ્રતિ નમના અમ હાહ! તુજ દર્શન જે મહિં પ્રાપ્ત અહેા! છ ભગવાન ! તું દેષ વિહીત થકી, કલિ શાભા રહ્યા ખહુદાષી નડી; વિષધારક જેમ ક્ણીન્દ્ર ખરે! વિષહારક રત્નથી શાભ **ધ**રે. ૮

卐

દશમ પ્રકાશ : સર્વ અદ્દસુતનિધિ વીતરાગના વિરાધાભાસી ગુણ

લલિત

મુજ પ્રસન્નતાથી પ્રસન્ન તું, તુજ પ્રસન્નતાથી પ્રસન્ત ઉભયઆશ્રિ આ નાથ! લેદનો! तुक प्रसन्नता सुक परे डेकी! તુજ સુરૂપ લક્ષ્મી નિહાળવા, પ્રભુ! સહસઅક્ષી ય શક્ત તુજ ગુણા ઘણા નાથ ! વણે વા, વળી સહસ્રજીહ્વી ય શકત ના. ર સુર અનુત્તરે વાસિના ય રે! ભુવનનાથ ! તું સંશયે**ા હ**ૅર, ગુણ શું કા બાંજો એહથી પરા, સ્તવન યાેગ્ય છે વસ્તુતઃ ખરાે 🖁 🦠 પુરુષ જે અશ્રદ્ધા ધરાવતા, કચમ વિરુદ્ધ આ તેહ શ્રદ્ધતા ? તુજ પ્રસક્તિ આનંદ સૌખ્યમાં, ત્યમ વિરક્તિ તેા એક કાળમાં? પ્રભુ ! ઘટાવવા આવતી છતાં, કચમ ઘટે જ આ વાત દુર્ઘટા ? સકલ સત્ત્વ પ્રત્યે ઉપેક્ષિતા. પરમ આ વળી ઉપકારિતા. દ્રય વિરુદ્ધ આ નાથ ! છે તને, નહિં જ એમ તા અન્ય કાઈને; પરમ જેહ નિબ્ર થતા અને, પરમ ચક્રવર્ત્તિત્વ જે તને. જસ અપૂર્વ કલ્યા<mark>ણ</mark>પર્વમાં, મુદિત નારકીએા ય સર્વ°માં;

દાહરા

શમ અદ્ભુત અદ્ભુત કયા, અદ્ભુત રૂપ પ્રધાન; સર્વ` અદ્ભુતનિધિ ઈશા, નમઃ તને ભગવાન !

卐

એકાદશ પ્રકાશ : અદ્દભુત વિલક્ષણ મહિમાતિશય સ્વાગતા વૃત્ત

तुं धरीषड्नी सेन ड्यंता,

ত্তিपसर्ग प्रतिक्षेप करंता;

तेाय प्राप्त शम सुस्थितिने तुं,

क्वें शांतुराँ महांत कने शुं! १

सुक्षित लेागवी अरुक्त छतां तें!

ने ड्या दिष अदेष छतां तें!

वेाक्ष्या दिष अदेष छतां तें!

वेाक्ष्या किष अदेष छतां तें!

वेाक्ष्या किष अदेष छतां तें!

स्वाक्षा न छत्वा ध्रम्माः र

सर्वाया न छत्वा ध्रम्माः,

पापथी अडु अडु उरनारा;

तें करी छत त्रेषे क्विनोनी,

क्वें शांतुरी महांत कनोनी! इ

કાઈને કંઈય તે નજ દીધું, કાઈ પાસથાં ન તે કંઈ લીધું; તાેય તજ પ્રભુતા પ્રભુ! આ છે! એવી કે બુધજનાના કલા છે! ૪ દેહદાનથી ય સુકૃત ના જે, અન્યદ**શ^રની**ય અન્ય ઉપાજે^ર; તું ઉદાર્સીનની પાદર્પીઠે તે, . આવીં નાથ! સ્વયમેવ લુંઠે તે. રાગ આદિ પ્રતિ કર દયાળ. સવ માત્મ પ્રતિ પૃર્ણ કૃપાળુ; **લી**મ-કાંત અતિ એ ગુણવંત, ુ તુંથી સાધિત સુરાજ્ય મહુંત. ૬ સવ[°]થા સકલ દેાષ પરામાં, સર્વ'થા સકલ ગુણુ તુંહીમાં; હાય એહ સ્તુતિ જો તુજ મિથ્યા, હા સભાસદ પ્રમાણ અહીં આ! ૭

દેાહરા

તું મહનીય મહાત્મ ને, મહાનથી ય મહાન; આવ્યા મુજ સ્તુતિગાચરે, સ્તવતાં હે ભગવાન! ૮

紧

દ્વાદરા પ્રકાશ: અદ્દભુત અલૌકિક વૈરાગ્ય —મનષ્ટપ—

—**™તુ**ષ્દુપ્— પ**ું અ**ભ્યાસ**થી** પૂર્વ', એવા વૈરાગ્ય તે' લહ્યો; કૈ તે આજન્મ આ જન્મે, સાત્મીભાવ **ધરી** રહ્યો**. ૧** નાથ ! નિષ્તુષ વૈરાગ્ય, ના તેવા દુ:ખહેતુમાં; માેક્ષાપાયે પડુ ત્હારા, છે જેવા સુખહેતુમાં. ૨ વૈરાગ્ય શસ્ત્ર તેં એવું, સજ્યું વિવેક–શાશ્રમાં; કે માેણે પ**ણ** તે સાક્ષાત્, અકું હિત પરાક્રમી. 3 જયારે નરેંદ્ર દેવેંદ્ર, શ્રી ભાગવાય તું થકી; त्यारे य रति ज्यां त्यां ते, त्क्षारी विरक्ष्तता नष्ठी. ४ નિત્ય વિરક્ત કામાથી, તું જયારે ચાેળ સંબ્રહે; 'સર્યું' આથી !' ગણી ત્યારે, વરાગ્ય ઉગ્ર તું લ**હે. પ** સુખે દુ:ખે લવે માેક્ષે, જ્યારે ઔદાસ્ય ધાર તં: વૈરાગ્ય જ તને ત્યારે, કચાંન વૈરાગ્યવાન તું ? ૬ દ્ર:ખગભ માહુગર્ભ. વૈરાગ્યે નિષ્ઠ છે પરા: જ્ઞાનગભ તુંમાં પામ્યા, એકાશ્રીયપણ ખરા. ૭ સદા ઔદાસ્યતામાં યે, તું વિશ્વ વિશ્વોપકારિને; વૈરાગ્યનિ^દન તું તાયી, હેા નમઃ પરમાત્મને ૮

ત્રયાદશ પ્રકાશ : અદ્દભુત વિશ્વોપકારિપણું —શિખસ્થ્વી—

विना भे। बावेबा जगिहतकरा! स्ट्रायक तमे, विना निभित्त हे जगिहतकरा! वत्सव तमे; વિના અભ્યર્થિલા જગહિતકરા! સાધુ ય તમે, વિના સંબંધે હે જગહિતકરા! બાંધવ તમે.

વિના વિલેપાયું મન જસ અહેા! સ્નિગ્ધ વરતે, વિના માજર્યો જેના વચનપથ વિશુદ્ધ વરતે;

વિના ધાેયું જેનું શીંલ અમલ વત્તે' ભુવનમાં, જઉં હું એવા તું શરણુરૂંપ કેરા શરણુમાં. ૨

અયંડા વીરા ને શમિ પ્રશમવત્તિ પ્રભુ થકી, કુટાયા કાંટાઓ કુટિલ કરમાેરૂંપ નકી; મહેશા નિજ'ન્મા અગદ નરકાેચ્છેદનકરા, અરાજસ બ્રદ્ધા કેા તુજ પ્રતિ નમઃ હે ભવહરા! 3–૪

અસિંચેલા ભારે ફલર્થી અનિપાતે ગુરુ ખહુ, અસંકલ્પેલા તું કલપતરુથી હું ફલ લહું; અસંગા લોકેશા નિરમમ કૃપાત્મા તુજ તથેુા, મધ્યસ્થા વિશ્વત્રા કિંકર જ અનંકી મુજ ગણા. **પ–**¢

નહિં ગાયાવેલા સ્તનનિધ તું હે મુનિવરા! ન વૃત્તિ વીંટેલા કલપતરું તું હે મુનિવરા! ન ચિન્તેલા ચિન્તામણિ સ્તન તું હે મુનિવરા! તું એવાને આત્મા અસ્પણ કર્યો મેં મુનિવરા! છ

પ્રભાે ! હું તાે વર્તું નકી કલ અનુધ્યાન રહિતા, અને તું તાે વત્તે તનુ કલરૂંપી માત્ર ધરતાે; અહીં કિંકત્તિં∘ચે મુજ જડ પ્રતિ હે મુનિવરા! ં વિધિકૃત્યે મ્હારા અનુબ્રહ કરા હે મુનિવરા! ૮ 믘

ચતુર્દેશ પ્રકાશ : અદ્દભુત અલૌકિક યાગમાહાત્મ્ય

—કેાહરા—

ચેષ્ટા મન-વચ-કાયની. કષ્ટ સંહરી સાવ; તે મનઃશલ્ય વિચાજિયું, શ્લથપણાને પ્રસાવ. ٩. ઇંદ્રિય સંયત ના કરી, ન જ ઉચ્છુંખલ કીધ; એમ સમ્યક્ પ્રતિપદ વહે, તે ઇદ્રિયજય કીધ. ખર ! યાગઅષ્ટાંગતા, પ્રપંચ-નહિં તા કેમ; **બાલ્યથાં** માંડી ચાગ આ, સાત્મ્ય પ્રાપ્ત તુજ એમ ? 3. ચિર સહ્યુચરા ય વિષયમાં, સ્વામી! તુજ વિરાગ; ્ર અદ્દષ્ટ ચાેગે ય સાત્મ્ય એ, અલોકિક વીતરાગ! ઉપકારપરા પર પ્રતિ, પરા ન રંજ્યા તેમ; જેવા તું અપકારાં પ્રતિ, સર્વ અલૌકિક એમ. હિંસક પણ ઉપકુત કર્યા, આશ્રિતા ય ઉપેર્સિત; પૂંછા શકે એમ કાણ આ, તહારું ચિત્ર ચરિત્ર ? È એવા નિવેશ્યા આત્મ તેં, પરમ સમાધિમાંહિ; કે સુખી દુઃખોં છું છું નહિં, ભાન રહ્યું ન આંહિ.

ધ્યાતા ધ્યેય ને ધ્યાન એ, એકાત્મતાગત ત્રણ્ય; એવું યાગમાહાત્મ્ય તુજ, કેમ જ શ્રહે અન્ય ? જ

點

૧૫. પ્રકાશઃ અનન્ય વીતરાગશાસન પ્રાપ્તિથી સ્વધન્યતા —શાલિની—

વિશ્વત્રાતા! ત્રિજગા જીતનારા. हरे येवा है। गुणे अन्य त्हारा! મુદ્રાથી યે શાંત ઉદાત્ત માત્ર, જીતાયું છે ત્રિજગત પૂજ્યપાત્ર! જે પાપીથી તું ગરિષ્ઠે ગરિષ્ઠ, નિન્દાયા વા વા અવત્રયા વરિષ્ડ; માહે તેણે મેરુને તૃણ કીધા, અંભે હિતે ગાપદીમાત્ર કીધા. ચૂકચો ચિન્તારતન તે હાથમાંથી, સુધા મુધા લખ્ધ છે તેહનાથી; જે અજ્ઞાને આત્મસાત્ ના જ કીધું, ત્હારા શાસન્ કેરૂં સર્વસ્વ સીધું. ત્હારા પ્રત્યે દ્રષ્ટ જે પાપકારી, દ્રષ્ટિ ધારે ઉલકાકારધારી; તેને અગ્નિ —— સસુ^લ આ બાલવાથી ! વાણી સાક્ષાત્ કાંઈ વાધે ન આથી.

ત્હારા શાસન	ત્નું બીંજા ક	હાસનાથી,		
સામ્ય	સ્વામી ! માન્ય	ય છે જે જ	ના થા ;	
रे! रे! ऄव	ા તે હતાત્મા	જેનાને,		
વેત્ત	સુધા વિષની	ો તુ∉ય જ	તણે!	પ
ઝ્હે રા મૂંગા				
ત્હારા	પ્રત્યે મત્સ	રી હાેય	જેહ;	
પાપી કમે ^ર				
થાયે	તે તેા શુવ	ત અભ્યુદ	યાથ°.	Ę
तेका प्रत्ये है	ા નમઃ! અંવ	જલિ હેા!		
[©] પાસી	એ આ અર્	મે તેહને	હા !	
જેણે ત્હારા	શાસનામૃત્	રસાે થી ,		
સિ [:] ચ્યેા	. આત્મા નિત્ય	ા આ ઉલ્લ	ક્ષાે થી.	૭
તે ભૂમિને હે	ડા નમઃ જ્યાં	હિ ત્હારા,		
	ત ેના તે •		સારા;	
શાભા ચૂડા	રત્ન ની ચૈ	२ धारे,		
આથી	બીજું બાે લિ	એ શું વધ	ારે ?	<
હું છું સાચા	જन्भवःन् ध	ન્ય હું છું,		
	સાચા કૃતકૃત્ય		છ ં;	
વારંવારે લંપ	ષટા જે હું	આમાં,		
	ગુ ણુત્રામન		તામાં.	e
v v	55			

ષાેડશ પ્રકાશ ઃ સ્વ રાગાદિદેાષનું ખેદનિવેદન ['] દુ:ખ દેાહુગ દૂરે ટહ્યા **રે**' – એ રાગ.

તુજ મત અમૃત પાનથી રે, શમરસ ઊમિ ઉઠંત: એક ખાજુ મુજને દીએ રે.

સંપદ પરમાનંદ....

રે પ્રસુછ! શું કહું વીતક વાત !.... અનાઉ સંસ્કારે મૂ^{ઢિ}ઈ'યા રે, રાગ ઉરગ વિષાવેશ;

એક બાજુ કરે મૃચ્છિલ મને રે, કરૂં રે! શું હું હતાશ ?....રે પ્રભુછ!૦

રાગ ઉરગ વિષ વેગ વશે રે. કર્યું કરમ જે આપ;

તે વદવાય અશક્ત છું રે. ધિક્ મુજ પ્રચ્છન્ન પાપ !....રે પ્રભુજી !૦

ક્ષણ સક્ત ક્ષણ મુક્ત વળી રે. ક્ષણ કુંદ્ર ક્ષણ ક્ષમી જ;

કપિચાપલ હું કરાવિયા રે, માહાદિયાં કાડથી જ....રે પ્રભુછ !૦

તુજ બાધિ પામીને ય મેં રે. મન--વચ-કાયના નાથ !

દુશ્ચેષ્ટિતથી નિજ શિરે રે, अित कलाज्या हाय....र प्रलुक्ष !० ત્રાતા તું ત્રાતા સતે રે, રત્તત્રય મુજ હરાય માહાદિ ચારથી રે. હત છું હા! હું હતાશ....રે પ્રભુછ!૦ તીર્થા ભમ્યા મેં તા દીઠા રે, તું એક તારણહાર; તેથી તુજ ચરણે લાગિયા રે. નાથ હૈ ! તાર રે ! તાર !....રે પ્રલુછ!૦ તુજ પ્રસાદે જ પહેંચાહિયા રે, ભૂમિ હું જ; આટલી હવે ઔદાસીન્યથી તને રે, ચુક્ત ન ઉપેક્ષવું જ....રે પ્રભુજ! शाता तात! तुं क ओं ह छै। रे, કૃપાપર તુંથાં ન અન્ય; કુપાપાત્ર હુંથી અન્ય ના રે, કૃત્ય કમ⁶ઠ કર ધન્ય....**રે** પ્રભુજી!૦ સપ્તદશ પ્રકાશ : આત્મનિંદા અને વીતરાગ શરણાપત્તિ —વૈતાલીય— નિજ દુષ્કૃત ગહેંતા અતિ,

સુકૃતાને અનુમાદતા અતિ;

શરણાર્થો રહિત નાથ! હું, શરણું આ તુજ ચર્ણાનું બહું. મન વાક્ તન પાપ જે કેયું, અનુમાેલું વળી જે કરાવિયું; મિથિયા મુજ દુષ્કૃતા હતા! ધરી અહિ કરી તેહ ના થજો! પ્રભુ ! રત્નત્રય સંબંધમાં, ગુણ માર્ગાનુસરિ પ્રળ'ધમાં; કંઈ સુકૃત જે કરાયલું, અનુમાહું સઘળુંય તે ભલું. ૩ સરવે અરહંત આદિના, ્ગુણ જે જે અરહત્ત્વ આદિકા; અનુમાદું પ્રમાદથી ઘણા, સહુ તે તે ગુણ તે મહાત્મના. તુજને, કલ તુંજ સિદ્ધને, તુજ સત્શાસનરકત સાધુને; તુજ શાસનને ય શર્ણું હું, ભગવાન્! ભાવથકી પ્રપન્ન છું. સરવે જીવ હું ખમાવતા, સરવે જીવ મને ખમાવ**ને!** સરવે પ્રતિ મૈત્રી મુંજ છે, શરણું એક જ જાસ તું જ છે. ŧ છું હું એક ન કાેઈ માહરા, ન જ છું હું પણ કાઈના ખરા;

નથી દીનપણું કંઈ મને,
તુજ ચણે શરણે રહેલને. હ
પ્રભુ! તૂજ પ્રભાવથી ખરા,
પદવી પામું ન જ્યાંલગી પરા;
તું શરણ્યપણું મ મૂકજે,
મુજમાં—જે તુજ શર્ણું ને ભજે. ૮

અષ્ટાદશ પ્રકાશ : વીતરાગનું વિલક્ષણ દેવપણું —ભૂજંગી—

મૃદું માત્ર વિજ્ઞપ્ય ના તૃજ આગે, કઠોરૂંય વિજ્ઞાપવું યોગ્ય લાગે; લલે આકરા બાધ્યુ જેવું જ લાગે. સ્વઅન્તઃતાથી શુદ્ધિ આ દાસ માગે; ૧ નથી તું બિરાજ્યા બાજા જેમ દેવા, પશુ પક્ષિ વા સિંહના વાહને વા; નથી નેત્ર ગાત્રે ય વક્ત્રે વિકારે, વિકારી ય આકાર તહારા લગારે; ર નથી શૂલ કે ચાપ ચકાદિ શસ્ત્રે, થયા તૃજ હસ્તાખ્જ અંકિત અત્રે; નથી આંગના અંગ આલિંગવાને, થયા તત્પરા તું ઉમંગાય આધ્યુ; ૩

નથી કંપવ્યા તેં મહાલાક અત્રે, સ્વના ગહેવા ચાગ્ય કુડા ચરિત્રે; નથી તેં વિડંખ્યા નરા વા સુર્રા વા, પ્રકાેપે કરી કે પ્રસાદે કરી વા; ૪ નથી તેં જગજ્જનમ કે સ્થૈર્ય નાશે. કંઈ આદરા તા કરેલા જ ભાસે: નથી હાસ્ય ને લાસ્ય ગીતાદિ દ્વારે, स्थिति विष्युता ते **डरी है। प्र**हारे: प સહું દેવથી એમ સવ' પ્રકારે, અહા ! છે તું વિલક્ષણા એ પ્રકારે: પરીક્ષાકરાએ તને નાથ! પ્રીતે, પ્રતિષ્કાપવા દેવતાત્વે શા રીતે ? અનુશ્રાત તા બેંકેશ સાથે વહેતા. તૃથા પણ કાષ્ઠાદિક યુક્તિમાંતા; પ્રતિશ્રોત જે બ્હેથની જાય સામે. શોં યુક્તિથી તે વસ્તુ પ્રતીત પામ ? હ સર્યું મંદ્રખુદ્ધિ પરીક્ષાકરાની, પરીક્ષાથી! તું નાથ ગુંચાકરાની: સર્યું માહરા યે લજ્જાળુપણાથી, કશું નાથ ! ખુલ્લેખુલું સાવ આથી. ૮ અહિં સર્વ સંસારિ પ્રાણી સ્વરૂપ, થકી જે જ વિલક્ષણું તુજ રૂપ:

ખરે! તે જ આ લક્ષણ સ્વામિ! તહારું,

પરીક્ષા ભલે કૃતધીએા જ વારુ! ૯ ભય ક્રોધ ને લાેભ આકાંત એવા,

જગત્**યી તું વિલક્ષણા દેવદેવા!** અહેા વીતરાગી! તું કાેઇ પ્રકારે, નથી ગાેચરા મૃદુધીને લગારે ૧૦

蛎

એ ગણીશમાં પ્રકાશ : આજ્ઞા આરાધન ભક્તિથી મુક્તિ : અભિનંદન જિન દરિશન તરસિયે' — એ રાગ તુજ ચિત્તે હું વસ્તું નાથ રે! દુર્લભ એ વાર્તા ય; સર્યું બીજા કાેઇથાઁ પણ જે યતું, વેર્ત્ત મુજ ચિત્તમાંય........ તુજ આજ્ઞાથી જ શિવપદ પામીએ. ૧

કાને નિગ્રહી રાષથી, તાષથી, અનુપ્રહી કાઈ બીજ ય; વંચનતત્પર પરથી હે પ્રભુ! મૃદુખુ હિએ ઠગાય....તુજ ર અપ્રસન્ન થકી કલ કેમ સાંપડે! એહ અસંગત હાય; ચિન્તારત્નાદિક શુંના કળે, હાય વિચેતન તા ય!....તુજ ર લુજ સેવાથી ય સારૂં તાહરૂં, આગ્રાપાલન સાર; આરાધ્યે જે શિવકલ સાંપડે, વિરાધ્યે સંસાર....તુજ ર હય – ઉપાદેયના સંબંધમાં, આ શાશવત તુજ આણ; 'આશ્રવ સવ' જ હેય જ સવ' થા, સંવર આદેય જાણ!'..તુજ રપ 'આશ્રવ તો ભવહેતુ જ હાય છે, સંવર મુક્તિનિદાન;' આહે તી મુષ્ટિ એમ અને બીજાં, એનું પ્રપંચન માન!..તુજ ર એમ આગ્રા આરાધન તત્પરા, પામ્યા અનંત નિરવાણ;

પામે છે કચાંક ને વળી પામશે, બીજા પણ **લગવાન** !..તુજ૦૭ ં પ્રસાદનાનું દીનપણું ત્યજી, તુજ આજ્ઞાથી જ એક; કમ'પંજરથી પ્રાણી મુકાય છે, સવ'થા જ અહિં છેક....તુજ૦ ૮ ≌

વીશમા પ્રકાશ : વીતરાગચરણે આત્મસમર્પણ — દાહરા—

પાદપીઠે આળાટતા, મુજ શિર પદરજ તૂજ; ચિર વસને ! પુષ્પોતણા, પરમાણુ કણુ શું જ. ૧ તુજ મુખ સક્તા દેષ્ટિ મુજ, હર્ષ જલાેમિ'થા ધન્ય; ક્ષણમાંહિ મલ ક્ષાલજો, અપ્રેક્ષ્ય પ્રેક્ષણજન્ય. મુજ કપાળ આંકા પડચા, આળાટતાં તુજ પાસ; ર્કીધા અસેવ્ય પ્રણામનું, હેા પ્રાયશ્ચિત્ત ખાસ**!** 3 તુજ દર્શાનથી મુજ ઉઠ્યા, રામાંચકંટક પૂર; ચિરકાલની અસદુદર્શન–વાસના કરાે દ્વર! તુજ મુખકાંતિ-ચંદ્રિકા, સુધાતણું કરી પાન; મુજ લાેચનાંબુજ પામજો, અનિમેષતા ભગવાન! તુજ મુખ વિલાસિ નેત્ર મુજ, ઉપાસનાકર હાથ; તુજ ગુણ શ્રોતા શ્રોત્ર હા, મ્હારા સંદા જગનાથ! કુષ્ઠ છતાં ઉત્કંઠ જો, તુજ શુણમાં મુજ વાણ; ' સ્વસ્તિ હજો આને !' અહેા ! અન્યથી શું ? **ભગવાન** ! ૭ તુજ પ્રેષ્ય છું છું સેવકાે, છું કિંકર છું દાસ; ' એામ્' એમ કર સ્વીંકાર તું, અધિક કહું ન તું પાસ. ૮

અનુષ્દુપ્

લગવાન્! હેમચંદ્રે આ, રચેલા સ્તવ**થી અહેા!** કુ**મારપાલ** ભૂપાલ, વાંચ્છિત ફલને લહેા! ૯

蛎

કાવ્યાનુવાદકર્ત્તા–વિવેચનકર્ત્તાની પ્રશસ્તિ

વસ તતિલકા

આ વીતરાગસ્તવ બક્તિલરે લરેલું, શ્રી હેમચન્દ્રજી મહાકવિએ કરેલું;

કાવ્યાતુવાદ તસ આ **ભગવાન–દાસે,** કીધા સ્વ–અન્ય ઉપકાર ગણી ઉલાસે.

સાદું દીસે તદિષ આશયથી ગલીરું, આ વીતરાગસ્તવ સાગર શું ગલીરું; ત્યાં મારી ડૂખકી વિવેચનની ઉલાસે, ખાત્યા સદર્ધ રતના **લગવાનદાસે.**



ॐ વીતરાગસ્તવ

સવિવેચન : સકાવ્યાનુવાદ

વિવેચનકર્તા: કાવ્યાનુવાદકર્તા -ડૉ. ભગવાનદાસ મન:સુખભાઇ મહેતા, ઐમ. બી. બી. ઐસ. શુલ શીતળતામય છાંય રહી,. મનવાંચ્છિત જયાં ફળપંક્તિ કહી, જિન ભક્તિ એહાે તરુ કલ્પ અહાે! ભજિને ભગવંત ભવંત લહેા. —શ્રીમદ્દ રાજચંદ્રપ્રણીત માક્ષમાળા ॐ नम: सिद्धम्

<mark>વીતરાગસ્તવ</mark> સકાવ્યાનુવાદઃ સવિવેચન

प्रथम प्रक्षाः भंगल-प्रतिज्ञाहि (उपेहियात)
(अत्वर्भत अपायापगम आहि यार मूण अतिशय)
परात्माहि विशिष्ट विशेषहोशी वीतरागस्तव प्रारंसे छे—
यः परात्मा परंज्योतिः, परमः परमेष्टिनाम्।
*

आदित्यवर्णे तमसः, परस्तादामनन्ति यम्॥१॥ अभ्यानुबादः

દેાહરા

પરાત્મા પરંજચાતિ જે, પરમેષ્ઠિ પરમ સાર; આદિત્યવર્ણ જેને કહે, પ્રાપ્ત તમઃ પર પાર; ૧ અર્થ:—જે પરાત્મા પરંજ્યોતિ પરમેષ્ઠીઓમાં પરમ છે, જેને તમસથી–અજ્ઞાનઅ ધકારથી પર એવા 'આદિત્યવર્ણ' —સૂર્યસમાં વર્ણવાળા બુધજના માને છે;

* અત્રે 'કલિકાલસર્વ' દ્રાં' શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય છએ પાતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં સપ્ત વિભક્તિના પ્રયાગપૂર્વ ક વર્ણન કર્યું છે— य: यम, येन, यसमें કૃત્યાદિ: તથા વળતી શ્રેણીમાં स:, तम, तेन, तसमें કૃત્યાદિ; કાવ્યાનુવાદમાં તેમજ અર્થમાં પણ એ જ પ્રકાર અખંડપણે જાળવવામાં આવેતા સત્ત વાંચકા જોઈ શકશે. તે આ પ્રકારે—જે, જેને, જેથી કૃત્યાદિ; તે તેને, તેથી કૃત્યાદિ. સરખાવા—'वीरः सर्वसुरासुरेन्द्रमहिता वीरं बुधाः संश्चिताः' કૃત્યા પ્રકારે સકલાહ ત સ્તાત્રમાં પણ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છએ આવા જ સપ્ત વિલક્તિના લાક્ષણિક પ્રયોગ કર્યો છે.

વિવેચન

'' પરમ પુરુષ પરમાતમા, પરમેશ્વર પરધાન: પરમ પદારથ પરમેષ્ટિ, પરમદેવ પરમાન…શ્રીસુપાસ' – શ્રી આન'દઘનછ

આ વીતરાગસ્તવના વીશ પ્રકાશ છે. તેના આ પ્રથમ પ્રકાશ બ્રંથના મંગલ ઉપાદ્ધાતરૂપ છે. તેમાં વીતરાગ દેવના ગુણાનુવાદરૂપ સાભિપાય સૂચક વિશેષણાથી —પરિકેર ઉદાત્ત આદિ અલંકારાથી સ્તૃત્યાત્મક મંગલ કૃત્ય કરી કર્તા શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય છે પાતાની અત્યંત લઘુતા દર્શાવવાપૂર્વ કશુદ્ધ ભક્તિપ્રયોજનાથે આ સ્તવ રચવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે; અને તેના અંતિમ શ્લાકમાં આવી છે, તે પરમાહ ત કુમારપાલ મહારાજને મંગલ આશિષ્ અપી છે. તેમ જ આ પ્રકાશમાં અંતગ તપણ અપાયાપગમ આદિ ચાર મૂળ અતિશયનું ગભિત વર્ણન પણ કર્યું છે. આટલી સામાન્ય પ્રસ્તાવના કરી આ પ્રથમ પ્રકાશના પ્રથમ શ્લાકના બાવ વિચારીએ.

જે 'પરાત્મા'—જેનાથી કાઈ પર નથી ને જે બીજા બધાથી પર એવા પરમાત્મા છે, સૂર્ય'—ચંદ્ર આદિ સવે જયાતિઓથી પર અને જેનાથી પર કાઈ છે નહિં એવા પરંજવાતિ છે, અખિલ વિશ્વમાં પરમપદસ્થિત 'પરમેષ્ઠિ-ઓમાં' પરમ-સર્વોત્કૃષ્ટ છે; અને 'તમસ્થી'—અજ્ઞાન-તમસ્થી—અજ્ઞાનઅ ધકારથી પર એવા જેને 'આદિત્યવધું'

સૂર્ય સમાન વર્ણ વાળા કહે છે. પણ આ ' આદિત્યવર્ણ' છતાં ' આદિત્ય' – સૂર્ય આદિ સમસ્ત જ્યાતિ કરતાં આ ભગવાનની દિવ્ય આત્મજ્યોતિ તો અનં તગુણ વિશિષ્ટ મહાન્ પરમ છે. કારણ કે સૂર્ય – ચંદ્ર આદિ જ્યાતિ તો અમુક મર્યાદિત કાળ જ પ્રકાશે છે અને લાકમાં અમુક મર્યાદિત ક્ષેત્રને જ પ્રકાશે છે; પણ આ પરંજયાતિ તા સદાકાલ જ પ્રકાશે છે અને સમસ્ત લાકાલાકને પ્રકાશે છે. આમ અખિલ વિશ્વમાં આ પરંજયાતિ સમાન અન્ય જ્યાતિ નથી. યાગરાજ આનં દઘનજ કહે છે તેમ આ ' જ્યાતિસરૂપ અસમાન ' છે. એટલે જ અત્રે ' કેલિકાલ-સર્વ દ્વા એ અસમાન ' છે. એટલે જ અત્રે ' કેલિકાલ-સર્વ દ્વા શેના પરંજયાતિના સ્વરૂપથી મુખ્ય થયેલા ખરમત ત્વદથા શ્રી અમૃત્ય દ્વાયા જીએ તા સ્થળે સ્થળે આ પરંજયાતિના પરમ મહિમા ઉત્કીત્તંન કર્યો છે, –

क्रेभडे-तज्जयति परंज्योतिः।

"त्वामामनंति मुनयः परमं पुर्मास-मादित्यवर्णममलं तमसः परस्तात्।"—शक्ताभ२स्ते।त्र

읦

वीतरागना अपायापगम-पूजितशय सूचवे छे-

सर्वे येनादमृत्यन्त, समूलाः क्लेशपादपाः। मूर्ध्ना यस्मै नमस्यन्ति, सुरासुरनरेश्वराः॥२॥

કાવ્યાનુવાદ :

ઉન્મૂલિત જેથી સમૂલ, ક્લેશ વૃક્ષ નિઃશેષ; મસ્તકથી જેને નમે, સુરાસુરેશ નરેશ; ર

અર્થ :–જેનાથી સર્વે ક્લેશ–વૃક્ષા સમૂલ ઉન્મૂલન કરાયા છે; જેનો પ્રત્યે સુરેશ્વરા – અસુરેશ્વરા – નરેશ્વરા મસ્તક્થી નમસ્કાર કરે છે.

વિવેચન

'' અષ્ટ કરમ વન દાહથી, પ્રગટી અન્વય ઋદ્રિ.'' દેવચંદ્રજી. '' ઉપશમ રસનાે કંદ સખી. સેવે સુરતર ઇંદ.''–આનંદઘનજી

જેનાથી સર્વ ક્લેશરૂપ વૃક્ષા • સમૂલ ઉન્મૂલવામાં આવ્યા છે – જડમૂળથી ઉખેડી નાંખવામાં આવ્યા છે, અનંત-કાળથી ઊંડા મૂળ ઘાલેલા કર્મ કલેશ-વૃક્ષાને સમૂલ ઉન્મૂલન કરવાનું મહા આત્મપરાક્રમ દાખવવામાં આવ્યું છે. આ પરથી રૂપક અલંકારથી ભગવાનના અપાયાપગમાતિશય સૂત્રવ્યો છે. જીવને ક્લેશનું કારણ હાવાથી કર્મ એ જ ક્લેશ છે; અથવા તા સકલ કર્મના મૂળ કારણરૂપ રાગદ્ધ એ છે ક્લેશ છે, પરમતત્ત્વદેષ્ટા શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીએ પ્રકાશ્યું છે તેમ-'જહાં રાગ અને વળી દ્વેષ તહાં સર્વદા માના ક્લેશ.' આ રાગ-દ્રેષરૂપ સર્વ ક્લેશના અથવા ઘાતિકર્મારૂપ સર્વ ક્લેશના આ પરમ વીતરાએ નિર્મૂલ નાશ કર્યો છે. આત્મગુણને અપાય-હાનિ કરનારા આ ઘાતિકર્મોના અપગમ થયા હાવાથી, આ ભગવાનના અપાયા-

પગમાતિશય જગત્માં અન્ય કાેેે પણ વ્યક્તિ કરતાં ચઢીયાતા એવા અતિશયવંત ગુણ વતે છે. આમ અત્રે અપાયાપગમાતિશય વ્યંજિત કર્યો છે.

અને જેને સુરેંદ્રો અસુરેંદ્રો અને નરેંદ્રો મસ્તક નમાવી નમે છે,—આ પરથી ઉદાત્ત અલંકારથી લગવાન્ના પૂજાતિશય સ્વ્રુજ્યા છે. કમેંનાશ અને ધર્મપ્રકાશને લીધે પરમ પૂજ્ય એવા શુદ્ધ આત્મસ્વભાવ પ્રગટ્યો હાેવાથી ભગવાનના પૂજાતિશય જગત્માં સર્વાતિશાયિ સર્વાશ્રેષ્ઠ વર્ત્તે છે.

卐

વચનાતિશય – જ્ઞાનાતિશય વધ્ધુ વે છે —

प्रावर्त्तन्त यता विद्याः, पुरुषार्थप्रसाधिकाः। यस्य ज्ञानं भवदुभाविभूतभावावभासकृत्॥३॥

પુરુષાર્થ વિદ્યા તાશું, જ્યાંથી મૂંલ ઉત્થાન; ભાવ ભૂત ભાવિ ભવદ્દ, અવભાસે જસ જ્ઞાન. ૩

અર્થ :–જેમાંથી પુરુષાર્થની પ્રસાધનારી વિદ્યાઓ પ્રવત્તી છે; જેનું જ્ઞાન ભવદ્દ (વર્તામાન)–ભાવિ–ભૂત ભાવોના વ્યવસાસ – પ્રકાશ કરનારૂં છે.

વિવેચન

" અહેા! સર્વોત્કૃષ્ટ શાંતરસમય સન્માર્ગ. અહેા! તે સર્વોત્કૃષ્ટ શાંતરસપ્રધાન માર્ગના મૂળ સર્વજ્ઞ દેવ." શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

જેમાંથી - જે વીતરામ ભગવાન થકી 'પુરુષાથ'-પ્રસાધિકા ' – પુરુષાર્થીની પ્રસાધનારી – પ્રકૃષ્ટપણે સાધના<mark>રી</mark> સકલ વિદ્યાએ। પ્રવત્તી છે; અથવા ' पुरि शेते इति पुरुष:,-ચૈતન્ય પુરમાં શયન કરે છે તે 'પુરુષ'– આત્મા, તેના 'અર્થ'ને ' – પ્રયાજનને –તત્ત્વને એટલે કે આત્માર્થ રૂપ પુરુષાર્થ'ને પ્રસાધનારી વિદ્યાએ જે થકી પ્રવત્તી છે, – સરિતાએ પવ તમાંથી પ્રવેત્ત તેમ સમસ્ત વિદ્યાસરિતાએ જે 'श्रुतगङ्गाहिमाचलं' શ્રુતગંગા–હિમાચલમાંથી પ્રવત્તી' છે. અર્થાત્ જે ધર્મ-અર્થ-કામ-માણ એ ચાર પુરુષાર્થ-સાધક વિદ્યાએ નું અથવા આત્માર્થ – પુરુષાર્થ સાધક વિદ્યા-એોનું મૂલ ' પ્રભવ ' સ્થાન – ઉત્પત્તિસ્થાન *છે. જ્ઞાનાણ* વમાં શ્રી શુભચ'દ્રાચાર્ય'જીએ કહ્યું' છે તેમ ' विश्वविद्याकुलगृहम् '– વિશ્વ–સર્વ વિદ્યાએોનું કુલગૃહ છે. આ પરથી ભગવાનના વચનાતિશય સૂચવ્યા. આ ભગવાન્ પરમ અમૃત વાણીથી પરમાર્થ મેઘની વર્ષા વર્ષાવી જગતજીવાને આત્માર્થ-પુરુષાથ^૧સાધક વિદ્યાના બાેધ કરતા હાેવાથી એમના આ 'વચનાતિશય' ગુણ જગત્માં બીજા કાેઈ પણ કરતાં ' અતિશાયિ '-ચઢીયાતા સર્વોત્કૃષ્ટ વત્તે' છે.

> " प्रशान्तमितगंभीरं, विश्वविद्याकुळगृहम् । भन्यैकशरणं जीयात् , श्रीमत् सर्वज्ञशासनम् ॥ "

> > શ્રી શુસચંદ્રાચાર્યજીકૃત જ્ઞાનાર્ણુવ

જેનું--જે વીતરાગ ભગવાનનું જ્ઞાન ભૂતકાળના સવદ્-વર્લમાનકાળના અને ભાવિ-સવિષ્યકાળના ભાવાના 'અવભાસ' કરનારું છે,—'અવ'—જેમ છે તેમ વસ્તુમર્યાદા પ્રમાણે યથાવસ્થિતપણે 'ભાસ'—પ્રકાશ કરનારું છે; અર્થાત્ જેનું કેવલજ્ઞાન ત્રિકાલવિષયક સર્વ' દ્રવ્યપર્યાયને—લાેકા-લાેકને જાણુનારું છે. આ પરથી સર્વ' જ્વયપર્યાયને—લાેકા-દાકને જાણુનારું છે. આ પરથી સર્વ' જ્વ-સર્વ'દર્શા' ભાગવાનના પ્રગટપણાથી આ સર્વ' જ્વ—સર્વ'દર્શા'ના આ 'જ્ઞાનાતિશય' ગુણ જગત્માં અન્ય કાેઈ પણ કરતાં 'અતિશાયિ'—ચઢી—યાતા એવા અસાધારણ સર્વાત્કૃષ્ટ વત્તો' છે. શ્રી અમૃતચંદ્રા-ચાર્યા એવા અસાધારણ સર્વાત્કૃષ્ટ વત્તો' છે. શ્રી અમૃતચંદ્રા-ચાર્યા છેએ પુરુષાર્થ સિદ્ધસુપાયમાં કહ્યું છે તેમ—'ભગવાનની આ કેવલજ્ઞાન પરંજયાતિમાં દર્પણ તલની જેમ સકલ પદાર્થમાલિકા સમસ્ત્ર અનંત પર્યાયો સાથે એકીસાથે પ્રતિબિંબિત થાય છે ' એવા અદ્ભુત આ જ્ઞાનાતિશય છે.

"तज्जयित परंज्योतिः समं समस्तै रनन्तपर्यायैः। दर्पणतल इव सकला प्रतिफलित पदार्थमालिका यत्र।।"

શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્યજી કૃત પુરુષાર્થસિદ્ધચુપાય

આમ આ વીતરાગસ્તવના પ્રથમ પ્રકાશના બીજા— ત્રીજા શ્લાકમાં ભગવાનના મુખ્ય મૂળ ચાર અતિશયનું— અપાયાપગમાતિશય, પૂજાતિશય, વચનાતિશય, જ્ઞાનાતિશયનું —િદિગ્દર્શન કર્યું; અને આ ચાર અતિશય એ જ ભગવાનના સર્વ યુણાના મૂળ આધારભૂત પાયારૂપ હોવાથી એનું ગભિલ સ્ચન અત્રે પ્રારંભમાં જ આ મંગલાદિ— વાચક પ્રથમ પ્રકાશમાં કર્યું છે. અત્રે સાવ સાદા શબ્દામાં પણ ' કેલિકાલસર્વા ર બી હેમચંદાચાર્ય છએ કેવા ગંભીર ભાવા ભર્યા છે–કેવું અર્થ ગૌરવ સમાવ્યું છે, તે ઉપરાક્ત આશયના દિગ્દર્શન પરથી સુત્ર વાંયકા સમજ લઈ વિશેષ સ્વમતિથી વિચારશે.

卐

તે શ્રહેય–ધ્યેય વીતરાગનું શરણ ગ્રહે છે—

यस्मिन्विज्ञानमानन्दं, ब्रह्म चैकात्मकतां गतम्। *स श्रद्धेयः स च ध्येयः, प्रपद्ये शरणं च तम्।।।।।

ષ્પ્રક્ષ જ્ઞાન આનંદ જયાં, એક આત્મતારૂપ; તોલ ધ્યેય શ્રદ્ધેય તો, ગ્રહું તે શરણ સ્વરૂપ; ૪ અર્થ :-જેમાં વિજ્ઞાન આનંદ અને ધ્રદ્ધા એકાત્મતા --એકાત્મપણું પામી ગયું છે; તે શ્રદ્ધેય અને તે ધ્યેય છે, અને તેને હું શરણપ્રપત્ર થઉં છું (શરણે જઉં છું);

વિવેચન

''તમે નિરાગી, નિવિધારી, સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ, સહજાનંદી, અનંતજ્ઞાની, અનંતદરશિ અને ત્રૈલાકચપ્રકાશક છા."— શ્રીમદ્ રાજચંદ્રછ

[×] અત્રે યઃ यम्...यस्मिन्—જે જેતે...જેમાં એમ સાત વિભક્તિના પૂર્વોક્ત પ્રયાગ પૂરા થઈ, તેના અનુસંધાનવાળા सः तम्...તે તેને ઇ. સપ્ત વિભક્તિના પ્રયાગ શરૂ થાય છે, એ સ્વયં સમજી લેવું.

જેમાં--જે વીતરાગ ભગવાનમાં પ્રદ્ય-શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપ-સત્, જ્ઞાન-લાકાલાકપ્રકાશક કૈવલ્ય-ચિત્, અને આનંદ 'એકાત્મતા '—એકાત્મપણં એકરૂપપણં પામી ગયેલ છે, અર્થાત્ જે સચિવદાન દસ્વરૂપ છે; × તે 'ધ્યેય '⊣ ધ્યાન ધરવા યાેગ્ય અને શ્રહેય–શ્રહા કરવા યાેગ્ય છે, અને તેને હું શરણપ્રપન્ન થઉં છું –શરણ અંગીકાર કરું છું. અર્થાત્ 'સત્' એવા શુદ્ધ સહજ આત્મસ્વરૂ<mark>પે સ્વય</mark>ં પ્રગટચા હાવાથી આ ભગવાન 'સ્વયં ભૂ' પ્રદ્રા છે, 'ચિત્' એવા શુદ્ધ ચૈતન્ય–સ્વભાવના સ્ત્રામી હાવાથી આ પૂર્ ज्ञानस्वरूप सर्वज्ञ भगवान् सांक्षात् विज्ञानभूत्ति छे, अने પરમ આનંદમય ચિદાનંદ–જ્ઞાનાનંદ સ્વભાવ પરિપૂર્ણ પ્રગેટચો હાેવાથી આ આનંદઘન ભગવાનું મૂર્ત્તિમાનું આનંદ છે. આમ સત્ ચિત્ ને આનંદ જયાં એક રૂપતાને પામે છે એવા આ સચ્ચિદાનંદ ભગવાન્ સ્વરૂપથી 'સત્' હાેઈ ખરેખર! શ્રદ્ધા કરવા ચાેગ્ય–શ્રદ્ધેય છે, ધ્યાન ધરવા ચાેગ્ય–ધ્યેય છે, અને શરણ ગ્રહવા યાગ્ય શરણ્ય છે, એટલે આ સચ્ચિદા-ન દસ્વરૂપ વીતરાગને શ્રહેય-ધ્યેય જાણી હું તેનું શર**ણ** ગહું છું. કારણ કે આવા પૂર્ણ જ્ઞાન-આનં દમય પૂર્ણ બ્ર**હ્મનું** જે તત્ત્વાવલં અન કરે છે તે અવશ્ય તેના 'દેવચંદ્ર' પદને વરે છે.

"તું પૂરણ પ્રક્ષ અરૂપી, તું પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપી; ઇમ તત્ત્વાલંબન કરિયે, તા દેવચંદ્ર પદ વરિયે." શ્રીદેવચંદ્રજી ते बीतराश क्षश्यानना हास थवानी कावना ४२ छे— तेन स्यां नाथवाँस्तस्मै, स्पृहयेयं समाहितः। ततः कृतार्थो भूयासं, भवेयं तस्य किङ्करः॥५॥

સનાથ તેથી હું ધરૂં, તેહ અર્થ અમિલાષ; તેથી થાઉં કૃતાર્થ હું, થઉં તેના હું દાસ; પ અર્થ :–તેનાથી હું નાથવાન્–સનાથ હાેઉં, તેના અર્થે સમાહિત એવા હું સ્પૃહા કરૂં, તેના થકી હું કૃતાર્થ ઢાેઉં, તેના હું કિંકર હાેઉં;

વિવેચન્

" અનાથ એકાંત સનાથ થાશે, એના વિના કાેઈન ખાંહા સ્હારો."

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

તેનાથી—તે વીતરાગ ભગવાન વહે કરીને હું 'નાથવાન્'-નાથવાળા—સનાથ હોઉં, અત્રે 'સ્યામ્'-હોઉં એ પ્રયોગથી એમ સ્યુગ્યું કે તે વિના તો હું નાથ વિનાના—અનાથ જ હોઉં, એટલે આ ભગવાન થકી જ હું નાથવાન્ હોઉં એમ ભાવું છું. તે અથે સમાહિત—સમાધિયુક્ત એકાયચિત્ત—એવો હું 'સ્પૃહા કર્ં,'—મને પણ આ પરમાત્મસ્વરૂપ પ્રાપ્ત હોય તો કેવું સારું એમ રુચિપૂર્વંક સ્પૃહા—અભિલાધ કરું, આકી બીજાં કંઈ સ્પૃહવા યાગ્ય નથી એમ સંભાવું છું. તે થકી—તે વીતરાગ સગલાન થકી હું 'કૃતાથ'' હોઉં,—તે ભગવાન્ એ મને

પ્રાપ્ત થયા તા મેં મ્હારા સર્વ અર્થ સાધી લીધા—મેં મ્હારૂં આત્માર્થનું કામ કરી લીધું ને હું 'કૃતાર્થ'-કૃત-કૃત્ય થઉં,-નહિં તા બીજી કાઈ રીતે કૃતાર્થ થવાની સંભાવના જ નથી. તેના—તે વીતરાગ ભગવાન્ના હું 'કિંકર'-દાસ થઉં,-જે કહે તે આજ્ઞા ઊઠાવનારા આજ્ઞાં-કિત સેવક થઉં, એમ મ્હારી ભાવના છે.



बीतरागस्ते।त्रथी स्ववाखी पवित्र ४३ अम सावे छे— तत्र स्तोत्रेण कुर्यो च, पवित्रां स्वां सरस्वतीम्। इदं हि भवकान्तारे, जन्मिनां जन्मनः फलम्।।६॥

તેહ વિષે કરી સ્તાત્ર હું, કરૂં પવિત્ર સ્વ વાશુ; ભવારણ્યમાં જન્મીને, આ જ જન્મફેલ જાણું! દ અર્થ:-અને તે વિષે સ્તાત્રથી હું સ્વ સરસ્વતીને પવિત્ર કરૂં. આ જ ખરેખર! ભવારણ્યમાં જન્મીઓના-જન્મધારીઓના જન્મનું કલ છે.

વિવેચન

''તુમ ગુણગણ ગ'ગાજલે, ઝિલી હું નિર્મળ થાઉં રે"– શ્રી યશાવિજયછ

ત્યાં—તે વીતરાગ ભગવાનના વિષયમાં સ્તાત્ર વડે કરીને હું 'સ્વ'–પાતાની સરસ્વતીને–ભારતીને–વાણીને પવિત્ર–પાવન કરૂં! એમ મ્હારી ભાવના છે. અરેખર! આ 'ભવકાન્તારમાં '-ભવારષ્યમાં 'જન્મીઓના '-જન્મ-ધારી સંસારીઓના જન્મનું આ જ કલ છે કે જેનું ચરિત્ર પવિત્ર છે એવા ભગવાનની ગુણુગાથા ગાઈને-ભગવદ્-ગુણુગાનના નિર્મલ ગંગાજલમાં નિમજ્જન કરીને પાતાની વાણીને પવિત્ર કરવી,-ભગવદ્ગુણાનુવાદના રસાસ્વાદ લઈને પાતાની રસનાને ધન્ય કરવી. નહિં તા ભગવદ્-ગુણુગાન વિના બીજી કાઈ રીતે વાણીની પવિત્રતા સંભવતી નથી અને જન્મ નિષ્ફળ છે.

卐

આચાર્યજ હેમચન્દ્રજ આત્મલઘુતા નિવેટ છે—

क्वाहं पशोरिष पशु र्वीतरागस्तवः क्व च ?। उत्तितीर्षुररण्यानीः, पद्भ्यां पङ्गुरिवास्म्यतः॥॥। क्ष्यां हुं पशुधी पणु पशु १ वीतरागस्तव क्यांहि १ पहथी अटवी क्षांवता, पणु सम हुं आंहि. ७

અર્થ :–કયાં હું પશુથી પણ પશુ ! અને કયાં વીતરાગસ્તવ ! એટલા માટે બે પદથી–પગથી માટી અટવી પાર ઉતરવા ઇચ્છતા પંગુ–પાંગળા જેવા હું છું.

વિવેચન

" જેસે ગિરિ ઉપર વિરખકલ તાેરિવેકી', આવતુ પુરુષ કેાઊ ઉમગૈ ઉતાવરી. " —અનારસીદાસછ

કચાં હું ' પશુ ' – અખૂત્ર ગમાર કરતાં પણ ' પશુ ' – અખૂઝ ગમાર ? અને કચાં આ વીતરાગસ્તવ ? આ બન્ને વચ્ચેનું એટલું બધું મહદંતર છે કે - 'પદથી ' - પગે ચાલીને મહા અરહ્યને - માટી અટવીને 'ઉત્તિતીષું' -પાર ઉતરવા ઇચ્છતા – ઉલ્લંઘવા ઇચ્છતા 'પંગુ'– પાંગળા જેવા હું છું. અત્રે કચાં આ ? કચાં તે ? 'क्व सूर्य-प्रभवे। वंशः ? क्व चाल्पविषया मतिः ?' એभ એ वस्तुनुं મહુદુ અંતર દર્શાવી, નિદરા નાલ કારથી કવિએ પાતાની લઘુતા લાક્ષણિક રીતે નિવેદન કરી છે. અર્થાત્ આ ભગવાન્ તા ગુણસમુદ્ર છે, તેના મહિમાતિશયના કહેતાં પાર આવે એમ નથી અને હું તા અખૂઝ છું. એટલે કાઇ પાંગળા જેમ મહા ગહુન અટવીને ' છે પદથી ' (શ્લેષ)-પગે ચાલીને એાળંગવા ઇચ્છે, તેની જેમ હું ' બુદ્ધિવિકલ '–પાંગળા ત્હારા ગુણવર્શનરૂપ મહાઅટવીને ' છે પદથી' (છે વચનથી -ઉપલક્ષણથી થાડા શાબ્દામાં) એાળંગી જવાનું મહા વિકટ કાર્ય હાથ ધરવા હામ લીડું છું, તે ખરેખર! પંગુ-ચેષ્ટા જેવું જ કરૂં છું.

卐

છતાં શ્રદ્ધામુગ્ધતાથી વીતરાગસ્તવ પ્રારંભે છે—

तथापि श्रद्धामुग्धोऽहं, नोपालभ्यः स्वल्हापि। विशृङ्खलापि वाग्वृत्तिः,श्रद्दधानस्य शाभते॥८॥

શ્રદ્ધાસુગ્ધ ૨ખલું છતાં, ઉપાલ'લ નહિં ચાેગ્ય, વાગ્**રચના શ્રદ્ધાલુની**, વિશૃંખલ પણુ સ્**હાેય.** ૮ અર્થ: -તથાપિ શ્રદ્ધામુગ્ધ એવા હું રખલતાં છતાં ઉપાલંભ (ઠપકા) યાગ્ય નથી; (કારણ કે) શ્રદ્ધાવંતની વિશ્રુખલ વાગ્રવૃત્તિ પણ શાલે છે.

વિવેચન

" બુદ્ધિવિકળ પણ ભક્તિવશ, બાલું સુખકર બાલ; કાલું બાલે બાળ જે, કુણ આવે તસ તાલ?" —શ્રી ચિદાનંદ્દજ

એમ છે તા પછી આવું વિકટ કાર્ય કરવાના પ્રયાસ શા માટે કરા છા ? તેના જાણે અંત્રે ઉત્તર આપ્યા છેઃ **' તથાપિ '–તેમ** છતાં–આવા દુઃસાધ્ય વીતરાગસ્તવમાં અસમર્થ છતાં, 'શ્રદ્ધામુગ્ધ '–શ્રદ્ધાથી મુગ્ધ અનેલા હું શ્રદ્ધાથી પ્રેરિત થઈ પ્રવર્તાતાં કચાંક સ્ખલના કરૂં, તા પણ 'ઉપાલંભ ચાેગ્ય'–ઠપકાને પાત્ર નથી; કારણ કે શ્રદ્ધાવંતની ' વિશ્ર'ખલ '–શ્ર'ખલા–સું કલનારહિત વા બંધનરહિત– નિખ ધ-અસંભદ્ધ વચનરચના પણ શાેલે છે. અર્થાત્ હું ત્હારૂં સ્તવ કરવા અસમર્થ છતાં આ કરવાનું સાહસ કરૂં છું. તેમાં પ્રેરેક અળ ત્હારા પ્રત્યેની શ્રહા છે; ત્હારા શુદ્ધ સહજાત્મસ્વરૂપ વીતરાગ સ્વરૂપ પ્રત્યે મને એટલી બધી દઢ શ્રદ્ધા ઉપજ છે કે તેથી મુગ્ધ બની હું આ દુર્ઘટ કાર્યમાં પ્રવર્ત્તું છું; 'મુગ્ધ' ખાલક જેમ જેવું મનમાં આવે તેવું અસંબદ્ધ કાલું ઘેલું ખાલે, તેમ ત્હારા અનુપમ ગુણ્યી માહ યામી 'મુગ્ધ' થયેલા હું 'મુગ્ધ ' લાવે-નિષ્કપટ ભાળા ભાવે જેવું હૃદયમાં આવે તેવું ત્હારી સ્તુતિરૂપ વચન બાહું છું.

कुमारपास महाराजने मंगत आशिष् अपे छे—
श्रीहेमचन्द्रप्रमवाद्धीतरागस्तवादितः ।
कुमारपालभूपालः, प्राप्नोतु फलमीप्सितम्।।९॥
(अनुष्टुष्) सगवान! हेमचन्द्रे आ! रचेत स्तवथी अहा!
कुमारपात सूपात, बांच्छित हेणने दाहा! ६
अर्थः-श्री हेमचंद्र थही केना प्रस्तव-कन्म थ्ये।
छे येवा या वीतरागस्तव थही कुमारपात सूपात हिप्सत-हिष्ट-भने।वांच्छित हत प्राप्त हरे।!

અત્રે વીતરાગસ્તવના પ્રથમ પ્રકાશના અંતે સ્તવ-કર્તાએ જેના ખાસ પરમાર્થ ઉપકાર નિમિત્તે આ પરમ લક્તિરસપૂર્થ વીતરાગસ્તવની રચના કરવામાં આવી છે, તે ગુજ રાધિપતિ 'પરમાર્ક ત' મહારાજા કુમારપાલને મંગલ આશીર્વાદ આપ્યા છે કે–શ્રી હેમચન્દ્ર થકી જેના 'પ્રભવ'–સમુદ્દભવ થયા છે એવા આ વીતરાગસ્તવ થકી કુમારપાલ ભૂપાલ 'ઈ પ્સિત'–ઇન્ડ–મના વાંચ્છિત ફલ પ્રાપ્ત કરા!

॥ ઇતિ 'કલિકાલસવ[°]જ્ઞ ' શ્રીહેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત વીતરાગ-સ્તવમાં—ભગવાનદાસકૃત ' કિરત્**લ ક્તિરસચંદ્રિકા** ' ટીકા– નામક વિવેચન અને કાવ્યાનુવાદ સમેતમાં— મંગલ–પ્રતિજ્ઞા દિ નિરૂપક પ્રથમ પ્રકાશ ॥

દ્ધિતીય **મકાશાઃ**

વીતરાગના જન્મ–સહજ ચાર અતિશય

वीतराग्नी सहक शुचि सुवर्ष काया वर्ष्ण्ये छे—
प्रियङ्गु—स्फटिक—स्वर्ण—पद्मरागाञ्जनप्रभः ।
प्रभो ! तवाघौतशुचिः, कायः किमव नाक्षिपेत् ? ॥१॥
काव्यानुवादः

ગીતિ

પદ્મરાગ પ્રિયંગુ, અંજન સ્ફ્રેટિક સ્વર્ણુ વર્ણુ ધરનારી; વર્ણુ ધાર્ચે શુચિ ત્હારી, કાયા ન કાેને આકર્ષનારી ? ૧

અર્થ:-પ્રિયંગુ-સ્ફટિક-સુવર્ણ-પદ્મરાગ અને અંજન જેવી જેની પ્રભા (કાંતિ) છે એવી દે પ્રભ્ર! વગર ધાયે શુચિ-પવિત્ર એવી ત્હારી કાયા દાને ન આકર્ષે?

વિવેચન

" અતિશય સહજના ચાર "—શ્રી યશાવિજયજ પ્રથમ પ્રકાશમાં ભગવાનના અપાયાપગમાતિશય આદિ ચાર મૂળ અતિશયોનું ગર્ભિતપણે વર્ણન કર્યું; હવે

પ્રકારાંતર આ અતિશયોનું વર્ણુંન આ બીજાથી માંડી પાંચમા પ્રકાશ સુધી કરે છે. 'અતિશય' એટલે શું ? જગત્માં અન્ય સવેંથી 'અતિશાયી '—અઢીયાતા અસાધારણ મુણ—અસાધારણ વિભૂતિ તે અતિશય,— Extraordinary quality surpassing all others. શ્રી તીર્થં કર દેવને ઉક્ત જ્ઞાનાતિશય આદિ ચાર અથવા પ્રકારાંતરે ચાત્રીશ અતિશય વત્તે છે. તે આ પ્રકારે—

" चउरो जम्मप्पभिई, इकारस कम्मसंखए जाए । नवदसय देवजणिए, चउत्तीसं अइसए वन्दे ॥"

" અતિશય સહજના ચાર, કર્મ ખપ્યાથી અગિયાર; આજ હાે એાગણીશે કીધા, સુર ભાસુરેજી….શ્રી સુપાસ."

શ્રી યશાવિજયજી

અર્થાત્–(૧) જન્મથી માંડીને ચાર, (૨) કર્મ ક્ષય થયે અગીયાર અને (૩) દેવકૃત ઐાગણીશ–એમ ચાત્રીશ અતિશયત્રંત ભગવંતને હું વન્દુ છું.

આ ત્રણ પ્રકારના અતિશય અત્રે અનુક્રમે બીજા, ત્રીજા, ચાથા તથા પાંચમા પ્રકાશમાં વર્ણું વ્યા છે. તેમાં આ બીજા પ્રકાશમાં જન્મ સહજ—જન્મથી માંડીને વર્તાતા ચાર અતિશયનું વર્ણું ન છે. આટલી સામોન્ય પ્રસ્તાવના કરી હવે આ પ્રથમ શ્લોકના ભાવ વિચારીએ.

કાઈ તીથ"કર દેવના દેહવર્ણ પ્રિયંગુ જેવા લીલા, કાઈના સ્ક્ટિક જેવા ધાળા, કાઈના સુવર્ણ જેવા પીળા, કાઇના પદ્મરાગ જેવા રાતા, કાઇના અંજન જેવા સ્યામ–કાળા હાય છે. આમ આ પાંચ વર્ણુ માંથી કાઇ પણ એક વર્ણુ કાઇ પણ તીથે કરના હાય છે, એટલે જે વર્ણુ નું વર્ણુ 'સકલ અહે'ત્ 'ને સ્પશે' છે, એવા આ પંચ વર્ણુ ના નિદે શપૂર્વ કે અત્ર વર્ણુ ન છે. કહ્યું છે કે—

" वरकनकसंखिवद्दुममरगयघणसन्निहं विगयमोहं । सत्तरिसयं जिणाणं सञ्वामरपूइअं वन्दे ॥ " श्री तिજयपडुत्तस्तीत्र

આમ નીલ-શ્વેત-પીત-રક્ત-કૃષ્ણુ વધુ વાળી જેની 'પ્રભા'-તેજસ્વી દેહકાંતિ છે એવા હે પ્રભુ! 'લાથીતજીવિ' -વગર ધાયે 'શુચિ'-શુદ્ધ-પવિત્ર એવી ત્હારી કાયા, વારુ, કાને ન આશ્રપે-કાને ન આકર્ષે શ્રે અર્થાત્ દેદીપ્ય-માન દેહકાંતિવાળી ત્હારી પવિત્ર કાયા સર્વ કાઈને આકર્ષે એવી છે.

卐

संख्य अवासितसुगंधी कार्या प्रशंसे छे—
मन्दारदामवन्नित्यमवासितसुगन्धिनि ।
तवाङ्गे भृङ्गतां यान्ति, नेत्राणि सुरयोषिताम् ॥२॥
भंदार सुभनभाक्षा, सभा अवासित सुगंधी केंद्र सद्दा;
अवा तुक अंगामां, सुरांगनाना नयने। कृंग थता. २
अर्थ :-मंदारभाक्षा केंभ नित्य अवासितसुगंधी

એવા ત્હારા અંગમાં સુરસ્ત્રીઓના નેત્રા ભૃંગપણું-ભ્રમર-પણું પામે છે!

વિવેચન

" પ્રથમ જિનેસર પ્રણમિયે, જાસ સુગ'ધી રે કાય "

મંદાર કુલની માલાં કદી કરમાતી નથી ને તેની સુગંધી કહી જતી નથી, એટલે તેને કહી સુગંધથી વાસિત કરવી પડતી નથી એવી તે સહજ અવાસિતસુગંધી હાય છે. આવી મંદાર પુષ્પમાલા જેવા જે નિત્ય 'અવાસિત– સુગંધી ' છે,– સુગંધી દ્રવ્યના સંસ્કારથી વાસિત થ<mark>યા</mark> વિના સુગધી-સહજ સુગધી છે, એવા ત્હારા અંગમાં-શરીરમાં હે પ્રહ્યુ ! સુરસ્ત્રીએાના–દેવાંગનાએાના નેત્રાે ભુંગ-પણં-બ્રમરપણું પામી જાય છે! અર્થાત્ અવાસિતસુગ ધી તહારા અંગની સુગંધ એટલી બધી આકર્ષક છે કે યુષ્યની સુગ ધથી લમરાએ આકર્ષાય તેમ દેવાંગનાએાના ચક્ષુએ। તે પ્રત્યે આકર્ષાઈ જાણે ભનરા અની જાય છે! આમ તા દેવાગનાએ ત્હારા પરમ આકર્ષક અનુપમ રૂપને અનિમેષ નયને નિહાત્યા કરે છે, તેમા વળી 'સાેનામાં સુગંધ 'ની જેમ આ તહારૂં અંગ આવુ સુગંધમય છે એટલે તે દેવાંગનાઓના નેત્રા ભમરા અની જઈ ત્હારા અંગની આહપાસ લમ્યા કરે છે! એમ કવિએ અત્ર પરમ સુંદર ઉત્પ્રેક્ષા કરી છે.

卐

કાયાનું સહજ અરાગીપણું સૂચવે છે—

दिव्यासृतस्सास्वादपोषप्रतिहता इव । समाविशन्ति ते नाथ! नाङ्गे रोगोरगवजाः॥३॥

દેાહરા

દિવ્યામૃત રસસ્વાદથી, જાણે નષ્ટ અશેષ; એવા રાગ-ઉરગતણા, તુજ અંગે ન પ્રવેશ. ૩ અર્થ:–દિવ્ય અમૃતરસના આસ્વાદના પાષથી જાણે પ્રતિહત હાય એમ હે નાથ! રાગ-ઉરગ સમૂહા ત્હારા અંગમાં સમાવેશ પામતા નથી.

વિવેચન

ભગવાનનું શરીર જન્મથી સવ'થા સહજ નીરાગી હોય છે એ સહજ નીરાગીપણારૂપ અતિશય છે. આ અંગે કિવ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે—તું દેવાએ અમૃત સિંચેલ અંગુષ્ઠામૃતનું પાન કરે છે તે દિવ્ય અમૃતરસના આસ્વાદજન્ય પુષ્ટિથી જાણે 'પ્રતિહત' થયા હાય—પાછા હણાઈ ગયા હાય, પાછા હઠી ગયા હાય—વિષ ઉતરી ગયું હાય એવા રાગરૂપ 'ઉરગા '—ઉરથી ગમન કરનારા સપે તહારા શરીરમાં 'સમાવેશ '—અવકાશ (Accomodatiom) પામતા નથી—જરા પણ સમાઈ શકતા નથી, જરા પણ પ્રવેશ (Entry) પણ પામી શકતા નથી, અર્થાત્ તહારો દેહ જન્મથી સહજ સ્વભાવે સવ'થા નીરાગી—પરમ આરાગ્ય-સંપન્ન છે.

卐

अभक्ष आयानुः प्रस्वेहरिक्षतपार्धः अथे छे— त्वय्यादर्शतलालीनप्रतिमाप्रतिरूपके । क्षरत्स्वेदविलीनत्वकथाऽपि वपुषः कुतः ?॥४॥ દપ[°] છાતલ પ્રતિભિ' અને , પ્રતિરૂપ તું નાથ; સ્વેદ આદ્ર[°]તા નાશની, તુજ દેહે કયાં વાત ? ૪ અર્થ: – આદર્શ તલમાં – દપ[°] ણમાં આલીન પ્રતિમાના પ્રતિરૂપક – પ્રતિભિંભ એવા ત્હારામાં શરીરની ક્ષરતા સ્વેદના વિલીનપણાની કથા પણ કયાંથી ?

વિવેચન

પ્રભુને જન્મથી માંડીને કદી પણ પ્રસ્વેદ–પસીના **થતાે નથી,** પ્રભુના શરીરનાે આ સહજ પ્રસ્વેદરહિતપણારૂપ અતિશય અત્ર વર્ણુ બ્યાે છે. અત્રે પ્રસુને દર્પ ઘુતલે પડતા પ્રતિભિંખની ઉપ**મા** આપી છે: તું આદરા તલમાં – દર્પ શુ-તલમ ' આલીન '-લીન થઈ ગયેલી-લપાઈ ગયેલી પ્રતિમાના ' પ્રતિરૂપક '–પ્રતિબિંબરૂપ છેા. એટલે ત્હારા શરીરમાં**થી** ' ક્ષરતા '–સ્રવતા પ્રસ્વેદના વિલીનપણાની–વિલય પામી જવાપણાની કથા–વાર્ત્તા પણ કચાંથી ? ત્હારા શરીરમાંથી પ્રસ્વેદ-પસીના ક્ષરતાે-ઝરતા પણ નથી તા પછી તેના વિલય પામી જવાની વાત જ શી? અર્થાત જેમ તે **દ**ર્પણતલમાં પડતી પ્રતિમાને ખાદ્ય મલ આદિ સ્પશી[°] શકતા નથી કે લીનાશ લાગતી નથી, તેમ દર્પં ણતલે પડતી પ્રતિમાના 'પ્રતિરૂપ'–આબેહુળ નકલ જેવા તું પ્રભુને ખાહ્યાલ્ય ંતર મલ આદિ સ્પર્શો^ર શકતા નથી, તા પછી પ્રસ્વેદની ભીનાશ સુકાવાની વાત તાે કચાં રહી ?" એટલે કે પ્રભુના દેહ આજન્મ પ્રસ્વેદ રહિત છે.

वीतरागनं रक्त पण 'रागमुक्त' शीर समुं छ !— न केवलं रागमुक्तं, वीतराग! मनस्तव। वपुःस्थितं रक्तमपि, क्षीरधारासहोदरम्॥५॥

રાગમુક્ત વીતરાગ!ના, મન કેવલ લગવાન! રક્ત પણ તજ દેહતું, છે ક્ષીરધાર સમાન. પ

અર્થ:-હે વીતરાગ! કેવલ ત્હારૂં મન જ રાગમુક્ત છે એમ નથી, પણ ત્હારા શરીરમાં રહેલું રક્ત પણ-રુધિર (લાહી) પણ ક્ષીરધારાનું સહાદર છે! (દૂધ જેવું ધાળું છે!)

વિવેચન 🔻

" सान्निघ्यतोऽपि यदि वा तव वीतराग, नीरागतां व्रजति को न सचेतनोऽपि । "

—શ્રી કલ્યાણમંદિર સ્તાત્ર

જન્મથી માંડીને પ્રભુનું રક્ત અને માંસ દ્ર્ધ જેવા ઉજ્જવલ ધતવર્ણ હોય છે, આ જન્મ—સહજ અતિશય વર્ણન આ પાંચમા તથા છઠ્ઠા શ્લોકમાં કર્યું છે. તેમાં અંત્ર પાંચમા શ્લોકમાં પ્રભુનું રક્ત ક્ષીર જેવું ધવલ હાય છે, એ અંગે શ્લેષાલ કારથી મહાત્મા સ્તાત્રકાર વર્ણવે છે: હે વીતરાગ! કેવળ—માત્ર તારૂં મન જ 'રાગમુક્ત'—રાગ—સ્નેહ—આસક્તિ રહિત છે એમ નથી, પણ હારા શરીરમાં રહેલ 'રક્ત'—રુધિર—લાહી પણ 'રાગમુક્ત'—

રાતા રંગ રહિત એવું 'ક્ષીરધારા સહાદર' છે— ક્ષીર— ધારા જેવું ધવલ-ઉજ્જવલ છે! અંત્ર રાગમુક્ત શ્લેષ— (૧) રાગ-રનેહ-આસક્તિ રહિત, (૨) રાગ-રંગ વિનાનું, રતાશ વિનાનું,-એમ દ્રિઅથી અર્થમાં પ્રયાજિત છે, અને એથી જ શખ્દચમત્કૃતિ સાથે અર્થ ચમત્કૃતિ નિષ્પનન થાય છે. અસંગ વીતરાગના સંગ જેને લાગે છે તે પણ વીતરાગ બની જાય છે! 'રક્ત '-લાહી સામાન્યપણે તા 'રક્ત' રાતું હાય છે, તે પણ શુક્લ ઉજ્જવલ ભાવસંપનન વીતરાગના સંગથી 'વીતરાગ'-રાગમુક્ત-રાતા રંગ વિનાનું દ્રધ જેવું સમુજ્જવલ હાય છે! શ્રી કલ્યાણમાં દિર સ્તાગમાં કહ્યું છે તેમ-હે વીતરાગ! ત્હારા સાન્નિધ્યથી પણ કચો સચેતન પણ નીરાગતાને નથી પામતા?

વા નિરાગી ભગવન વળી! આપના સન્નિધાને, નીરાગિતા નહિ અહિં કિયા ચેતનાવંત પામે?

—કલ્યાણમંદિર અનુવાદ (સ્વરચિત)

卐

માંસ પણ શુભ્ર છે !—

जगद्धिलक्षण किं वा, तवान्यद्धक्तुमीश्महे ? । यदिवस्नमबीभत्सं, शुभ्र मांसमिप प्रभो ! ॥६॥ विश्वविद्धस्रष्टु अन्य शुं, वद्द्याने हुं शक्त ? भांस पण्ड अथीसत्स ने, शुभ्र सुगंधि प्रशस्त. ६ अर्थ:-अथवा ते। जगत्थी विद्यस्य अवुं त्हाइं -બીજું શું કહેવાને અમે શક્તિમાન થઈએ ^ક હે પ્રેલુ ક માંસ પણ અદુર્ગ ધ અબીબત્સ એવું શુભ્ર–ઉજ્જવલ છે !

વિવેચન

રચાયા તું જેહી પ્રશમ રસરંગી અહુ થકી, ખરે! તેની સંખ્યા પણ મહી મહીં તેટલી જ છે.

—ભક્તામરસ્તાેત્ર અનુવાદ (સ્વરચિ**ત**)

અથવા તા હે ભગવન્! 'જગદ્ વિલક્ષણ '-જગત્થી Exceptional, Extraodinary, superhuman-vig vilg શું કહેવાને અમે સમર્થ થઈએ ? હે પ્રભુ! ત્હારૂં માંસ પણ અદુગ^ર ધ 'અ**ળી**ભત્સ'–દુગં^{રુ}છા–સૂગ ન ઉપ<mark>જાવે</mark> એવું અજુગુપ્સનીય અને શુબ્ર-ઉજજવલ-ધવલ છે! આમ ્ત્કારૂં રક્ત અને માંસ શુભ્ર–ઉજ્જવલ છે એ એક ત્હારા અદુલુત અતિશય છે! તાત્પર્ય કે વીતરાગમાં સત્ત્વગુણ એટલી પરાકાષ્ટાને પામ્યાે હાય છે કે તેની પ્રતિછાયા તેમના દેહનિર્માણમાં પણ પ**ે** છે. આ અંગે **ભક્તામર સ્તાત્રમાં** કહ્યું છે તેમ-'જે શાંતરાગ રુચિવાળા પરમાણ-એાથી તું નિર્માણ કરાયા છે, તે પરમાણુઓ આ પૃથ્વીમાં ેતેટલાં જ છે, કારણ કે ત્હારી સમાન **ખીજું રૂપ નથી.** ' અર્થાત આ જગત્માં જે ઉત્તમાત્તમ પરમાણુઓ છે તે વઉ કરીને જ આ અચિંત્ય પુરુયપ્રભાવી ભગવાન્ તીર્થ'-કરના દેહનું નિર્માણ થયું છે. એટલે જેના અંતરભાવ

આટલા અધા 'શુક્લ'–શુભ્ર–સમુજજવલ **હાય છે, તેના** રક્ત–માંસ પણ શુભ્ર–સમુજજવલ **કેમ ન હાય** ?

4

સહજ સુગંધી નિઃધાસસૌરભ વણુંવે છે—

जलस्थलसमुद्भृताः, सन्त्यज्य सुमनःस्रजः। तव निःश्वाससौरभ्यमनुयान्ति मधुत्रताः॥७॥

જલ-સ્થલમાં ઉપજેલ સૌ, છાંડી સુમનમાલ; તુજ નિઃશ્વાસ સુગંધને, અનુસરે મધુકાર. ૭ અર્થ:–જલમાં કે સ્થલમાં સમુદ્દભૂત–ઉગેલ સુમન– માલાઓને ત્યજી દઈને મધુવ્રતા–મધુકરા ત્હારા નિઃશ્વાસના સૌરભ્યને–સુગંધિપણાને અતુગમન કરે છે!

વિવેચન

તહારા નિઃધાસની સુગંધ પણ એટલી બધી ઉદ્દામ છે કે-જલમાં કે સ્થલમાં ઉગેલા સુમનાની-પુષ્પાની માલા-ઓને-શ્રેણીઓને ત્યજી દઈને 'મધુવતો '-મધુકરા-ભમ-રાઓ તહારા નિઃધાસના 'સૌરભ્યને '-સુરભિપણાને સુગંધિ-પણાને-અનુગમન કરે છે-પાછળ પાછળ જાય છે! આ સવે અતિશય વર્ણન એમ સ્ચવે છે કે આ ભગવાનનું ખાદ્ય વ્યક્તિત્વ પણ જગત્માં સવેત્કૃષ્ટ છે. અને ભાવશી તો એમનું અંતરંગ વ્યક્તિત્વ એટલું બધું અદ્ભુત છે કે તે તેની શીલ-સૌરભથી સવે મુમુક્ષુજનના મન-મધુકરને નેતાના પ્રત્યે આકર્ષે જ છે.

આહાર–નીહાર ચમ[•]ચક્ષુ અગાેચર **છે**—

लोकोत्तरचमत्कारकरी तव भवस्थितिः। यतो नाहारनीहारी, गोचरश्चर्मचक्षुषाम्॥८॥

લાૈકાત્તર તુજ લવસ્થિતિ, ચમત્કાર કરનાર; (કારણુ) ચર્મચક્ષુ ગાેચર નહિં, તુજ આહાર–નીહાર.૮

અર્થ:–હે વીતરાગ! ત્હારી ભવસ્થિતિ લાેકાત્તર ચમત્કાર કરનારી છે;–કારણ કે ત્હારા આહાર–નીહાર ચર્મચક્ષુઓના ગાેચર–વિષય હાેતા નથી.

વિવેચન

પ્રભુના આહાર-નીહાર પણ ચક્ષુગાંગર નથી એ સહજપણે અદેશ્ય આહાર-નીહારરૂપ અતિશયનું અત્ર સૂચન છે. હે વીતરાગ! ત્હારી 'ભવસ્થિતિ '-સંસારસ્થિતિ 'લોકોત્તર ચમત્કારકરી ' છે-લોકો તર-અલોકિક ચમત્કાર --અદ્ભુત આશ્ચર્ય કરનારી છે, કારણ કે ત્હારા આહાર --નીહાર ચર્મ ચક્ષુઓને 'ગાંગર'-વિષય હાતા નથી, અર્થાત્ તે ચર્મ ચક્ષુથી દેખી શકાતા નથી. આ પણ ત્હારા એક જન્મસહજ અદ્ભુત આશ્ચર્યકારી અતિશય છે

ાા ઇતિ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— વિવેચન અને કાવ્યાનુવાદ સમેતમાં— જન્મસહજ ચાર અતિશય નિરૂપક દ્વિતીય પ્રકાશાદ



તૃતીય પ્રકાશ:

કમ ક્ષયજન્ય અગીયાર અતિશય **તીય** કરના 'સર્વાભિમુખ્ય' અતિશય વર્ણવે છે— सर्वाभिमुख्यतो नाथ! तीर्थकृन्नामकर्मजात् । सर्वेथा सम्मुखीनस्त्वमानन्दयसि यत्र्रजाः ॥१॥

કાવ્યાનુવાદ :

શાદુ લવિક્રીહિત

શ્રી તીર્થ કર નામથી ઉપજતા સર્વાલિસુખ્યે કરી, તું જે સંમુખ સર્વધા જ જનને આનંદથી દે ભરી: ૧

અર્થ:-હે નાથ! તીર્થ કર નામકર્મજન્ય સર્વાલિમુખ્ય થકી સર્વથા સન્મુખ રહેલા તું જે પ્રજાઓને આનંદાવે છે;

વિવેશન

⁴⁴ અતિશય સહજના ચાર, કર્મ ખ^રયાથી અગિયાર. '' —શ્રી યશાવિજયજ

આગલા પ્રકાશમાં સહજ અતિશયાે કહી આ ત્રીજા પ્રકાશના ઘાતિકમ'ના ક્ષયથી ઉદુભવતા અતિશયાે વર્ણવે છેઃ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શ'નાવરણીય, માહનીય અને અંતરાય એ ચાર ઘાતિકમ કહેવાય છે, કારણ કે તે આત્માના મૂળભૂત જ્ઞાનાદિ ગુણના ઘાત કરે છે. આ ઘાતિકમ**ેન**ા ક્ષય થયે લગવાન તીર્થ કરને સંભવતા અગીયાર 'અતિશય'— અસાધારણ પુષ્યપ્રભાવ અત્રે ૧૧ ^૧લાકમાં એકેકમાં એક એમ અનુક્રમે વર્ષા જે. તે પછી છેલ્લા ચાર શ્લાક

ઉપસંહાર રૂપ છે. અગીયાર અતિશય આ પ્રકારે—(૧) સર્વાભિમુખ્ય, (૨) ચાજનપ્રમાણ સમવસરણમાં ક્રોડા મનુષ્ય-તિય ચ-દેવાના સમાવેશ, (3) તે સવ કાઈને સ્વ સ્વ ભાષામાં છાય, (૪) ભગવદ્વિહારક્ષેત્રની આસ-ંપાસ સાથી અધિક ચાજનમાં પૂર્વીત્પનન રાગના નાશ. (પ) ઉંદર-તીડ આદિ ઇ તિના અનુદૂલવ, (१) વૈરાગ્નિનુ શમન, (૭) મારી-મરકી આદિના અસંભવ, (૮) અતિવૃષ્ટિ-અવૃષ્ટિના અસંભવ, (૯) સ્વચક્ર-પરચક્રના ઉપદ્રવાના નાશ. (૧૦) દુલિ લ-દુષ્કાળની અનુત્પત્તિ, (૧૧) ભામ ડલ. આ અગીયાર અતિશયા અત્રે એકેક એમ અગીયાર શ્લાકમાં 'જે આમ આમ થાય છે' ઇત્યાદિ પ્રકારે વર્ણું વેલ છે, તેના સહસંખંધ છે, અને તેના ઉત્તર સંબંધ ૧૨ મા શ્લાકમાં 'તે આવા ' ઇત્યાદિ પ્રકારે છે. આ સામાન્ય સૂચના લક્ષમાં રાખવી. હવે આ પ્રથમ શ્લાકમાં વર્ષાવેલા પ્રથમ અતિશયના ભાવાથ વિચારીએ.

હે નાથ! અચિન્ત્ય પુષ્યપ્રભાવી ત્હારા તીથ' કર નામકર્મ થકી 'સર્વાભિમુખ્ય'—સર્વ'ને અભિમુખપણારૂપ અતિશય ઉપજે છે,—જેથી કરીને તું સર્વ' દિશાએ સર્વ'ને સન્મુખ જણાય છે અથવા સર્વ' જેના તને અભિમુખ વૃત્તિવાળા થાય છે. એટલે કે સર્વ' દિશામાંથી સર્વ' કાઈને તું પાતાની સન્મુખ જ—ખરાબર સામે જ રહેલા ભાસે છે, અને તેથી સર્વ' કાઈ ત્હારા સન્મુખ દર્શ'નથી આનંદ આનંદ પામે છે. આમ સર્વ'ને સર્વ'થા સન્મુખ रहेदी तुं 'प्रकाशने '-प्रजायन्ते इति प्रजाः-अन्भधारी अशक्लियोने 'आनंदाये छे '-आनंद आनंद कराये छे.

સમવસરણમાં સર્વ'ના સમાવેશ સૂચવે છે—

यद्योजनप्रमाणेऽपि, धर्मदेशनसद्मनि । सम्मान्ति कोटिशस्तिर्थग्नदेवाः सपस्चिछदाः॥२॥

ને જે યાજનના સમાસરણમાં કાેંટિંગમે નાથ હૈ ! તિય[ુ] ચા અમરા નરા પરિજના સાથે સમાઈ રહે; **ર**

અર્થ:-યાજનપ્રમાણ પણ ધર્મ દેશનસ**દ્મમાં**--સમવસરણમાં જે કાેંટિગમે તિર્ય ચા-મનુષ્યા-દેવા સપસ્થ્રિક-સપરિત્રાર સમાય છે;

વિવેચન

હે ભગવાન્! ત્હારૂં 'ધમ' દેશનસવા '—ધમ' દેશના જયાં કરવામાં આવે છે તે મહા વિશાલ સભાગૃહ, વિશાળ 'સમવસરણું કે જયાં કોડાની સંખ્યામાં દેવા—મનુષ્યા —તિય' ચા એકત્ર થાય છે, તે સમવસરણુના—દેશનાભૂમિના વિસ્તાર એક યોજનપ્રમાણુ છે. આવા યોજનપ્રમાણુ સમવસરણુમાં પણુ 'કાંડિગમેં'—કાંડાની સંખ્યામાં દેવા —મનુષ્યા—તિય' ચા યથાસ્થાને સમાઈ જાય છે,—અને તે પણુ 'સપરિચ્છદ'—સપરિવાર—પાતપાતાના પરિવાર સહિત (Paraphernalia) સમાઈ જાય છે એ આશ્ચર્ય છે! આવદું સમારા પણુ આડલી અધી સંખ્યાને સમાવવા માટે

સાંકડું છે, છતાં ત્હારા અચિંત્ય અતિશય પ્રભાવ થકી તે સર્વ કાઈ તેમાં સુગમતાથી આસાનીથી સમાઈ જાય છે! આમ આ બીજા શ્લાકમાં ચાજનપ્રમાણ સમવસરણભૂમિમાં કોડા દેવાદિના સમાવેશ થાય છે એ બીજા અતિશયનું વર્ણન કર્યું.

赐

ભગવદ્વાણી સવધને સ્વસ્વભાષામાં સમજાય છે---

तेषामेव स्वस्वभाषापरिणाममनोहरम् । अप्येकरूपं वचनं, यत्ते धर्मावबोधकृत् ॥३॥

ભાષામાં નિજ નિજ તેહ સહુને ત્હારી મનાહારિણી, વાણી એકરૂપી છતાં પરિણુમે જે ધમ[°]સંબાધિની; ૩

અર્થ :-તેઓને જ સ્વસ્વભાષામાં પરિણામથી મનાહર એવું તહારું એકરૂપ પણ વચન જે અવળાધ કરનારું થાય છે;

વિવેચન

^દવનિ દિવ્ય ત્હારાે વિશદ અરથાથી યુત પ્રભાે ! અધી ભાષાએામાં પરિણમનને યાેગ્ય બનતાે.

—ભક્તામરસ્તાત્ર અનુવાદ (સ્વરચિત)

હે લગવાન ! તું સમવસરશુમાં બિરાજી ધમ દેશના આપે છે તે ત્હારૂં વચન તા એકરૂપ નિકળે છે, છતાં તે જ ક્રોડા દેવા–મનુષ્યા–તિર્ય યોને તે સ્વસ્વ ભાષામાં પરિશુમી

એાષકર થઈ પડે છે ! ત્હારી એકરૂપ વાણી **પણ ત્હારા** અચિન્ત્ય અતિશય પ્રભાવથકી દેવાને દેવાની ભાષામાં, મનુષ્યાને મનુષ્યાની ભાષામાં, તિય° ચાને તિય° ચાની ભાષામાં→ પ્રત્યેકને પાતપાતાની ભાષામાં પરિશુમી સમજાઈ જાય છે! તે સવ કાઈ જાણે એમ જાણે છે કે લગવાન તા મને ઉદ્દેશીને જ ઉપદેશી રહ્યા **છે ! આમ** ત્હારૂં એક**રૂપ** વચન પણ સ્વસ્વભાષામાં પરિણામથી તે સવે કાેઇનું મન હરનાર્ 'મનાહર' થઈ પડી તે સર્વ'ને પાતપાતાની યાગ્યતાના મર્યાદા પ્રમાણે ધર્મના 'અવબાધ' કરે છે. આ પ્રકા**રે આ** ્ત્રીજા શ્લાકમાં સર્વાને સ્વસ્વભાષામાં બાધ થાય એવા ત્રીજા અતિશયન દિમદર્શન છે. આ અંગે શ્રી હરિલદ્રાચાર્ય છ એ ચાગદ્દષ્ટિસમુચ્ચયમાં શ્લાેેે ૧૩૬–૧૩૭ કહ્યું છે તેમ 'એએાની (સર્વ'જ્ઞોની) દેશના એક છતાં, શ્રોતાએા**ના** વિલેકે કરીને, અચિન્ત્ય પુષ્યસામર્થ્યને લીધે, તથાપ્રકા**રે** ચિત્ર–જૂદી જૂદી અવભાસે છે. અને યથાભવ્ય સવે^લના તેનાથી ઉપકાર પણ ઉપજે છે.' એટલેજ પશુ–પક્ષી મતુષ્યાદિ સવે કાઈ પાતપાતાની ભાષામાં તેના ભાવ સમજ જાય છે, તેના અર્થ ગ્રહ્યુ કરી લે છે! આવા પરમ અદ્ભુત સવ ત્રના વચનાતિશય હાય છે.

蛎

^{* &}quot;एकापि देशनैतेषां यद्वा श्रोतृविभेदतः । अचिन्त्यपुण्यसामर्थ्या त्तया चित्रावभासते ।। यथाभव्यं च सर्वेषामुपकारोऽपि तत्कृतः ।" (विशेष भाटे अञ्जा यागदिष्टिससुन्थय भत्कृत विवेयन)

ભગવદ્વિહાર-વાયુથી રાગ-ઘન વિખરાય છે-

साग्रेऽपि योजनशते, पूर्वीत्पन्ना गदाम्बुदाः । यदञ्जसा विलीयन्ते, त्वदिहारानिलोर्मिभः ॥४॥ पूर्वीत्पन्न समस्त रेश्य-धन के साथी वधु थाकने, तक्षारी नाथ! विकार-वायुक्षकरीथी विकाराये क्षांहुः ४ अर्थः-आश्रामां प्रश्ने शिकाराये क्षांहुः ४

થયેલા રાેગરૂપ–જલકાે જે ત્હારા વિહાર–પવનની ઊર્મિ– એાથી સીધેસીધા જ વિલય પામી જાય છે;

વિવેચન

44 ભવ ઉપાધિ ગઢ ટાળવા, પ્રભુજી છેા વૈદ્ય અમાદ્ય રે '' —શ્રી દેવચંદ્રજી

ભગવદ્વિહારક્ષેત્રથી આગળ સા ચાજનથી અધિક ક્ષેત્રમાં સર્વ રાગના નાશ થાય છે એ ચાથા અતિશયનું આ ચાથા શ્લેકમાં રૂપક અલ કારથી વર્ણન કર્યું છેઃ હે ભગવન્! તહારા વિહારક્ષેત્રથી આગળમાં સા ચાજનથી અધિક ક્ષેત્રમાં—આસપાસના સા ચાજનથી અધિક વર્ત્ત લમાં 'પૂર્વા-ત્યન્ન'—પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા જે 'રાગ—અંબુદા'—રાગરૂપ જલધરા હાય, તે તહારા વિહાર—પવનની 'ઊમિ'ઓથી'— લહરીઓથી જ સીધેસીધા જ—પાધરા જ વિલય પામી જાય છે; વાયુલહરીઓથી જેમ વાદળા વિખરાઈ જાય તેમ તહારી વિહારરૂપ વાયુની લહરીઓથી પૂર્વે ઉપજેલા રાગરૂપ વાદળાઓ એકદમ વિખરાઈ જાય છે! એ તું પુષ્યમૂત્તિ ના અચિંત્ય પુષ્યમૂત્તિ ના અદિલત યુપ્યમાવના અદ્દસત અતિશય છે!

ઉંદર-તીડ આદિ ઈ તિના અનુદ્ભવ હાય છે-

नाविर्भवन्ति यद्भूमौ, मूषकाः शलभाः शुकाः । क्षणेन क्षितिपक्षिप्ता, अनीतय इवेतयः ॥५॥ व्याविर्धःत न थाय के अविनमां तीरे। श्रुक्षेः भूषकेः, नाशे ६ ति अनीति केम पणमां सूप प्रसावे प्रसाः प्र

અર્થ:-મૂર્ષકા – ઉંદરા, શલભા – તીડા, શુકો – એ ઇ તિઓ, ક્ષણમાં રાજાથી ઊડાવી દેવાયેલ અનીતિઓની જેમ, બૂમિમાં જે આવિર્ભાવ પામતી નથી;

વિવેચન

''ઈતિ ભીતિ વ્યાપે નહિં''

મૂષકના ઉપદ્રવ, તીડના ઉપદ્રવ, સૂડાના ઉપદ્રવ એ અદિ 'ઈ તિ'-અરિંદો, અનિષ્ટ ફૂદરતી ઉપદ્રવારૂપ આક્તા કહેવાય છે. ભગવદ્દના વિહારક્ષેત્રની આસપાસમાં આ 'ઈ તિએા'-અનિષ્ટ આપત્તિએા હાતી નથી, એ પાંચમા અતિશય આ પાંચમા શ્લાકમાં પ્રતિવસ્તૃપમા અલંકારથી વર્ણું બ્યા છે: મૂષકા-ઉંદરા, શલભા-તીઢા, શૂકા-સૂડા એ 'ઈ તિએા,' ક્ષિતિપથી-પૃશ્વીપાલ રાજથી ક્ષણમાત્રમાં ફગાવી દેવાયેલ અનીતિઓની જેમ, આ અવનિમાં આવિર્ભાવ-પ્રગટપશું પામતી નથી-પ્રગટ થતી નથી; અર્થાત્ ન્યાયપ્રિય રાજાના રાજયમાં કડક હાથે ડામી દેવાયેલી અનીતિએા જેમ દેખા દેનહિં, તેમ ત્હારા વિહાર-ક્ષેત્રની આસપાસનાં યાજનશતાધિક વર્તુંલમાં ઈ તિએા દેખાં દે નહિં,-એવા તું પરમ પુષ્યશ્લાકના આશ્વર્યકારી અતિશય છે.

ભગવદુકૃપા-મેઘથી વૈરાગ્નિ-શમન થાય છે--

स्त्रीक्षेत्रपदादिभवो, यदैशिकः प्रशाम्यति । ंत्वत्रुपापुष्करावर्त्तवर्षादिव अवस्तले ॥६॥

જે વૈરાગ્નિ શમી જતાે ઉપજતાે સ્ત્રી–ક્ષેત્ર આર્દિકથી, જાણે ભૂતલ વર્ષતા તુજ કૃપાના પુ**ષ્કરાવત્તે**થી; દ

અર્થ:-સ્ત્રી-ક્ષેત્ર-દ્રવ્ય આદિથી જન્મેલા વૈરાગ્તિ જે જાણે કે ત્હારી કુપારૂપ પુષ્કરાવર્ત્તાની વર્ષા થકી પૃથ્વીતલમાં પ્રશમી જાય છે:

વિવેચન

જયાં જયાં આ અચિંત્યપુષ્યપ્રભાવી પ્રભુના **પાવન** પગલાં પડે છે ત્યાં ત્યાં વૈરાગ્નિનું શમન થઈ જાય છે એ છઠ્ઠા અતિશયનું આ છઠ્ઠા શ્લાકમાં ઉત્પ્રે<mark>ક્ષાલ કાર</mark>થી વર્ષુ ન કર્યું છે: 'જર જમીન ને જોરૂ, એ કજિયાના લેરૂ' એ **લા**કાક્તિ પ્રમાણે સ્ત્રી–ક્ષેત્ર–દ્રવ્યાદિ થકી જેનાે ઉદ્દ**લવ થાય** છે એવા વૈરાગ્નિ, આ ભૂમિતલમાં જાણે ત્હારી કૃપાના પુષ્કરાવત્ત ની વર્ષા થકી પ્રશમી જાય છે! અર્થાત્ ત્હારા સાન્તિધ્ય થકી પ્રાણીઓના વૈરાનલ પ્રશાંત થઈ જાય છે, તે જાણે ત્હારી કૃપારૂપ પુષ્કરાવત્ત મેઘધારા**થી શાં**ત થયા હાે**યની!** એમ કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે. ખરેખર! 'अहिंसाप्रतिष्ठायां तत्सित्रधौ वैरनाशः '(પાતંજલ યા તસ્ત્ર)—અહિંસાની પ્રતિષ્ઠા સતે તેની સંનિધિમાં વૈરનાશ હાય છે, પરમ અહિંસક વીતરાગ જ્ઞાની પુરુષની સમીષમાં પ્રાણીઓ પાતાના આજન્મવૈર પણ ભૂલી જાય છે. આ અંગે મહિષિ શુભ- ચંદ્રાચાર્ય જએ જ્ઞાનાર્ણુ વમાં પરમ સુંદર સુભાષિત પ્રકારયું છે કે—

"सारङ्गी सिंह्शावं रपृशित सुतिधया निन्दिनी व्याघ्रपोतं, मार्जारी हंसबाछं प्रणयपरवशा केकिकान्ता भुजङ्गम् । वैराण्याजन्मजातान्याप गिलतमदा जन्तवोऽ-ये त्यजन्ति, श्रित्वा साम्यकरूढं प्रशमितकछुषं योगिनं श्लीणमोहम् ॥ "
—श्री ज्ञानार्श्व

અર્થાત્ –જેના કમ'મલ પ્રશમી ગયા છે અને જે સામ્ય વીતરાગ ભાવમાં આરૂઢ થયા છે એવા ક્ષીલ્માહ યાગીના સાનિધ્યમાં – સંનિધાનમાં હરિલ્મી સિંહના બચ્ચાને પુત્રબુદ્ધિથી સ્પર્શે છે; એ જ પ્રકારે ગાય વાઘના બચ્ચાને, બિલાડી હંસબાલને અને મયૂરી સપ'ને સ્નેહપરવશ થઈ સ્પર્શે છે – પંપાળ છે. એ જ પ્રકારે અન્ય જવા પણ આજન્મવૈર ત્યજ દે છે.

읦

भारी-भर्धी आहिने। असंभव ४४ छे— त्वत्प्रभावे भुवि भ्राम्यत्यशिवोच्छेदडिण्डिमे । सम्भवन्ति न यन्नाथ ! माखो भुवनाखः ॥७॥ ર્થાતાં હિંહિમનાદ તૂજ અશિવાચ્છેદી મહિમા તણા, મારીએા ભુવતારિએા ભુવનમાં જે સંભવે નાથ ! ના; ૭

અર્થ:–હે નાથ! અશિવોના ઉચ્છેદ કરનારા એવા તહારા પ્રભાવરૂપ હિંહિમ નાદ ભૂમિમાં ભમતે સતે, જીવનારિ મારિઓ જે સંભવતી નથી;

વિવેચન

પ્રભુના પ્રભાવ થકી 'મારી '–મરકી આદિ અશિવાના અસંભવ હાય છે, એ સાતમા અતિશયનું આ સાતમા શ્લાકમાં કથન છે: હે ભગવન્! 'અશિવાને '–અમંગલાને–અરિષ્ટાને 'ઉચ્છેદનાર'–સવ'નાશ કરનાર એવા ત્હારા પ્રભાવરૂપ ડિંડિમ નાદ જયારે ભૂમિમાં ભમે છે–જયાં જયાં તું વિચરે છે ત્યાં વ્યાપે છે, ત્યારે 'ભુવનારિ'–જગત્શત્ર એવા 'મારીઓ '–અનિષ્ટ આપત્તિએ સંભવતી નથી; મારી નાંખે તે 'મારી,'–મરકી (Plague) આદિ જવલે લુ (Deadly evils) અનિષ્ટ–દુષ્ટ વ્યંતરાદિના ઉપદ્રવા ઉદ્ભવતા નથી. એ પણ હે પ્રભુ! ત્હારા અદ્ભુત અતિશય છે.

赐

અતિવૃષ્ટિ-અવૃષ્ટિના અભાવ હાય છે---

कामवर्षिणि लोकानां, त्विय विश्वेकवत्सले । अतिवृष्टि खृष्टिर्वा, भवेद्यन्नोपतापकृत् ॥८॥ ने के डेवस विश्ववत्सस विर्स्तु ! तु डाभवधी सते, सोडोने अतिवृष्टि ताप न डरे, निवृष्टि ना हुः भ हे; ८ અર્થ :- વિશ્વૈકવત્સલ તું લેકાના કામવર્ષી સતે, અતિવૃષ્ટિ વા અવૃષ્ટિ જે ઉપતાપ કરનાર થતી નથી; વિવેચન

ભગવદ્વિહારક્ષેત્રની આસપાસના વર્ત્તુંલમાં અતિવૃષ્ટિ–અનાવૃષ્ટિ ન હાય, એ આઠમા અતિશય અત્રે વર્ષું બ્યા છે; હે ભગવન્! 'વિશ્વૈકવત્સલ'–અખિલ જગત્ પ્રત્યે 'એક'–અદ્વિતીય–અનન્ય વાત્સલ્ય ધરાવનારા તું લાકોના 'કામવર્ષા' સતે,–યથેષ્ટ 'કામના'–ઇચ્છાનુસાર મનાવાંચ્છિતાના વર્ષા વર્ષાવનારા સતે, અતિવૃષ્ટિ–જોઈએ તે કરતાં વધારે વરસાદ કે અવૃષ્ટિ–વરસાદના અભાવ ઉપતાપ ઉપજાવનારા હોતા નથી.

骗

સ્વચક્ર–પરચક્ર ઉપદ્રવા પલાયન કરે છે---

स्वराष्ट्रपरराष्ट्रेभ्यो, यत्क्षुद्रोपद्रवा द्रुतम् । विद्रवन्ति त्वत्प्रभावात् सिंहनादादिव द्विपाः ॥९॥ सर्वे क्षुद्र ७५६वे। ७५०ता अन्य-स्व २१०८े। थडी, नाशे के क्यम सिंदनादथी गळी-त्दारा प्रकावे नडी; स्व

અર્થ: – સ્વરાષ્ટ્ર – પરરાષ્ટ્રે થકી ક્ષુદ્ર ઉપદ્રવા જે ત્હારા પ્રભાવ થકી, સિંહનાદથી દ્વિપા (ગજો) જેમ શીઘ્ર વિદ્રવે છે—પલાયન કરી જાય છે;

વિવેચન

"परचक्रदुर्भिक्षमारिप्रभृतयः सर्व प्रवोपद्रवगजा अचिन्त्य-पुण्यानुभावतो भगवद्विहारपवनगन्धादेव भज्यन्त ॥" —श्री ७रिक्षद्राचार्थभृत सिक्षतिविस्तराः

સ્વચક-પરચક ઉપદ્રવાના અસાવ એ નવમા અતિશય ઃઅહી[:] પ્રતિસ્તૂપમાથી વર્ણ'બ્યો છેઃ સ્વરાષ્ટ્રથી–પાતાના ^{્રાહ}્રથી–દેશથી અને પરરાષ્ટ્રથી–પારકા રાષ્ટ્રથી–દેશ<mark>થી</mark> ઉપજતા 'ક્ષુદ્ર' તુ^રછ ઉપદ્રવા, સિંહનાદથી ગ<mark>નેન</mark>ી જેમ, ત્હારા પ્રસાવથકી શીધ્ર વેગે 'વિદ્રવે છે'-પલાયન કરી જાય છે. સિંહનાદ સાંભળતાં જેમ હાથીએ। એકદમ ·ભાગી જાય, તેમ સ્વરાષ્ટ્રમાં ઉપજતા આંતરિક અધા<u>ધુ</u>ધી વિપ્લવાદિ ઉપદ્રવા અને પરરાષ્ટ્રા થકી થતા આક્રમણાદિ ્ઉપદ્રવા વેગે લાગી જાય છે. આ અંગે લલિતવિસ્તરામાં શ્રી હરિભદ્રાચાર્ય°છએ પણ કહ્યું છે કે−' જેમ ગન્ધહસ્તી-ચ્યાના ગન્ધથી જ તદ્દેશવિદ્વારી ક્ષુદ્ર શેષ ગને ભાગી જાય છે, તેમ આ પણ પરચક્ર, દુભિ ક્ષ, મારિ પ્રમુખ ્સર્વ જ ઉપદ્રવ–ગને અચિન્ત્ય પુષ્યાનુભાવ થકી ભગવદુ– વિદ્વારના ગન્ધથી જ ભાગી જાય છે.' (સત્ર મથાળે ટાંકેલ છે).

蜎

જ'ગમ કલ્પવૃક્ષ વિહરે ત્યાં દુર્ભિ'ક્ષ ક્ષય—

यत्क्षीयते च दुर्मिक्षंः, क्षितौ विहरति त्वयि । सर्वाद्भुतप्रभावादये, जङ्गमे कल्पपादपे ॥१०॥

જે અદ્ભુત પ્રભાવોં જગમ તરૂકલ્પ ત્રિલાકીપતિ ! તું જ્યારે વિહરે તહીં ક્ષિતિ મહીં દુર્ભિક્ષ પામે ક્ષતિ; ૧૦ અર્થ:-સર્વ અદ્ભુત પ્રભાવાથી પૂર્ણ એવા તું જંગમઃ કલ્પવૃક્ષ ક્ષિતિ-પૃથ્વી પર વિહસ્તે સતે, દુર્ભિક્ષ જે ક્ષયઃ પાને છે;

વિવેચન

" પ્રભુ દરશન મહામેઘ તણે પરવેશમેં રે, પરમાન દ સુભિક્ષ થયા અમ દેશમેં રે– શ્રીનમિ." —શ્રી દેવચંદ્રજી

ભગવદ્વિહારક્ષેત્રમાં દુનિ ક્ષિના–દુષ્કાળના અભાવ હાય છે એ દશમા અતિશય અત્રે લગવાનને જંગમ કલ્પવૃક્ષની ઉપમા આપીને વર્ણ[ુ]વ્યા છે : 🗟 ભગવન્ ! તું સર્વ અદ્ભુત–૫૨મ આશ્ચર્યકારી પ્રભાવાથી–' આઢચ '– પરિપૂર્ણ –સમૃદ્ધ એવા 'જંગમ કલ્પ્લુક્ષ ' છેા,–'જંગમ '– ગતિમાન્-હાલતા ચાલતા કલ્પવૃક્ષ છા. આવા તું જંગમ કલ્પવૃક્ષ જયારે 'ક્ષિતિ '–પૃથ્વી પર વિહરે છે ત્યારે ' દુક્ષિ'ક્ષ ' ક્ષય પામી જાય છે; સુકાળમાં તેા ધનધાન્યા-દિની વિપુલતાને લીધે ભિક્ષા મળવી સુલભ હાય છે, પણ દુકાળમાં તા તપસ્વી ભિક્ષુને ભિક્ષા મળવી દુલ લોહાય છે. એટલા માટે 'દ્રભિ'ક્ષ ' એવું જેનું યથાર્થ પર્યાય નામ પડ્યું છે તે દુકાળના સર્વાં અભાવ દાય છે. અર્થાત્ સર્વ મનાવાંચ્છિત પૂરનારા તું જંગમ કલ્પવૃક્ષ જ્યાં વિહરતાે હાેય ત્યાં સવ^૧ત્ર **લાે**કાને પરમાનંદ ઉપજાવનારા સુભિક્ષરૂપ સુકાળ જ હાય, એવા ત્હારા અદ્લુત અતિશય છે.

अक्षना भस्तहना पृष्ठकाणे कामंडब वर्ष्युंचे छे— यन्मूर्ध्नः पश्चिमे भागे, जितमात्त्रण्डमण्डलम् । माभूद्रपुदुरालोकमितीवोत्पिण्डितं महः ॥११॥ 'ना डे। हु॰५२ हेणवुं तुक तनु' ते भाट कामंडब, शीषे पश्चिम काण संस्थित क के छते स्विमंडब; ११

અર્થ: નહારૂં શરીર દુરાલાક—અવલાકવું દુષ્કર મહા! એટલા માટે જાણે ઉત્પિંહિત—એકપિંહરૂપ કરેલું હાયની! એવું માર્તાં હમંહલને જીતી લેનારૂં મહસ્—મહાતેજ જે તહારા મસ્તકના પશ્ચિમ ભાગમાં છે;

વિવેચન

અતિ ત્હારા ભામ હલ તણીં પ્રભા તા ચમકતી, ત્રણ લોકામાંહી દ્યતિયુત તણી દ્યૃતિ હરતી. —ભક્તામરસ્તાત્રાનુવાદ (સ્વરચિત)

ભગવાનના મસ્તકના પૃષ્ઠ ભાગે ભામંડલ હોય છે એ અગીયારમા અતિશયનું આ અગીયારમા શ્લેકમાં કથન છે; અને તે ઉપમાન કરતાં જ્યાં ઉપમેયનું આધિકય છે એવા વ્યતિરેક અલંકારથી તેમજ ઉત્પ્રેક્ષાલંકારથી અત્ર વર્ણવ્યા છે: હે ભગવાન! તહારૂં તેજેમૂર્તિ શરીર 'દુરાલાક'-અવલાકવું દુષ્કર મ હા! એટલા માટે જાણે 'ઉત્પિંડિત'-એકત્ર એકપિંડરૂપ કરાયેલું હાયની! એવું માર્ત ૧ કરાયેલું પાર્ત માર્ટને મહાતેજ-મહાતેજઃપુંજમય ભામંડલ તહારા મસ્તકના

'પાશ્રમ'-પાછલા ભાગમાં હાય છે! અર્થાત્ ત્હારા તેજસ્વી દેદીપ્યમાન દેહ દુરાલાક મ હા-તેની સામે જેવું દુષ્કર મ હા, એટલા માટે જાણે એક પિંડા અનાવેલ તેજ:પુંજરૂપ 'ભામંડલ'-સૂર્યમંડલના તેજને જીતી લે એવું પ્રભામંડલ ત્હારા મસ્તકના પૃષ્ઠ ભાગે હાય છે. આ ત્હારાં સર્વાતિશાયિ ભામંડલ એ પણ ત્હારા અદ્ભુત અતિશય છે. આમ કમેસ લય થયે ઉપજતા આ અગીયાર 'અતિશયો ' જગત્માં અન્યત્ર કચાંય પણ ન જેવામાં આવે એવા પરમ અદ્ભુત આશ્ચર્યકારી છે.

卐

કર્મ ક્ષયજન્ય અદ્ભુત યાેગસામ્રાજ્ય મહિમા—

स एष योगसाम्राज्यमहिमा विश्वविश्वतः । कर्मक्षयोत्थो भगवन् ! कस्य नाश्चर्यकारणम् ? ॥१२॥

એવા જે તુજ ચાેગરાજ્ય મહિમા ઉદ્દભૂત કમ્પક્ષચે, વિશ્વે વિશ્રુત તેહ મગ્ન ન કરે કાેને મહા વિસ્મચે **? ૧૨**

અર્થ :-એવા તે આ હે લગવન્ ! કર્મક્ષયથી ઊઠેલા તહારા વિશ્વવિશ્વત યાગસામ્રાજ્ય મહિમા ઢાને આશ્ચર્ય-કારણ નથી !

વિવેચન

ઉપરમાં જે અગીયાર શ્લાકમાં અનુક્રમે અગીયાર અતિશયનું વર્ણન કર્યું, તેના સંબંધ જોડતા આ બારમા શ્લોકમાં ઉક્ત વસ્તુના ઉપસંહાર કર્યો છે: હે લગવન્! એવા તે આ કર્મ ક્ષયથી વાતિકર્મના ક્ષયથી ઉપજેલા ત્હારા વિશ્વવિશ્વત '-વિશ્વવિખ્યાત-જગત્મ સહ યોગસામાજય—મહિમા કાને આશ્ચર્ય કારી નથી! અપૂર્વ આત્મપરાક્રમથી કર્મ શત્રુના પરાજય કરી તે યે.ગીશ્વરે જે શુદ્ધ સહજત્મ-સ્વરૂપના યોગરૂપ–યોગચકવત્તિ પણારૂપ યોગસામાજય પ્રાપ્ત કર્યું. સર્વ યોગીઓમાં એકછત્રી રાજ્યરૂપ આધ્યાત્મિક આત્મસામ જય સિદ્ધ કર્યું, તે આ ત્હારા વિશ્વવિખ્યાત યોગસામાજયના પરમ અદ્ભુત મહિમા કાને આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવા નથી!

骗

'શ્રીમદુ' વીતરામની પરા'શ્રી' પ્રાપ્તિ—

तथोपाये प्रवृत्तस्त्वं, क्रियासमभिहास्तः। यथानिच्छन्नुपेयस्य, पर्गं श्रियमशिश्रियः॥१३॥

નારાચ

પ્રવૃત્ત એમ તું કેપાયમાં ક્રિયાનુશીલને, પરા શ્રી પ્રાપ્ત જેથીં તું ન ઇચ્છતાં કેપેયને ! ૧૩ અર્થ:–ક્રિયાના સમભિદ્ધારથકી તું ઉપાયમાં એવા પ્રવત્ત્યીં કે જેથી અનિચ્છતા તેં ઉપેયની પરાશ્રીના આશ્રય કર્યો

વિવેચન

આવું અદ્ભુત યાેગસામાજ્ય તે કેવી રાતે પ્રાપ્ત કર્યું તે વિચારું છું તાે જથાય છે કે–કિયાના 'સમબિહાર?

થકી---મન--વચન-કાયાના યેાગની ક્રિયાનું જયાં સંહરણ થત્ય છે એવા કિયાસ હરણ થકી, એટલે કે શુદ્ધ આત્મપરિણતિરૂપ અધ્યાત્મ ક્રિયાના સર્વાં સમ્યક્ એકાગ અનુશીલન થકી તું **૧૯૫૫માં '-માક્ષયાગસાધક ઉપાયમાં-સાધનમાં એવા તા** પ્રવત્ત્યો કે જેથી 'અનિચ્છતા '–નહિ ઇચ્છતા તેં 'ઉપેયની ' –શુદ્ધ ચાેગરૂપ સાધ્યની પરાશ્રીના–સર્વોત્કૃષ્ટ લક્ષ્મીના આશ્રય કર્યો.–ચાેગસામ્રાજ્યની પરમ શ્રી પ્રાપ્ત કરી. અર્થાત્ મન– વચન–કાયાના સર્વ યોગની ક્રિયા સંહ**રી** લઇ સ્વસ્વરૂપરમણ**રૂપ** ક્રિયા–યથાખ્યાત ચારિત્ર વડે કરીને તું ઉપાયમાં–સા**ધનમાં** એવા તા પ્રવૃત્ત થઈ ગયા, એવા તા લીન થઈ ગયા કે સવ' ઇચ્છાથી રહિત તું નહિ ઇચ્છતાં પણ પરમ પદરૂપ **હપે**યની–પરમયોગ સાધ્યની સિદ્ધિને પામી ગયો! પરમ જ્ઞાનલક્ષ્મીને-તીથ'નાથસં પદાને પ્રાપ્ત થયા ! અત્રે પ્રસુની નિર્વિકલ્પ સમાધિ – કે જે યાેગનું અંતિમ ઉત્કૃષ્ટ અંગ છે તે, જ્યાં સર્વ ઇચ્છાદિ વિકલ્પ સમાઈ જાય છે તે–' અસંપ્રજ્ઞાત' સમાધિના નિદે શ કર્યો છે. તેના પ્રભાવે પરમયદ સાથે યુંજનરૂપ પરમ ચાેગ સિદ્ધ થાય છે.

卐

बीतरागतं अनंत कर्भ कक्षतं हिन्भूबन—
अनन्तकालप्रचितमनन्तमि सर्वथा ।
त्वत्तो नान्यः कर्मकक्षमुन्मूलयित मूलतः ॥१४॥
अनंत काब संचिता अनंत क्रभ कक्षने,
अन्तुं हिन्भूंबे न अन्य तुं विना त्रिख्विने, १४

અર્થ:-અનન્ત કાલથી પ્રચિત–સંચેલા અનંત પણ કર્મ કક્ષને સર્વથા ત્હારાથી અન્ય મૂલથી ઉન્મૂલતા નથી.

વિવેચન

⁴⁴ અષ્ટ કર્મવનકાહથી, પ્રગટી અન્વય ૠિંદ્ધ ⁷⁷–શ્રીકેવચ **ં**દ્રછ

હે વીતરાગ! આવી ઉત્કટ યાેગસાધના થકી તેં અનંતકાળના અનંત કમેનું ઉન્મૂલન કરી અનન્ય આત્મ-પરાક્રમ દાખવ્યું છે! અનંત કાળથી 'પ્રચિત'-પ્રકૃષ્ટપણ સંચેલા અનંત એવા પણ 'કમ કક્ષને '-કમ રૂપ જંગલને તહારા વિના અન્ય કાેઈ એક પરમાણ પણ ન શેષ રહે એમ સર્વ પ્રકારથી 'સર્વ'થા' મુલથી ઉન્મૂલતા નથી– જડમૂળથી ઉખેડી નાખતા નથી. ખરેખર! અનંત કાળથી સંચેલા એવા અનંત કમ^૧વનને આમ એક પરમાણ **પણ** ખાકી ન રહે એમ જડમૂળથી ઉખેડી નાંખવાનું આવું પરમ અદુલુત આત્મપરાક્રમ દાખવવાને જગત્માં ત્હારા વિના **ખી**જો કાેણ સમર્થ છે ? અત્રે વિચારવા જેવું એ છે કે-માત્ર થાડા વર્ષની સ્થિતિવાળા એક ન્હાના સરખા ઝાડને પણ જડમૂળમાંથી ઉખેડવું મુશ્કેલ છે; તાે પછી આ તા અનંત કાળથી જેણે અતિ અતિ ઊંડા મૂળ નાંખ્યા છે એવા અનંતા મહાવૃક્ષા જયાં આવી રહ્યા છે, એવા કમેં રૂપ અરહ્યને-માટા જંગલને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખલું તે કેટલું બધું વિક્ટ કાર્ય છે ? તેમાં કેટલા બધા આત્મ-પુરુષાથ ની આવશ્યકતા છે? પરંતુ આવા કમ વનને પછ તું પરમ યાગી દ્ર વીતરાગ દેવે પરમ યાગસામથ્ય થી

-'સામથ્ય'યાગથી ' ઉન્મૂલિત કર્યું !—એ હે વીતરાગ! ત્હારા જગત્માં માટામાં માટા અદ્ભુત 'અતિશય' છે!

卐

મૈત્રી આદિભાવિત યાગાત્મા વીતરાગને નમસ્કાર—

मैत्रीपवित्रपात्रायः मुदितामोदशालिने । कृपोपेक्षाप्रतीक्षायः तुभ्यं योगात्मने नमः ॥१५॥

અનુષ્ડુપ્—

પવિત્ર પાત્ર મૈત્રીના, મુદિતા–મુદિતાત્મને; નમઃ કૃપાળુ મધ્યસ્થ, ચાેગાત્મા **લ**ગવાન્! તને. ૧૫

અર્થ:-મૈત્રીના પવિત્ર પાત્ર, મુદિતાના માદશાલી, કૃપા-ઉપેક્ષાની પ્રતીક્ષા કરનારા,-એવા તું યાત્રાતમાને નમસ્કાર હા !

વિવેચન

અત્રે ઉપસંહાર કરતાં મૈત્રીઆદિ ભાવનાની પરાકાષ્ઠાને પામેલા 'યાગાતમાં' ભગવાનને નમસ્કાર કરે છે. & વીતરાગ! ત્હારામાં આ ચાર વિશ્વકલ્યાણુકારિણી ભાવના પરાકાષ્ઠાને પામેલી છેઃ સકલ જગત્જંતુ પ્રત્યે મિત્રતારૂપ ત્હારી 'आत्मवत् सर्वभूतेषु' એવી પરમ મૈત્રી છે; ગુણવંત પ્રત્યે પ્રમુદિત થવારૂપ તને પરમ પ્રમાદ છે; જન્મ-જરા-મરણાદિ દુઃખાંથી આત્તે જગત્ પ્રત્યે તને 'પરદુઃખછેદન- શ્રુચ્છા કરુણા'રૂપ નિષ્કારણ કરુણા છે; ત્હારા પ્રત્યે વિપરીત

વૃત્તિ ધરનારા પ્રત્યે તને ઉપેક્ષા-ઉદાસીનતા મધ્યસ્થતા છે. આમ યાગ-અધ્યાત્મની જનની આ ચાર અધ્યાત્મ ભાવનાની પરા સિદ્ધિ તે પ્રાપ્ત કરી છે, અત એવ તું સાક્ષાત્ 'યાગાત્મા ' થયા છે, યાગ જેના આત્મા છે એવા યાગ-મય સાક્ષાત્ યાગમૂત્તિ' અન્યા છે. આવા મત્રીના પવિત્ર પાત્ર, મુદિતાના-પ્રમાદના માદશાલી, કૃપા-ઉપેક્ષાની પ્રતીક્ષા કરનારા તું યાગાત્માને નમસ્કર હા !

"વિશ્વવંદ્ય મહાવીર ભગવંતે મૈત્રી, પ્રમાદ, કારુષ્ય અને માધ્યસ્થ્ય એ ચાર વિશ્વવત્સલ ભાવનાનું નિરૂપણ કયું છે. શાંતિના ફિરસ્તા જેવી આ ચાર ઉત્તમ ભાવના અધ્યા-તમની જનની, માલમાર્ગની પ્રવેશની, ચિત્તની પ્રસાદની અને ધર્મધ્યાનની રસાયની છે."

પ્રज्ञावधोध भेक्षिभाणा પાઠ-८ (સ્વરચિત)

ાા ઇતિ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્ય વિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાનુવાદ–સવિવેચનમાં— કર્માં ક્ષયજન્ય અગીયાર અતિશય વર્ણુ નાત્મક તૃતીય પ્રકાશાહ



ચતુર્થ પ્રકાશ:

દેવકૃત અગીયાર અતિશય

તીર્થ કરશ્રીના તિલક સમું ધર્મ ચક્ર વર્ણ વે છે-

मिथ्यादशां युगान्ताकः, सुदृशाममृताञ्जनम् । तिलकं तीर्थकृलक्षम्याः, पुरश्चकं तवैधते ॥१॥

કાવ્યાનુવાદ :

મ દાકાતા—

મિથ્યાત્વીને પ્રલયરિવ સદ્દદષ્ટિ સુધાંજના જે, તીર્થ°શ્રીના તિલકરૂંપ તે ચક્ર અગ્રે વિરાજે; ૧

અર્થ:-મિથ્યાદિષ્ટિઓને જે યુગાન્તસૂર્ય છે, સમ્યગ્-દિષ્ટિઓને જે અમૃતાંજન છે,-એવું તીર્થ કરલદ્દમીનું તિલક-રૂપ ચક્ર તહારી આગળમાં ચાલે છે.

વિવેચન

44 આજ હૈા એાગણીશે કીધા સુર ભાસુરેજી.'' શ્રી યશાવિજયજી

ત્રીજા પ્રકાશમાં કર્મ ક્ષયથી પ્રગટતા અગીયાર અતિ-શયનું પરમ લક્તિયી ઉત્કીત્ત ન કરી, હવે ક્રમપ્રાપ્ત દેવકૃત ૧૯ અતિશયાનું વર્ણન આ ચાથા પ્રકાશમાં અને <mark>યાંચમા પ્રકાશમાં વિભક્ત કરીને કરે છે;</mark> તેમાં આ પ્રકાશમાં **પ્રથમ ૧૧** અતિશય વર્ણુ વે છે, તે આ પ્રકારે–(૧) ધર્મ-ચક્ર, (૨) ઇંદ્રધ્વજ, (૩) સુવર્ષ કમળ રચના, (૪) પ્રતિરૂપ સ્થાપન, (૫) ત્રિગઢ રચના, (૬) કંટકાનું અધામુખપણં, (૭) કેશઆદિનું અવસ્થિતપણં, (૮) શખ્દાદિ પંચ વિષયાનું અનુકૂલપણં, (૯) સર્વ'ઋતું સમવતાર, (૧૦) ગંધાદક– **પુ**ષ્પવૃષ્ટિ, (૧૧) જઘન્યથી એક ક્રોડ દેવાતું સેવાતત્પરપર્ણા આમાંથી પ્રથમ દશનું એકેકે વર્ણન પ્રથમ દશ શ્લાકમાં કરી, તેના અનુસંધાનમાં સ્તુતિરૂપ ત્રણ શ્લાક' મૂકી, પછી છેલ્લા ચૌદમા ^{શ્}લાેકમાં ૧૧મા અતિશય વર્ષ્યું છે. આ પ્રત્યેક અતિશયનું વર્ષ્યન અપૂર્વ કાવ્ય-ચમત્કૃતિથી કરતાં <mark>મહાકવિ હેમચન્દ્રાચાર્ય</mark>ની કાવ્યકળા સાળે કળાએ ખીલી નીકળી છે, અને તેમાં પદે પદે આ **' કલિકાલસર્વ જ્ઞ**ં'ના ભક્તિઅતિશય એાર ઝળકી ઉદયો છે. આટલી સામાન્ય ભૂમિકા કરી હવે આ પ્રથમ શ્લાકના ભાવ વિચારીએ.

ભગવાનની આગળમાં દેવનિર્મિત ધર્મચક ચાલે છે, એ એમ સૂચવે છે કે આ ધર્મચકવત્તીનું ધર્મચક અપ્રતિહત છે. આ ધર્મચક તીર્ધકરલક્ષ્મીનું તિલક છે; તીર્ધકરલક્ષ્મી ગુણ્થી રીઝી તીર્ધકરને વરી, તેણે જણે તેના ભાલમાં આ ત્રિભુવનાધિપતિપણાનું તિલક કર્યું હોયની! આવું તીર્ધકરલક્ષ્મીના તિલકરૂપ આ ધર્મચક્ર ભગવાનના અગ્રભાગમાં શાલે છે, તે મિશ્યાદિષ્ટિઓને યુગાન્તસ્પ છે, — પ્રલયકાળના સ્પ જેવું ઉગ્ર—પ્રચંડ લાગે છે; અને સમ્યગ્દિષ્ટિઓને અમૃતાંજન છે,— અમૃતાંજન જેવું શીતલ શાંતિકારી લાગે છે. મિશ્યાદિષ્ટિઓ આને દેખી ઈર્ધ્યાગ્નિથી બળી જાય છે, અને સમ્યગ્દિષ્ટિઓ આને દેખીને જાણે આંખમાં અમૃત આંજયું હાય એમ શીતલ શીતલ થઈ જાય છે. મિશ્યાદિષ્ટિઓને પાતાની જ દિષ્ટના દેષથી આ પ્રચંડ ઉત્તાપકારી લાગે છે, સમ્યગ્દિષ્ટિઓને પાતાની દિષ્ટના ગુણ્થી આ શીતલ શાંતિકારી લાગે છે. આમ એક જ વસ્તુ બન્નેને પાતપાતાના ભાવ પ્રમાણે ભાસે છે!

આ ધર્મ ચક ભગવાનના અપ્રતિહત ધર્મ ચકતું પ્રતીક છે. આ અંગે શ્રીહરિભદ્રસ્તિરએ ×લલિતવિસ્તરામાં કહ્યું છે તેમ 'યથાદિત ધર્મ' જ ચકવર્તી ચક્ર આદિ અપેક્ષાએ વર-પ્રધાન એવું ચક્ર જેવું ચક્ર છે,' ઇત્યાદિ. તેમજ અન્યદર્શ'નીએાથી પ્રણીત ધર્મ ચક્રની અપેક્ષાએ પણ એ ઉભયલાકમાં પરમ ઉપકારીપણાએ કરીને વર-પ્રધાન છે.

^{× &}quot;यथोदितधम्मं एव वरं-प्रधानं चक्रवित्तिचकापेक्षया लोक-द्वयोपकारित्वेन कपिलादिप्रणीतधम्मंचकापेक्षया वा त्रिकोटिपरिशुद्धतया, चक्रमिव चक्रं" (ृुंधत्याहि)

⁽ વિશેષ માટે જુએ લિલિતવિસ્તરા (સ. ૧૫૨, પૃ. ૨૯૮) મત્કૃત સવિવેચન ગ્રંથ)

'જગત્માં આ એક સ્વામી' એમ સૂચવતા ઇંદ્રધ્વજ— एकोऽयमेव जगित, स्वामीत्याख्यातुमुच्छ्रिता। उच्चेरिन्द्रध्वजव्याजात्तर्जनी जम्मविद्धिषा॥२॥ 'स्वामी એક त्रिक्रगमिं आ' એम ઉद्द्धाषवाने, धंद्रे धंद्रध्वक छक्ष करी तर्कानी अध्व लाखे! र અर्थ:-'એક આ જ જગત્માં સ્વામી છે' એમ આપ્યાત કરવાને જાણે ઇંદ્રધ્વજના છક્ષથી ઇંદ્રથી તર્જની

વિવેચન

ઉંચી કરવામાં આવી છે!

દેવાના અધિપતિ ઇંદ્ર મહારાજ ઇંદ્રધ્વજ લઇ ને આગળ ચાલે છે. આ વસ્તુને સુંદર ઉત્પ્રેક્ષા-અપહ્નુતિ અલંકારથી કવિ વર્ણવે છે — આ તીર્થ કર એક જ જગત્માં-ત્રિભુવનમાં સ્વામી છે, એમ આખ્યાત કરવાને- જાહેર કરવાને જાણે ઇંદ્રે ઇંદ્રધ્વજના ખ્હાને પાતાની તજેની અંશુલિ (Index finger) હંચી કરી હાયની!

卐

प्रखुना पहन्यास भाटे हेवानी सुवर्ध्य हमण रयना— यत्र पादौ पदं धत्तस्तव तत्र सुरासुराः । किरन्ति पङ्कजव्याजाच्छ्र्यं पङ्कजवासिनीम् ॥३॥ જ્યાં જ્યાં ત્હારા પદ પદ ધરે ત્યાં સુરાસુર વૃંદ, વેરે લક્ષ્મી કમલછલથી પદ્મસદ્મા સુની દ! ૩

અર્થ:–જ્યાં ત્હારા બન્ને પાદ પદ ધ**રે છે, ત્યાં** સુરાસુરા પંકજના બ્હાને પંકજવાસિની શ્રી વેરે **છે.**

વિવેચન

"पद्मानि तत्र विबुधाः परिकल्पयन्ति" — ભક્તામરસ્તાત્ર तीर्थां कर क्यां क्यां गमन करे छे – पगलां पाठे छे त्यां त्यां तेमना पह मूक्ष्वाने हेवा सुवर्ण् कमणानी रयना करे छे. स्पेक्ष पगलुं सुवर्ण् कमण पर मूक्षे त्यां धीलुं सुवर्ण् कमण स्थातुं स्थावे स्थाने ते पर पह मूक्षे प्रस् स्थागण स्थातुं स्थावे स्थाने ते पर पह मूक्षे प्रस् स्थागण स्थाता क्या. स्था वस्तु कि स्थापस्तुति स्थां कारण श्वालता क्या. स्था वस्तु कि स्थापस्तुति स्थां कारण श्वालता क्या पाठे छे, त्यां स्थास के पाह-स्था पह घरे छे — पगलां पाठे छे, त्यां सुरासुरा 'पंकण स्थालयी' – पंकण छल्थी – पंकणना स्थासुरा 'पंकण स्थालयी अी-सिक्सी वेरे छे! सिक्सी 'पंकण वासिनी' – कमणवासिनी कमणा पद्मसद्या के हेवाय छे, स्थाने स्थापं के सुवर्ण्विती 'श्री' वेरे छे स्थेम के ह्युं ते स्थार्थ' छे.

ચતુમું ખરચના જાણે ચતુવિ ધ ધર્મ પ્રકાશવા!—

दानशीलतपोभावभेदाद्धर्म चतुर्विधम् । मन्ये युगपदाख्यातुं, चतुर्वक्त्रोऽभवद् भवान्।।४॥

એકી સાથે ચઉવિધ અહેા! ધર્મ ઉદ્દેબાધવાને, માતું છું હું ચઉસુખ પ્રભાે! તું થયા હાય જાણે! ૪

અર્થ:-દાન, શીલ, તપ અને ભાવ એ ભેદથી ચતુ-વિધ ધર્મ એકી સાથે આખ્યાત કરવાને, હું માનું છું, કે તું ચતુર્મુખ થયા !

વિવેચન

" चतुर्घा धर्मदेष्टारं घर्मनाथमुपास्महे । "— सङ्सार्छ त्स्ते।त्र.

સમવસરણમાં ભગવાનના ચતુમું ખ – ચાર મુખ શાલે છે. એક તો ભગવાન્ સાક્ષાત્ પૂર્વાભિમુખે બિરાજે છે; ખાકી ત્રણ દિશામાં – દક્ષિણ પશ્ચિમ ઉત્તર દિશામાં દેવા ભગવાનનું આબેલૂબ 'પ્રતિરૂપ' – પ્રતિકૃતિ રચે છે, — પ્રતિભિંભ – પ્રતિમા સ્થાપે છે; એથી ચારે દિશામાં સર્વ' કાઈને સાક્ષાત્ ભગવાન્ જ સન્મુખ દેખાય છે. આમ ભગવાન્ ચતુમું ખ હાય છે, તે અંગે કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે—— દાન – શીલ – તપ – ભાવ એ ચાર ભેદથી 'ચતુવિ' ધ' – ચાર પ્રકારના ધમ' છે, તે જાણે એકી સાથે આખ્યાત કરવાને ્તું 'ચતુર્મુંખ'— ચાર સુખવાળા થયા હાયની! એમ હું માનું છું. અર્થાત્ ત્હારા ચાર સુખ છે તે જાણે દાન — શીલ – તપ – ભાવરૂપ ચતુર્વિધ ધર્મ એકી સાથે પ્રકાશવા ુમાટે હાયની!

卐

ત્રિદેાષથી ત્રિલુવન રક્ષવા ત્રિગઢ રચના ! —

त्विय दोषत्रयात्त्रातुं, प्रवृत्ते भुवनत्रयीम् ।
प्राकारत्रितयं चक्रुस्त्रयोऽपि त्रिदिवीकसः ॥५॥
विदेशेशेशी तु त्रिक्षवन त्राष्ट्रार्थ भवृत्त थातां,
विभाक्षते त्रिक्षवनपति ! विदेशेशेश स्थाताः प अर्थः-त्रिहाषमांथी क्षवनत्रयने त्राष्ट्र करवाने तुं प्रवृत्त थये, त्रशेय त्रिद्दिवीक्सीः (हेवे। अ) प्राक्षरत्रयनी स्थना करी.

વિવેચન

માિલુકધા ને કનક રજતે ત્રિ રચેલા ગઢાથી, વિભાસે છે ભગવન અહેા ! તુંહી સર્વે દિશાથી. —કલ્યાણમંદિર અનુવાદ (સ્વરચિત)

આ ત્રણ લુવન રાગ – દ્વેષ – માહ એ ત્રણ દેષથી પીડાઈ રહ્યું છે; અને ત્રણ નિકાયના દેવા — વિમાનવાસી. જયે તિષી લુવનપતિ રત્નમય – સુવર્ણમય – રીપ્યમય એમ.

ંત્રણ પ્રકારની – ત્રણ ગઢની રચના કરે છે. આ બધાય 'ત્રણ'ના સુમેળ મેળવતાં કવિ અનુપાસાનુવિ**ન્દ** ઉત્પ્રે**ક્ષા**-∘લ કારથી અત્ર વદે છેઃ—તું ભુવનત્રયને – ત્રિભુવનને દેાષ-ત્રયમાંથી—રાગ - દ્વેષ - માહુ એ ત્રિકાષમાંથી ત્રાણ–રક્ષણ ∍કરવાને પ્રવૃત્ત થયે, ત્રિદિવૌકસ ત્રયે — 'ત્રિદિવ '–સ્વગ° જેતું નિવાસસ્થાન છે એવા ત્રણ દેવનિકાયાએ એટ**લે કે** ≀વિમાનવાસી જ્યે⊦તિષી ભુવનપતિ દેવાેએ પ્રાકારત્રયની– રત્વના સાનાના અને રૂપાના એમ ત્ર<mark>ણ ગઢની રચના</mark> કરી. અર્થાત્ રાગ–દેષ–માહના 'ત્રિદેષ'– સન્<mark>નિપાતથી</mark> ·ત્રિભુવનનું ત્રાણ કરવાને – ત્રિભુવનને ખચાવવાને તું પ્રવૃત્ત થયા છે, એમ જાણે સૂચવતા હેય એમ ત્રિ-દેવા ત્રિગઢ -રત્ન-સુવર્ણ'-રજતમય રચે છે! ત્રિદાેષ એટલે રાગ, દ્વેષ -અને માહ અથવા મન – વચન – કાયાના દેાષ અથવા ' સન્નિપાત ' સત્+નિ+પાત — સત્ સ્વરૂપથી નીચે પડવું ેતે, ત્રિજગત્ને આ ત્રિદેષ સન્નિપાત લાગુ પડચો છે [્]તેમાંથી તેને અચાવવા તું તત્પર થયેા છે, તેનું આ ત્રિગઢ · જાણે સુચન કરે છે!

卐

·ભગવદ્વિહારભૂમિમાં કંટકાેનું અધામુખપણું—

अधोमुखाः कण्टका स्युर्धात्र्यां विहस्तस्तव । भवेयुः सम्मुखीनाः किं, तामसास्तिग्मरोचिषः ॥६ પૃથ્વીમાં તું વિભુ ! વિહરતાં કંટકાે થાય ઉધા, ભાતુ સામે ઘુડ તિમિર વા શું ધરે ર્સુખ ઉંચાં ? ૬

અર્થ:-તું પૃથ્વીમાં વિહરતાં કંટકા અધામુખ થાય છે; તામસા (ધૂવડા કે અધકારા) શું સૂર્યની સન્મુખ મુખ ધરતા હાેય ખરા કે ?

વિવેચન

તીર્થ કરે દેવ વિહાર કરે છે તે વિહારમાર્ગમાં આવતા કાંટાઓ દેવપ્રસાવથી 'અધામુખ'— વાગે નહિ એમ નીચા મુખવાળા – ઊંધા થઈ જાય છે. આ વસ્તુને અપસ્તુતપ્રશાસાલાં કારથી સમર્થિત કરતાં કવિ કરે છે—'તામસા' – તમસ્માં એ ધકારમાં દેખનારા ઘૂવડા અથવા તમસ્પટલા—અંધકારા શું 'તિગ્મરાચિષ્ના' – તીક્ષ્ણ ચંડ કિરણ છે જેના એવા સાસ્કરને 'સંમુખીન' – સન્મુખ મુખ્ય ધરનારા શું હાય ખરા કે ? ઘૂવડ કે અંધકાર સૂર્યની સામે ઉસા રહી શકે ખરા કે ?

卐

કૈશ–નખઆદિનું અવસ્થિતપણું—

केशरोमनखरमश्च, तवावस्थितमित्ययम्। बाह्योऽपि योगमहिमा, नाप्तस्तीर्थकरैः परैः॥॥॥ કૈશ શ્મશ્ર નખ પ્રમુખ ત્હારા અવસ્થિત રહે છે, ના તોથિકા અપર મહિમા બાહ્ય એવા લહે છે; હ

અર્થ: ન્ત્હારા કેશ-રામ-નખ-દાઢી અવસ્થિત (જેમ છે તેમ) રહે છે; આ આવે બાદ્ય યાગમહિમા પણ પર ત્તીર્થ કરાથી પ્રાપ્ત કરાયા નથી.

વિવેચન

ભગવાન્ જયારે દીક્ષા શ્રહ્યું કરે છે ત્યારે કેશ-નખ વગેરે જે સ્થિતિમાં હાય છે, તેમજ જેમના તેમ રહે છે, વધતા ઘટતા નથી. આ અદ્ભુત વસ્તુ વ્યતિરેક અલંકારથી કવિ રજૂ કરે છે:—ત્હારા કેશ-રામ-નખ-દાહી 'અવસ્થિત' છે—જેમ છે તે જ સ્થિતિમાં રહે છે—વધતા ઘટતા નથી, એવા જે આ બાહ્ય યાગમહિમા છે, તે 'પણુ' પર-ળીજ-અન્યદર્શનીય તીર્થ કરોથી—ધર્મ તીર્થ —સ્થાપકાથી પ્રાપ્ત કરાયા નથી. આવા બાહ્ય યાગમહિમા 'પણુ' જે અન્ય તીર્થ કરાયી પ્રાપ્ત કરાયા નથી, તા પછી એથી ઘણા ઘણા આગળ એવા આંતરિક—આધ્યાત્મિક યાગમહિમા તો એઓથી કયાંથી પ્રાપ્ત કરાયા હાય શામા સવ' અન્ય તીર્થ કરાયી તહારા વ્યતિરેક—અતિશાયિપણું —ચહિયાતાપણું દર્શાવે છે.

તાર્કિકા જેમ પંચ ઇંદ્રિયવિષયાનું અપ્રતિકૂલપહું: ૧૧૧

તાર્કિકા જેમ પંચ ઇદ્રિયવિષયાનું અપ્રતિકૂલપશું—

शब्दरूपस्सस्पर्शगन्धाख्याः पञ्च गोचराः। भजन्ति प्रातिकूल्यं न, त्वद्रेषे तार्किका इव ॥८॥

શાબ્દ સ્પરા^લ પ્રસુખ વિષયા પંચ ત્હારી સમીપે, તાકિ^{લ્}કાવત પ્રતિફૂલપણ ના **લ**જે છે જરીકે. ૮

અર્થ: –શબ્દ, રૂપ, રસ, સ્પર્શ, અને ગંધ એ નામના પંચ વિષયા, તાકિ કાની જેમ, ત્હારી આગળમાં પ્રતિકૂળ-પણાને લજતા નથી.

વિવેચન

" यस्य पुरस्ताद् विगलितमाना न प्रतितीर्थ्या भुवि विवदन्ते । "
— श्री सभ'तस्त्रायार्थः

શખ્દાદિ પંચ 'ગાંચરા' કહેવાય છે; 'ગાં'-ઇંદ્રિયના 'ચર'-સંચાર જયાં છે તે અથવા 'ચર'-ચરા જે છે તે 'ગાંચર'-ઇંદ્રિયવિષય. આ શખ્દાદિ પંચ વિષયા પ્રભુને સદા અનુકૂળ વત્તે' છે, કદી પ્રતિકૂળ વત્તે તા નથી. આ વસ્તુ કવિએ અત્રે અજબ કુશળતાથી ઉપમાલ કારથી રજૂ કરી છે : શખ્દ-રૂપ-રસ-સ્પર્શ-ગન્ધ એ પંચ 'ગાંચરા'— ઇંદ્રિયવિષયા, તહારી આગળમાં 'પ્રાતિકૂલ્ય '-પ્રતિકૂળપણું ભાજતા નથી, તાર્કિકાની જેમ. જેમ બૌલ, સાંખ્ય, નૈયાયક,

જૈમિનીય અને ચાર્વાંક એ પંચ તાર્કિંક દર્શ નવાદીએા ત્હારી આગળમાં પ્રતિકૂળ વત્ત તા નથી, તેમ શખ્દાદિ પંચ વિષયા પણ ત્હારી આગળમાં પ્રતિકૂળ વર્ત્ત નથી.

ء

સર્વજાતુનું સમકાળે પ્રભુસેવામાં હાજરપણું—

त्वत्पादावृतवः सर्वे, युगपत्पर्युपासते । आकालकृतकन्दर्पसाहायकभयादिव ॥९॥

એકી સાથે ઋતુ સહુ કરે તાહરી પાદસેવા, જાણુે ખ્હીને સતત સ્મરને સ્હાય દીધાર્થી દેવા! ૯

અર્થ:-ત્હારા ચરણોને સર્વે મહતું એકી સાથે પર્યુપાસે છે, તે જાણે કે આકાલથી-અનાદિથી કામદેવને. સાહાયક થયાના ભયથી હાયની!

વિવેચન

જગત્માં સામાન્યપણે કાેં પણ વખતે કાેં એક ઋતુ વર્તે છે, પણ ભગવાનને તાે સર્વ ઋતુ એકી સાથે સેવ છે—સર્વઋતુ એકી સાથે અનુગુણપણે વત્તે છે. આ અંગે કવિ સુંદર ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે— સવે ઋતુઓ 'સુગપત્" એકી સાથે ત્હારા ચરણને પર્યુપાસે છે; તે જાણું 'આકાલથી'—જયારથી આ કાળનું અસ્તિત્વ છે ત્યારથી એટલે કે અનાદિકાળથી કંદપંને—કામદેવને સાહાયક થયાના ભયથી તેમ કરતી હોયની! અર્થાત્ આ ઋતુઓ અનાદિથી કામના ઉદ્દીપન આદિથી કંદપંને—કામને સાહાયક થતી આવી છે અને આમ કામને સાહાયક થયાનું 'દુષ્કમ' કર્યાથી તે આત્માના 'કામ 'ને—આત્માર્થ'કાર્યને વિરાધક થઈ પડી છે; એટલે આત્મવિરાધી કામને અમે પૂર્વે ખૂબ સહાય કરી છે તેથી તે 'શુન્હા 'ના બદલામાં આ ભગવાને જેમ કામને મારી નાંખ્યા છે તેમ રખેને અમને તો મારી નહિં નાંખેને! એવા ભયથી જાણે એકી સાથે પ્રભુની સેવા કરવા આવી હાયની! એમ કવિ કવિ—કલ્પનાથી ઉત્પ્રેસે છે.

赐

ગંધાદક-પુષ્પવૃષ્ટિથી ભગવદ્દવિદ્વારભૂમિનું પૂજન—

सुगन्ध्युदकवर्षेण, दिन्यपुष्पोत्करेण च। भावित्वत्पादसंस्पर्शां, पूजयन्ति भुवं सुराः ॥१०॥

ં**દે**વા ગંધાદક કુસુમની દિવ્ય વૃષ્ટિ કરીને, પૂજે **લાવી તુજ ચર**ણ સંસ્પર્શ યેાગ્યા મહીને. ૧૦

અર્થ:–ત્હારા પાદસંસ્પર્શ જ્યાં ભાવિ–થવાના છે, તે ભૂમિને દેવતાએા સુગંધી જલવર્ષાથી અને દિવ્ય પુષ્પ-હત્કસ્થી (રાશિથી) પૂજે છે.

વિવેચન

સુપારિજાતારિ શુભ કુસુમની વૃષ્ટિ પડતી, પ્રભાે! દિવ્યા વા તે તુજ વચનની શ્રેણી ખરતી.

—ભક્તામર અનુવાદ (સ્વરચિત)

જયાં તીર્થ કર પ્રસુ વિચરવાના છે તે ભૂમિ પર દેવતાઓ ગંધાદક વર્ષાવે છે અને પુષ્પરાશિ વેરે છે, આ અતિશયનું અત્ર વર્ણન છે—ત્હારા 'પાદસંસ્પરા''—ચરણુ-સ્પરા' જયાં સાવિ—થવાના છે તે ભૂમિને દેવતાઓ સુત્રં ધી જલવર્ષાથી અને દિવ્ય પુષ્પરાશિથી પૃજે છે! અર્થાત્ જયાં ત્હારા ચરણન્યાસ થવાના છે તે ભૂમિને પણ પૃજય માની દેવા ગંધાદકથી અને પુષ્પષ્ટિથી 'પૃજે છે' એવા અપૂર્વ' સાવ ઉતારી અત્રે કવિએ પાતાના સિક્તઅતિશય સાથે દેવાના સિક્તઅતિશય વ્યંજિત કર્યા છે.

蛎

પક્ષીએાની પણ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા—

जगत्प्रतीक्ष्य त्वां यान्ति, पक्षिणोऽपि प्रदक्षिणम् । का गतिर्महतां तेषां, त्वयि ये वामवृत्तयः ?॥११

પક્ષિઓથે નિરખોં જગને દે ગ્રદક્ષિણ ત્હારી, તુંમાં વામાચરણ જનની રે!ગતિ શી ઘનારી ! ૧૧ અર્થ:-જગત્ને દેખીને પક્ષીઓ પણ તને પ્રદક્ષિણા દીએ છે; જેઓ તહારા પ્રત્યે વામવૃત્તિવાળા છે તે મહંતાની શી ગતિ થશે !

વિવેચન

આમ ૧૦ અતિશયાનું વર્ણન કરી તેના અનુસંધાનમાં આનુષં ગિકપણે પક્ષી આદિનું પણ લગવાનને અનુકૂળપણું વર્ણવે છે: - જગતુને 'પ્રતીક્ષીને '-દેખીને પક્ષીએ પણ તને 'પ્રદક્ષિણ' જાય છે, તું 'પ્રદક્ષિણ'–દક્ષિણ–જમણી બાજીએ रहे सेम तने प्रदक्षिण इरे छे.-अने सेम तने 'प्रदक्षिण्' –પ્રકૃષ્ટપણે અનુકૂળ વત્તી પોતાના આદરાતિશય વ્યક્ત કરે છે. પણ તને 'વામ'-ડાળી બાજુએ રાખી કરે તે તા અનાદર કહેવાયા આ 'પ્રદક્ષિણ'ના શ્લેષ પરથી કવિને ઓજ જ વાત સ્કુરે છે અને તે મામિ°ક કટાક્ષથી 'વામ ' શખ્દના શ્લેષથી રજાૂ કરે છે — જેઓ તહારા પ્રત્યે 'વામ-વૃત્તિવાળા ' છે,–'વામ '–ડાખી વૃત્તિવાળા **અથવા 'વામ'**– વક્ર–વાંકી–આડી–પ્રતિકૂલ વૃત્તિવાળા છે તે મહંતાની શી હશા થશે ? તને પ્રદક્ષિણ–અનુકૂળ થઈ પ્રદક્ષિણા કરનારા પક્ષીએાથી પણ આ 'વામવૃત્તિવાળા'-ત્હારાથી વાંકા-આડા ચાલનારા પ્રતિકૃળવતી 'મહંતા'-કહેવાતા મહાજના હીન છે, તાે પછી તેઓની શી ગતિ થશે–શા હાલ **થશે? તે** વિચારતાં અમને કરુણા આવે છે.

એકેન્દ્રિય વાયુનું પણ અનુકૂલપણું —

पञ्चेन्द्रियाणां दौःशील्यं, क्व भवेद्भवदन्तिके ?। एकेन्द्रियोऽपि यन्मुञ्जत्यनिलः प्रतिकुलताम् ॥१२॥

પ ચેદ્રી'નું તુજ સમાં પમાં હાેય દોઃશીલ્ય શાને ? વાર્યુ એકે દ્રિય પણ મૂંકી દે પ્રતિક્લતાને. ૧૨

અર્થ:-ત્હારી સમીપમાં પંચેન્દ્રિયાનું દોઃશીલ્ય– દુઃશીલપણું તેા કયાંથી હાેય શકારણ કે એકન્દ્રિય એવેા પવન પણ પ્રતિકૂલતા મૂકી દીએ છે.

વિવેચન

ભગવત્ સાન્તિધ્યમાં એકેન્દ્રિય પવનનું પણ અનુ-કૂળપણું વર્ણું વે છે—'ત્હારી 'સમીપમાં'-ત્હારા સન્તિ-ધાનમાં એકેન્દ્રિય એવા અનિલ પણ—વાયુ પણ પ્રતિકૂળ-પણું મૂકો દે છે, અનુકૂળપણું વહે છે; તા પછી ત્હારા સન્તિધાનમાં પંચેન્દ્રિય જીવાનું 'દૌ:શીલ્ય'-દુંશીલપણું—વિપરીતચારિત્રપણું કયાંથી હાય ? અર્થાત્ ત્હારા સન્તિ-ધાનના મહાપ્રભાવઅતિશય જ એવા છે કે સર્વ જીવાનું દુંશીલપણું સહેજે છૂટી જાય છે.

赐

ભગવાનને મસ્તક નમાવતા વૃક્ષા પણ કૃતાથ —

मूर्ध्ना नमन्ति तखस्त्वन्माहात्म्यचमत्कृता । तत्कृतार्थे शिरस्तेषां, व्यर्थे मिथ्यादृशां पुनः ॥१३॥ व हे वृक्षे। तुळ सुमिक्षमाथी सम्मत्कार पाभी, तेथी तहेनु शिर कृता क भिथ्यात्वीनु •यर्थ नाभी; १३

અર્થ:-ત્હારા માહાત્મ્યથી ચમતકાર પામેલા તરુંઓ તને મસ્તકથી નમે છે, તેથી તેંંએાનું શિર કૃતાર્થ છે, પણ મિથ્યાદિષ્ટિઓનું (શિર) વ્યર્થ છે.

વિવેચન

^ય' જિન ચરણે જે નામીએ, મસ્તક તેહ પ્રમાણ '' — શ્રી દેવચ**ં**દ્રછ

ત્હારા અદ્ભુત માહાત્મ્યથી-મહાપ્રભાવથી ચમત્કાર પામેલા વૃક્ષા પણ મસ્તકથી નમે છે. ઉપલા ભાગ નમાવી નમસ્કાર કરે છે,-તેથી તેઓનું 'શિર'-માથું કૃતાથ'-કૃતકૃત્ય છે, સફળ છે; પણ મિશ્યાદેષ્ટિઓ જે તને મસ્તક નમાવતા નથી, તેઓનું મસ્તક વ્યથ'-નિરથ'ક છે, નિષ્ફળ છે. बीतरागहेवसेवामां क्रिटि हेवानुं सहातत्परपशुं—
जघन्यतः कोटिसङ्खयास्त्वां सेवन्ते सुरासुराः ।
माग्यसम्भारतम्येऽर्थे, न मन्दा अप्युदासते ॥१४॥
क्रिटि संण्या सुर असुर सेवे तने ते। कधन्ये,
भादाये ना अक्षस क्षणवानु ! अर्थामां प्राप्य पुष्ये. १४

અર્થ:-જધન્યથી (ઓછામાં ઓછા) કાેટિસંખ્ય સુરાસુરા તને સેવે છે; ભાગ્યસંભારથી લભ્ય–પ્રાપ્ત થવા યાગ્ય અર્થમાં મંદા પણ ઉદાસ રહેતા નથી.

વિવેચન

'' પ્રભુચરણને સેવે હો, કે સુરનરઅસુરપતિ '' — શ્રી દેવચંદ્રજી

જઘન્યથી—ઓછામાં એછા (minimum) કાૈટિ-સંખ્યા એક કોડની સંખ્યામાં સુરાસુરા તને સેવે છે. આ વસ્તુને અર્થાન્તરન્યાસથી સર્માર્થિત કરતાં કવિ કહે છે— 'ભાગ્યસંભારથી '–મહાપુષ્યસમૂહના યાગે 'લબ્ય'–પ્રાપ્ત થવા યાગ્ય એવી વસ્તુમાં 'મંદા'–મંદ જડણદ્ધિ જના પણ ઉદાસ રહેતા નથી–ઉપેક્ષા કરતા નથી, આળસ કરતા નથી, તા પછી ખીજાનું તાં પૂછવું જ શું ?

ાા ઇતિ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાનુવાદ-સવિવેચનમાં— દેવકૃત અગીયાર અતિશય વર્ણનાત્મક ચતુર્થ પ્રકાશ ા



પંચમ પ્રકાશ:

અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય (દેવકૃત અતિશય)

अशाक्ष्य प्रातिहार अञ्च कि इत्यक्षा करे छे— गायनिवालिविरुतै नृत्यनिव चलै देलैः। खद्गुणैरिव स्कोऽसौ, मोदते चैत्यपादपः॥१॥

કાવ્યાનુવાદ :

માલિની—

ભ્રમર રવર્થી જાણે ગાન ઉંચે કરંતા ! ચલ દલ થકી નાટારંભ જાણે રચંતા ! તુજ ગુણુ ગણુદ્વારા રક્ત જાણે વિલાક ! પ્રમુદિત અતિ થાતા વૃક્ષ એવા અશાક. ૧

અર્થ:-ભ્રમરાના ગું જરવાથી જાણે ગાતા હાયની! ચલ દ્વાથી જાણે નાચતા હાયની! ત્હારા ગુણાથી જાણે રક્ત હાયની! એવા તે ચૈત્યપાદપ—અશાકવૃક્ષ માદ પાને છે.

વિવેચન

'' દિવ્ય ધ્વિન સુર કૂલ, ચામર ચત્ર અમૂલ; આજ હાે રાજે રે ભામંડલ, ગાજે દુંદુભિછ."

—શ્રી યશાવિજયજી

આગલા ચતુર્થ પ્રકાશમાં દેવકૃત ૧૯ અતિશયા મધ્યેથી ૧૧ અતિશયોનું વર્ણુન કર્યું, અત્રે આ પાંચમા પ્રકાશમાં શેષ આઠ અતિશયાનું તેવું જ હૃદયંગમ વર્ષન કર્યું છે; આ અષ્ટ અતિશયા તે 'અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય' નામ પ્રસિદ્ધ છે. પ્રતિહારનાે ભાવ તે પ્રાતિહાર્ય. અર્થાત્ છત્ર– ચામર-સિંહાસનાદિ રાજચિદ્ધ (Paraphernalia) જેમ અત્રે રાજસભામાં આ રાજા બિરાજમાન છે એમ રાજાના આવેદક પ્રતિહારી-છડીદાર જેવા છે; તેમ કેવલસામ્રાજ્યના ચિદ્ધરૂપ આ અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય અત્રે સમવસરણુસભામાં આ ત્રિલુવનરાજરાજે ધર તીર્થ કર દેવ બિરાજમાન છે એમ આ યાગિસમારના પ્રખ્યાપક પ્રતીહારી સમાન છે. તે અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય આ છે:-(૧) ચૈત્યવૃક્ષ-અશાક, (૨) પુષ્પવૃષ્ટિ, (૩) દિવ્યધ્વનિ, (૪) ચામર, (૫) સિંહાસન, (**६)** ભામાંડલ, (७) દેવદું દુભિ, (૮) છત્રત્રથી. તીથ'કર ભગ-વાનના કેવલસામ્રાજ્યની છડી પાકારનારા આ આઠ પ્રાતિહાર્ય'નું પરમ હૃદયંગમ વર્ણ'ન અત્ર આઠ શ્લાકમાં એક્રેકપણે કર્યું છે અને નવમા દેલ્લા શ્લાકમાં તેના ઉપસંહાર કર્યો છે. આ અષ્ટ પ્રાતિહાર્યાનું વર્ષાન કરતાં

કવિએ જાણે થાકતા જ નથી! આદિપુરાણમાં મહાકવિ જિનસેનાચાર્યની જેમ, કલ્યાણમંદિરમાં મહાકવિ સિદ્ધસેન દિવાકરની જેમ, ભક્તામરમાં મહાકવિ માન-તુંગાચાર્યની જેમ, અત્રે મહાકવિ હૈમચંદ્રાચાર્યે પણ તેનું ઉત્તમ કવિત્વપૂર્ણ રાચક વર્ણન કર્યું છે; આ ગુણુગાનમાં કવિતાસુંદરીને વાગ્રરંગભૂ પર યથેચ્છ નૃત્ય કરાવતાં મહાકવિ હૈમચંદ્રનું કવિહ્દય પણ જાણે ભક્તિ— આનંદથી નૃત્ય કરી રહ્યું છે! આટલી સામાન્ય પ્રસ્તાવના કરી હવે પ્રથમ શ્લાકના ભાવ વિચારીએ.

અત્રે અશોક પ્રાતિહાર્યનું વધું તેને 'ચૈત્યવૃક્ષ' પણ કહે છે. અશોકવૃક્ષના વધું રકત-રાતા છે, તેના પુષ્પાની સુગંધથી આકર્ષાઈને ભમરા ત્યાં ગૂંજ રહ્યા છે. આ પરથી મહાકવિ-પ્રદ્યા હેમચંદ્રાચાર્ય જ સુંદર ઉત્મેક્ષા કરે છે—ભ્રમરાના ગૂંજરવાથી આ અશોકવૃક્ષ જાણે ગાન કરતા હાયની! 'ચલ દલાથી'—ચલાયમાન થતા પાંદડાથી જાણે નૃત્ય કરતા હાયની! તહારા ગુણુગણાથી 'રકત'— અનુરાગી થઈને જાણે 'રક્ત'—રાતા થયા હોયની! એમ તે માદે છે—આનં દે છે. કવિ વિધાતા જ હસ્પિટને પણ ચતન્યવંતી બનાવી દે છે, મડદામાં પણ પ્રાણ પૂરે છે એ હિક્ત અત્રે ચરિતાર્થ થતી જણાય છે!

સુમના (દેવા) 'સુમન'વૃષ્ટિ કરે છે—

आयोजनं सुमनसोऽधस्तान्निक्षिप्तवन्धनाः । जानुदध्नीः सुमनसो, देशनोर्व्यां किरन्ति ते ॥२॥

સમવસરણમાંહી યાેજને જાનુ સુધી, સુમન સુમન વેરે ડી'ટડી જાસ ઉ'ધી; ર

અર્થ:-ત્હારી દેશનાબૂમિમાં યાજન સુધી સુમના-દેવતાઓ નીચા ડીંટવાળા સુમના-પુષ્પા જાનુ પર્ય તે વેરે છે.

વિવેચન

રે ! ચાપાસે વિમુખ હિંદે માત્ર શાને પડે છે ? વૃષ્ટિ ભારી સુરકુસુમની ? હે વિભ્રુ ! ચિત્ર એ છે ! કલ્યાણમ'દિર અનુવાદ (સ્વરચિત)

અત્રે શ્લેષથી અને સૂચક વિશેષણારૂપ પરિકર અલંકારથી પુષ્પવૃષ્ટિ પ્રાતિહાર્યનું વર્ણન કર્યું છેઃ હે ભગવન્! ત્હારી 'દેશનાભૂમિમાં'—સમવસરણમાં ચાજન-પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં 'સુમના'—દેવતાએ જેના ડીંટ નીચા નંખાયેલા છે એવા 'સુમના'—પુષ્પા વેરે છે, અને તે પણ કેટલા ? 'જાનુ'—ગાઠણ પ્હાંચ તેટલા. આમ યાજનપ્રમાણ ભૂમિમાં ગાઠણ સુધી પ્હાંચ તેટલા પ્રમાણમાં 'સુમનાએ'— દેવાએ 'સુમના'—પુષ્પા વર્ષા છે, તા તે પુષ્પવૃષ્ટિ કેટલી અધી વિપુલ-અસાધારણ અતિશયવંત હશે તેના ખ્યાલ આવી શકશે. પણ અત્રે લેશ પણ હિંસાના ભય રાખવાનું કારણ નથી, કારણ કે આ પુષ્પા-'સચિત્ત'-સજીવ નહિં પણ 'અચિત્ત'-નિર્જીવ હાય છે. નહિં તા 'પુષ્પપાંખડી જ્યાં દ્રભાય, જિનવરની ત્યાં નહિં આજ્ઞાય ' એવી આજ્ઞા કરનારા પરમ અહિંસક ભગવાનની આજ્ઞાને લાંછન લાગે!

卐

ભગવાનના દિવ્ય ધ્વનિ વર્ણુ વે છે—

माळवकैशिकीमुख्यग्रामरागपवित्रितः । तव दिव्यो ध्वनिः पीतो, हर्षोदुग्रीवै भृगैरपि ॥३॥

ધ્વનિય પુનિત ત્હારાે માલકાેશાદિ રાગે, મૃગર્થો પણ પોંવાચાે ઊધ્વ^૧ક કે સુરાગે. ૩

અર્થ:-માલવકૈશિક આદિ-મુખ્ય ગામ અને રાગથી પવિત્ર કરાયેલા એવા તહારા દિવ્ય ^દવનિ હર્ષથી ઉંચી શ્રીવા (ડાેક) કરતા મગાથી પણ પીવાયા છે!

વિવેચન

" दिव्येन ध्वनिना सुखं श्रवणयोः साक्षात् क्षरन्तोऽमृतम्।" श्रीअभृतयःदायार्थः कृत सभयसारुक्षणस्य

અત્રે દિવ્યધ્વનિ પ્રાતિહાર્ય અતિશય વર્ણુ વચે છે-ૈહે ભગવન્ ! માલકાેશ આદિ ગ્રામ અને રાગથી 'પવિત્રિત'– પવિત્ર કરાયેલા તહારા દિવ્ય ધ્વનિ હર્ષથા 'ઉદ્વગીવ'-∘જેલે બ્રીવા–ડાેક ઉંચી કરી છે એવા મગાે**થી પ**થ 'પીવાયાે' છે. અત્રે 'ઉદ્ગીવ' (ડાક ઉચી કરતા) ્શખ્દથી કવિએ **' સ્વભાવાકિત'થી આબેહુબ જીવંત ચિત્ર**ે (Life-like picture) રજૂ કયુ^લ છે. તેમજ – અત્રે 'પીવાચા ' શખ્દ હેતુપૂર્વંક મૂકચો છે, કાર**ણ કે તે** િપિયાસની ઉત્કંઠા વ્યંજિત કરે છે. જેમ તૃષાતુર જલનો ેચાેગ થતાં ઉત્કંઠાથી પાન કરે છે, તેમ અપૂર્વ'–અશ્રુત**પૂર્વ**ી એવી દિવ્ય ધ્વનિરૂપ અમૃતમય જિનવાણીના યાેગ મળતાં પિયાસ એવા મૃગલાં પણ તે ઉત્કંઠિતપણે પીએ છે, અર્થાત -અ_{ત્}યાંત ઉત્સુકતાથી શ્રવણ કરે છે. વળી મૃગલાં સંગીતપ્રિય ગણાય છે તે પણ જો આમ ઉત્કંઠાથી શ્રવણ કરે <mark>છે.</mark> તો પછી માલકાશાદિ રાગથી ગવાતા ભગવાનના દિવ્ય ધ્વનિ ંકેવાે દિબ્ય સંગીતમય કર્ણાંપ્રિય હશે તે સહેજે સમજી શકાય -છે. તેમજ મૃગલાં જેવા તિય"ચ પશુ 'પણુ ' જો આટ**લી** [્]ઉત્કંઠાથી શ્રવણ કરે છે તેા મનુષ્ય–દેવઆદિ અન્ય પર્ષદાનું ન્તા પૃષ્ઠવું જ શું ? એમ 'પણ ' શખ્કથી ધ્વનિત થાય છે.

ચામર પ્રાતિહાર્ય અંગે ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે-

तवेन्दुधामधवला, चकास्ति चमरावली । इंसालिखि वक्त्राब्जपरिचर्यापरायणा ॥४॥

ધવલ શશિકરાે શી ચામરશ્રેણી ચારુ, સુખકમલ ઉપાસે હંસપંક્તિજ ધારૂં! ૪-

અર્થ:-ચંદ્રતેજ જેવી ધવલ ત્હારી ચામરશ્રેણી મુખાં-ભાજની પરિચર્યામાં-સેવામાં તત્પર એવી જાણે હંસશ્રેણી હાય! એમ શાભે છે.

વિવેચન

રૂડા કુન્દા જેવા ચલ ચમરથી ચારૂ દીસતું; તનુ તહારૂં રાજે કનક સરપ્યું કાન્ત દીપતું. ભક્તામરચ્યનુવાદ (સ્વરચિત)

ભગવાનને અન્ને આજુ ચામર વિંઝાય છે તે ચામર પ્રાતિહાર્ય નું વર્ણુન રૂપક અને ઉત્પ્રેક્ષાથી કરતાં કવિ કહે છે—- ચંદ્રકિરણ જેવી ધવલ 'ચમરાવલી'- ચમરશ્રેણી તને વીંઝાય છે, તે ત્હારા 'મુખાંભાજની'- મુખકમલની પરિચર્ચામાં - પર્યુપાસનામાં પરાયણ – તત્પર થયેલી હંસશ્રેણી જાણે હાયની! એવી શાેભે છે!

સિંહાસન પ્રાતિહાર્ય અંગે ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે—

म्रगेन्द्रासनमारूढे, त्विय तन्वति देशनाम् । श्रोतुं मृगाः समायान्ति, मृगेन्द्रमिव सेवितुम् ॥५

તું ધરમ કથતા સિંહાસનારૂઢ થાવે, તહિ મગ સુણુવા શું સિંહ સેવાર્થ આવે? પ

અર્થ:–મૃગેન્દ્રાસને આરૂઢ થયેલા તું દેશના વિસ્તારે છે, ત્યારે મૃગા જાણે મૃગેન્દ્રને સેવવાને શ્રવણ કરવા ત્હા**રી** સમીપે આવે છે!

વિવેચન

'' સિંહાસન અશાક, ખેઠા માહે લાક; આજ હા સ્વામી રે શિવગામી, વાચક યશ થુણ્યાજી." — શ્રી યશાવિજયજી

ભગવાન સિંહાસને બિરાજી ધર્મોપદેશ આપે છે તે સિંહાસન પ્રાતિહાર્ય અંગે ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે—તું લાંચા મૃગેન્દ્રાસને—સિંહાસને આરૂઢ થઇ ને—ચઢીને દેશના વિસ્તારે છે, ત્યારે મૃગેા—પશુઓ શ્રવણ કરવાને ત્હારી પાસે આવે છે, તે જાણે મૃગેન્દ્રને—સિંહને સેવવાને માટે હાયની! અર્થાત્ મૃગલાઓ કૂદરતી રીતે તા મૃગેન્દ્રથી—સિંહથી ડરે એ અને તેને દેખતાં જ દૂરથી લાગે છે, પણ અંત્રે તા મૃગેન્દ્રાસનારૂઢ તું દેશના દીએ છે ત્યારે તા તેઓ શ્રવણ

કરવા ત્હારી સમીપ આવે છે, એટલે કવિ ઉત્પેક્ષ છે કે આ મૃગલાંએ જાણે મૃગેન્દ્રાસનમાં રહેલા મૃગેન્દ્રની સેવા કરવા આવે છે! કે જેથી સેવાથી પ્રસન્ન થયેલા મૃગેન્દ્રથી તેઓને પછી ડરવાપણું રહે નહિં, નહિં તા મૃગેન્દ્રને દેખતાં છતાં તેઓ આમ સમીપ કેમ આવે ? એમ લાવ છે.

卐

ભામ ડલ પ્રાતિહાર્ય ઉપમાથી પ્રકાશે **છે**—

भासां चयैः पिखतो, ज्योत्स्नाभिखि चन्द्रमाः। चकोराणामिव दृशां, ददासि परमां मुदम्॥६॥

દ્યતિથી પરિવર્ધો તું ચંદ્ર જ્યાત્સ્નાર્થો જેમ, સુદ નયન–ચકાેરાેને દીએ અત્ર તેમ; ૬

અર્થ:-જ્યાત્સ્નાએાથી ચન્દ્રમાની જેમ પ્રભાસમૂઢાથી પરિવરેલા તું, ચંકારાની જેમ ધ્ષ્ટિઓને પરમ મુદ્દ—આનંદ આપે છે.

વિવેચન

પ્રતાપી ભારતની સતત ખહુ સંખ્યા પણ જૅતે, અહા ! દીપ્તિથી તે રજની શશિસીમ્યા પણ જૅતે.

ભક્તામરૂઅનુવાદ (સ્વરચિત)

પ્રભુનું તેજ એટલું અધું છે કે તેની સામું નેઈ ત્રાકાય નહિં એવું તે દુસલાક હાય છે, એટલે તે સંહરી

5

हेवहुं हुि ला को आप्तामां साम्राज्य हिं हो। हे !— दुन्दुमि विश्वविश्वेश ! पुरो व्योम्नि प्रतिध्वनन् । जगत्याप्तेषु ते प्राज्यं, साम्राज्यमिव शंसति ॥॥

નલમહિં ગરજ તાે દું દુલિ ઉથ્ર નાદે, જગમહિં તુજ આપ્તે પ્રાજ્ય સામ્રાજ્ય લાખે. ૭

અર્થ:-હે વિશ્વવિશ્વેશ ! આગળમાં આકાશમાં પ્રતિધ્વિન કરતા દુંદુષ્મિ જગતમાં આપ્તાને વિષે જાણું તહારું પ્રાજ્ય–વિશાલ સામ્રાજ્ય પ્રકાશે છે!

વિવેચન

ભા ભા ભવ્યા! અવધૂર્ણી તમારા પ્રમાદા સહુને, આવી સેવા શિવપુરીતણા સાર્થવાહ પ્રભુને.

— કલ્યાણમ દિર અનુવાદ (સ્વરચિત)

જગતમાં આપ્તામાં સામ્રાજ્ય ઉદ્દેશષતા દેવદું દુભિ ૧૨૯

ે દેવદું દુભિ પ્રાતિહાર્ય અંગે કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે.... દ્ધે વિશ્વવિ×વેશ !-' વિશ્વ '-સવ' વિશ્વના ઇશ–ઇશ્વર ! ત્હારી આગળમાં આકાશમાં દું દુબિ પ્રતિધ્વનિ કરે છે-ગજના કરે છે, તે જગત્માં આપ્તા મધ્યે જાણે ત્હારું પ્રાજ્ય-વિશાલ સામ્રાજ્ય જાહેર કરે છે; અર્થાત જગતને વિષે 'આપ્ત' – પ્રતીતિ ચાેગ્ય – વિશ્વસનીય – પ્રમાણુબૂત પુરુષાની મધ્યે પરમ આપ્તસમ્રાટ્ટ આ **લગવાન્** તીથ[ે] કર દ્દેવ જ છે એમ આ ગજેના કરતાે દેવદું દુભિ – (માટું દેવતાઈ નગારૂં) ઉદ્દેશાયી ઉદ્દેશાયીને આપ્તામાં જાણે તહારું પ્રાજ્ય-વિશાલ સામ્રાજ્ય પાેકારે છે. આમ આપ્ત ગણાતા સર્વ દેવસમાજ મધ્યે કે ધર્મ પ્રણેતા જગદૂગુરુસમાજ મધ્યે બહિરંગ અને અંતરંગ લક્ષણથી તું વીતરાગ દેવ જ પરમ આપ્ત પુરુષ છે, અને તેથી જ સર્વ દેવસમૂહમાં અને જગદ્દગુરુસમૂહમાં તું પરમ જગદ્દગુરુ વીતરાગદેવનું જ વિશાલ સામ્રાજ્ય વત્તે છે, તું જ જગદૂગુરુઓના જગદુગુરુ પરમ દેવાધિદેવ છે.

卐

છત્રત્રય જાણે ત્રિલુવનપ્રલુતા સૂચવે છે—

तवोर्ध्वमूर्धे पुण्यर्द्धिकमसब्बचारिणी। छत्रत्रयी त्रिभुवनप्रभुत्वप्रौदिशंसिनी ॥८॥

ઉપર ઉપર ત્હારા પુષ્ટયઋકિ ક્રમા શા, ત્રિભુવન પ્રભુતા ત્રિ આતપત્રા પ્રકાશે. ૮ ૯ અર્થ:-ત્હારા ઊધ્વ ઊધ્વ પુષ્ટ્યઋક્રિ ક્રમ સમાન ત્હારી છત્રત્રથી ત્રિભુવનપ્રભુત્વની પ્રૌદિ-પ્રૌદતા પ્રકાશ-નારી છે.

વિવેચન

તમારા ત્રિ છત્રા શશિ સમ દૌસે કાંત અતિશે, ત્રણે લાેકાનું જે પ્રભુપહ્યું પ્રકાશે જિનપતિ!

— ભક્તામર અનુવાદ (સ્વરચિત)

છત્રત્રય પ્રાતિહાર્યને શ્લેષયુક્ત ઉપમાથી વર્ણવે છે— ત્હારી ઉપરમાં જે આ ત્રણ છત્ર ધરવામાં આવે છે, તે એક નાનું, તેના ઉપર તેથી માટું, તેના ઉપર તેથી માટું, એમ 'ઊધ્વ' ઊધ્વ''—ઉપર ઉપર કમે કરીને છે; તે 'ઊધ્વ' ઊધ્વ''—ઉત્તરાત્તર ત્હારી પુષ્ટ્યઋદ્ધિના 'કમ'—પગલાં અથવા શ્રેણી સમાન છે; અર્થાત્ ત્હારી પુષ્ટ્યઋદ્ધિ પણ 'ઊદ્વ' ઊદ્વ''—આગળ આગળ ઉત્તરાત્તર કમે કરીને વધતી જ ચાલી છે, એટલે તેની સમાન આ 'ઊદ્વ' ઊદ્વ'' —ઉપર ઉપર વધતા વિસ્તારવાળી છત્રત્રયી છે. આ છત્રત્રથી —ત્રણ છત્ર તું ત્રણ ભુવનના પ્રભુ છે એમ ત્હારા ત્રિભુવન— પ્રભુત્વની પ્રૌઢ સ્થિતિ જોરશારથી પાકારીને જાહેર કરી રહેલ છે. વૌતરાગની અદ્ભુત પ્રાતિહાય શ્રી—

एतां चमत्कारकरीं, प्रातिहार्यश्रियं तव । चित्रीयन्ते न के दृष्ट्वा,नाथ! मिथ्यादृशोऽपि हि॥९॥

નિરખી ચમતકારી પ્રાતિહાર્યર્શ્રી ત્હારી, અચરજ ન જ પામે કયાય મિથ્યાત્વધારી ? ૯

અર્થ:--આ ત્હારી ચમતકારકરી પ્રાતિહાર્ય શ્રી દેખીને દે નાથ! કયા મિશ્યાદ ષ્ટિંગા પણ ખરેખર! ચિત્રરૂપ ન થઈ જાય!

વિવેચન

" પ્રાતિહારજ અતિશય શાભા, તે તેા કહીય ન જાયછ; ઘૂક બાલકથી રવિકરભરતું, વર્ણન કેણી પેરે થાયછ ? " — શ્રી દેવચંદ્રછ

આ-ઉપરાક્ત આઠ શ્લોકમાં અનુક્રમે વર્ષુ વી દેખાડેલી ત્હારી ' ચમત્કારકરી '-ચમત્કાર ઉપજાવનારી પ્રાતિહાય'શ્રી -પ્રાતિહાય'લ્લમી દેખીને હે નાથ! કયા મિશ્યાદૃષ્ટિઓ પણ ચિત્રરૂપ ન થઈ જાય! અર્થાત્ ખીજા સમ્યગ્રદૃષ્ટિ આદિની વાત તો દૂર રહોા, પણ મિશ્યાદૃષ્ટિઓ પણ આ ત્હારી ચમત્કારી પ્રાતિહાય'શ્રી દેખીને જાણે ચિત્રમાં આલેખાયેલા હાય એમ ચિત્રવત્ સ્થિર થઈ જાય છે, ' ઉ ' કે ' ચું ' ન બાલી શકે એમ આશ્ચય'થી દિંગ થઈ જાય છે. ભક્તામરસ્તાત્રમાં માનતું ગાચાય છેએ કહ્યું છે તેમ 'સત્ધમ'દેશનાસમયે આવી જે ત્હારી વિભૃતિ થઈ

છે, તેવી બીજા કાઇની પણ થઇ નથી. ' કેવલશ્રીની પ્રાપ્તિ થયે આવી અદ્ભુત પ્રાતિહાય શ્રી ભગવાન તીર્થ કરને હોય છે; 'શ્રી'ને કમલવાસિની કહે છે, તે કમલિનવાસ છાંડીને જાણે શ્રીમદ્ કેવલી ભગવાનના ચરણકમળના આશ્રય કરે છે! આ અંગે શ્રી આનંદઘન છેએ સુંદર ઉત્પ્રેક્ષા કરી છે કે—હે ભગવંત! આપ શ્રીમદ્દના ચરણકમલમાં કમલા—શ્રી નિવાસ કરે છે, તે સમલ અને અસ્થિર પદરૂપ પંકજને પામર તુચ્છ લેખી ને તમારા ચરમકમલને નિર્મલ સ્થિર પદરૂપ દેખીને જાણે તેમ કરતી હાયની! આમ કમલા જેના ચરણકમલમાં વસે છે એવા હે શ્રીમદ્ ભગવંત! મ્હારા આ મન મધુકર તમારા શ્રીમદ્ ચરણકમલમાં એવા મુગ્ધ અન્યા છે કે તે સુવર્ણમા મેરને અને ઇંદ્ર—ચંદ્ર—નાગેંદ્રને પણ રંક ગણી, તમારા શુણમકરંદના પાનમાં લીન થઈ ગયા છે.

" ચરણકમલ કમલા વસે રે, નિર્મલ થિરપદ દેખ; સમલ અથિર પદ પરિહરી રે, પંકજ પામરાંપેખ..વિમલ, મુજ મન તુજ પદ પંકજે રે, લીના ગુણ મકરંદ; રંક ગણું મંદ્રરધરા રે, ઇંદ્ર ચંદ્ર નાગેંદ્ર." — શ્રી આનંદ્રઘનજી

ાા ઇતિ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાતુવાદ–સવિવેચનમાં— અષ્ટપ્રાતિહાર્ય વર્ણનાત્મક પંચમ પ્રકારા^{ક્}રા



ષષ્ઠ પ્રકાશ:

વીતરાગના પ્રતિપક્ષના નિરાસ

વીતરાગ પ્રત્યે માધ્યસ્થ્ય પણ દુ:ખદ, દ્વેષતું તેા પૂછલું જ **શું ?**—

लावण्यपुण्यवपुषि, त्वयि नेत्रामृताञ्जने । माध्यस्थ्यमपि दौःस्थ्याय, कि पुनर्द्वेषविष्ठवः ? ॥१॥

કાવ્યાનુવાદ :

વ રાસ્થ–ઇદ્રવશા

નેત્રા પ્રતિ સ્વામિ ! સુધાંજના સમા, લાવણ્ય–પુણ્યા તનુવંત આપમાં; મધ્યસ્થતા ચે દુઃખ અર્થ થાય છે, તા દ્વેષથી નિન્દનની શીં વાત છે? ૧

અર્થ:-લાવણ્ય-પુણ્ય વપુવાળા ને નેત્રને અમૃતાંજન એવા તું પ્રત્યે માધ્યસ્થ્ય પણ દુઃસ્થિતિને અર્થે થાય છે; તો પછી દ્વેષવિપ્લવની તો વાત જ શી ?

વિવેચન

" હું તો વારિ પ્રભ્ર ! તુમ મુખની, હું તો જિન ખલિહારી તુમ મુખની; સમતા અમૃતમય સુપ્રસન્નની, ત્રેય નહીં રાગરૂખની, "—શ્રી દેવચંદ્રજી

આગલા પ્રથમ પંચ પ્રકાશમાં સર્વ અતિશયાનું થથાવત્ દર્શન કરાવી વીતરાગ દેવનું સર્વાતિશાચિપશું -જગતમાં અન્ય સર્વ કરતાં ચઢીયાતાપણે અને પરમ આપ્તપણ પ્રતિષ્ઠાપિત કર્યુ; અને આમ વીતરાગ દેવની પ્રારંભમાં જ મહાપ્રતિષ્ઠા કરી શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યજી આ છઠ્ઠા પ્રકાશમાં ઉદ્દેશષણા કરે છે કે—વીતરાગના આ જગ-તમાં કાઈ રાગી કે વિરાગી પ્રતિપક્ષી હાઈ શકે જ નહિં-છે જ નહિ; આ ચુક્તિથી પ્રતિષ્ઠાપિત કર્યા છતાં, કાઈ અસમંજસ ભાવે પ્રતિપક્ષીપણું માનતું હાય તા તે તેની સરાગ-પણાજન્ય લાંતિ જ છે એમ કહી, સરાગી દેવા અને તેના રાગી ભક્તો પ્રત્યે મામિ'ક કટાક્ષથી ઉપહાસ કરે છે; અને છેવટે દષ્ટિરાગ છાડવા દ્રષ્કર છે એ દર્શાવી, સરાગીમાં કાઈ કાળે આપ્તપર્ણ ઘટે જ નહિં એમ વચનટંકાર કરે છે. આટલી સામાન્ય ભૂમિકા દર્શાવી હવે આ પ્રકાશના આ પ્રથમ ^{શ્}લાકના આશય વિચારીએ.

ં & વીતરાગ દેવ! તું લાવષ્ટ્યથી પુષ્ય-પવિત્ર વપુ-વાળા – શરીરવાળા વર્શનાદ્ધિ પાત્રનઃ દર્શન કરતાં જ

વીતરાગ પ્રત્યે માધ્યસ્થ પણ દુ:ખદ : દ્વેષની વાત શી ? ૧૩૫

યાવન એવા છે. જેવું ત્હારૂં આંતરિક સ્વરૂપસૌંદર્થ છે તેવું જ તેને પ્રતિરૂપ તહારૂં બાહ્ય સ્વરૂપસૌંદર્ય છે; 'આકૃતિ : ગુહ્યાન્ કથયતિ ' એ ન્યાયે ત્હારી પ્રશમરસ-નિમગ્ન વીતરાગભાવપ્રદર્શક દેહાકૃતિનું લાવલ્ય - સ્વરૂપ -સૌંદય જનમનને આકર્ષા લે એવું પુષ્ય – પાવનકારી છે; અને એટલે જ તું નેત્ર પ્રત્યે અમૃતાંજન છે, – જાણે અમૃત આંજ્યું હાય એમ તને દેખતાં જ નેત્ર ઠરી જાય એવા અમૃતના આંજણ સમાન છે. આવા જે તું તે પ્રત્યે માધ્ય-ઋશ્ય પણ – મધ્યસ્થપણં રાખવું તે પણ ' દોઃસ્થ્ય ' – દુઃસ્થિ-તિપણા અથે થાય છે, તા પછી ત્હારા પ્રત્યે 'દ્રેષવિપ્લ-વની ' – દ્વેષરૂપ ચિત્તસં ફ્ષાલની તા શી વાત કરવી? અર્થાત 禒 ભગવાન્ ! ત્હારા સપક્ષમાં પણ નહિં ને વિપક્ષમાં પણ નહિં એવી ત્હારા પ્રત્યે 'મધ્યસ્થતા' – તટસ્થતા – ઉદા-સીનતા – ઉપેક્ષા રાખવી તે પણ ' દુઃસ્થિતિનું ' – દુઃખદાયક સ્થિતિનું કારણ થાય છે, (કારણ કે તું વીતરાગ સદ્દેવના શરણ વિના ભવભ્રમણ દુ:ખના અંત ન આવે), તા પછી દ્વેષપૂર્'ક ત્હારી નિન્દા આદિ કરવાથી જેને કહ્યુષતા**થી** ચિત્તસ ફ્રાલ ઉપજે છે તેના દુઃખનું તા પૂછવું જ શું? तात्पर्य है द्वेषथी त्हारी निन्हा हरवा ये। य नथी केटबुं क નહિ પણ ત્હારા પ્રત્યે માધ્યસ્થ્ય પણ રાખવા યાગ્ય નથી. -એકાંત ભક્તિ જ કર્તવ્ય છે.

વીતરાગના પ્રતિપક્ષ દેવવંત હાઈ શકે નહિ —

तवापि प्रतिपक्षोऽस्ति, सोऽपि कोपादिविप्छतः । अनया किंवदन्त्यापि, किं जीवन्ति विवेकिनः ? ॥२॥

ૃત્હારાે ય હે નાથ ! વિપક્ષ વર્ત્તાે, ને તે ય કાેપાદિથી વિપ્લુતાે થતાે; એ કિ'વદન્તા પણ અત્ર સાંભળી, વિવેકીએા જીવન શું ધરે વળી ? ર

અર્થ :-ત્હારા પણ પ્રતિપક્ષ છે, અને તે પણ કાયા-દિથી વિષ્લુત એવા છે,-એવી આ કિંવદન્તીથી પણ વિવેકીએ શું જીવે છે?

વિવેચન

" માલતી ફૂલે માહીઓ, કિમ બેસે હો ખાવલ તરૂ ભૂંગ કે; તિમ પ્રભુશું મુજ મન રમ્યું, બીજા શું હો નવિ આવે દાય કે." —શ્રી યશાવિજયછ

મધ્યસ્થપણું તેા એ પક્ષની વચ્ચેનું હાેઇ શકે, તેા પ્રશ્ન ઊઠે છે કે ત્હારા સપક્ષ અને વિપક્ષ એ એ પક્ષ છે શું ? તેના ઉત્તર અત્ર પ્રતિપ્રશ્નથી 'ના'માં આપ્યા છે—હે વીતરાગ! ત્હારા પણ 'પ્રતિપક્ષ'–સામા પક્ષ–વિપક્ષ છે અને તે પણ કાેપાદિથી 'વિપ્લુત'–ચિત્તની વિપ્લવરૂપ–

≺ીતરાગના પ્રતિપક્ષ દ્વેષવ'ત, વિરાગ કે સરાગ ન હોાય ૧૩૭

અંધાધું ધીરૂપ ડામાડાળ સ્થિતિવાળા છે, એવી આ 'કિંવદન્તીથી '–લાેકવાયકારૂપ દંતકથાથી પણ વિવેકીએા ્શું જીવે ખરા કે ક કારણ કે એવી દંતકથા જેવી નહિં માનવા યાેગ્ય અસંભાવ્ય વાત સાંભળીને તાે વિવેકીને ડૂબી મરવા જેવું થાય. એટલે ત્હારા પ્રતિપક્ષ છે અને તે પણ કોધાદિયુક્ત-દ્વેષયુક્ત છે એવી વાત પણ વિવેકી કાને ધર નહિં, તા પછી માને તા શી જ રીતે? અર્થાત્ સત્-અસ-્તુના વિવેક કરવાને જે સમર્થ છે એવા વિવેકીઓને તા ્દઢ નિશ્ચયથી ભાસે છે કે ત્હારા કાઈ દ્વેષસુક્ત પ્રતિપક્ષ– વિપક્ષ તે৷ સંભવતે৷ જ નથી. કારણ કે કથાં તું પરમ વીતરાગ ? અને ક્યાં દ્વેષયુક્ત અન્ય ? એક પક્ષે–એક યલ્લામાં પરમ વીતરાગ તું અને સામા પક્ષે–બીજા પલ્લામાં ૈદ્રષ્યુક્ત અન્ય એમ એ બેની તુલના જ બની શકે એમ નથી. અર્થાત્ આ જગત્માં કાયાદિથી-દ્રેષાદિથી જેઓનું ચિત્ત 'વિપ્લુત ' થયેલું છે–ડામાડાળ કલુષિત અનેલું છે એવા પણ કાઈ કહેવાતા દેવા છે, -કે જેઓ શસ્ત્ર વડે ભાહ્ય શત્રુને હણવા માટે ઉઘત થયેલા દેખાય છે, પણ તું વીતરાગ તેા રાગ–દેષાદિ અંતરશત્રુઓને હણવાને ઉદ્યત થયેલા 'અરિહાત' છે. એટલે તું અરિહાત દેવની આ દ્વેષ્યુક્ત અન્ય દેવની સાથે તુલના કરવી સવ^લથા અસંભ-વિત જ છે, માટે દ્વેષ યુક્ત એવા કાઈ પણ દેવ તું વીતરાગ દેવના પ્રતિપક્ષ છે જ નહિં.

વિરાગ કે સરાગ પણ પ્રતિપક્ષ હાઈ શકે નહિં—

विपक्षस्ते विरक्तश्चेत्स त्वमेवाथ रागवान् । न विपक्षो विपक्षः किं, खद्योतो द्युतिमालिनः ? ॥३॥

વિરક્ત જો તે પ્રતિપક્ષ વર્ત્તતો, તો તેહ તો તાત ! પ્રતીત તું થતો; જો રાગીં તો તે ન વિપક્ષ તૂજના, ખદ્યોત શું હોય વિપક્ષ સૂર્યના ?

અર્થ: –ત્હારા વિપક્ષ–પ્રતિપક્ષી જો વિરક્ત છે, તો તે તું જ છે; અને જો રાગવાન્ હાેય, તાે તે વિપક્ષ નથી; ખદ્યાત શું દ્યુતિમાલીના –સૂર્યના વિપક્ષ હાેય ખરાે!

વિવેચન

^ધ' તે અહુ ખજીઆ તગતગે, તું દિનકર તેજ સ્વરૂપ હૈા.'' —શ્રી યશાવિજયજી

હવે જો કાઈ એમ કહે કે ભલે દ્વેષચુકત ત્હારા વિપક્ષ મ હા, પણ રાગચુકત તા ત્હારા વિપક્ષ કેમ ન સંભવે? તેના પણ અત્ર નિષ્તુષ ચુક્તિચુકત ઉત્તર આપ્યા છે—ત્હારા વિપક્ષ કાં તા સરાગ હાય, કાં તા વિરાગ હાય, એમ એ વિકલ્પ જ સંભવી શકે. જો તે 'વિરક્ત'—રાગ-રહિત–વીતરાગ હાય તા તે તું જ છે; અને જો તે રાગવાન્ છે તા તે ત્હારા વિપક્ષ હાઈ શકતા નથી. આ જ

વસ્તુ અર્થાન્તરન્યાસથી સમર્થિત કરે છે—ખદ્યોત— આગીઓ શું દુતિમાલીના—સૂર્યના વિપક્ષ હાઈ શકે? અર્થાત્ ધારા કે દલીલની ખાતર પ્રતિપક્ષ માનીએ તો તેમાં આમ વિરાધ આવે છે: (૧) જો તું વીતરાગના પ્રતિપક્ષ વિરક્ત—વીતરાગ હાય, તા તે તો તું જ છે એમ પ્રતીત થાય છે. (Both are identical) એટલે પ્રતિ-પક્ષનું અસ્તિત્વ જ રહેતું નથી. (૨) અને જો તે પ્રતિપક્ષ રાગી હાય, તા પણ તે ત્હારા પ્રતિપક્ષ હાઈ શકે નહિં; કારણ કે પ્રતિપક્ષપણું સમાનશીલાદિવાળા—સમાવડીઆમાં ઘટી શકે; પણ આ તા કયાં સૂર્ય ? અને કયાં આગીઓ ? આમ બીજા પ્રકારની સુક્તિથી પણ ત્હારા પ્રતિપક્ષ— સમાવડીએા—વિરાધી ઘટતા નથી,—આખા વિશ્વમાં ત્હારા સામા પક્ષ ઉભા રહી શકે એવા ત્હારા કે છે જ નહિં.

卐

ચાેગમુદ્રાહીન પરાે પ્રતિપક્ષ હાેઈ શકે નહિં—

स्पृहयन्ति त्वद्योगाय, यत्तेऽपि त्वसत्तमाः । योगमुद्रादिद्राणां, परेषां तत्कथैव का ?॥४॥

અનુત્તરે તે લવસત્તમા અહાં! ત્હારા પ્રભાે! ચાગ તણી કરે સ્પૃહા; તા ચાગસુદ્રાદરિદ્રી બીજા તણી, શી પૂછવી વાત જ તે સ'ળ'ધની ? જ અર્થ:–તે લવસત્તમા પણ–અનુત્તરવાસી **દે**વા પણ ત્હારા યાગની સ્પૃઢા કરે છે, તા યાગમુદ્રાદરિદ્ર–યાગમુદ્રા-રહિત પરાની તા કથા જ શી !

વિવેચન

ઃસુર નર ઇન્દ્રો સ્તવન કરે છે, ચાેગિવરેન્દ્રો ધ્યાન **ધરે છે.** પ્રજ્ઞાવબાેધ માક્ષમાળા (સ્વર**ચિત**)

હે વીતરાગ! તું વીતરાગમાં અને પર સરા**ગમાં** સ્તૂર્ય-આગીઆ જેટલું આટલું **બધું** મહદ્ અંતર **કેમ છે** તે વિચારતાં જણાય છે કે—અનુત્તરવિમાનવાસી **દેવા** ' લવસત્તમા ' કહેવાય છે, કારણ કે પૂર્વ ભવમાં એમ**ણ** એવી ઉત્કૃષ્ટ યાેગસાધના કરી હતી કે સાત લવ પ્રમાણ विशेष आयुष्य हात ता ते अनुत्तर विभाने कवाने लहसे ેમાક્ષગતિને પામત: આવી ઉચ્ચ યાેગદશાને પામે<mark>લા</mark> ' લવસત્તમા '–અનુત્તરવિમાનવાસી **દે**વા પણ ત્હારા ચાેગ**ની** ્સ્પૃહા કરે છે કે અમને આ વીતરોગ ચાેગી**ધરની ચાેગદશા** કચારે પ્રાપ્ત થાય,—એમ તેની ઝંખના કરે છે. આ પરથી સહેજે કલિત થાય છે કે આવી ઉચ્ચ યાગદશાને પામેલા ^{્ર}અનુત્તરવિમાનવાસી દેવાે પણ ત્હારા યાેગને સ્પૃહણી**ય** ગણતા હાવાથી ત્હારા યાગ તા એએ કરતાં ઘણા ઘણા ંઊંચા છે. એટલે ઉચ્ચ યેાગદશાસ'પન્ન અનુત્તર– વિમાનવાસીએ પણ તું ચાેગીશ્વરના ચાેગની ખરાેબરી કરી -શકે એમ નથી. તાે પછી જેનામાં યાેગમુદ્રા-યાેગની છાપ

પણ નથી, યાગને નામ માટું મીંડું હાઈ યાગનું દરિદ્ર-પણું છે એવા યાગમુદ્રાદરિદ્ર પરાની—અન્યદર્શનીઓની તા શી વાત કરવી? એટલે કે તે યાગમુદ્રાદરિદ્રીઓ તા તું પરમ યાગીશ્વરની અરાખરી કેમ જ કરી શકે? આમ ત્હારામાં ને તેઓમાં જે મહદ્ અંતર કહ્યું તે બરાબર જ છે. એટલે કાઈ પણ પ્રકારે ત્હારા કાઇ પણ પ્રતિપક્ષી સંભવતા જ નથી.

赐

निष्प्रतिषक्ष वीतराग क शर्ष्य-स्ते।तव्य-ष्रपास्य छे-

त्वां प्रपद्यामहे नाथं, त्वां स्तुमस्त्वामुपास्महे । त्वत्तो हि न परस्राता, किं ब्रूमः ? किमु कुर्महे॥५॥

તને અમે નાથ પ્રભાે ! સ્વીકાર્રાએ, તને સ્તવીએ તુજને ઉપાસીએ; ત્રાતા તુંહીથી પર કાેઈ છે નહિં, શું બાેલિયે ? શું કરિયે અમે અહીં ? પ

અર્થ:—તને અમે નાથ સ્વીકારીએ છીએ, તને અમે સ્તવીએ છીએ, તને અમે ઉપાસીએ છીએ; ખરેખર! તહારાથી પર ત્રાતા—રક્ષણકર્તા નથી, અમે શું યાલીએ! શું કરીએ!

વિવેચન

ું પુદ્દગલ આશારાગી અનેરા, તસુ પાસે કુણુ ખાયે ફેસ ? જસુ ભગતે નિરભય પદ લહીએ, તેહની સેવામાં થિર રહીએ.'' —શ્રી દ્વચ ક્છ

આમ ઉપરમાં નિષ્તુષ યુક્તિથી સ્થાપિત કર્યું તેમ ે કાઈ પણ દેવી કે રાગી, કે કાઈ પણ યાગશુન્ય પર ત્હારા પ્રતિપક્ષી સંભવતા<mark>ે નથી,</mark> એટલે અખિલ જગત્**માં અતુ**લ અનન્ય અને અદ્વિતીય એવા તું વીતરાગ એ જ એક ્પરમ દેવ છેા. માટે અમે પરમ શરણ્ય એવા તને ચાેગ-ંક્ષેમ કરનારા નાથ તરીકે સ્વીકારીએ છીએ, પરમ સ્તાતબ્ય એવા તને સ્તવીએ છીએ, પરમ ઉપાસ્ય એવા તને ઉપાસીએ ુછીએ, ખરેખર! ત્હારાથી 'પર'–બીજો અથવા અધિક ં ત્રાતા '–ભવભય<mark>થી ત્રાણ</mark> કરનારા–ખચાવનારા કાેઈ ્નશ્રી: અન્ય કલ્પિત દેવા તાે 'પુદ્દગલ આશારાગી' છે તે ભવભયથી ત્રાણ કરવાને સર્વ'થા અસમર્થ**ં છે**, ભવભય**થી** ત્રાણ કરવાને સમર્થ કાેઈ હાેય તાે તે તું જ છે. માટે જેની ભક્તિથી નિર્ભય પદ પામીએ તે તું વીતરાગનું ચરણ– શરણ અમે બહીએ છીએ, અને જેના રાગે નિરાગી થઈએ તે તું વીતરાગની જ સેવા-ભક્તિમાં અમે સ્થિર થઈએ છીએ. આથી અધિક અમે શું કહિએ ? શું કરીએ ?

'' દીઠા દરિશન શ્રી પ્રભ્રુજના, સાચે રાગે મનશું ભીના; જસુ રાગે નિરાગી થાયે, તસુ ભક્તિ કાેને ન સુહાયે ? "

—શ્રી દેવચંદ્રજી

પ્રતારણપરા પરાથી જગદ્વ ચના અંગે પાેકાર—

स्वयं मलीमसाचारैः, प्रतारणपरैः परैः । वञ्च्यते जगदप्येतत्कस्य पूर्त्क्रमहे पुरः ? ॥६॥

મહિન આચાર સ્વયં ધરાવતા, પ્રતારણા તત્પર જેહ વર્ત્તતા; એવા પરાેથી જગ આ ઠગાય રે! પાેકારાઁએ કાેનાઁ સમીપમાં અરે!

અર્થ:–સ્વયં–પાતે મલિન આચારવાળા એવા પ્રતારણપરા પરાથી આ જગત્ પણ વંચાય છે; અમે **કાની** પાસે પાકાર કરીએ ?

વિવેચન

'' રાગી સેવકથી જે રાચે, બાદ્ય ભક્તિ દેખીને માચે; જસુ ગુણ દાઝે તૃષ્ણા આંચે, તેહના સુજસ ચતુર કિમ વાંચે? '' —શ્રી દેવચંદ્રછ

આમ અખિલ જગતમાં પ્રતિપક્ષરહિત તું વીતરાગ એ જ એક પરમ દેવ છે৷ એમ નિશ્ચય કરી અમે તો તહાર, જ શરણ બહુવાના અમારા નિર્ધાર પાકારીને જાહેર કર્યા. પણ આ જગતમાં દૃષ્ટિ કરીએ છીએ તા કાઈ ઠગારા જનાથી પ્રતિપક્ષના આભાસ ઊભા કરે એવા સરાગી મિશ્યા દેવની કલ્પના કરવામાં આવે છે. જેઓ 'સ્વય''—પાતે

'મલીમસ'-મેલા-મલિન આચારવાળા છે એવા 'પ્રતારણપરા'-વંચનતત્પર-ઠગપણામાં-છેતરપીંડીમાં તત્પર 'પરાથી'-અન્યદર્શનીઓથી આ જગત્ પણ વંચાય છે-ઠગાય છે-છેતરાય છે. મિચ્યા કલ્પનાઓથી જગત્ને ઠગવાની આ ઠગબાજી ચલાવાઈ રહી છે તે માટે કાની પાસે પાકાર કરીએ ? 'આ જગત્માં પ્રજ્ઞાલવથી મદાહત ખનેલા એવા પણ કંઇક *અસત્શાસપ્રણેતાએ છે કે જે સ્વ-પરના વંચકા કુશાસને ખ્હાને લે.કાને બિચારાને વ્યાકુલ ખનાવી,' વિષય-કષાયના પાષક અસત્ વિધાનાથી કે કલ્પિત દેવાની કલ્પનાથી પાતાને અને પરને વંચે છે-ઠગે છે. આમ જયાં તત્ત્વવિપ્લવરૂપ અંધાધું ધી (Chaos) ચાલી રહી છે એવું આ જગત્ હા હા! અરાજક થયું છે, તેના પાકાર અમે કાની પાસે પાડીએ ?

띪

જગત્સજ નાદિ કરનારા દેવા વ'ધ્યાસુત સમા—

नित्यमुक्तान् जगज्जन्मक्षेमक्षयकृतोद्यमान् । वन्ध्यास्तनन्धयप्रायान्,को देवांश्चेतनः श्रयेत्?॥॥॥

* " असत्शास्त्रप्रणेतारः, प्रज्ञालवमदोद्धताः । संति केचिच्च भूपृष्ठे, कवयः स्वान्यवञ्चकाः ॥ स्वतत्त्वविमुखे पूँढेः, कीत्तिमात्रानरंजितेः । कुशास्त्रस्त्रपा लोको, वराको व्याकुलीकृतः ॥ "

—શ્રી શુભચંદાચાર્યજી પ્રણીત જ્ઞાનાર્ણવ

છે સર્વદા મુક્ત છતાં ય વિશ્વના, કરી રહ્યા સર્જન–નાશ–પાલના !!! એવા જ વધ્યાસુત તુલ્ય દેવને, આશ્રે કિયા ચેતનવંત સુવને ? ૭

અર્થ:-નિત્યમુક્ત એવા જે જગત્ના જન્મ-ક્ષેમ-ક્ષયમાં ઉદ્યમ કરનારા છે, એવા વર્ષ્યાપુત્રા જેવા દેવાને કરા ચેતન આશ્રય કરે ?

વિવેચન

તે પ્રતારણપરાયણ પરાની મિથ્યા દેવકલ્પના અંગેની પ્રતારણાના નમુના આ રહ્યો—તેઓ 'નિત્યમુક્ત ' સદાય મુક્ત એવાઓને દેવપણે કલ્પી જગત્ના જન્મ—ક્ષેમ—ક્ષયમાં એટલે કે ઉત્પત્તિ સ્થિતિ અને લયમાં 'કૃતાદામ '–ઉદ્યમ કરી રહેલા માને છે! આ તો 'વન્ધ્યાસ્તનન્ધય '–વન્ધ્યાના સ્તનને ધાવનારા વન્ધ્યાપુત્રો જેવા છે! આવા વન્ધ્યાપુત્ર જેવા દેવાને કયા સચતન આશ્રય કરે? નિત્યમુક્ત છતાં જે વિધાના સર્જન, પાલન અને સંહારમાં તત્પર છે એવા વધ્યાપુત્ર જેવા કલ્પિત દેવાને કયા સચતન–ખુદ્ધિચતનાવાળા મનુષ્ય સેવે? અર્થાત્ 'વાંઝણીના પુત્ર' કહેવા એ જેમ વદતાવ્યાદાત છે, તેમ એવા પ્રકારનું દેવસ્વરૂપ પણ વદતાવ્યાદાત છે, સ્વયં જ ખંડિત થાય છે. અંત્રે કવિએ પરદર્શનીઓએ કલ્પેલા દેવાને વધ્યાસુતની ઉપમા આપી તીવ્ર કટાક્ષ કર્યા છે.

कुद्देवाथी कृतार्थीना वीतराजना अपदाप— कृतार्थाः जठरोपस्थदुःस्थितैरिप दैवतेः। भवादृशान्निह्नवते, हा हा देवास्तिकाः परे॥८॥

કામાર્તા જે ને જઠરાશિ આર્તા જે, એવાય દેવાર્થી થતા કૃતાર્થ જે!! દેવાસ્તિકા તે પર દર્શના તણા, હા હા! કરે નિક્ષ્વ તું સમાનના. ૮ અર્થ:–જઠરથી (પેટથી) અને ઉપસ્થથી દુઃસ્થિત એવા પણ દૈવતાથી કૃતાર્થ થયેલા એવા પર દેવાસ્તિકા હા! હા! આપ જેવાઓના નિક્ષ્ય–અપલાપ કરે છે!

વિવેચન

" અવર જેહને આદર અતિ દીએ, તેહ તે મૂલ નિવારી." —શ્રી આનંદઘનજી

હવે બીજી વાત. ભલે તેઓએ આ વન્ધ્યાસુત જેવા મિશ્યા દેવાની કલ્પના કરી! હશે, એ બિચારાની બૂલ શઈ! એ વાત જવા દઈ એ. પણ એએએ આ કલ્પિત દેવાનું જે સ્વરૂપ વર્ણુ વ્યું છે, તે તેઓના જ વર્ણુન પરથી તેા તે દેવા બિચારા જઠરની—ઉદરની પીડાથી કે ઉપસ્થની પીડાથી 'દુઃસ્થિત'—દુઃખી સ્થિતિમાં આવી પડેલા પ્રતીતાય છે. છતાં આવા જઠરથી ને ઉપસ્થથી

' દુઃસ્થિત '–દુઃખી દુઃખી સ્થિતિમાં આવી ગયેલા દેવતા-એાથી આ પરાે–બીજાએા પાેતાને કુતાથ^ર–કૃતકૃત્ય માની રહ્યા છે, એટલું જ નહિંપણ જેનામાં પરમ દિબ્યગુણ-સંપન્ન ખરેખરું પરમાર્થ સત્ દેવપછું છે એવા તું પરમ વીતરાગને તેએા 'નિદ્ધવે છે'–અપદ્ધવ–અપલાય કરે છે, છુપાવે છે-એાળવે છે! તેઓ ખાટા મિશ્યા કલ્પિત દેવાને માને છે, પણ તું સાચા પરમાર્થ સત્ વીતરાગ દેવને નથી માનતા! છતાં હાય હાય! આ પરા પાતાને દેવમાં આસ્તિકચ–આસ્થા ધરાવનારા 'દેવાસ્તિકા' માને છે! લલે એમણે માનેલા એવા દેવા પણ એમને મુળારક હા! પણ તું વીતરાગના અપલાપ તેઓ શીદને કરતા હશે? આમ અત્રે શ્રી '**કલિકાલસર્વારો'** માર્મિક ઉપહાસ-મિશ્રિત કટાક્ષ સાથે ખેદ વ્યક્ત કર્યો છે કે—કામાગ્નિ અને જઠરાગ્નિ વડે પીડાઈ રહેલા કલ્પિત દેવા વડે પણ જેઓ પાતાને કૃતાર્થ-કૃતકૃત્ય માને છે એવા પરદર્શની દેવાસ્તિકા–ગુસ્ત દેવભક્તો બિચારા અરે રે! આપ વીતરાગ केवाने। निह्नव-आपक्षाप करे छे!!

躳

'ઘરમાં ગાજનારા ' <mark>પરાની કલ્પનાજાલ</mark>—

खपुष्पप्रायमुत्प्रेक्ष्य, किञ्चिन्मानं प्रकल्प च। सम्मान्ति देहे गेहे वा, न गेहेनर्दिनः परे॥९॥ ખપુષ્પ જેવું ઉતપ્રેક્ષીંને કંઈ, અને અહીં માન પ્રકલ્પીંને કંઈ; પ્રવાદી એવા ગરજંત ગેહમાં, નથી સમાતા નિજ ગેહ દેહમાં !!! હ

અર્થ:-ખપુષ્પ-આકાશપુષ્પ જેવું કિંચિત્ ઉત્પ્રેક્ષીને અને કિંચિત્ પ્રમાણ પ્રકલ્પીને ગેઢેનદી (ઘરમાં ગાજનારા) પરા દેઢમાં વા ગેઢમાં સમાતા નથી!!

વિવેચન

આમ વધ્યાસુત જેવા કપાલક લિપત સરાગી દેવાની જે પાતે કલ્પના કરે છે, તે કલ્પનાને સાચી ઠરાવવા માટે વળી આકાશપુષ્પ જેવું 'ઉત્પ્રેક્ષીને '–કલ્પનારૂપ કલ્પીને અને તેને સ્થાપિત કરવાને માટે કંઈ કપાલક લિપત પ્રમાણ પ્રકલ્પીને કલ્પના જલ વિસ્તારનારા આ 'ગેહેન દી' '– ઘરમાં ગર્જાનારા–ઘરશૂરા 'પરા' – ખીજાઓ નથી દેહમાં સમાતા, નથી ગેહમાં સમાતા! 'નથી દેહમાં સમાતા' એટલે અમે અમારી કલ્પના જાલથી જગતને કેવું મૂર્ખ અનાવીએ છીએ એમ સમજને તેઓ ફૂલીને ફાળકા અની–પ્રકુલ્લિત અની શરીરમાં સમાતા નથી; 'નથી ગેહમાં સમાતા' એટલે ઘરમાં જ ગર્જના કરવાથી સતોષ માની છાના માના ઘરમાં જ પડ્યા રહેવાને અદલે ઘરમાંથી ખ્હાર નીકળીને પાતાની મૂર્ખ કલ્પતા વાત જગતમાં ફેલાવવાને નિકળી

પડે છે! અને પાતાનું પાત પ્રકાશે છે! આમ આકાશ— પુષ્પ જેવું કંઈક ઉત્પ્રેક્ષીને અને તેનું સાધક કંઈ પ્રમાણ કલ્પીને ઘરમાં ગાજતા એવા 'ગૃહશુરા' પરા પાતાના દેહમાં કે ગેહમાં માતા નથી! ફૂલીને ફાળકા અને છે!!

卐

દુષ્ટ દક્ષિરાગ છેકવા સંતાને પણ દુષ્કર એમ દર્શાવે છે—

कामरागस्नेहरागावीषत्करनिवारणौ । दृष्टिरागस्तु पापीयान्, दुरुच्छेदः सतामपि ॥१०॥

રથાહતા—

સ્તેહરાગ દઢ કામરાગ વા, શક્ચ છે સહજમાં નિવારવા; દષ્ટિરાગ પણ દુષ્ટ છેદવા, સંતને પણ સુદુષ્કરા હવા. ૧૦

અર્થ:–કામરાગ અને સ્નેહરાગ એ બે તેા સહજમાંજ નિવારવા શક્ય છે; પણ પાપીઓ દષ્ટિરાગ તેા સંતાને પણ દુરુચ્છેદ–છેદવેા દુષ્કર છે.

વિવેચન

" દેષ્ટિરાગના પાષ તેલ સમકિત ગહું, સ્યાદવાદની રીત ન જાહું નિજપહું."

—શ્રી દેવચંદ્રજી

તા પછી પ્રશ્ન થશે કે આ પરદર્શનીઓ આ કલ્પિત સરાગી દેવ પ્રત્યેના રાગ કેમ છાડતા નથી? તેના ઉત્તર છે તેમના 'દિષ્ટરાગ'—દેષ્ટનું રંગીનપણું. દેષ્ટિ આડા રંગીન કાચ ધર્યાથી જેમ રંગીન જ દર્શન થાય છે, તેમ દેષ્ટ-રાગથી રંગાયેલી દિષ્ટિથી રંગાયેલું જ દર્શન થાય છે. આ દેવ મારા કલ્પેલા છે—'મારા છે માટે સાચા છે' એમ દેષ્ટિને રાગના રંગ લાગ્યાથી તેઓ દિષ્ટરાગથી તે સરાગી દેવને જ સરાગપણે દેખ્યા કરે છે! જગત્માં ત્રણ પ્રકારના રાગ પ્રવતે છે—કામરાગ—સ્નેહરાગ—દેષ્ટરાગ તેમાં 'કામરાગ'—વિષયે છાજન્ય રાગ અને 'સ્નેહરાગ'—સ્વજનાદિસ્નેહ—સંખંધજન્ય રાગ તે તા સહજમાત્રમાં નિવારણ કરી શકાય એવા છે, પણ પાપીએ દિષ્ટરાગ તો સંતોને પણ 'દ્રરુ છે દ'—ઉચ્છે દવા દ્રષ્ટર છે.

' દિષ્ટિરાગ અને સમ્યગ્દેષ્ટિપણું એ બન્ને કૈવળ જુદી વસ્તુ છે. જેમ રંગીન કાચ આંખ આકે ધર્યો હાય તો બધુંય રંગાયેલું દેખાય છે, પણ તેવા કાચ આંખ આડા ન હાય તા સ્પષ્ટ ખરાખર દેખાય છે, તેમ દિષ્ટિરાગથી જે દર્શન થાય છે તે તેવા રાગભાવથી રંગાયેલું ને મલિન હાઈ અસમ્યગ્ હાય છે; અને સમ્યગ્દેષ્ટિથી જે દર્શન થાય છે તે રાગભાવના અનુરંજન વિનાનું નિર્મલ ને સ્વચ્છ હોઈ સમ્યક્ હાય છે. પાતાના કુલ-સંપ્રદાયના આપ્રહથી અને તજ્જન્ય રાગથી દેવ-શુરુ-ધર્મનું શુદ્ધ સમ્યક્ કરવું તેમાં, અને તત્વથી દેવ-શુરુ-ધર્મનું શુદ્ધ સમ્યક્

इष्ट दिष्टराग छेदवे। सःतीन गंबिलायु प्राय-382009, १ ५९

સ્વરૂપ જાણી માન્યપણું કરવું તેમાં આકાશ–પાતાલનું અંતર છે. પ્રથમમાં દેષ્ટિરાગના અંશ છે, બીજામાં વ્યવહાર-સમ્યગ્દેષ્ટિપણું છે. દાખલા તરિકે–પાતાના કુલધર્મના ગુરુ, સદુગુરુમાં અવશ્ય હાેવા ચાેગ્ય આત્મજ્ઞાન-વીતરાગતા આદિ લક્ષણથી રહિત હાય, છતાં પાતાના મતસંપ્રદાયના આગહથી અને પાતાના માની લીધેલા કુલધમ ના મમત્વ-જન્ય રાગથી, તેને ગુરુ માનવા તે પ્રગટ દષ્ટિરાગપણ છે. અથવા જેના પ્રત્યે પાતાને રાગ છે એવા અમુક પુરુષ વિશેષ જ સાચા છે ને તેમાં જ સર્વધ્વ <mark>છે, બીજા અધા</mark> ખાટા છે ને તેમાં કાંઈ નથી, એમ માનવું તે પણ દષ્ટિ-રાગના પ્રકાર છે. ×× (પણ) સમ્યગ્રદષ્ટિષણામાં તેવા રાગ હાતા નથી. એટલે તેમાં તા વસ્તુનું વસ્તુસ્વરૂપે દર્શન થાય છે; સદ્દેવનું, સદ્ગુરુનું સધ્ધર્મનું સમ્યક્ સ્વરૂપ સમજ તેનું તથારૂપ પ્રતીતિમય માન્યપણ હાેય છે. તાત્પર્ય કે દર્ષ્ટિરાગમાં 'મત 'નું માન્યપણું છે અને સમ્યગ્-દષ્ટિમાં 'સત્'નું માન્યપણું છે. દષ્ટિરાગી 'મારું તે સાચું' માને છે અને સમ્યગુદર્ષ્ટિ 'સાચું તે મારું' માને છે. આમ એ બન્નેના પ્રગટ લેદ છે. એટલે સુરા તેમાં ભ્રાંતિ પામે નહિં.'—આનંદઘન**ઝનું દિલ્ય જિન**-માર્ગ^૧દર્શન (સ્વરચિત)

જગત્માં જયાં જુઓ ત્યાં પ્રાયે દેષ્ટિરાગનું જ સામ્રાજ્ય વ્યાપી રહ્યું છે. આ દેષ્ટિરાગ છેાડવા ઘણા મુશ્કેલ છે, એટ**લે જ અત્રે શ્રી હેમચ દ્રાચાર્ય જીએ** વીતરાગ પાસે પાકાર પાડચો છે કે–હે ભગવાન્! સ્નેહરાગ છેાડવા સ્હેલાે છે, કામરાગ છે.ડવા સ્હેલા છે, પણ આ દુષ્ટ દેષ્ટિરાગ તા સંતાને પણ છાડવા દાહિલા છે, દુસ્ત્યજ છે.

卐

તું વીતરાગ પ્રત્યે મૂઢાની ઉદાસીનતા—

प्रसन्नमास्यं मध्यस्थे, दृशौ लोकम्पृणं वचः । इति प्रीतिपदे बाढं, मृहास्त्वय्यप्युदासते ॥११॥

દિષ્ટિ તેા સમ મુખ પ્રસન્ન ને, જેહનું વચન પ્રિય ક્ષાકને; એહવા પ્રીતિપદાય તું પ્રતિ, રે' ઉદાસ જન મૂહ દુર્માતે. ૧૧

અર્થ: નહારું મુખ પ્રસન્ન છે, બે કષ્ટિ મધ્યસ્થ છે, વચન લાેકપ્રિય છે,—એમ સારી પેંડે પ્રીતિપદ એવા તું પ્રત્યે પણ મૂઢાે ઉદાસ રહે છે!

વિવેચન

રાગાદિક સહુ શત્રુ જિત્યા, વરી કેવલશ્રી રીઝી પ્રીત્યા; શ્રીમદ્ સાચા જિન તમે છા, દિવ્ય ગુણાથી દેવ તમે છા.

—પ્રજ્ઞાવબાેધ માક્ષમાળા (સ્વરચિત)

અને આ દુષ્ટ દષ્ટિરાગના પ્રભાવ તા જુઓ! હે વીતરાગ! તહારૂં મુખ પ્રસન્ન-પ્રશમરસનિમગ્ન છે, તહારી દેષ્ટિ મધ્યસ્થ–રાગદ્વેષરહિત છે, તહારૂં વચન લાેકને પાવન કરનારૂં લાેકપ્રિય છે, -આમ તું સારી પેઠે 'પ્રીતિપદ' --પ્રીતિનું એક સ્થાનક છેા, તને જોઈને કાે**ઈને પ**ણ સ**હજ** પ્રીતિ ઉપજે એમ છે, છતાં આવા ત્હારા પ્રત્યે **પ**ણ **મૂ**ઢા– માહમૂહ જના ઉદાસ રહે છે-3પેક્ષા કરે છે! એ આ દુષ્ટ દેષ્ટિ-રાગના જ પ્રભાવ છે. ખરેખર! આ દષ્ટિરાગથી અંધ બનેલા તે મૂઢ જેનાને સાચા દેવ કાેેે કહેવાય તેનું ભાન જ રહ્યું નથી, એટલે જ 'રાગી સેવકથી જે રાચે છે ને ખાહ્ય ભક્તિ દેખીને માચે છે ને જેના ગુણ તૃષ્ણાની આંચથી દાઝે છે' એવા સરાગી દેવને તેઓ દેવ માને છે; **પણ** ખરા દેવ તા જેનામાં દિવ્ય આત્મગ્રણની ' દ્યુતિ ' હાય તે જ છે ને તે જ 'લખ્ધવણ ' જનાને સ્તૃતિ યાગ્ય છે; અને तेवा भरा हेव ता तुं वीतराग क छा; अनंत ज्ञान, અનંત દર્શન, અનંત સુખ અને અતંત વીર્ય એ દિવ્ય આત્મગુણાના સ્વામી થયા હાવાથી તું વીતરાગ જ ખરેખરા અથ માં દેવ છે!.

" પૂરણ બ્રહ્મ ને પૂર્ણાનંદિ, દર્શન જ્ઞાન ચરણ રસકંદી; સકળ વિભાવ પ્રસંગ અકંદી, તેહ દેવ સમરસ મકરંદી." —શ્રી દેવચંદ્રજી રાગાદિબસ્ત આપ્ત હાવા અનહ -અયાગ્ય-

तिष्ठेद्रायुईवेददिर्ज्वलेज्जलमपि क्वचित् । तथापि प्रस्तो रागाचैर्नाप्तो भवितुमहिति ॥१२॥

અનુષ્દ્વપૂ—

થ લે વાયુ દ્રવે અદ્રિ, જલ જ્વલે ક્વચિત્ યદિ; તો ય આપ્ત થવા યાગ્ય, રાગાદિશ્રસ્ત ના કદી. ૧૨

અર્થ:-- વાયુ સ્થિર રહે, પર્વત દ્રવે, જલ પણ કવચિત્ જ્વલે, તા પણ રાગાદિથી ગ્રસ્ત આપ્ત હાવાને યાગ્ય નથી.

વિવેચન

ં '' તે પ્રાપ્ત કરવા વચન કેાનું સત્ય કેવળ માનવું ? નિર્દોષ નરનું કથન માના તેહ જેણે અનુભવ્યું. ''

માક્ષમાળા (ખાલાવળાધ)

આ બધું ગમે તેમ હો, સરાગી દેવાના સરાગી ભકતો કે દિષ્ટરાગીઓ ગમે તેમ કહા, ફાવે તેવી કપાલ-કલ્પિત કલ્પનાઓ કરા, પણ આ તા અમારા અખંડ નિશ્ચય અમે અત્ર ડિંડિમ નાદથી ઉદ્ધાપીએ છીએ કે-કદી પણ સ્થિર ન રહે એવા વાયુ કદાચ થંભી જાય, કદી પણ અળે નહિં એવા અથલ પર્વત પણ કદાચ ચલાયમાન થાય, કદી પણ જવલે નહિં એવું જલ પણ કદાચ જવલે—

ભળવા માંડે, તથાપિ રાગાદિથી અસ્ત થયેલા કાંઈ પણ ' અપ્ત '–પરમાથે' વિશ્વસનીય પ્રમાણભૂત હેાવા ચોગ્ય નથી; કારણ કે રાગ દ્વેષ-માહના એકાન્તિક અને આત્યંતિક ક્ષય તે* 'આપ્તિ' છે, તે 'આપ્તિ' જેઓને હાય તે ' આપ્ત '-વિશ્વસનીય પુરુષ છે,-તેવા આપ્તપણાને તેએા 'અહું' નથી–યાગ્ય નથી; પણ રાગ-દ્રેષ-માહુના જેણે આત્યં તિક ક્ષય કર્યો છે એવા તું ખરેખરા 'મહાદેવ' વીતરાગ જ આપ્તપણાને 'અહે' એવા પરમ પૂજ્ય 'અહેત્' છા. કારણ કે સમ તભદ્રાચાર્ય છએ ×આપ્તમીમાંસામાં કહ્યું છે તેમ 'આપ્ત પણ તે જ કે જેના દોષ ને આવરણ ટડ્યા હાય. ' જેના રાગ-દ્રષ-માહાદિ દાષ અને જ્ઞાન–દર્શન આવ-રણ ૮૦યા છે, તે જ પુરુષ 'આપ્ત ' હેાવા ચાેગ્ય છે. કારણ કે જ્ઞાનને આવરણ હાય તા અપૃષ્ જ્ઞાનને લીધે તેનું વચન અસત્ય પણ હાેય, ને તેના પર વિશ્વાસ મૂકી શકાય નહિં; અને રાગ-દ્રેષ-માહાદિ હાય તાે તેથી પણ અસત્ય વદવાના પ્રસંગ આવે, એટલે પણ વિશ્વાસ રાખી શકાય નહિં. પણ નિરાવરણ જ્ઞાન હાય અને રાગદ્વેષ-

—સ્યાદ્વાદમ જરી શ્લા. ૧ વિવર્ષ

× "दोषावरणयो र्हानि निःशेषास्त्यतिशायनात् । क्विचया स्वहेतुभ्यो बहिरन्तर्मलक्षयः ॥ " श्रीसभंतलदायार्थश्रक्त स्थाससीभांसाः

अप्तिर्हि रागद्वेषमोहानामेकान्तिक आत्यन्तिकश्च क्षयः ।
 सा येषामस्ति ते खल्वाप्ताः ।। "

રહિતપણું –િર્દોષપણું હોય, તો જ તેનું વચન સંપૂર્ણ સત્ય હાઇ વિશ્વાસપાત્ર હોય – આપ્ત હોય. એટલે જે કાઇ સર્વં રા વીતરાગ હોય તે જ આપ્ત છે ને તેનું વચન જ આપ્ત છે — પરમ પ્રમાણભૂત હોઇ પરમ વિશ્વાસપાત્ર છે, અને આવું જે આપ્તવચન તે જ આગમ અથવા વિશ્વાસપાત્ર એવું શાસ્ત્ર છે. એટલે આવા આપ્ત આગમના – શાસ્ત્રનો આપ્ત પ્રણેતા – 'શાસ્તા '– શાસન કરનારા તું વીતરાગ જ છો, ઇતર રાગાદિથી પ્રસ્ત સરાગી તે આપ્ત પણ નથી ને શાસ્તા પણ નથી.

ાા ઇતિ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાતુવાદ–સવિવેચનમાં— વીતરાગપ્રતિપક્ષનિરાસરૂપ ષષ્ઠ પ્રકાશ ા



સપ્તમ પ્રકાશ:

જગત્કર્તૃત્વવાદ નિરાસ

અદેહનું વક્તાપણં–શાસ્તાપણં ન ઘટે—

धर्माधर्मी विना नाङ्गं, विनाङ्गेन मुखं कुतः ?। मुखादिना न वक्तृत्वं, तच्छास्तारः परे कथम?॥१॥

કાવ્યાનુવાદ—

રથાહતા વૃત્ત

પુષ્ય પાપ વિણ દેહ હેાય ના, દેહ વિણ મુખ તેમ રહેાય ના; વક્તૃતા સુખ વિના ઘટે નહિં, શાસનાર પર કેમ તા અહીં ?

અર્થ:-ધર્મ-અધર્મ વિના દેહ ન હાય, દેહ ન હાય તા મુખ કયાંથી હાય ક મુખ વિના વક્તાપ**ણ ન હાય,** તા પછી પરા શાસ્તાઓ કેમ હાય?

વિવેચન

" वान्ध्येयखरविषाणतुल्यं अपुरुषकृतं वचनं " —श्री હरिભदसूरिशृत ससितविस्तरा

આગલા પ્રકાશમાં વીતરાગ દેવના પ્રતિપક્ષના નિરાસ કર્યા. ત્યારે કાઈ કહેશે કે આ જગત્ના કર્ત્તા કાઈ ઈશ્વર દેવ છે, તે પ્રતિપક્ષ કેમ નથી? તેના ઉત્તર આપતા હાય એમ અત્રે જગત્કત્તિવાદનું ઉત્થાપન કરી જગત્કર્તાને ઉત્થાપ્યા છે. આ પ્રકાશમાં કેલિકાલસર્વત્ર શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છએ અન્યદર્શનીઓએ કલ્પેલા સૃષ્ટિવાદનું —જગત્કત્તિવાદનું ઉત્થાપન કરતાં, ન્યાયશાસ્ત્રીની જેમ અજબ કુશળતાથી પ્રતિપક્ષનું સર્વાંથા નિમધ્યન કરી શુક્તિપુર:સર નિરસન કર્યું છે. જગત્કત્તિવાદીઓ કહે છે કે—

"कर्त्तांऽस्ति कश्चिद् जगतः स चैकः, स सर्वगः स स्ववशः स नित्यः । "

—શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યકૃત અન્યયાગવ્યવચ્છેક ક્રાત્રિંશિકા શ્લા. ૬

અર્થાત્-જગત્ના કાઈ કર્તા છે, અને તે એક છે, તે સર્વ'ગામી છે, તે સ્વતંત્ર છે, તે નિત્ય છે. (વિસ્તાર માટે જુઓ શ્રી મલ્લિપેણાચાર્યકૃત સ્યાદાદમંજરીમાં ઉક્ત શ્લોકનું વિવરણ)

આટલી સામાન્ય સૂચના કરી હવે આ જગત્કતુ⁶ત્વ-વાદનું જે યુક્તિથી અનુક્રમે નિરાકરણ કર્યું છે તે પ્રતિશ્લોક અવલોકીએ. તેમાં આ પ્રથમ શ્લોકમાં પ્રથમ તો વાદીને જાણે પૂછે છે કે-વારુ, તમે કલ્પેલા જગત્કર્તા ઇશ્વર શરીરધારી છે કે અશરીર છે? જો શરીરધારી છે તો તેનું સપૂર્ણ પણું અને અનીશ્વરપણું સિદ્ધ થાય છે; અને જો નથી એમ કહા તા ધર્માધર્મ - પુષ્ટ્યપાપ વિના દેહ કેમ હાય? દેહ ન હાય તા મુખ કેમ હાય? મુખ ન હાય તા વક્તાપણું કેમ હાય? અને વક્તાપણું ન હાય તા તમારા કલ્પિત ઇશ્વર 'શાસ્તા' શાસનાર-શાસ્ત્રપ્રણ્યન કરનાર આપ્ત કેમ હાય? માટે અશરીર કે સશરીર એવા જગત્કર્તા ઘટતા નથી. ×

卐

અદેહની જગત્સજ નપ્રવૃત્તિ ન ઘટે—

अदेहस्य जगत्सर्गे, प्रवृत्तिरिप नोचिता । न च प्रयोजनं किञ्चित्स्वातन्त्र्यान्न पराज्ञया ॥२॥

× આ અપૌરુષેયવાદનું તથા જગત્કર્તુ ત્વવાદનું યુક્તિયુક્ત નિરાકરણ **શ્રીહિરિભદાચાર્ય જીએ 'લલિત વિસ્તરા'માં** વિસ્તારથી કર્યું છે. તે અર્થે જિજ્ઞાસુએ મત્કૃત લલિતવિસ્તરા સવિવેચન પ્ર'થનું અવલાકન કરવું. (જુએા સ્ત્ર ૩૦૩, પ્–પ૪૪, તથા સ્ત્ર ૧૭૯ પ્–૩૦૩)

—ભગવાનદાસ

ને અદેહ તહ્યું વિશ્વસર્જને, એ પ્રવૃત્તિ પણ ચાેગ્ય ના અને; કાે પ્રચાજન જ તેહને નથી, (કારણ) તે સ્વતંત્ર, પર આણુમાં નથી. સ

અર્થ:--અદેહની જગત્સર્ગમાં પ્રવૃત્તિ પણ ઉચિત નથી; અને સ્વતંત્રતાથી કે બીજાની આજ્ઞાથી તેને તેમ કરવાનું કંઈ પણ પ્રયાજન નથી.

વિવેચન

" तत्करणेन कृतकृत्यत्वायोगात् । " — सस्तितिविस्तरः

હવે જગત્કર્તા અશરીર છે એમ કહાે તા અશરીરની જગત્સજેનપ્રવૃત્તિ પણ કાેઇ રીતે ઘટતી નથી. તેને તેમ કરવાનું કાંઈ પ્રયાજન નથી, કારણ કે તમે કહાે છાે કે તે કૃતકૃત્ય છે એટલે તેને કાંઈ કરવાપણું નથી; વળી બીજાની પ્રેરણાથી પણ તેમ કરે નહિં, કારણ કે સ્વતંત્ર છે અને બીજા કાેઈની આજ્ઞાને આધીન નથી.

"पारतन्त्र्ये तु तस्य परमुखःपेक्षितया मुख्यकर्तृत्वव्याधातादनीश्वरत्वार्णातः । " —स्या६वा६ भं अरी

અર્થાત્ – તેનું પરતંત્રપણું હેાય તેા કાર્ય પ્રવૃત્તિમાં પરના મુખ સામે જોવું પડે–પરની અપેક્ષા રાખવી પડે, એમ કરતાં તેના મુખ્ય કર્તું ત્વને બાધ આવે અને તેથી

અનીશ્વરપણું પ્રાપ્ત થાય. આમ સ્વયં કે પરની પ્રેરણા**થી** જગત્_રતુ⁶ત્વ ઘટતું નથી.

卐

डी अथी के कृपाथी सर्जन न घटे क्रेम भतावे छे— क्रीडया चेत्प्रवर्त्तेत, रागवान्स्यात्क्रमाखत् । कृपयाऽथ सृजेत्तर्हि, सुख्येव सकलं सृजेत् ॥३॥

જો કોંડા થકીં પ્રવૃત્તિ આદરે, તો ય બાલ જ્યમ રાગી તે ઠરે; જો કૃપાર્થી જગસર્જના કરે, તો સુખી જ સહુને સૃજે ખરે! 3 અર્થ:-જો તે જગત્કર્તા ક્રીડાથી પ્રવર્તે તો તે કુમારની જેમ રાગવાન્ હોય; અને જો તે કરુણાથી સર્જે, તો સક્લને સુખી જ સર્જે.

વિવેચન

'' દાષરહિતને લીલા નિવ ઘટે રે, લીલા દાષવિલાસ. '' —શ્રી આનંદઘનજી

જે એમ કહા કે તે 'કીડાથી'-લીલાથી-રમતથી જગત્ સજે' છે, તા તે તેની કુમારની જેમ બાલચેષ્ટા થઈ. અને 'દોષરહિતને લીલા નિવ ઘટે રે, લીલા દેષ વિલાસ' (આનંદઘનજી). જો કૃપાથી જગસષ્ટિ કરે તા સવ'ને સુખી જ સજે', કારણ કે 'परदुःखप्रहाणेच्छा हि

कारुण्यम् '–પરદુઃખના નાશ કરવાની ઇચ્છા તે કારુ<mark>ણ્ય--</mark> ' પરદુઃખછેદન ઇચ્છા કરુણા '–(આનંદઘનજી)

"જે ભગવાન્ અનંત જ્ઞાનદર્શનમય સર્વોત્કૃષ્ટ સુખસમાધિમય છે, તે ભગવાનને આ જગતનું કર્ત્તાપણું કેમ હાય! અને લીલાને અર્થ પ્રવૃત્તિ કેમ હાય! લીલાની પ્રવૃત્તિ તેમ હાય! લીલાની પ્રવૃત્તિ તેમ હાય! લીલાની પ્રવૃત્તિ તેમ હાય! લીલાની ક્રત્યુહલવૃત્તિથી થાય. તેની કુત્યુહલવૃત્તિ તેમ જ્ઞાનસુખના અપરિપૃષ્ણ પણાથી જ થાય. ×× એ લીલા તેમ દેમના વિલાસ છે; સરાગીને જ તેના સંભવ છે. જે સરાગી હાય તેને સદ્વેષતા હાય, અને જેને એ બન્ને હાય તેને ક્રોધ, માન, માયા, લાભ આદિ સર્વ દેષનું પણ સંભવિતપણું છે. જેથી યથાર્થ રીતે જોતાં તેમ લીલા દેષના જ વિલાસ છે; અને એવા દેષવિલાસ તેમ અજ્ઞાની જ ઇચ્છે."—

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીકૃત આનં દઘનજીકૃત પ્રથમ સ્તવનનું વિવેચન.

卐

हुः भहारिद्यादिया हुः भी जगत् सर्जं वा वृपाद्यता शी !— दुः खदौरीत्यदुर्योनिजन्मादिकलेशविह्वलम् । जनं तु सृजतस्तस्य, कृपालोः का कृपालुता ?॥॥॥

દુઃખ દુર્ગતિ અને દરિદ્રતા, મૃત્યુ જન્મ પ્રસુખે દુઃખી થતા; લાકને જગતમાંહિ સર્જતાં, તે કૃપાલતણું શી કૃપાલતા ? જ ં અર્થ:–દુઃખ, દોર્ગત્ય–દરિદ્રતા, દુષ્ટ યાેનિ, જન્મ-આદિ ક્લેશાથી વિહ્વલ એવા જનને સર્જતાં તે કૃપાળુની કૃપાલુતા શી ^{રૂ}

વિવેચન

⁴⁴ પરદુ:ખછેદન ઇચ્છા કરુણા, તીક્ષણ પરદુ:ખ રીઝે રે. '' —શ્રી આનંદઘનજી

"हीनादिकरणे चेच्छाद्वेषादिप्रसङ्ग**ः।" —सर्सित विस्तरा**

પરંતુ દુ:ખ, દીર્ગ'ત્ય-દારિઘ, કુયાનિ, જન્મ, મરાયુ, જરા, રાગ આદિથી દુ:ખી એવા લાેકને સજે તાં તે કૃપાળુનું કૃપાળુપણું તે કઈ જાતનું સમજવું ? આમ કરુણાથી પણ જગત્મજેન સુકત નથી જણાતું. આ અંગે મહાદર્શન–પ્રસાવક માશ્યમાળા (આલાવબાધ)માં પરમતત્ત્વદ્દા શ્રીમદ્ રાજ્ય દ્રજીતા ટેકાત્કી શું વચનામૃત છે કે—

"જગત રચવાની પરમેશ્વરને જરૂર શી હતી ? રચ્યું તો સુખદુ:ખ મૂકવાનું કારણ શું હતું ? રચીને માત શા માટે મૂક્યું ? એ લીલા કાને ખતાવવી હતી ? રચ્યું તો કયા કમ'થી રચ્યું ? તે પહેલાં રચવાની ઇચ્છા કાં નહાતી ? ઈશ્વર કાણ ? જગતના પદાર્થ કાણ ? અને ઇચ્છા કાણ ? સ્ચ્યું તો જગતમાં એક જ ધમ'નું પ્રવત્ત ન રાખવું હતું. આમ બ્રમણામાં નાંખવાની જરૂર શી હતી ? કદાપિ એમ માનો કે એ બિચારાની બૂલ થઈ હશે ! ક્ષમા કરીએ ! યણ એવું દોઢડહાપણ કચાંથી સૂત્રયું કે એને જ મૂળશી

ઉખેડનાર એવા મહાવીર જેવા પુરુષાને જન્મ આપ્યા ? એનાં કહેલાં દર્શનને જગત્માં વિદ્યમાનતા કાં આપી ? પાતાના પગ પર હાથે કરીને કુહાડા મારવાની એને શું આવશ્યકતા હતી ?"

> —માક્ષમાળા (ખાલાવખાધ) પાઠ, હછ 45

कर्मापेक्षाथा सके ते। व्या शालाना पूनणानुं काम शुं !— कर्मापेक्षः स चेत्तर्हि, न स्वतन्त्रोऽस्मदादिवत् । कर्मजन्ये च वैचित्र्ये, किमनेन शिखण्डिना !॥५॥

જો ય કર્મની કરે અપેક્ષણા, આપણી જયમ સ્વતંત્ર તેહ ના; કર્મજન્ય જ વિચિત્રતા ગણા, તા શું શાભ પુતળા જ કામના ? પ અર્થ:–જો તે (જગત્કર્ત્તા) કર્મની અપેક્ષા રાખતા હોય, તા અમ આદિની જેમ તે સ્વતન્ત્ર નથી; અને

પૂતળાથી શું ?

વિવેચન

કર્મજનિત વૈચિત્ર્ય છે, તા આ શિખંડીયી-શાભાના

"निमत्तकर्तृत्वाभ्युषणमे तत्त्वतोऽकर्तृत्वं, स्वातन्त्र्यासिद्धेः।" શ્રીહરિભદાચાર્યકૃત લલિતવિસ્તરા સૂ. ૧૭૯ હવે જો કહા કે તે કમ'ની અપેક્ષા રાખે છે, તા તે अभ આદિની જેમ સ્વતંત્ર–સ્વાધીન નથી. પણ તમે તે કર્માપેક્ષાથી સજે તા આ શાભાના પૂતળાનું કામ શું? ૧૬૫ તેને સ્વતંત્ર માન્ય રાખ્યા છે. કારણ કે તમે કહેા છા કે-ઇશ્વરથી પ્રેરિત અન્ય જંતુ સ્વગે વા નરકે જાય, પણ આ જંતુ તા પાતાના સુખ–દુ:ખમાં 'અનીશ'-અનીશ્વર–અસમર્થ છે.

" ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वा श्वभ्रमेव वा । अन्यो जन्तुरनीशोऽयमात्मनः सुखदुःखयो : " ॥

અને આ વૈચિત્ર્ય કર્મજનિત છે-સુખદુ:ખ આદિ વિચિત્રતા કર્મથકી ઉપજે છે એમ જે કહા, તા પછી આ 'શિખંડીથી' શું ? શાભાના પુતળા જેવા-શાભાના ગાંઠીઆ જેવા આ જગત્કર્તા શું કામના છે? તે માનવાની કંઈ આવશ્યકતા જ રહેતી નથી. રાજા કહેવાય પણ રાજ-સત્તા ન હાય તા શું કામના ?

卐

⁴ સ્વભાવ અતક ગાચર ' કહેવા તે પરીક્ષાનિષેધ સમાન—

अथ स्वभावतो वृत्तिरवितक्यो महेशितुः । परीक्षकाणां तर्ह्येष, परीक्षाक्षेपडिण्डिमः ॥६॥

> આ મહેશની સ્વભાવ વર્ત્તના, જો વિતર્ક કરવા જ ચાગ્ય ના; તા પરીક્ષક તણા પરીક્ષણે, તેહ હિંહિમ નિષેધના બને.

અર્થ:-હવે જો એમ કહેવામાં આવે કે મહેશની સ્વભાવથી વૃત્તિ અવિતર્ક્ય છે-વિતર્ક કરવા યાગ્ય નથી, તો તે પરીક્ષકાની પરીક્ષાને આક્ષેપના-નિષેધના ડિંડિમ છે.

વિવેચન

" पक्षपातो न मे वीरे, न द्वेषः कपिलादिषु । युक्तिमद्वचनं यस्य, तस्य कार्यः परिग्रहः ।।"

∙–શ્રી હરિભક્સૃસ્િ

हुवे को स्थेम डहा है महेशनी आ जगत्सर्जनवृत्ति स्वलाव थडी छे ते स्वतंदर्भ छे; स्थात् महेश जगत्ने
सर्जे से सेना स्वलाव छे, सने स्वलाव ता तर्डना
गायर-विषय नथी,-'स्वमावोऽतर्कगोचरः', माटे ते सं अधी
तर्ड शिंदावा याग्य नथी,-ता ते ता परीक्षहानी परीक्षाने
निषेध हरवाना डिंडिमनाह केवुं थयुं! छिंदानी आ
स्वलावप्रवृत्ति अंगे विडल्प हरवा याग्य नथी स्थेम को
हहा ता ते तत्त्वपरीक्षहने परीक्षाना निषेध हरवा केवुं
थयुं. तर्ड विना परीक्षा-वस्तुनी सहासाणी हैम थर्छ शहे है
तर्डनी स्थिनपरीक्षामां स्थाशिष्ठ पार अत्रे ते तर्डशुद्ध
वसन ज न्यायनी रीतिस्थे मान्य हरवा याग्य प्रमाण्
गण्या हारण् है 'स्रितिस्तिन्तरा'मां हिं छे तेम
'वाक्यलिङ्गा हि वक्तारो'-वक्तास्था वाहयिंगी छे, स्थित्
वसन स्थे ज स्थेना वक्ताने स्थाणभवानुं लिंग-यिह छे,

એટલે નિદેષિ નિર્મલ શુદ્ધ વચન પરથી નિદેષિ નિર્મલ શુદ્ધ વક્તાને વિચક્ષણ ખુધ જના ઓળખી લે છે, અનુ-भानी दे छै; अने 'सद्वाक्यं चोपपत्तिमत्'-सत् वाध्य-સતુવચન છે તે ઉપપત્તિમત્–ઉપપત્તિવાળું–યુક્તિયુક્ત હાય જ. માટે શ્રી હરિલાદ્રસૂરિએ કહ્યું છે તેમ 'યુક્તિમદ્ જેનું વચન દ્વાય તે જ પ્રહ્રણ કરવા યાગ્ય છે.' એટલે साया પरीक्षके। ते। 'त्रिकोटिपरिशुद्धतया'-त्रिके। ८ પરિશુદ્ધता વડે કરીને, આદિ મધ્ય ને અંત એ ત્રિકાેટિમાં પૂર્વાપર અવિરુદ્ધતારૂપ પરિશુદ્ધતા વહે કરીને અથવા કષ-છેદ-તાપ× એ ત્રિવિધપરીક્ષારૂપ ત્રિકાેટિગત પરિશુદ્ધતા વઢે કરીને જે .તત્ત્વપરીક્ષાની અગ્નિકસાેટીમાંથી શુદ્ધ સુવર્ણની જેમ ચ્યા<u>ણીશુદ્ધ પાર ઉતરે તેના જ સ્વીકાર કરે છે;</u> કાેઈ પણ મત-દર્શનના આગ્રહ કે પક્ષપાત વિના અત્યંત મધ્યસ્થતાથી પ્રમાણિક ન્યાયમૂત્તિ[°]ની જેમ ન્યાયતુલા ખરાખર જાળવીને પરીક્ષા કરે છે; એટલે તે પરીક્ષાના નિષેધ કરવા કેમ સુકત હાેય ?

卐

सर्वभावेषु कर्तृत्वं, ज्ञातृत्वं यदि सम्मतम्। मतं नः सन्ति सर्वज्ञा, मुक्ताः कायभृतोऽपि च॥७॥

[🗴] આ ક્ષ્ય-છેદ-તાપ પરીક્ષા અંગે વિશેષ જિજ્ઞાસુએ લલિતવિસ્તરા મતકૃત વિવેચન (પૃ. ૩૦૦–૩૦૧) અવલાકવું.

ત્રોટક—

પણ જો સહુ ભાવનું જ્ઞાતૃપર્સું. અહિં સંમત હોય જ કર્તુ પર્સું; અમને પણ સંમત તે વસ્તે, (કારણ) સરવજ્ઞ વિસુજા શરીર સતે. ૭

અર્થ:-સર્વભાવાને વિષે જ્ઞાતૃત્વ એ જ જો કર્તૃત્વ સંમત છે, તા તે અમને પણ મત છે; (કારણ કે) દેહધારી છતાં સર્વજ્ઞા મુક્ત છે.

વિવેચન

''દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત; તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, હેા વ'દન અગણિત. ''

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી.

આમ કાઈ પણ યુક્તિથી તમે માનેલું જગત્-કર્તૃત્વ ઘટતું નથી; પણ સર્વ ભાવાનું 'જ્ઞાતૃત્વ '— જ્ઞાતાપણું એ જ 'કર્તૃત્વ '—કર્તાપણું તે જો તમને સંમત છે, તો તે અમને પણ સંમત જ છે. કારણ કે સર્વજ્ઞા દેહધારી છતાં—દેહ છતાં દેહાતીત દશાએ વર્ત્તા હાઈ મુક્તો જ છે,—'જીવનમુક્ત '—જીવતાં છતાં મુક્ત જ છે; એટલે આ સર્વજ્ઞપણાની અપેક્ષાએ કાઈ રીતે જગત્કર્તાં-પણું ઘટી શકે છે,—એટલે અમને સંમત અમારા મતના જો તમે સ્વીકાર કરતા હા તા અમને કાઈ વાંધા નથી, પણ તમે કહા છા તેવી કાઈ પણ યુક્તિએ તા જગત્કર્તાપણું ઘટતું સૃષ્ટિવાદ દુર્વાદ અપ્રમાણ : તહારું શાસન પ્રમાણ ૧૬૯ નથી. વળી તમે કલ્પેલા જગત્કત્તીમાં તા તેવું સર્વસ્પણું પણ ઘટતું નથી. કારણ કે—

" सर्वज्ञः सन्नसौ चराचरं चेद् विरचित, तदा जगदु— पप्छवकरणवैरिणः पश्चादि कर्त्तव्यनिम्नहान् सुरवैरिणः एतद्-विश्लेपकारिणश्चास्मदानीन् किमर्थं सृजित इति, तन्नायं सर्वज्ञः।"—श्री भिद्धिषेणुाद्यार्थं कृत स्याद्भवादभं अरी, श्रेतः ६. विवरम्

અર્થાત્—તે સર્વત્ત હાઈ જો સચરાચર રચતા હાય તા જે જગત્ને ઉપદ્રવ કરનારા વૈરી છે અને જેના પછી પણ નિગ્રહ કરવા પડે એમ છે એવા સુરવૈરીઓને—અમુરાને તથા એ જગત્કર્તાને જ ઉડાવનારા અમારા જેવાઓને શા માટે સજે છે, વારુ ? તેથી આ સિદ્ધ થાય છે કે તમે માનેલા જગત્કર્ત્તા સર્વત્ત નથી.

卐

सृष्टिवाह हुर्वाह त्यालय छ योम बहुद्याय छ— सृष्टिवादकहेवाकमुन्मुच्येत्यप्रमाणकम् । त्वच्छासने स्मन्ते ते, येषां नाथ!प्रसीदसि ॥८॥

અપ્રમાણુ જ આમ ગણી લઈને, જગસૃષ્ટિ કુવાદ મૂકી દઈને; તુજ શાસનમાં જન તેલ રમે, લગવાન! પ્રસન્ન જિલાં જ તમે. ૮ અર્થ:-અપ્રમાણ એવા સૃષ્ટિવાદર્પ કુવાદને સર્વયા મૂકી દઈને હે નાય! તેઓ ત્હારા શાસનમાં રમે છે, કે જેઓના પર તું પ્રસાદ કરે છે.

વિવેચન

"ધન ધન શાસન શ્રી જિનવરતહું."—શ્રી યશાવિજયજી.

આમ કાેઇ પણ ચુક્તિથી વિચારતાં આ સૃષ્ટિવાદ— જગત્કર્તુ ત્વવાદ એક ક્ષણભર પણ ટકતા નથી, માટે સર્વાથા અપ્રમાણ એવા આ 'કુવાદને'–દુર્વાદને સર્વાથા મૂકી દર્ઇને હે નાથ! તેઓ ત્હારા શાસનમાં રમે છે, કે જેઓના પર તું પ્રસાદ–અનુબ્રહ કરે છે.

તાત્પર્ય કે-આમ જગત્કર્તાત્વવાદનું સર્વથા ઉત્થા-પન થતાં આપાઆપ જ જગત્કર્તાનું ઉત્થાપન થયું, એટલે તું વીતરાગ દેવના કાઈ જગત્કત્તારૂપ પ્રતિપક્ષ પણ રહેવા પામ્યા નહિ:

ાા ઇતિ શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાનુવાદ-સવિવેચનમાં— જગત્કર્જત્વવાદનિરાસરૂપ સપ્તમ પ્રકાશ ા



અબ્ટેમ પ્રકાશ:

એકાંત ઉત્થાપન, અનેકાંત પ્રતિષ્ઠાપન

सत् क्षेष्ठांतनित्य के अनित्यमां भे हे। ।

सत्त्वस्यैकान्तनित्यत्वे, कृतनाशाकृतागमौ । स्यातामेकान्तनाशेऽपि, कृतनाशाकृतागमौ ॥१॥

કાવ્યાનુવાદ :

દેાહરા—

સત્ત્વ નિત્ય એકાંત તેા, અકૃતાગમ કૃતનાશ; જો એકાંત અનિત્ય તાે, અકૃતાગમ કૃતનાશ. ૧

અર્થ:-સત્ત્વના (વસ્તુ તત્ત્વના) એકાન્ત નિત્યપણામાં કૃતનાશ અને અકૃતાગમ (એ બે દેષ આવે છે); એકાન્ત અનિત્યપણામાં પણ કૃતનાશ અને અકૃતાગમ (એ બે દેષ આવે છે.)

વિવેચન

"એક કહે નિત્યજ આતમ તત્ત્વ, આતમ દરિસણ લીના; કૃતવિનાશ અકૃતાગમ દૂષણુ, નવિ દેખે મતિહીણા."

— શ્રી આનં દઘનજ

આગલા પ્રકાશામાં વીતરાગ દેવ એ જ એક ખરેખરા દેવ છે, એ જ એક ખરેખરા આપ્ત છે ને એ જ એક ખરેખરા શાસ્તા છે,—નથી અન્ય કાેઈ એના પ્રતિપક્ષ, નથી અન્ય કાેઈ આપ્ત, નથી અન્ય કાેઈ શાસ્તા,—આમ સૂયુક્તિથી અન્ય સર્વાનું ઉત્થાપન કરી પરમ આપ્ત પરમ शास्ता वीतराग मહादेवनी मढाप्रतिष्ठा करी. द्वे मा પ્રકાશમાં 'કેલિકાલસર્વજ્ઞ' હેમચંદ્રાચાર્ય છ આ પરમ આપ્ત પરમ શાસ્તા વીતરાગ દેવના અપ્રતિહત અનેકાંત ્શાસનની ઉદ્દઘેાષણા કરે છે: એકાંતનિત્ય **કે** એકાંત– અનિત્યમાં કંઈ પણ વસ્તુવ્યવસ્થા ઘટતી નથી, પણ નિત્યા-નિત્યાત્મક અનેકાંતમાં જ સકલ વસ્તુવ્યવસ્થા અવિક**લપણ** ્ઘટે છે, એમ નિષ્તુષ સુક્તિથી અનેકાંત સિદ્ધાંતનું પ્રતિષ્ઠા-પન કરતાં સમસ્ત એકાંતવાદનું ઉત્થાપન કરે છે; અને આમ અનેકાંત સિદ્ધાંત અન્ય સર્વ એકાંતવાદનું નિરસન કરવા સમર્થ છે, પણ બૌદ્ધ-સાંખ્ય-યાગ આદિ કાઇ પણ એકાંતવાદ અનેકાંત સિદ્ધાંતનું નિરસન કરવા સમર્થ નથી એમ સવિસ્તર દર્શાવી, ઉત્પાદ–૦યય–ધ્રૌ૦યસુક્ત તે સત્ એવા ્વીતરાગપ્રણીત અનેકાંત તત્ત્વના જ બુધજના સ્વીકાર ક**રે** છે એમ વચનટંકાર કરે છે. આટલી સામાન્ય ભૂમિકા કરી ્રહવે આ ^{શ્}લાકના ભાવ વિચારીએ.

વસ્તુ જો એકાંત નિત્ય હાેય તાે તેમાં કૃતનાશ અને અકૃતાગમ એ બે દાેષ આવે છે; વસ્તુ જો એકાંતે નિત્ય હાેય તાે પણ તેમાં કૃતનાશ અને અકૃતાગમ એ બે દાેષ આવે છે. પાતે કરેલા કમ'ના નાશ-ફલ નહિં લાેગવવાપણું

તે કૃતનાશ દેષ, પાતે નહિં કરેલા એવા કર્માનું આગમન— પ્રાપ્તિ–ફલભાગ તે અકૃતાગમ દેષ

અત્રે આ શ્લોકમાં તેમજ નીચેના શ્લોકોમાં ગમિક સૂત્રશૈલીથી કેલિકાલસર્વારો અજબ વચનકોશલ્યથી એકાંતવાદનું ઉત્થાપન કર્યું છે, અને અર્થાપત્તિથી નિત્યા-નિત્ય 'સત્' માનનારા અનેકાન્તવાદનું સુપતિષ્ઠાપન કર્યું છે.

'શ્રી સર્વાત્તે પ્રત્યેક વસ્તુને 'અનેકાંત'–અનેક માં તવાળી-ગુણ ધર્મ વાળી દીઠી છે, એટલે અને કાંત એ જ વસ્તુનું સ્વરૂપ છે; અને તેનું સમગ્રપણે સવ'દેશીય ગ્રહણ કરે એવું અનેકાન્ત જ્ઞાન જ પ્રમાણ છે. તત્-અતત્, સત્–અસત્, એક–અનેક, ભેદ–અભેદ, નિત્ય–અનિત્ય એન એક વસ્તુના પરસ્પર છે વિરુદ્ધ ધર્મનું સાપેક્ષપણે પ્રકાશન કરે તે અનેકાંત. આ અનેકાત તાે પરમાગમના જીવ–પ્રાહ્ય છે; અને જન્માંઘ પુરુષા હાથીના સ્વરૂપ વિષેના ઝઘડા કરે છે, તેની જેવા તત્ત્વસ્વરૂપ વિષેના સવ દર્શનાના ઝઘડાને મિટાવનારા એવા સર્વબાહી પરમ ઉદાર છે. તત્ત્વના જીવનરૂપ આ અનેકાન્તના આવા પરમ અદ્ભુત ચમત્કારિક સર્વ સમાધાનકારી સ્વરૂપથી મુગ્ધ થઈને પરમ તત્ત્વજ્ઞાએ ઉદારઘાષા ઉદ્ઘાષણા કરી છે કે-અનેકાન્ત શિવાય તત્ત્વવ્યવસ્થા નથી, તે અત્યંત સત્ય છે. આ અંગે **શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્ય છનું** સુનાષિત છે કે — × રવૈયાના

ંનેતરાને એક અંતથી (છેડેથી) ખેંચતી અને બીજા અંતથી (છેડેથી) ઢીલું છેાડતી ગાવાળણ જેમ મા**ળણ** મેળવે છે, તેમ એક અંતથી (ધમ'થી) વસ્તુનું તત્ત્વ આકર્ષાતી અને બીજે શિથિલ (ગૌણ) કરતી એવી અનેકાન્ત નીતિ *તત્ત્વનવનીત વલાેવી જયવંત વત્તે છે.

' આ અનેકાન્ત, તત્ત્રનો અવિસંવાદી અસંદિગ્ધ વિનિશ્ચય દેઢ કરાવનારી પરમ સુંદર યુક્તિ છે. દાખલા તરીકે–તે આત્મા પર ઉતારીએ તો તે સ્વરૂપથી તત્ છે, પણ પરરૂપથી અતત્ છે; સ્વદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર–કાલ-લાવથી તે સત્-હાવારૂપ અસ્તિરૂપ છે, પણ પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર–કાલ-લાવથી અસત્—નહિં હાવારૂપ નાસ્તિરૂપ છે; ધર્મી એવા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ તે એક અખંડ પિંડરૂપ અલેદ છે, પણ ધર્મ-ગુણપર્યાયની અપેક્ષાએ અનેક ખંડખંડ લેદરૂપ છે; ધર્મ અવા દ્રવ્યની દિષ્ટિએ તે નિત્ય છે, પણ પર્યાયની દિષ્ટેએ તે નિત્ય છે, પણ પર્યાયની દિષ્ટેએ અનિત્ય છે. આમ પરદ્રવ્ય-ક્ષેત્ર–કાલ-લાવથી આત્મા લિન્ન છે, એવું તત્ત્વનિશ્ચયરૂપ લેદન્નાન આથી વજ્લેપ દઢ થાય છે, અને આમ અસ્તિનાસ્તિરૂપ એવી પ્રત્યેક

અનેકાન્ત સિદ્ધાંતના અનન્ય પુરસ્કર્તા અને અનન્ય વ્યાખ્યાતા તરિક સુપ્રસિદ્ધ અમૃતચન્દ્રાચાર્યજના આ બે પ્રસિદ્ધ સુભાષિતા છે—

[&]quot;परमागमस्य जीवं निषिद्धजात्यन्धसिन्धुरविधानम् । सकलनयविलसितानां विरोधमथनं नमाम्यनेकान्तम् ।। एकेनाकर्षन्ती श्लथयंती वस्तुतत्त्वमितरेण । अन्तेन जयति जैनी नीतिर्मन्थाननेत्रमिव गोपी॥"

[—]શ્રી અમૃતચંદાચાર્યજીકૃત પુરુષાર્થસિક્યુપાય

એકાંતનિત્ય કે એકાંતઅનિત્યમાં સુખદુ:ખ_ન ઘંટે ૧૭૫

વસ્તુ એકાનેક, નિત્યાનિત્ય ને લેઢાલેઢરૂપ સુપ્રતીત થાય છે.' –પ્રજ્ઞાવબાહમાલમાળા (ડૉ. લગવાનદાસકૃત) પાઠ ર૩.

蛎

એકાંતનિત્ય કે અનિત્યમાં સુખદુઃખ ન ઘટે—

आत्मन्येकार्न्तानत्ये स्यान्न भोगः सुखदुःखयोः। एकान्तानित्यरूपेऽपि, न भोगः सुखदुःखयोः॥२॥

આત્મા નિત્ય એકાંત તેા, ના સુખદુઃખના ભાેગ; જો એકાંત અનિત્ય તાે, ના સુખદુઃખના ભાેગ. ૨

અર્થ:–એકાન્તનિત્ય આત્મામાં સુખદુઃખના <mark>ભાગ ન</mark> હોય; એકાન્તઅનિત્યરૂપ આત્મામાં પણ સુખદુઃખના ભાગ ન હાેય.

વિવેચન

" દુ:ખ સુખ સંકર દૂષણ આવે, ચિત્ત વિચારી જો પરિખા. " — શ્રી આનં દઘનજી.

વસ્તુ એકાન્તે નિત્ય માનીએ તો તેમાં સુખદુ:ખના લોગ નહિં ઘટે, વસ્તુ એકાન્તે અનિત્ય માનીએ તો તેમાં પણ સુખદુ:ખના લોગ નહિં ઘટે. આ અંગે અન્યયોગ– વ્યવચ્છેદ દ્વાત્રિંશિકામાં હૈમચંદ્રાચાર્યજી વદે છે કે—

"नैकान्तवादे सुखदुःखभोगौ न पुण्यपापे न च बंघमोक्षौ । दुर्नीतिवादव्यसनासिनैबं, परैविलुप्तं जगदप्यशेषम् ॥ "

—અન્યયાગવ્યવચ્છેક દ્વાત્રિશિકા શ્<mark>લા. ૨૭</mark>

આ શ્લેષ્કના વિવરણમાં ટીકાકાર **મલ્લિપેણા**-આર્યા જીએ આ અંગે વિશેષ સ્પષ્ટતા કરતાં કહ્યું છે કે–

" (૧) એકાતે નિત્ય આત્મામાં સુખદુઃખના લેત્ય **ও** ৭ বু ৬ বিষ্ণু । প্রতিষ্ঠ প্রতিষ্ঠ ক্রি প্রতিষ্ঠ বিষ্ণু বিষ্ণু বিষ্ণু বিষ্ণু বিষ্ণু বিষ্ণু বিষ্ণু বিষ্ণু বিষ্ণু અપ્ર-યુત, અનુત્પન્ન, સ્થિર એકરૂપપણું એ નિત્યનું લક્ષણ 🗦 (એકાંત નિત્યવાદીના મતે); તેથી જ્યારે આત્મા સુખ અનુભવીને સ્વકારણવશે દુઃખ અનુભવે છે ત્યારે સ્વભાવભેદને લઈ અન્ત્યિત્વની આપત્તિ થતાં સ્થિર એક-રૂપતાના હાનિપ્રસંગ સાપડે છે. એમ દુઃખ અનુભવી સુખ ભાગવતાં પણ જાણવું (૨) એકાંતે અનિત્ય આત્મામાં પણ સુખદુ:ખના લાગ ઉપયુક્ત નથી. કારણ કે અનિત્ય એટલે અત્યાંત ઉચ્છેદધ મ'વાંત; અને તેવા આત્મા હાતાં પુષ્યાપાદાન– ક્રિયા કરનારના નિરન્વય–નિઃસંતાન વિનષ્ટપણાને લઈ તેના ક્લભૂત સુખ અનુભવ કાને થાય વારુ ? એ જ પ્રકારે પાપા-પાદાનકિયા કરનારના નિરન્વય નાશ થયે દુ:ખસંવેદન કાેને થાય? અને આમ એક ક્રિયા કરે અને બીજો તેના ફલનાે. ભાકતા થાય! એ તેા અયુક્ત થયું."

આ પરથી ઉપરાક્ત કૃતનાશ અને અકૃતાગમ દેષ શી રીતે આવે છે તેના ખુલાસા મળી જાય છે.

蛎

એકાંતનિત્ય કે અનિત્યમાં પુષ્યપાય-અધમાક્ષ ન ઘટે-

पुण्यपापे बन्धमोक्षौ, न नित्यैकान्तदर्शने । पुण्यपापे बन्धमोक्षौ, नानित्यैकान्तदर्शने ॥३॥ ન નિત્ય એકાંતિક મતે, અધ માેક્ષ પુલ્ય પાપ; ન અનિત્ય એકાંતિક મતે, બધ માેક્ષ પુલ્ય પાપ. ૩

અર્થ:-એકાન્તનિત્ય દર્શનમાં પુણ્યપાપ અને બન્ધમાક્ષ ન ઘટે; એકાન્તઅનિત્ય દર્શનમાં પણ પુણ્ય-પાપ અને બંધમાક્ષ ન ઘટે.

વિવેચન

" સોંગત મતિ રાગી કહે વાદી, ક્ષણિક એ આતમ જાણા; અંધ મેક્ષ સુખદુ:ખ ન ઘટે, એહ વિચાર મન આણા," —શ્રી આનંદઘનછ

नित्यक्षेशंत दशं नमां नथी पुष्यपाप घटता, नथी णंधमेश घटता; अनित्यक्षेशंत दशं नमां पण्च नथी पुष्यपाप घटता, नथी अंधमेश घटता आ अंगे विशद मीमांसा अरतां स्याद्रवादमं अरीमां अह्यं छे तेम—(१) क्षेशंतिन्त्यमां—(अ) पुष्यपाप घटे निह्न अर्थे हुः अलेग पुष्यपापथी संपर्थ छे अने तेनुं संपादन अर्थं क्षिया छे, पण्च ते अर्थं क्षिया दूरस्थ—नित्यमां क्षेमथी वा अक्षेमथी घटती नथी. (ब) अंधमेश घटे निह्नं अंध क्षेट्रवे अर्थं प्रतिप्रदेशे आत्माना अभि अने वेद्रवे अर्थं अर्थं अर्थं अर्थं स्था अर्थं स्था अर्थं स्था मिक्ष केट्रवे सर्वं अर्थं क्षेमं स्था (क्रां क्रां मिक्ष केट्रवे सर्वं अर्थं क्षेमं स्था (क्रां क्रां क्षेमं मिक्ष केट्रवे सर्वं अर्थं क्षेमं क्षेपं स्था (क्रां क्रां क्षेपं क

અપ્રાપ્તિ-અમિલન એ અન્ય અવસ્થા છે. અને ઉત્તર કાલની પ્રાપ્તિ એ અન્ય અવસ્થા છે. આમ અવસ્થા*–* લેદરૂપ દાષથી નિત્યત્વને બાધ આવે છે. અને આમ બધ-વિકલતાથી આત્મા ગગનવત્ નિત્યમુક્ત જ થાય, અને તેથી જગત્માં ખધમાેક્ષવ્યવસ્થા પણ છિન્નભિન્ન થઇ જાય. વળી બંધની અનુપપત્તિ-અઘટમાનતા થતાં માક્ષની પણ અનુપપત્તિ થાય, કારણ કે અંધનવિ છેદના પર્યાયરૂપે જ 'મુક્તિ' શબ્દ છે. તેમજ (ર) એકાંતઅનિત્યમાં પણ (૩૪) પુષ્ટ્યપાપ ઘટે નહિં, કારણ કે પુષ્ટ્યપાપની અર્થ'ક્રિયા સુખદ્ર:ખના ભાગ છે અને તેનું અયુક્તપણું તા ઉપર કહ્યું, એટલે અર્થ ક્રિયાકારીપણાના અભાવને લઇ પુર્યપાપ પણ ઘટતા નથી. (ब) અંધમાક્ષ પણ ઘટે નહિં. અનિત્ય એટલે ક્ષણમાત્રસ્થાયી. ક્ષણિકમાં અધમાક્ષના પણ અસંભવ છે; કારણ કે લાેકમાં પણ બંધાયેલા જ મૂકાય છે; અને નિરન્વય-સંતાનરહિત નાશ માનવામાં આવ્યે, એક અધિકરણના અભાવ થાય છે, માટે ખંધમાક્ષની સંભાવના માત્ર પણ અંત્રે કયાંથી થાય ? (જુઓ સ્યાદ્વાદ મંજરી શ્લા. ૨૭)

卐

क्रमाक्रमाभ्यां नित्यानां, युज्यतेऽर्थिकिया न हि । एकान्तक्षणिकत्वेऽपि, युज्यतेऽर्थिकिया न हि ॥॥॥ ક્રમ–અક્રમથી નિત્યની, અર્થ ક્રિયા નહિ ચુક્ત; ત્યમ એકાંતે ક્ષણિકમાં, અર્થ ક્રિયા નહિ ચુક્ત. ૪

અર્થ:-ક્રમથી-અક્રમથી નિત્ય વસ્તુઓને અર્થકિયા યુક્ત નથી; તેમજ એકાન્ત ક્ષણિકપણામાં પણ અર્થકિયા યુક્ત નથી.

વિવેચન

44 ક્રિયાતહ્યું ફલ કહેા કુણ ભાેગવે ? ઇમ પૂછયું ચિત્ત રીસે" —શ્રી ચ્યાન દેઘનજી

એકાંતનિત્ય વસ્તુઓને કમથી—એક પછી એક એમ અનુક્રમે કે અકમે—એકીસાથે અર્થ કિયા ઘટતી નથી; તેમજ એકાંત ક્ષણિકપણામાં પણ અર્થ કિયા ઘટતી નથી. અર્થ કિયાકારીપણું એ વસ્તુનું લક્ષણ છે, અને તે એકાંત-નિત્ય અથવા એકાંતઅનિત્ય પક્ષમાં કાઈ પણ પ્રકારે ઘટતું નથી. વિસ્તાર માટે જુઓ સ્યાદ્વાદ મંજરી શ્લા. પનું વિવરણ, આ અંગે થાડા પણ પરમ અર્થ ગંભીર શખ્દામાં સમસ્ત એકાંતવાદનું ઉત્થાપન કરતા અને અનેકાંતની મહાપ્રતિષ્ઠા કરતા શ્રીમદ્ધ રાજ્ય દ્રજીના ટેકાત્કી શું વચનામૃત છે કે—

"એકાંતવાદ એ જ જ્ઞાનની અપૃષ્કુ તાની નિશાની હે વાદીઓ! મને તમારે માટે દર્શાવે છે. કારણ શિખાઉ કવિએા કાવ્યમાં જેમ તેમ ખામી દાખવા 'જ' શખ્દના ઉપયાગ કરે છે. તેમ તમે પણ 'જ' એટલે નિશ્ચયતા, શિખાઉ જ્ઞાન વડે કહેા છેા. મહારા મહાવીર એમ કેાઈ કાળે કહે નહીં; એ જ એની સત્કવિની પેઠે ચમત્કૃતિ છે."

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૬.

આમ એકાંતનિત્યમાં કે એકાંતઅનિત્યમાં કૃતનાશ— અકૃતાગમ દ્વાલુ આવે છે, સુખદુ:ખના ભાગ ઘટતા નથી, પુલ્યપાપ ને બંધમાક્ષ વ્યવસ્થા પણ ઘટતી નથી, અને કાઈ પણ અર્થકિયા સંભવતી નથી, માટે એકાંત— નિત્યવાદ કે એકાંતઅનિત્યવાદ અન્ને અપ્રમાણ ઠરે છે, નિત્યાનિત્ય અર્થાત્ પરિણામીનિત્ય માનનાર અનેકાન્તવાદ જ સર્વધા પ્રમાણ ઠરે છે અને તેમાં જ આ સમસ્ત વ્યવસ્થા સાંગાપાંગ અવિકલપણે ઘટે છે.

' આમ અનેકાંત દેષ્ટિએ આત્મા નિત્યાનિત્ય અર્થાત્ પરિણામીનિત્ય છે; અને તેવા પરિણામીનિત્ય આત્મામાં જ બંધમાેક્ષ આદિ વ્યવસ્થા ઘંટે છે. પણ જો સવ'થા અપરિણામી—એકાંત કૂટસ્થનિત્ય જ આત્મા માનવામાં આવે તો, તેમાં બંધમાેક્ષાદિ વ્યવસ્થા નહિં ઘંટે; કારણ કે તેમાં અવસ્થાંતરના અભાવે કાં તો ભવ ને કાં તો માેક્ષ એ એમાંથી એક જ અવસ્થા રહેશે; અને યાગમાર્ગ પણ નિષ્ફળ થઈ પડી, કૃતનાશ—અકૃતાગમ વગેરે અનેક દ્ભાણ આવશે. તેમજ એકાંતઅનિત્ય જ આત્મા માનવામાં આવે, તાે તેમાં પણ બંધમાેક્ષ, સુખદુ:ખ આદિ વ્યવસ્થા નહિં ઘંટે. કારણ કે અખંડ એક વસ્તુ વિના પરિણુમન કાનું થશે ? અને તથારૂપ પરિણુમન વિના આત્મગુણવિકાસરૂપ

આ યાગમાર્ગ પણ કાેને પ્રાપ્ત થશે ? આમ નિત્ય કે અનિત્ય કેાઇપણ એકાન્તવાદમાં ખંધમાક્ષાદિ વ્યવસ્થા ઘટતી નથી. વસ્તુસ્વભાવ ઘટતાે નથી અને લાેકવ્યવહાર પણ ઘટતા નથી; કેવલ અનેકાન્ત સિદ્ધાન્તમાં જ સવ ૦યવહાર ઘટે છે, સમસ્ત વસ્તુસ્વભાવ ઘટે છે, અને અવિકલ એવી સકલ ખંધમાેક્ષ વ્યવસ્થા ઘટે છે. માટે અનેકાન્તની જ સર્વત્ર પ્રમાણતા છે. કારણ કે જ્ઞાનથી જ માક્ષ છે. ક્રિયાથી જ કલ્યાણ છે, નિશ્ચય જ સાચા છે, વ્યવહાર જ કામના છે. એમ ખીજી અપેક્ષાએાના અપલાપ કરી, આ આમ 'જ' છે, એવા 'જ'કારરૂપ દુન યને અનેકાન્ત દૂર કરે છે; અને તનયા પ્રત્યે પિતાની જેમ સર્વ નયા પ્રત્યે સમદષ્ટિ ધરી, કાેઈ પણ અપેક્ષાના અપ-**લાપ નહિ**ં કરતાં, આ આ અપેક્ષાએ આ આમ આમ છે, ચ્ચેમ મધ્યસ્થપણે વસ્તુતત્ત્વનું સુનયરૂપ સમ્યક્ પ્રતિપાદન કરે છે અને એ જ અનેકાન્તવાદને સપ્રમાણ બનાવે છે. '× —પ્રજ્ઞાવબાધ માક્ષમાળા પાઠ ૨૩, (સ્વરચિત)

卐

વીતરાગપ્રણીત નિત્યાનિત્ય વસ્તુમાં દેાષઅભાવ—

यदा तु नित्यानित्यत्वरूपता वस्तुनो भवेत्। यथात्थ भगवन्नैव, तदा दोषोऽस्ति कश्चन॥५॥

[×] મત્કૃત પ્રત્તાવખાધ માક્ષમાળામાંથી આ વસ્તુ પ્રકૃતાપયાગી હોવાથી અત્ર અવતારી છે.

નિત્ય અનિત્ય સ્વરૂપતા, જ્યારે વસ્તુનો હોય, જેમ લાખી લગવાન! તે, ત્યારે દેાષ ન કાય. પ

અર્થ:-પણ જયારે હે ભગવન્ ! જેમ તેં કહ્યું છે તેમ વસ્તુની નિત્યાનિત્યત્વરૂપતા હાેય, ત્યારે કાેઈ દાેષ છે જ નહિ.

વિવેચન

" આત્મા ૬૦૫ નિત્ય છે, પર્યાપે પલડાય; બાલાદિ વય ત્રષ્ટયતું જ્ઞાન એકને થાય."

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી.

આમ એકાંતનિત્યમાં કે એકાંતઅનિત્યમાં ઉક્ત પ્રકારે કૃતનાશ-અકૃતાગમ દેાષ આવે છે, સુખદુ:ખનેા ભાગ ઘટતા નથી, પુષ્યપાપ કે ખંધમાક્ષ ઘટતા નથી, અર્થ'કિયા ઘટતી નથી,-આમ અનેક દાષ આવે છે. પણ હે વીતરાગ ભગવાન્! તે જેમ ભાખી છે તેમ અનેકાંત-પણ જ્યારે વસ્તુની નિત્યાનિત્યરૂપતા માનવામાં આવે ત્યારે કેઈ પણ દાષ છે નહિં. સકલ તત્ત્વવ્યવસ્થા સાંગાપાંગ અવિકલપણ સુઘટમાન થાય છે.

અર્થાત્—જેમ શ્રી વીતરાગદેવે પ્રકારયું છે તેમ અનેકાંત સિદ્ધાંત પ્રમાણે જો વસ્તુનું નિત્ય—અનિત્ય સ્વરૂપ સ્વીકારીએ તેા કાેઇ પણ દાેષ સંભવતા નથી. કારણ કે તત્ત્વાર્થસ્ત્રમાં કહ્યું છે તેમ નિત્યની વ્યાખ્યા આ છે— 'तद्भावाव्ययं नित्यं', એટલે ઉત્પાદ–વિનાશના સદ્ભાવ છતાં અન્વયીરૂપ તે વસ્તુના ભાવથી જે હીન-રહિત ન થાય તે નિત્ય; આગલા પર્યાયના નાશ થાય અને નવા પર્યાયના ઉદ્ભવ થાય છતાં મૂળ વસ્તુ-દ્રવ્ય તા સર્વત્ર કાયમ જ રહે. દાખલા તરીકે-મનુષ્યમાંથી દેવપણે ઉપજે ત્યારે મનુષ્ય— પર્યાયના નાશ થયા અને દેવપર્યાયના ઉત્પાદ થયા, પરંતુ આત્મારૂપ મૂળ દ્રવ્ય તા સર્વત્ર અનુગામી રહ્યું. આમ વસ્તુ દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ નિત્ય છે અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ નિત્ય છે અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ નિત્ય છે અને પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ સ્તિત્વ— વસ્તુ પરમતત્ત્વદેષ્ટા શ્રીમદ્દ રાજ્ય દ્રંજીએ સાદી સરલ ભાષામાં આત્મસિદ્ધિમાં સચાટપણે પ્રકાશી છે. (જીઓ મથાળે ટાંકેલી ગાથા.)

卐

અનેકાંત સિદ્ધાંતનું દર્ણાતથી સમર્થ'ન—

गुडो हि कफहेतुः स्यान्नागरं पित्तकारणम् । द्वयात्मिन न दोषोऽस्ति, गुडनागरभेषजे ॥६॥ जेराल भरे ! ५६६ेतु छे, ने सुंठ पित्तनिभित्तः; तेष्ठ उसयभय औषधे, छे निष्ठे होष ५वर्थितः ६

અર્થ:–ગાળ કક્તું કારણ હાેય ને સૂંઠ પિત્તતું કારણ હાેય; પણ તે બન્ને રૂપ ગાળ–સૂંઠના ઔષધમાં દાેષ છે નહિં.

વિવેચન

" વસ્યાદ્વાદી વસ્તુ કહીજે, તસુ ધર્મ અનંત લહીજે." —શ્રી દેવચંદ્રછ

આ અનેકાંત સિદ્ધાંતના સમર્થનમાં સાદું લાકપ્રસિદ્ધ દર્શાંત આપે છે–ગાળ કર્ફ કરે છે અને સુંક પિત્ત ઉપજાવે છે, પણ તે બન્નેના સંમિશ્રણરૂપ ઔષધમાં એવા કાઈ દાષ સંભવતા નથી. તે જ પ્રકારે નિત્યાનિત્ય ધર્મ વાળી વસ્તુમાં કાઈ દાષ ઉદ્દભવતા નથી. કારણ કે તે નિત્ય—અનિત્ય ધર્મ ભિન્ન નયવિવક્ષાએ સત્પ્રમાણપૂર્ધ પ્રદ્યામાં આવ્યા છે, અર્થાત્ નિત્ય દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવેલ છે, અનિત્ય પર્યાયાર્થિક નયની અપેક્ષાએ કહેવામાં આવેલ છે,—એમ સ્પષ્ટ નયલેદથી કહેલ છે, માટે એક સ્થળે નિત્ય—અનિત્ય તે વિરાધી ધર્મ— વિરુદ્ધ ધર્મ નથી.

卐

અનેકાંતનું 'મેચક ' દર્ષાંતથી સમર્થ'ન-

द्वयं विरुद्धं नैकत्राऽसत्प्रमाणप्रसिद्धितः । विरुद्धवर्णयोगो हि, दृष्टो मेचकवस्तुषु ॥७॥

સત્ પ્રમાણુથી ઉભય તે, એક સ્થળે ન વિરુદ્ધ, મેચકાદિ વર્સ્તુ વિષે, દેષ્ટ જ વર્ણુ વિરુદ્ધ. હ અર્થ:-અસત્પ્રમાણપ્રસિદ્ધિને લીધે તે દ્રય (એક-અનેક, નિત્ય-અનિત્યાદિ) એક વસ્તુ વિષે વિરુદ્ધ નથી; કારણ કે મેચક (રંગળેરંગી) વસ્તુઓમાં વિરુદ્ધ વર્ણયાગ દેષ્ટ જ છે.

વિવેચન

'' જૈન જિનેશ્વર વર ઉત્તમ અંગ, અંતરંગ ખહિરંગે રે; અક્ષર ન્યાસ ધરા આરાધક, આરાધે ધરી સંગે રે… ષડ્દરિસણ જિન અંગ ભણીજે. ''—શ્રી આનંદઘનછ

अत्र को ज अने अंत सिद्धांतना समर्थं नमां थीलुं देशंत आपे छे: डे। को अम डेडे डे अंडी साथे नित्य— अनित्य के विरुद्ध डेम रहे! अरखु डे केवा डे। प्रमाणुनी प्रसिद्ध नथी,—'असत्प्रमाणप्रसिद्धितः'; तेने। अत्र के ज शक्तिमां शक्ट—अर्थ अमत्रृतिथी जवाम आप्ये। छे डे— नित्य—अनित्य आ छे विरुद्ध केडत्र—केड स्थणे असत् नथी, नैकत्र असत् निह होवाइप नथी, केटले डे होवाइप नथी, नैकत्र असत् नहि होवाइप नथी, केटले डे होवाइप छे, शाथी प्रमाणप्रसिद्धितः—प्रमाणुप्रसिद्धिने लीचे. अरखु डे भियड '—रंगलेरंगी वस्तुकामां विरुद्ध वर्षोंना ये। यह ज छे; भेयड केटले पंचवर्षात्मक रत्नमां विरुद्ध— परस्पर विरोधी वर्षोंना संयोग हे पाय ज छे. 'पञ्च— वर्णात्मकं रत्नं मेचकम्'—(सप्तकंगीतरंगिष्टी.) अत्रे त्रीलुं हे होत नरसिंहनुं पण् अपाय छे—

"भागे सिंहो नरो भागे, योऽथौं भागद्वयात्मकः। तमभागं विभागेन नर्ससंहं प्रचक्षते॥" [~]ભૌહ અનેકાંતને પ્રતિક્ષેપી શકે નહિં—

विज्ञानस्यैकमाकारं, नानाकारकरम्बितम्। इच्छंस्तथागतः प्राज्ञो, नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत्।।८।।

અનુષ્દ્રપ્—

એક વિજ્ઞાન આકાર, નાના આકાર જે ગણુ; એવા તથાગત પ્રાજ્ઞ, ન અનેકાંતને હણુ. ૮ અર્થ:—નાના પ્રકારના આકારાથી કરં ખિત—સંમિશ્રિત એવા વિજ્ઞાનના એક આકાર ઇચ્છતા તથાગત (બોલ્લ) પ્રાજ્ઞ, અનેકાંતને પ્રતિક્ષેપે નહિં (ખંડે નહિં).

વિવેચન

" ભેંદ અભેંદ સૌગત મીમાંસક, જિનવર દાય કર ભારીરે; લાકાલાક અવલ અન ભજીએ, ગુરુગમથી અવધારીરે. '' —શ્રી આનંદઘનજ

ઉપરમાં સાત શ્લાકમાં નિષ્તુષ યુક્તિથા એકાંતવાદનું ખંડન ને અનેકાંતવાદનું મંડન કર્યું, પણ અનેકાંત સિદ્ધાંતનું ખંડન તા કાઈ પણ અન્યદર્શનીથી થઈ શકે એમ નથી એ અત્ર અને પછીના શ્લાકોમાં પ્રતિપાદન કરે છે; કારણ કે અન્યદર્શનીઓને પણ એક વા બીજી રીતે અનેકાંત-વાદના સ્વીકાર કરવા જ પડયો છે. આ અંગે કહ્યું છે કે-

"वस्तुतस्तु अनेकांतप्रक्रियायां सर्वेषां प्रवादिनामिप प्रतिपत्तिरेव, एकानेकात्मकस्य वस्तुनः सर्वसम्मतत्वात्।"— विभक्षदासप्रशीत स्रेप्तसंगीतरंगितरंगिर्धाः અર્થાત્ વસ્તુતઃ તેા અનેકાંતપ્રક્રિયામાં સવે^૧ય પ્રવાદીઓની પણ પ્રતિપત્તિ જ છે, માન્યતા–સ્વીકૃતિ જ છે,–કારણ કે એકાનેકાત્મક વસ્તુનું સવ^૧સંમતપણું છે માટે.

એટલે જ આ શ્લાેકમાં પ્રાજ્ઞ તથાગત–બૌદ્ધ દર્શની અનેકાંતના પ્રતિક્ષેપ કરે નહિં એમ કહ્યું છે. અર્થાત્ એક વિજ્ઞાન આકારને નાના પ્રકારના આકારથી સંમિશ્રિત એવા જે માન્ય કરે છે તે તથાગતાનુયાયી પ્રાજ્ઞ બૌદ્ધ અનેકાંતને હણે નહિ:–ખંડિત કરી શકે નહિં, ને કરવા જાય તા પાતાના જ મતનું ખંડન કરે, કારણ કે ગમે તેટલી જટિલ યુક્તિઓની જાલ ખીછાવવા છતાં ખૌદ્ધને છેવટે એકાનેક-સ્વરૂપ વસ્તુના સ્વીકાર કરવા જ પડચો છે, × લાલિત-विस्तरामां ४६ छे तेम 'अनेककार्यकरणैकस्वभावत्वकल्पना ' –અનેકકાર્યં કરણરૂપ એકસ્વભાવપણાની કલ્પના કરવી જ પડી છે; અને આ તા શખ્દાન્તરથી એકાનેક વસ્તુસ્વસાવના અલ્યુપગમમાં અનુપાતિની જ છે—' शब्दान्तरेणैतद्भ्युपगमानु-पातिन्येव ', अर्थात् थील शल्हामां स्रेशने ३३५ सनेशंत સિદ્ધાંતના સ્વીકાર જ છે. એટલે આમ જે અનેક આકારવાળું એક વિજ્ઞાન માને છે તે બૌદ્ધ એકાનેકરૂપ વસ્તુ માનનારા અનેકાંત સિદ્ધાંતના પ્રતિક્ષેપ-સામના કેમ કરી શકે ?

卐

[×] આ અંગે સવિસ્તર વિવરણ મત્કૃત **લલિતવિસ્તરા સવિવેચન** પ્રંથનાં 'અનેકાન્તપ્રતિષ્ઠા પ્રકરણમાં (પૃ. ૪૦૮) કર્યું છે, તે જિજ્ઞાસએ અવલેાકવું.

નૈયાચિક–વૈશેષિક અનેકાંતને પ્રતિક્ષેપી શકે નહિં—

चित्रमेकमनेकं च, रूपं प्रामाणिकं वदन्। योगो वैशेषिको वापि, नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत्॥९॥

ચિત્ર અનેક ને એક, રૂપ પ્રમાણ જે લહે; તે વૈશેષિક નૈયાયી, ન અનેકાંતને હહે. ૯

અર્થ:-એક અને અનેક એવા ચિત્ર રૂપને પ્રામા-ણિક વદતા યાગ વા વૈશેષિક અનેકાંતને પ્રતિક્ષેપે નહિં.

વિવેચન

'' જિન સુર પાદપ પાય વખાહ્યું, સાંખ્ય જોગ દાય ભેદેરે; ચ્યાતમ સત્તા વિવરણ કરતાં, લહેા દુ:ખ અંગ અખેદેરે. ''

—શ્રી આનં દઘનજી

એક અને અનેક એમ ચિત્ર-નાના પ્રકારના રૂપને 'પ્રામાણિક'-પ્રમાણરૂપ જે કહે છે, એટલે કે વસ્તુના એકાનેકરૂપપણાને જે પ્રમાણ ગણે છે તે ચાગ-નૈયાયિક કે વૈશેષિક દર્શનવાળા પણ અનેકાંતના પ્રતિક્ષેપ કરી શકે નહિ. અર્થાત્ સામાન્ય-વિશેષ-દ્રવ્ય-ગુણ આદિ માનનારા વૈશેષિક દર્શનમાં અને પ્રમાણ-પ્રમેય આદિ માનનારા નૈયાયિક દર્શનમાં પણ 'ચિત્રરૂપ'-નાનાકારધારિણી વસ્તુના સ્વીકાર છે જ, એટલે તે પણ એકાનેકરૂપ વસ્તુ માન્ય કરતા હોઈ એકાનેકરૂપ વસ્તુ માનનારા અનેકાંતના પ્રતિફ્ષેપ-સામના કરી શકે નહિ.

સાંખ્ય અનેકાંતને પ્રતિક્ષેપી શકે નહિં—

इच्छन्प्रधानं सत्त्वाद्यैर्विरुद्धं गुम्पितं गुणैः। साङ्ख्यः सङ्ख्यावतां मुख्योः, नानेकान्तं प्रतिक्षिपेत्।।१०॥

સત્ત્વ આદિક વિરુદ્ધ, ગુણાે ચુક્રત પ્રધાનને; ઇચ્છતાે સાંખ્ય વિદ્વાન, ન અનેકાંતને હણે. ૧૦

અર્થ:–સત્ત્વ આદિ ગુણેાથી ગુંધિત એવું વિરુદ્ધ પ્રધાન ઇચ્છતા સંખ્યાવંતામાં મુખ્ય સાંખ્ય અનેકાન્તને પ્રતિક્ષેપે નહિં.

વિવેચન

" રચના જિન ઉપદેશકી, પરમાત્તમ તિતુ કાલ; ઇનમે સંખ મત રહત હે, કરતે નિજ સંભાલ."

—શ્રીમદ્ રાજ્ય દ્રજી

સત્ત્વ-રજસ્-તમસ્ એ વિરુદ્ધ-પરસ્પર વિરોધી ગુણાથી 'ગુંફિત '-ગૂંથાયેલું એવું પ્રધાન તત્ત્વ જે ઇચ્છે છે-સ્વીકારે છે-માન્ય કરે છે, એવા 'સંખ્યાવ તામાં '- વિદ્વાનામાં મુખ્ય એવા સાંખ્ય અનેકાંતના પ્રતિક્ષેપ કરે નહિં, અનેકાંતને ખંડી શકે નહિં. અર્થાત્ સાંખ્યપ્રક્રિયા પ્રમાણે 'પ્રધાન '-પ્રકૃતિ છે તે ત્રયાત્મક છે—સત્ત્વ-રજસ્-તમસ્ એ પરસ્પર વિરુદ્ધ ગુણાથી ગૂંથાયેલી છે, એટલે

સાંખ્ય પણ કાઈ પ્રકારે એકાનેકરૂપ વસ્તુના સ્વીકાર કરે જ છે, તેથી એ પણ અનેકાંતના પ્રતિશેપ-સામના કરી શકે નહિં.

આમ સર્વ એકાંતવાદી દર્શના અનેકાંતવાદી વીત-રાગ દર્શ નેના પ્રતિક્ષેપ કરી શકે એમ છે નહિ, અને અનેકાંતવાદી વીતરાગ દર્શન તાે કાેઈ પણ દર્શનના પ્રતિક્ષેપ કરતું જ નથી, પરંતુ 'સ્યાત્' પકના ન્યાસથી એકાંતવાદનું દ્ભાષા દ્વર કરી પ્રત્યેક દષ્ટિબિન્દુના સાપેક્ષપણ સ્વીકાર કરતું હાેઈ સવ'દર્શ'નને પાેતાના અંગમાં સમાવી લે એતું પરમ ઉદાર-પરમ વિશાલ છે; આ સ્યાદ્વાદી જિનદર્શનનું –વીતરાગદરા નતું સવ દર્શ નવ્યાપકપણું તેના સ્યાદુવાદદર્શી-પણ ને લઈ ને છે. એટલે યથાયાેગ્ય નયવિભાગ પ્રમાણે તે તે દર્શન પાતપાતાના નયની અપેક્ષાએ 'કથ'ચિત'-કાઈ અપેક્ષાએ સાચા છે એમ 'સ્યાત્' પદના ન્યાસ કરીને ેતે સમાધાન–સમન્વય (Reconciliation) કરે છે. આમ જિનદરા ન સવ દરા નામાં વ્યાપક (All-pervaiding) થાય છે ને સર્વ દર્શાના જિનદર્શનના અંગબૂત અને છે: પણ અન્ય દર્શના એકાંતવાદના આપ્રહરૂપ દ્વષણથી દૃષિત હાવાથી એકદેશીય હાઈ સવ દેશીય જિનદરા નમાં વ્યાપક થઈ શકતા નથી. સાગરમાં સર્વ સરિતાએ સમાય છે, પણ સરિતામાં સાગર સમાતા નથી; તેમ જિનદર્શન-સાગરમાં સુવ દર્શ ન-સરિતાએ સમાય છે, પણ સવ દર્શ ન-સરિતામાં જિનદર્શન-સાગર સમાતા નથી. આમ સર્વ દર્શનાને

પોતાના વિશાલ પટમાં સમાવવાને જિનદર્શન સમર્થ છે, કારણ કે સર્વા સર્વાત્ર નિરાગ્રહી એવી સર્વાસમન્વયકારી પરમ ઉદાર અનેકાન્ત દૃષ્ટિને ઉપદેશતા જિન ભગવાનના ઉપદેશની રચના ત્રણે કાળમાં એવી પરમાત્તમ છે કે તેમાં સર્વામતદર્શન હળીમળીને પાતપાતાની સંભાળ કરતા રહે છે.

" उद्धाविव सर्वसिन्धवः, समुदीर्णास्त्विय सर्व दृष्टयः । न च तासु भवानुदीक्ष्यते, प्रविभक्तासु सरित्स्विवोद्धिः ॥ " श्री सिद्धसेनिद्धवाङस्ळ इत द्वात्रिंशतद्वा. ४

'' જિનવરમાં સઘળાં દરિસણ છે, દર્શન જિનવર ભજના રે, સાગરમાં સઘળી તિદની સહી, તિદની સાગર ભજના રે… ષદ્દરિસણ જિન અંગ ભણીજે, ન્યાસ ષડંગ જે સાધે રે, નિમ જિનવરના ચરણ ઉપાસક, ષદ્દ દરિસણ આરાધે રે."

—શ્રી આનંદઘનછ

卐

ચાર્વાકની વિમતિ કે સંમતિ માગતા નથી-

विमतिः सम्मतिर्वापि, चार्वाकस्य न मृग्यते । परलोकात्ममोक्षेषु, यस्य मुह्यति शेमुपी ॥११॥

નથી ચાર્વાકની જેતી, વિમતિ તેમ સંમતિ; _{આત્મા–પર}ભવે માેક્ષે, જેની સુંઝાય છે મતિ. ૧૧ અર્થ:-પરલાક આત્મા અને માક્ષ વિષયમાં જેની મતિ મુંત્રાઈ ગઈ છે એવા ચાર્વાકની વિમતિ (વિરુદ્ધ મતિ) વા સંમતિ માગવામાં આવતી નથી.

વિવેચન

'' લાેકાયતિક કુખ જિનવરની, અંશ વિચાર જાે કીજે રે; તત્ત્વવિચાર સુધારસધારા, ગુરુગમ વિણ કિમ પીજે રે ? ષડ દરિશણ,''—શ્રી આનંદઘનછ

અને ચાર્વાકની તો અમારે 'વિમિત '-વિરુદ્ધ મિતિ પણ નથી જોઈતી કે સંમતિ-અનુમતિ પણ નથી જોઈતી ! કારણ કે આત્મા, પરલાક, પુષ્યપાપ, બંધમાં સ આદિ વિષયામાં એ બાપડાની મિત જ મુંઝાઈ ગઈ છે-માહ પામી ગઈ છે, એટલે એની પાસેથી શી આશા રાખી શકાય? કારણ કે 'આ લવ મીઠા પર કાેણ દીઠા !' એમ માત્ર વત્ત માનદરી ચાર્વાક તેના નામ પ્રમાણે 'Eat Drink & be merry'-ખાવું પીવું ને ખેલવું એમ ચર્વા કરવામાં જ માને છે, તે ચાવીસે કલાક આ દેહની વેઠમાંથી ઊંચે આવતા નથી, એટલે પરલાક-આત્મા-માસ આદિ બાબતની તે બાપડાને કંઈ ગતાગમ નથી, પશુ જેવા અબૂઝ મૂઢ છે. માટે તેના મત અત્રે વિરુદ્ધ હાે કે સંમત હાે તેનું અમને કાંઈ પ્રયોજન નથી.

વીતરાગપ્રણીત ઉત્પાદવ્યયધીવ્યયુક્ત 'સત્' તે જ સત્—

तेनोत्पादव्ययस्थेमसम्भिनं गोस्सादिवत् । त्वदुपज्ञं कृतिधयः, प्रपन्ना वस्तुतस्तु सत् ॥१२॥ (तेथी) ७त्पाद व्यय ने स्थैर्य, युक्त सत् जारसादिवत्; भगवान् ! ते अधाधेक्ष, स्वीकारे कन सुद्धिमत्, १२

અર્થ:-તેથી હે લગવાન્ ! ગારસાદિની જેમ ઉત્પાદ-વ્યય-સ્થૈર્યથી સંભિન્ન-સંમિશ્ર એવું તે પ્રણીત કરેલું સત્ કૃતભુદ્ધિઓ વસ્તુતઃ માન્ય કરે છે.

વિવેચન

" ઉત્પાદ વ્યયે પલઢંતી, ઘ્રુવ શક્તિ ત્રિપદી સંતી લાલ. " —શ્રી દેવચંદ્રજી

આમ યુક્તિપૂર્વંક એકાંતખંડન અને અનેકાંતમંડન કરી છેવંઠે અત્રે શ્રીમાન્ સ્તાત્રકાર ઉપસંહાર કરે છે કે— જે 'કૃતધી'-કૃતણ દિજના હાય તે તા હે ભગવન્! તે ઉપદેશ્યા પ્રમાણે ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્યવાળું સત્સ્વરૂપ સ્વીકારે,—' उत्पादव्ययઘ્રી વ્યયુક્તં સત્ ' (તત્ત્વાર્થં સ્ત્ર્ય). અત્રે ગારસ, સુવર્ણ, ઘટ, આત્મા આદિ દેષ્ટાંત જાણવા. જેમકે—સાનાનું કહું લાંગીને કુંડલ ખનાવવામાં આવે, તા તેમાં કડારૂપ પર્યાયના વ્યય અર્થાત્ નાશ થયા, કુંડલરૂપ પર્યાયના ઉત્પાદ-જન્મ થયા, અને સુવર્ણ વસ્તુ તા બન્ને

સ્થળે ધ્રુવ–નિશ્ચલ રહી. અથવા સુવર્ણનો ઘટ ભાંગી મુક્રુટ અનાવવામાં આવે તાે ઘટનાે નાશ, મુક્રુટનાે ઉત્પાદ અને સુવર્ણ દ્રવ્યનું ધ્રીવ્ય-ધ્રવપણું જાણવું. આ અંગેના * સુભાષિતા પ્રસિદ્ધ છે.

'એક જ પુરુષ ખાલ-યુવા-વૃદ્ધ એ ત્રણે અવસ્થાના અનુભવ કરે છે, પણ પુરુષ તો તેના તે જ છે. સમુદ્રનાં માજાં પલટાય છે, પણ સમુદ્ર પલટાતા નથી; તેમ પૂવ' પર્યાયના નાશ થઈ, ઉત્તર પર્યાયના ઉત્પત્તિ થાય છે, પણ આત્મ દ્રવ્ય તા ધ્રુવ જ રહે છે. ઘડાના નાશ થઈ મુક્રુટ અનાવ્યા, પણ સાનું તા તેનું તે જ છે. આમ અનેકાંત એવી પ્રત્યેક વસ્તુનું ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રીવ્યયુક્ત એવું સત્ સ્વરૂપ છે. આવા એકાક્ષરી સત્ સ્વરૂપમાં જ આખા વિશ્વનું તત્ત્વજ્ઞાન શમાય છે. આ ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રીવ્ય છે જ ગણધરોને દ્રાદશાંગીનું રહસ્ય પમાડનારી સુપ્રસિદ્ધ

શ્રી સમ'તભદાચાર્યજીકૃત આપ્તમીમાંસા

^{* &#}x27;' कुम्भमौलिसुवर्णेषु, व्ययोत्पत्तिस्थिरात्मसु । दुःखहर्षोपयुक्तेषु, हेमत्वं निश्चलं त्रिषु ।। '' શ્રી ભાજકવિકૃત દ્રવ્યાનુધાગ તર્કખા, અ. ૯ શ્લા. ૩

[&]quot; घटमौलिसुवर्णार्थी, नाशोत्पादस्थितिष्वयभ् । शोकप्रमोदमाध्यस्थ्यं, जनो याति सहेतुकम् ॥ पयोत्रतो न दध्यत्ति, न पयोऽत्ति दिवत्रतः । अमोरसत्रतो नोभे, तस्माद् वस्तु त्रयात्मकम् ॥ "

ત્રિપક્ષ છે; અને એ જ અપૈક્ષાવિશેષે રૂપકરૂપે ઘટાવીએ તા પ્રદ્મા વિષ્ણુ ને મહેશ એ ત્રિમૂત્તિ છે.'

— પ્રજ્ઞાવબાધ માક્ષમાળા પાઠ-૨૩ (સ્વરચિત)

કા ઇતિ શ્રીહેમચન્દ્રાથાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાનુવાદ–સવિવેચનમાં– એકાંતઉત્થાપન–અનેકાંતપ્રતિષ્ઠાપનરૂપ અષ્ટમ પ્રકાશ ા



નવમ પ્રકાશ:

કલિકાલ પ્રશંસા

क्यां शीव अध्तिइब भणे ते इविडाब अबे है। !—

यत्राल्पेनापि कालेन, त्वद्भक्तेः फलमाप्यते । कलिकालः स एकोऽस्तु, कृतं कृतयुगादिभिः॥१॥ अल्यानुवादः

દાહરા—

અલ્પકાળમાં તુંજ જ્યાં, ભક્તિફ્લ મળતું જ; કલિકાલ જ તે હાે ભલે ! કૃતચુગાદિથી શું જ ? ૧

અર્થ:-જ્યાં અલ્પકાળથી પણ તહારી લક્તિનું ફળ પમાય છે, તે કલિકાલ એક લલે હા ! કૃતયુગાદિથી શું !

વિવેચન

" તુજ દરિશન પાગ્યાે તે કલિકાલ ધન્ય, સુભગ પણ મને શું કામનાે કાળ અન્ય ?" —પ્રજ્ઞાવબાેધ માક્ષમાળા પાઠ ૮૭ (ડાૅ. ભગવાનદાસ કૃત)

આગલા પ્રકાશમાં અનેકાંત શાસન અપ્રતિહત છે એમ પ્રતિષ્ઠાપિત કર્યું, તે અનેકાંત શાસનના પરમ શાસ્તા પરમ આસ વીતરાગ દેવની ભક્તિ અમને આ કલિકાલમાં પ્રાપ્ત થઇ, તેથી

મા કલિકાલ પણ ધન્ય છે, એવી ભાવનાથી 'કલિકાલ-સર્વત્ર ' શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય છએ અત્રે આ પ્રકાશમાં કિતાકાલની પ્રશંસા કરી છે; પણ પાતાના માટેનું તે કિત-કાલનું ધન્યપણું પણ વીતરાગ દેવની પ્રાપ્તિને જ આભારી છે, એટલે 'કલિકાલ સર્વ'રૂં ? અત્રે કલિકાલની સ્તુતિને ખ્હાને ખરી રીતે તેા વીતરાગ ભગવાનની જ સ્તુતિ કરી અદુભુત ભક્તિ પ્રદર્શિત કરી છે. અત્રે દેખીતી રીતે પ્રથમ દેષ્ટિએ તા કલિકાલની પ્રશંસા કરી છે, પરંતુ સ્વભાવે દુષ્ટ **બ**હુ દેોષવંત આ કલિકાલના 'ગુણુ' આ ભગવાન થ**કી** છે એટલે ગભિ'ત રીતે વ્યંગ્યપ**ણે** તેની નિન્દા ક**રી છે.** આ **વ્યાજસ્તુતિ અલ'કાર** કહેવાય છે, કાર**ણ કે** દેખીતી પ્રશાંસા નિન્દારૂપે પર્યાવસાન પામે છે. પરિશ્વમે છે. ઊંડા **ઉ**તરી વિચારતાં એક અપેક્ષાએ આ સ્પષ્ટ થશે. આટ**લી** સામાન્ય સૂચના કરી હવે આ પ્રકાશના આ પ્રથમ શ્લોકના ભાવ વિચારીએ.

જે કલિકાળમાં ત્હારી લક્તિનું ફળ અલ્પ કાળમાં જ સાંપડે છે તે કલિકાલ જ—ગમે તેવા દુષ્ટ છતાં—અમને સલે હા ! અમારે કૃતચુગ આદિ સારા કાળનું કાંઈ પ્રયાન જન નથી. કારણ કે જગતમાં સારભૂત પ્રાપ્તવ્ય તા ત્હારી સક્તિ છે, અને તે જો આ કલિકાળમાં અમને પ્રાપ્ત થઈ છે, તા અમારે કૃતચુગ આદિની અપેક્ષા નથી. અલ્પ કાળમાં ફળ મળવાનું કારણ એ છે કે—કલિકાલમાં એવા પ્રતિકૂળ સંયોગા વર્તા છે કે દહતા વિના લક્તિ પામવી દુલ છે, એટલે લક્તિનું ફળ અલ્પ કાળમાં મળે એમાં આશ્ચર્ય ન**શી** આ અંગે વત્ત'માનયુગના સંતશિરામ**ણે શ્રીમદ્દ રાજચંદ્રજી**ના ટ'કાેત્કીણું વચનામૃત છે કે—

"મહાવીર દેવે આ કાળને પંચમકાળ કહી દુષમ કહ્યો, વ્યાસે કળિયુગ કહ્યો, એમ ઘણા મહાપુરુષાએ આ કાળને કહિન કહ્યો છે, એ વાત નિઃશંક સત્ય છે. કારણુ, ભક્તિ અને સત્સંગ વિદેશ ગયાં છે, અર્થાત્ સંપ્રદાયમાં નથી રહ્યાં અને એ મળ્યાં વિના જીવના છૂટકા નથી. આ કાળમાં મળવાં દુષમ થઈ પડ્યાં છે, માટે કાળ પણ દુષમ છે. તે વાત યથાયોગ્ય જ છે.

"પરમ પ્રેમરૂપ ભક્તિ વિના જ્ઞાન શૂન્ય જ છે. જે અટકયું છે તે યાગ્યતાની કચાશને લીધે. જ્ઞાની પાસે જ્ઞાન ઇચ્છલું તે કરતાં એાધસ્વરૂપ સમજી ભક્તિ ઇચ્છલી એ પરમ ફલ છે. ઇશ્વર કૃપા કરે તેને કલિયુગમાં તે પદ્દાર્થની પ્રાપ્તિ થાય. મહા વિકટ છે." શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૧૫૩, ૩૩૭.

赐

સુષમ કરતાં દુઃષમમાં પ્રભુકૃષા ફ્લવતી—

सुषमातो दुःषमायां, कृपा फलवती तव । मेरुतो मरुभूमौ हि, श्लाच्या कल्पतरोः स्थितिः॥२।

સુષમ થકી દુષમ વિષે, સફળ કૃપા તુજ થાય, મરુમાં કલ્પતરુ સ્થિતિ, મેરુ કરતાં શ્લાઘ્ય. ર અર્થ:-સુષમા કરતાં દુષમામાં ત્હારી કૃપા ક્લવતી છે; ખરેખર! મેરુ કરતાં મરુબૂમિમાં કલ્પતરુની સ્થિતિ શ્લાધ્ય—પ્રશંસવા યાગ્ય છે.

વિવેચન

" મરુધરમેં હેા જિમ સુરતર લુંખ કે, સાગરમેં પ્રવહણ સમા; ભવ ભમતાં હેા ભવિજન આધાર કે, પ્રભુ દરિસણ સુખ અનુપમા." —શ્રી દેવચંદ્રજ

સુષમ કાળ કરતાં દુ:ષમ કાળમાં ત્હારી કૃપા અધિક ફ્લવતી છે, આ વસ્તુ અર્થાન્તરન્યાસથી સમર્થિત કરે છે— મેરુ ઉપર કલ્પવૃક્ષ હાય તેના કરતાં મરુભૂમિમાં હાય તા તે અધિક પ્રશંસાપાત્ર છે. મેરુ ઉપર તા કલ્પવૃક્ષની વિપુલતા છે, પણ મરુભૂમિમાં તા તેની વિરલતા—દુર્લ ભતા છે, એટલે ત્યાં તેની પ્રાપ્તિ થાય તે આર પ્રશંસા કરવા યાગ્ય છે. જેમ વસ્તુની દુર્લ ભતા તેમ તેનું મૂલ્ય વધારે એ અર્થ— શાસ્ત્રના સામાન્ય વ્યાવહારિક નિયમ છે, પરમાર્થમાં પણ તેમજ. આ કલિકાળને દુ:ષમ કહેવાનું પરમાર્થ કારણ પરમતત્ત્વદ્દા શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર એ અપૂર્વ રીતે, પ્રકાશ્યું છે—

" જિનાગમમાં આ કાળને ' દુષમ' એવી સંજ્ઞા કહી છે, તે પ્રત્યક્ષ દેખાય છે, કેમકે દુસમ શખ્દના અર્થ દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થવા ચાગ્ય એવા થાય છે. તે દુઃખે કરીને પ્રાપ્ત થવા ચાગ્ય તા એવા એક પરમાર્થમાર્થ મુખ્યપણે કહી શકાય અને તેવી સ્થિતિ પ્રત્યક્ષ જેવામાં આવે છે. જે કે પરમાર્થ માર્ગ નું દુર્લ ભપશું તે સર્વ કાળને વિષે છે; પશુ આવા કાળને વિષે તો વિશેષ કરીને કાળ પશુ દુર્લ ભપશુનાં કારણ રૂપ છે."—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૩૪૮ (વિશેષ માટે જુએ 'દુષમ કાળ' સઅ' ધી આ પરમ મનનીય પત્ર)

赐

श्राद्ध श्रोता ने सुधी वक्ताना सुथाय ते। शासनकथ— श्राद्धः श्रोता सुधीर्वक्ता, युज्येयातां यदीश! तत्। त्वच्छासनस्य साम्राज्यमेकच्छत्रं कलावपि ॥३॥

શ્રાદ્ધ શ્રોતા વક્તા સુધી, ઉભય ચાગ જો થાય; તુજ શાસન સામ્રાજ્ય તાે, એક્છત્ર કલિમાંય. 3

અર્થ:–શ્રાહ્ક શ્રાતા અને સુધી વક્તા હે ઈશ ! જે યુક્ત થાય, તાે કલિમાં પણ ત્હારા શાસનનું એકછત્ર સામ્રાજ્ય છે.

વિવેચન

" સદુપદેષ્ટાની અહુ જરૂર છે. સદુપદેષ્ટાની અહુ જરૂર છે." —શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૮૦૨

શ્રહાળુ શ્રોતા અને સુખુદ્ધિમાન્ વક્તા-ઉપદેષ્ટા એ એના એ સુયાગ થાય તા હે વીતરાગ! કલિકાલમાં પણ તહાર; શાસનસામ્રાજ્ય એકછત્ર વત્તે. અત્રે ધ્વનિર્પ ગલિલ સ્થન એમ જણાય છે કે-જ્યાં શ્રી કુમારપાળ

महाराज जेवा परमाह त वीतरागशासनना अनन्य सकत श्रोता है। य अने 'के दिक्का द्वसर्व म श्री है मयं द्रायार्थ १ केवा उत्तम उपहेशक है। य त्यां वीतरागशासनने। जयही। पि हिंग ते। मां केम न गांजे ? वत्त मान कांजने अपेक्षीने पण्ण की। ये हे के उपहेशक वक्तावंग सुमुद्धिमान् सुविधारशील—द्रव्य-क्षेत्र—कांव-लावज्ञ समयज्ञ है। य, अने श्रवण्ण करनार श्रोतावंग सुश्रद्धावान् है। य, अने ते अन्नेनों को सुंहर सहकार श्रोतावंग सुश्रद्धावान् है। य, अने ते अन्नेनों को सुंहर सहकार शासनसेवा अधे है। य ते। जगत्मां वीतरागक्षासने। जयही। जयही परमतत्त्वहण्टा श्रीमद्द्र राजन्य प्रत्येनी अनन्य अंतर्हां श्री परमतत्त्वहण्टा श्रीमद्द्र राजन्य द्विक सहज अंतरेहं गांत्र निक्षी परया छे हैं—

"હે જ્ઞાતપુત્ર ભગવન ! કાળની અલિહારી છે. આ ભારતના હીનપુષ્યી મનુષ્યોને તારૂં સત્ય, અખંડ અને પૂર્વાપર અવિરાધ શાસન કયાંથી પ્રાપ્ત થાય ! થવામાં આવાં વિઘ્ના ઉત્પન્ન થયાં : તારાં બાધેલાં શાસ્ત્રો કલ્પિત અર્થથી વિરાધ્યાં, કેટલાંક સમૂળગાં ખંડયાં × × શાસનદેવિ! એવી સહાયતા કંઈ આપ કે જે વડે કલ્યાષ્ટ્રના માર્ગ હું બીજાને બાધી શકું, દર્શાવી શકું, ખરા પુરુષા દર્શાવી શકે. સવેત્તિમ નિર્ગ થ પ્રવચનના બાધ લણી વાળી આ આત્મવિરાધક પાંચાથી પાછાં ખેંચવામાં સહાયતા આપ!! તારા ધમ છે કે સમાધિ અને બાધિમાં સહાયતા આપવી."

—શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૬૯૩ 45 'વામગતિ' કલિમાં ખલા પ્રત્યે કાેપ વૃથા---

युगान्तरेऽपि चेन्नाथ! भवन्त्युच्छुङ्खलाः खलाः। वृथेव तर्हि कुप्यामः, कलये वामकेलये॥४॥ युगान्तरे पण् नाथ! को, ७२ॐ भक्ष भक्ष क्षाः

અર્થ:–હે નાથ! યુગાન્તરમાં પણ જો ખલાે ઉચ્છૃં ખલ હાેય છે, તાે વામકેલિ(વક્ર ક્રીડાવંત) કલિ પ્રત્યે વૃથા જ કાેપીએ છીએ.

તાે કલિ વામગતિ પ્રતિ, વૃથા જ કર્રાંએ કાેપ. ૪

વિવેચન

" અત્યંત દુસમકાળ છે તેને લીધે અને હતપુષ્ય લાૈકાએ ભરતક્ષેત્ર ઘર્યું છે તેને લીધે પરમ સત્સંગ, સત્સંગ ક્રે સરળપરિણામી જીવાના સમાગમ પણ દુલ્લભ છે, એમ જાણી જેમ અલ્પકાળમાં સાવધાન થવાય તેમ કરવું ઘટે છે." —શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૪૩૬

હે વીતરાગ! કૃતયુગ વગેરે બીજા સારા યુગમાં પણ જે 'ખેલા'-દુજ'ના 'ઉચ્છ્'ખલ'-અનિયંત્રિત-બેલગામ હાય છે, તા પછી આ કલિકાલ કે જે 'વામકેલિ' છે-જેની 'કેલિ'-કીડા-લીલા 'વામ'-આડી-વક્કમાગી' છે, તેના પ્રત્યે અમે કાય કરીએ તે વૃથા જ છે-ફાગટ જ છે. અર્થાત્ ખેલા કવચિત્ તહારા શાસનથી 'વામ'-આડા ચાલે અથવા તહારા

શાસનને નિન્દે એવી વામ ચેષ્ટા કરે તા આ શું? એમ સહેજે અમને ત્હારી શાસનદાઝથી પુષ્યપ્રકાપ થઈ આવે, પ્રણુ તે અમારે કાય નિષ્ફળ જ–નિરથ કજ છે. કારણ કે 'जातिस्वभावं न मुख्रति'-એ ન્યાયે જાતિસ્વભાવને નહિ છાેડતા ખલાે⊢દુજ'ના તાે પાતાની પ્રકૃતિ પ્રમાણે પાતાનાે ભાવ ભજવવાના જ છે, તે કાેઈના રાેકચા રાેકાચ એમ નથી એવા 'ઉચ્છું ખલ' છે; અને એવા ખલજનાનું તા આ કળિકાળમાં પ્રાયલ્ય સવિશેષ હાય એમાં નવાઈ નથી, કારણ કે એ તેા કલિકાળના સ્વભાવ જ છે. **પદ્મન**'દિ આચાર્ય જએ પદ્મન દિપ ચિવિ શતિકામાં એક મામિક શ્લાકમાં કહ્યું છે તેમ-'કલિમાં આ ભવનમાં કેમે કરીને કાઈ એક સાધ હાય છે, અને તે અકરુણ ક્ષુદ્રોથી આઘાત સતાે ચિરકાળ ક્રેમ જુવે ? અતિબ્રીષ્મમાં સૂકાઈ રહેલા સરમાં ચંચલતાથી વિચરતી ચંચલ માછલી અગલાએાની આગળમાં જઈ જઇ ને ક્રેટલુંક જાય?' અર્થાત્ જેમ શ્રીષ્મકાળમાં તળાવ સૂકાઈ જતાં માછલીઓ એની મેળે ઓછી થઈ ગઈ હાય છે ને રહીસહી હાય તે પણ ખગલાની ચાંચમાંથી છટકી શકે નહિં, ભગલા તેને પી'ખી ખાય, તેમ આ કલિકાળરૂપ શ્રીષ્મમાં સાચા આત્માથી -પરમાર્થ રંગી સત્પુરુષાના આવિર્ભાવ વિરક્ષ

^{* &}quot;कलावेकः साधुर्भवित कथमप्यत्र भवने, सचाद्रातः क्षुद्रेः कथमकरुणै जीविति चिरम् । अतिग्रीष्मे शुष्यत्सरिस विचरच्चञ्चुरतया, बकोटानामग्रे तरलशकरी गच्छिति कियत् ? ॥ " — प्रमनंद्वि पं थिव शितिश

છે, ને તેવા વિરલ સત્પુરુષોને પણ ખલજનાર્ય બગલાઓની છિદ્રાન્વેષણરૂપ ચાંચમાંથી છટકતું મુશ્કેલ થઈ પઢે છે. દાંભિક દુજેનાર્ય બક-ભક્તો તેને પીંખી નાંખવા સદા તત્પર રહે છે. આમ આ કલિકાળમાં ખલાના સુકાળ હાય છે! એક સંસ્કૃત સુભાષિતમાં કહ્યું છે તેમ-' सीदंति संताः विलसंत्यसंताः'- સંતો સીદાય છે ને અસંતો વિલસે છે! આવા આ વિષમ દુઃષમ કલિકાલ અંગે તીવ્ર એદ વ્યક્ત કરતાં શ્રીમદ્

"ઘણાં પ્રત્યક્ષ વત્ત માના પરથી એમ પ્રગટ જણાય છે કે આ કાળ તે વિષમ કે દુષમ અથવા કલિયુગ છે. કાળચક્રના પરાવર્તા નમાં અનંતવાર દસમ કાળ પૂર્વે આવી ગયા છે, તથાપિ આવા દુષમ કાળ કાઈક જ વખત આવે છે. સ્વેતાંબર સંપ્રદાયમાં એવી પરંપરાગત વાત ચાલી આવે છે, કે અસંયતીપૂજા નામે અશ્ચર્ય વાળા હું ડ—ધીટ એવા આ પંચમકાળ અનંતકાળે આશ્ચર્ય સ્વરૂપે તીથે કરાદિકે ગણ્યા છે, એ વાત અમને ખહુ કરી અનુભવમાં આવે છે, સાક્ષાત્ એમ જાણે કાસે છે." શ્રીમદ્દ રાજચંદ, પત્રાંક ૪૧ દ.

卐

'કલ્યાણુ ' સા**ધ**વા કલિ જ કષપાષાણ—

कल्याणसिद्धचै साधीयान्, कलिरेव कषोपलः। विनामिं गन्धमहिमा, काकतुण्डस्य नैधते ॥५॥ કલિ જ કષપાષાણું છે, પ્રસાધવા કલ્યાણુ, અગ્નિ વિણુ ના અગરુના, વધે ગંધ મહિમાન, પ્

અર્થ:–કલ્યાણસિદ્ધિને અર્થે કલિજ કષાપલ (કસાેટી પાષાણ) અત્યંત સાધક છે; અગ્નિ વિના અગુરુનાે મહિમા વધે નહિં.

વિવેચન

" કરાળ કાળ હોવાથી જીવન જયાં વૃત્તિની સ્થિતિ કરવી જોઈએ, ત્યાં તે કરી શકતા નથી. સત્ ધર્મના ઘણું કરીને લાપજ રહે છે. તે માટે આ કાળને કળિયુગ કહેવામાં આવ્યા છે."

— **શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર,** પત્રાંક ૨૧૧

આ કલિમાં જ સંતની કસોટી થાય છે એ વસ્તુ શ્લેષથી અને અર્થાન્તરન્યાસથી સમર્થિત કરે છે— 'કલ્યાણુ 'સિદ્ધિને અર્થ એટલે 'કલ્યાણુ '-શુદ્ધ સુવર્ણ અથવા કલ્યાણુ-આત્મશ્રેય તેની સિદ્ધિને અર્થ કલિ જ 'કષોપલ '-કસોટીના પત્થર છે. સત્પુરુષરૂપ-સાચા સંતરૂપ સુવર્ણ ની કસોટી આ કલિકાલ જ છે, 'સત્પણાથી '-સાચી સાધુતાથી ચ્યુત ન થતાં જે કલિકાલની કસોટીમાંથી ઉત્તીર્ણ થાય તે જ સત્પુરુષ-સાચા સંત. આ સત્પુરુષના મહિમા કલિકાલની કસોટીથી એાર અળકી ઊઠે છે. અત્રે દર્ષ્ટાંત: અપ્રિ વિના અગરુના ગંધમહિમા વિસ્તરતા નથી. તેમ કલિકાલના અપ્રિથી સંતાના શીલ-સૌરભના ગંધ-

મહિમા જગત્માં એક મહેકી ઊઠે છે, કારણ કે આવા કરાળ કાળમાં પણ તેઓ પરમ દુર્લંભ એવા પરમાર્થં–કલ્યા-ભૂને સાધવા સમર્થ અને છે. આ કાળમાં આ પરમાર્થ– કલ્યાણની પરમ દુર્લભતા અંગે પરમ ભાવિતાત્મા શ્રીમદ્ર રાજચંદ્રજી પ્રકાશે છે કે––

"શાસ્ત્રોને વિષે આ કાળને અનુક્રમે ક્ષી શુપણાં યાંગ્ય કદ્યો છે; અને તે પ્રકારે અનુક્રમે થયા કરે છે. એ ક્ષી શુપણું મુખ્ય કરીને પરમાર્થ સંભં ધીનું કહ્યું છે. જે કાળમાં અત્યંત દુલ્લભપણે પરમાર્થની પ્રાપ્તિ થાય તે કાળ દુસમ કહેવા યાંગ્ય છે, એ કે સર્વ કાળને વિષે પરમાર્થ પ્રાપ્તિ જેનાથી થાય છે એવા પુરુષોનો જેગ દુલ્લભજ છે, તથાપિ આવા કાળને વિષે તો અત્યંત દુલ્લભ હાય છે. જવાની પરમાર્થ વૃત્તિ ક્ષી શુ પરિણામને પામતી જતી હાવાથી તે પ્રત્યે જ્ઞાની પુરુષોના ઉપદેશનું અળ એ છું થાય છે, અને તેથી પર પરાએ તે ઉપદેશ પણ ક્ષી શુપણાને પામે છે. એટલે પરમાર્થ માર્ગ અનુક્રમે વ્યવછેદ થવા જોગ કાળ આવે છે."

--<mark>શ્રીમદ્ગ રાજચંદ્ર,</mark> પત્રાંક ૩૨૪

卐

કલિકાલમાં વીતરાગચરણરજની દુર્લ ભતા—

निशि दीपोऽम्बुधौ दीपं, मरौ शाखी हिमे शिखी। कलौ दुरापः प्राप्तोऽयं, त्वत्पादाब्जरजः कणः॥६॥

ત્રોઠક—

દીંપ રાત્રિ વિષે દ્વીંપ અબ્ધિ વિષે,

મરુમાં તરુ, અગ્નિય હિંમ વિષે; કલિમાં મળોં દુર્હાભ તેમ ઘણી, રજની કેણું તુંજ પદાજ્જ તણી. ૬

અર્થ:-નિશામાં-રાત્રીમાં દીપ, જલધિમાં દ્વીપ, મરુમાં શાખી-વૃક્ષ, હિમમાં શિખી-અગ્નિ, (તેમ) કલિમાં કુરાપ એવા આ તહારા પાદાય્જ રજકણ પ્રાપ્ત થયા.

વિવેચન

" દીવા હા પ્રભુ! દીવા નિશા વન ગહ, સાખી હા પ્રભુ! સાખી થલે જલ નૌકા મલીછ." —શ્રી યશાવિજયછ

આવા આ દુ:ષમ 'વસમા ' કલિકાળમાં હે વીતરાગ! તહારા ચરણુકમળની રજકણ અમને મળી એ અમારા અહાભાગ્ય છે! કારણુ કે જેમ રાત્રીમાં દીપક, સાગરમાં દ્વીપ, મરુબૂમિમાં શાખી-વૃક્ષ, હિમમાં શિખી-અગ્નિ મળવા દુલ ભ છે, તેમ આ કલિકાળમાં ત્હારા ચરણુકમળની રજની કણુ મળવી પરમ દુલ લ છે. અત્રે કવિએ ગર્ભિ તપણુ મામિ કરીતે કલિકાલની નિન્દા કરી છે કે-કલિકાલ રાત્રી જેવા અંધકારમય-તમસ્મય છે; સાગર જેવા ખારા અને દુરંત છે; મરુદેશ જેવા ઉજ્જડ શુષ્ક છે; હિમ જેવા

જડતાકારક છે-થીજાવી દે એવા છે, કિંકત્ત વ્યતાવિમૂઢ કરી દે એવા છે; અને સાથે સાથે વીતરાગદેવની ગભિત સ્તુતિ કરી છે કે-આવી અધકારમય કલિકાલ-રાત્રીમાં તું પ્રકાશ રેલાવનાર દીપ છે, ખારા કલિકાલ-લવણસમુદ્રમાં તું પરમ વિશ્રામસ્થાનરૂપ અમૃતદ્વીપ છે, ઉજ્જેડ કલિકાલ-મરુબૂમિમાં તું કલ્પવૃક્ષ છે, 'વક જડ' ખનાવી દે એવા કલિકાલ-હિમમાં તું ભવશીત ઉડાડનારા પાવક અગ્નિ છે. આવા વીતરાગ ભગવાનની ભક્તિ આ કલિકાળમાં પ્રાપ્ત થવી અત્યંત દુર્લભ છે. આ કાળમાં જીવને તરવાનું મુખ્ય સાધન ભક્તિ છે. આ ભક્તિમાગંની પ્રધાનતા અંગે શ્રીમદ્દ રાજચંદ્રજીના પરમ મનનીય વચન છે કે—

"ते लिंडितने विषे निष्डाम कोवी अल्प पण्ड लिंडित जो अवने उत्पन्न थर्ड होय छे तो ते घण्डा होषथी निवृत्त करवाने ये। ज्य कोवी होय छे. अल्प कोवुं ज्ञान, अथवा ज्ञानप्रधान हशा ते असुगम कोवा मार्ग प्रत्ये, स्वछं हाहि होष प्रत्ये, अथवा पहार्थ सं अंधी स्नांति प्रत्ये प्राप्त करें छे, घण्डुं करीने कोम हे।य छे; तेमां पण्डु आ काणने विषे तो घण्डा काणसुधी अवन पर्यंत पण्डु लिंडितप्रधान हशा आराधवा ये। ज्य छे; कोवा निश्चय ज्ञानीको को केथे कण्डाय छे. (अमने कोम का छे, अने कोम क छे.)"

—શ્રીમદ્ રાજચાંદ્ર, પત્રાંક ૩૨૦

જ્યાં વીતરાગકર્શન પામ્યા, તે કળિકાળને નમસ્કાર ૨૦૯

જ્યાં વીતરાગદર્શન પ્રાપ્ત થયું તે કલિકાળને **'કલિકાળ સર્વજ્ઞ**ં'ના નમસ્કાર–

युगान्तरेषु भ्रान्तोऽस्मि, त्वदुर्शनविनाऽकृतः । नमोऽस्तु कलये यत्र, त्वदुदर्शनमजायत ॥७॥

પ્રભુ! અન્ય ચુગે પણ હું ભટકચો, તુજ દર્શન વિંણ કૃતી ન થયેા;

કલિકાલ પ્રતિ નમના અમ હાે! તુજ દર્શન જે મહિં પ્રાપ્ત અહેા! અર્થ:-યુગાન્ત્તરામાં ત્હારા દર્શન વિના અકૃતાર્થ એવા હું લમ્યા છે; તે કલિને નમસ્કાર હાે કે જ્યાં તહારૂં દર્શન ઉપજયું છે.

વિવેચન

" કલિયુગે હાે પ્રભુ! કલિયુગે દુલ્લહાે તુજ, દરિશણ હા પ્રભુ ! દરિશણ લહું આશા ફલીછ."

—શ્રી યશાવિજયજ

હે નાથ! ' યુગાન્તરામાં '–કૃતયુગ આદિ અન્ય સુગામાં હું ભટકચાે, પણ ત્હારા દર્શાન વિના હું 'અકૃતાર્થ' ' રહ્યો, કૃતાર્થ ન્હાેતા થયા; આ કલિકાલને અમારા નમસ્કાર હા !–કે જે કલિકાળમાં પરમ ધન્ય એવું ત્હારૂં દર્શન સાંપડ્યું ! શ્રી હેમચં દ્રાચાર્ય છની જેમ શ્રીયશાવિજયછ પણ આ કલિયુગમાં પરમદુલ લ વીતરાગદશ નની પ્રાપ્તિથી પરમ હર્ષોલ્લાસથી પાતાની જીવનધન્યતા ગાઈ ગયા છે 88

કે-હે પ્રભુ! ત્હારૂં દુલ લ દર્શન મને આ કલિયુગમાં પ્રાપ્ત થયું ને મ્હારી આશા ફળી; હે પ્રભુ! જો હું ત્હારી સાથે મળ્યા તા મ્હારા જન્મ કૃતાર્થ માનું છું, મ્હારા હાથમાં ચિંતામણિ મળ્યા ને મ્હારા આંગણે કલ્પત્તરું કૃળ્યા જાણું છું.

"જાહું હા પ્રભુ! જાહું જન્મ કયથ્થ, જો હું હા પ્રભુ! જો હું તુમ સાથે મિલ્યાેછ; સુરમહ્યુ હા પ્રભુ! સુરમહ્યુ પામ્યાે હથ્થ, આંગણ હા પ્રભુ! આંગણ સુરતરુ ફળ્યાે છે."

શ્રી યશાવિજયછ

આવા આ દુઃષમ કલિકાલમાં વીતરાગના પરમાર્થ-દર્શનની પ્રાપ્તિની પરમ દુલ ભતા અંગે શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી પ્રકાશે છે કે—

"આ કાળ સ્વભાવે કરી તીર્થ કરાદિકે દુસમ કહ્યો છે, તેમ વિશેષ કરી પ્રયોગે અનાર્ય પણા યાગ્ય થયેલાં એવાં આવાં ક્ષેત્રેક વિષે તે કાળ અળવાનપણે વર્ત્ત છે. લોકોની આત્મપ્રત્યથયાગ્ય છુદ્ધિ અત્યંત હણાઈ જવા યાગ્ય થઈ છે, એવા સર્વ પ્રકારના દુસમ યાગને વિષે વ્યવહાર કરતાં પરમાર્થ નું વિસરનું અત્યંત સુલભ છે, અને પરમાર્થ નું અવિસરનું અત્યંત સુલભ છે. આનંદઘનજીએ ચૌદમા જિનના સ્તવનને વિષે કહ્યું છે, તેમાં આવા ક્ષેત્રનું દુસમમાશું એટલી વિશેષતા છે." શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર પત્રાંક ૩૭૦.

નિદેશિ વીતરાગથકી જ સદાષ કલિની શાલા—

बहुदोषो दोषहीनात्त्वत्तः कलिस्शोभत । विषयुक्तो विषहरात्फणीन्द्रो इव रत्नतः ॥८॥

ભગવાન ! તું દેષ્યવિહીન થકી, કલિ શાભીં રહ્યો બહુદાર્યો નકી; વિષધારક જેમ ફ્રાણીન્દ્ર ખરે! વિષહારક રત્નથી શાભ ધરે. ૮

અર્થ:–કેાષઢીન એવા ત્હારા થકી ખહુદેાષવાળા કલિ શાભ્યાે છે,–જેમ વિષહેર રતન થકી વિષયુક્ત કણીન્દ્ર (કૃષ્ણિધર નાગ) શાેેે છે તેમ.

વિવેચન

" કળિયુગમાં અપાર કષ્ટે કરીને સત્પુરુષનું એાળ-ખાણ પડે છે. છતાં વળી કંચન અને કાંતાના માહ તેમાં પરમ પ્રેમ આવવા ન દે તેમ છે. xx અને આ કળિયુગ તેમાં જે નથી મુંઝાતા તેને નમસ્કાર. "

— **શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર,** પત્રાંક ૨૩૨

હે વીતરાગ ! ઉપર કહ્યું તેમ ખહુદેાષવાળા છતાં આ કલિકાલ તું નિર્દોષમૂત્તિ થકી શાલી રહ્યો છે! તે માટે મતિવસ્તૂપમા આ છે—જેમ વિષધર કર્ણિપતિ વિષહર મણિયકી શાલે છે તેમ. અર્થાત આ કલિકાલ તો ઝેરીલા મહાનાગ (Deadly Cobra) છે, અને તેમાં તું માહરુષ વિષને હરનારા રતન જેવા છે. ઉપર જે કાંઇ સારબાહી સ્વઉપકાર દિષ્ટથી કહ્યું તે અધા ગુણ તો હે વીતરાગ! તને આભારી છે, એને લઇને જ આ કલિકાલની શોભા છે; બાકી આ દુષ્ટ કલિકાલ પાતે તા મહા કૃષ્ણિધર જેવા છે, સજ્જનાએ તેનાથી—ઝેરીલા મહા નાગથી સદાકાલ ચેતતા રહેવાનું છે; 'શું કરીએ ! કળજીગ છે' એવી નિરાશતા ન સેવતાં ઉલડી અમણી જાબ્રતિ—અમણા પુરુષાર્થ રાખવાના છે, અને આ કલિકાલ—'વિષધર'ના વિષને હરનારા તુંવીત-રાગ દેવરૂપ 'વિષહર' રતની નિરંતર એકનિષ્ઠાથી સેવા કરવા યાગ્ય છે. તાતપર્થ કે તહારા જેવા 'ધીં ગ ઘણી' વીતરાગની ભક્તિ જેને પ્રાપ્ત થઈ છે તેણે કલિકાલના લેશ પણ ભય રાખવાના નથી.

" દુઃખ દેાહગ દ્વરે ટળ્યા રે, સુખ સંપત શું ભેટ; ધીંગ ધણી માથે કિયા રે, કુણ ગંજે નર ખેટ ?...."

વિમલજિન ! —શ્રી આનંદઘનજી.

આમ આ કલિકાલનું આટલું દુઃષમપણું અત્ર કહ્યું તે કાંઈ હીનપુરુષાથી થવા અર્થે નહિં, પણ વીતરાગ જેવા 'ધીંગ ઘણી' નું સમર્થ અવલંખન લઈ પરમ આત્મ—પુરુષાર્થની જાયતિને અર્થે છે. કારણ કે જ્ઞાની પુરુષના ઉપદેશ કદી પણ પુરુષાર્થ હીનતા પ્રેરે જ નહિં, પુરુષાર્થની જાયતિ જ પ્રેરે. શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીનું પરમ પુરુષાર્થ—પ્રેરક ઉદ્ધાધન કરતું ટંકાત્કીર્ણ વચનામૃત છે કે—

"આ દુસમપણું લખ્યું છે તે જીવને પુરુષાર્થ રહિત કરવા અર્થે લખ્યું નથી, પણ પુરુષાર્થ જામતિ અર્થે લખ્યું છે. અનુકૂળ સંયોગમાં તો જીવને કંઈક એાછી જામતિ હાય તોપણ વખતે હાનિ ન થાય, પણ જયાં આવા પ્રતિકૂળ યોગ વત્ત તા હાય, ત્યાં અવશ્ય મુમુક્ષુ જીવે વધારે જામત રહેવું જોઈએ, કે જેથી તથારૂપ પરાભવ નથાય; અને તેવા કાઈ પ્રવાહમાં ન તણાઈ જવાય. વર્ત માન કાળ દુસમ કહ્યો છે છતાં તેને વિષે અનંત ભવને છેદી માત્ર એક ભવ બાકી રાખે એવું એકાવતારીપણું પ્રાપ્ત થાય એવું પણ છે."

—श्रीमह राज्यांद्र, पत्रांक उ४०

"જો ઇચ્છા પરમાર્થ તાે, કરાે સત્ય પુરુષાર્થ'; ભવસ્થિતિ આદિ નામ લઈ, છેદાે નહિં આત્માર્થ'."

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર પ્રણીત શ્રીઆત્મસિદ્ધિ.

ા ઇતિ ' કલિકાલસર્વજ્ઞ ' શ્રીહેમચન્દ્રાચાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં—સકાવ્યાનુવાદ–સવિવેચનમાં— કલિકાલપ્રશંસારૂપ નવમ પ્રકાશ ા



दशम भेडाशः

सर्व अइस्रुतिनिधि * वीतरागना विरेधिसासी गुण् म्हारा अत्ये असाह कर !-अवी बीतराग अत्ये आर्थना— मत्प्रसत्तेस्त्वत्प्रसाद स्त्वत्प्रसादादियं पुनः । इत्यन्योन्याश्रयं मिन्धि, प्रसीद भगवन् मिय।।१॥ काव्यानवाह— संस्तित

મુજ પ્રસન્નતાથી પ્રસન્ન તું, તુજ પ્રસન્નતાથી પ્રસન્ન હું; ઉભય આશ્રિ આ નાથ! ભેદજો! તુજ પ્રસન્નતા મુંજ પરે હજો! ૧ અર્થ:—મ્હારી પ્રસન્નતા થકી ત્હારા પ્રસાદ અને ત્હારા પ્રસાદ થકી (પ્રસન્નતા થકી) આ મ્હારી પ્રસન્નતા એવા અન્યાન્યાશ્રય ભેદી નાંખ! હે લગવન્! મ્હારા પર પ્રસાદ કર!

વિવેચન

" ચિત્ત પ્રસન્ને રે પૂજન ફલ કહ્યું રે, પૂજા અખાંહિત એહ. "—શ્રી આનંદઘનછ અત્રે ભાવ એમ છે કે—હું પ્રસન્ન થાઉં તો તું પ્રસન્ન થાય ને તું પ્રસન્ન થાય તાે હું પ્રસન્ન થાઉં,

એમ જયાં એક બીજાના આશ્રય વર્ત્ત છે એવા અન્યાન્યાશ્રય સંબંધ હાેય, તાે ત્યાં એકબીજા પર અવલં બિત અન્યાે-ન્યાશ્રય દેાષ આવે છે. હું ખુશ થઈ ભક્તિથી ત્હારા ગુણ ગાઉં એટલે પાતાના રાગી ભક્ત જાણી તું મ્હારા પર ખુશ થાય, અને તું પણ મ્હારા પર ખુશ થાય એટલે હું ખુશ થઈ ત્હારા ગુણ ગાઉં, એમ જો એકબીજાના આશ્રયે ખને. મ્હારી પ્રસન્નતા ત્હારી પ્રસન્નતાને આ**ધીન** ને त्हारी प्रसन्नता म्हारी प्रसन्नताने आधीन है।य, ते ते। परस्परं प्रशंसंति એना केवा घाट थया अने तेमां વિરાધાભાસ પણ આવે. પણ જલમાં મલ હેઠે બેસી જાય એમ જો મહારી 'પ્રસન્નતા' એટલે ચિત્તપ્રસન્નતા-ચિત્તપ્રસાદ-ચિત્તનિમ લતા હાય, તા તહારી 'પ્રસન્નતા'-પ્રસાદ–અનુપ્રહ હાેય; અને ત્હારી 'પ્રસન્નતા '–પ્રસાદ– અનુગઢ હાેય તાે મારી 'પ્રસન્નતા'–ચિત્તપ્રસન્નતા– ચિત્તપસાદ – ચિત્તનિમ લતા હાય, એમ બીજો અર્થ કરવામાં આવે તા વિરાધ આવતા નથી અને અન્યાન્યાશ્રય 🕏ાષ પણ આવતાે નથી, કારણ કે બન્ને પ્રકારની પ્રસન્નતાની જાતિ જૂદી છે. અને જ્યારે બીજા પ્રકારની ચિત્ત-નિર્મ લતારૂપ પ્રસન્નતા-ચિત્તપ્રસન્નતા થાય છે. ત્યારે જીવની તથારૂપ યાગ્યતાથી સહજ સ્વભાવે ભગવાનની પણ પ્રસન્નતા–કૃપાપ્રસાદ–અનુત્રહ થાય છે એમ આરાપ કરાય છે તેમાં કાઈ વિરાધ નથી. એમ મ્હારી યાગ્યતારૂપ શ્ચિત્તપ્રસન્નતા વિના ત્હારી પ્રસન્નતા (પ્રસાદ) સંભવતી

નથી, એટલે હું તો એટલું જ પ્રાર્થું છું કે હે ભગવન્! તહારા 'પ્રસાદ'–કૃપાપ્રસાદ–અનુગ્રહ મ્હારા પર હાે!

આ દશમા પ્રકાશમાં ભગવાન્ સવ[°] અદ્ભુતોના નિધિ–નિધાન છે એમ નિરૂપણ કરતાં ભગવાનની કેટલીક ચિત્તચમત્કારી આશ્ચર્યભૂત અદ્ભુત વાતાના નિદે[°]શ કર્યો છે; અને તેમાં કેટલાક વિરાધાલાસા દર્શાવી વિરાધાલાસ અલંકાર પણ પ્રયોજયા છે.

"તુજ કરુણા સહુ ઉપરે રે, સરખી છે મહારાજ; પણ અવિરાધક જીવને રે, કારણ સક્લા થાય....ચંદ્રાનન." શ્રી દેવસાંડજ

卐

રૂપ દેખવા ઇંદ્ર અશક્ત, ગુણ વદવા શેષ અશક્ત—

निरीक्षितं रूपलक्ष्मीं, सहस्राक्षोऽपि न क्षमः । स्वामिन् ! सहस्रजिह्वोऽपि, शक्तो वक्तं न ते गुणान् ॥२॥

તુજ સુરૂપ લક્ષ્મી નિહાળવા, પ્રભુ ! સહસ્રઅક્ષી ય શક્ત ના; તુજ ગુણા ઘણા નાથ ! વર્ણુ'વા, વળાં સહસ્રજીહ્વી ય શક્ત ના. ૨ અર્થ :–હે સ્વામી ! ત્હારી રૂપલક્ષ્મી નિરખવાને હુંજાર આંખવાળા ઇંદ્ર પણ સમર્થ નથી થતા; ત્હારા ગુણા વર્ણવવાને ઢુજાર જીલવાળા રોષનાગ પણ સમર્થ નથી થતા.

વિવેચન

'' રૂપ અનુત્તર દેવથી, અનંત ગુણ અભિરામ '' —શ્રી દેવચંદ્રજ

જેને સહજાતમસ્વરૂપ સંપત્તિનું સ્વામીપણું પ્રાપ્ત થયું છે એવા હે 'સ્વામી!' તહારી 'રૂપલક્ષ્મી'-સ્વરૂપ-સંપત્તિ-સ્વરૂપશાભા એવી અસાધારણ અતિશયવંત છે કે તે એક આંખથી જોઈ શકાવાની વાત તો દ્વર રહા! પણ જેને 'સહસાક્ષ'-સહસ્ત-હજાર આંખ છે એવા સહસાક્ષ ઇંદ્ર પણ તહારી અનુપમ રૂપલક્ષ્મી-સ્વરૂપશાભા નિરખવા સમર્થ થતા નથી! અને ગણ્યા ગણાય નહિ ને વીણ્યા વીણાય નહિં એવા તહારા શુણો એટલા ખધા અસાધારણ અતિશયવંત છે કે તે એક જીભથી વર્ણવી શકાવાની વાત તો દ્વર રહા! પણ જેને 'સહસ્તિજહ્વા-'સહસ્ત-હજાર જીભ છે એવા સહસ્તજહ્વી શેષનાગ પણ તે વર્ણવવાને સમર્થ થતા નથી! આમ ભગવાનની અદ્ભુત સ્વરૂપસંપત્તિ અને અદ્ભુત ગુણસંપત્તિ દર્શાવી ઉદાત્ત અલંકારથી અંત્રે સ્વરૂપાતિશય અને ગુણાતિશય દર્શાવ્યો છે.

અનુત્તરવાસીના સંશય હરનારા અદ્ભુત જ્ઞાનગુણ—

संशयान् नाथ हरसेऽनुत्तरस्वर्गिणामपि । अतः परोऽपि किं कोऽपि, गुणः स्तुत्योऽस्ति वस्तुतः ॥३॥ સુર અનુત્તરે વાસિના ય રે! લુવનનાથ! તું સંશયા હરે; ગુણુ શું કાે બીંજો એહથી પરા, સ્તવન યાગ્ય છે વસ્તુત: ખરાે! ૩ અર્થ:–હે નાથ! તું અનુત્તરસ્વર્ગવાસી દેવાના પણ સંશયા હરે છે! તાે પછી આનાથી પર–વધારે માટા પણ કાેઈ પણ ગુણ શું વસ્તુત: સ્તુત્ય–સ્તવવા યાગ્ય છે ખરાે!

વિવેચન

'' જ્ઞેય સકલ જાણુંગ તુમે, કેવલજ્ઞાન દિણુંદ.'' —શ્રી દેવચંક્રજી

અनुत्तर स्वर्ण सर्व स्वर्ण देशिक्षमां ઉं यांमां ઉं युं स्वर्ण स्थान छे, ओटक्षा माटे क ते 'अनुत्तर'-केनाथी उत्तर-पछी क्रेष्ठि के हिं ओवुं ब्रह्मेवाय छे. आवा असं ज्याता वेशिक हर रहेद्या अनुत्तर विभान देवदेशिक्षमां वसनारा देवे। के क्रेष्ठि सं शये। करे छे, ते ते सं शये। ने हे वीतराण देव! तेओना मनेश्यत लावे। ने क्रेवक्षण्णन अवेश काण्यो तुं अत्र मनुष्य देशिमां जिराकतो सतो मनथी क उत्तर आपी हर करे छे! आवा तहारा परम आश्चर्यकारी अद्भुत ज्ञान-गुण्यी पर ओवे। जीको क्रेष्ठि पण्ण गुण्य शुं वस्तुतः- अरेणर परमार्थासत् वस्तुपण्णे स्तुत्य-स्तुति करवा येश्य छे भरे। भरेणर! आ तहारी क्रेवक्षणनातिश्य ओ क 'अद्भुताद्भुत' छे!

વીતરાગની આનંદસુખસક્તિ અને વિરક્તિ સમકાળે !—

इदं विरुद्धं श्रद्धत्तां, कथमश्रद्दधानकः ?। आनन्दसुखसक्तिश्च, विरक्तिश्च समं त्विय ॥४॥

પુરુષ જે અશ્રહા ધરાવતાે, કયમ વિરુદ્ધ આ તેહ શ્રદ્ધતાે ? તુજ પ્રસક્તિ આનંદ સૌખ્યમાં, ત્યમ વિરક્તિ તાે એક કાળમાં. ૪

અર્થ :-અશ્રદ્ધા ધરાવતા પુરુષ આ વિરુદ્ધ વાત કેમ સદ્દદ્ધે-શ્રદ્ધ કે હારામાં આનન્દ્રસુખસક્તિ અને વિરક્તિ સમકાળે-એક કાળે જ છે!

વિવેચન

જગગુરુ જીવન્યુક્ત અસ્નેહી, દેહ છતાંયે જેહ વિદેહી. —પ્રજ્ઞાવબાધ માક્ષમાળા (સ્વરચિત)

અત્રે વિરોધાભાસ અલંકારથી કવિ કથે છે કે— અશ્રદ્ધા ધરાવતા પુરુષ આ 'વિરુદ્ધ '–એક બીજાથી વિપરીત વાત કેમ શ્રધ્ધે ? કે તને એકીસાથે સમકાળે જ આનંદસુખસક્તિ અને વિરક્તિ છે! એકી સાથે આસક્તિ અને વિરક્તિ એ છે કેમ ઘટે ? એ વિરાધ છે. તેના પરિહાર:—આનંદસુખમાં–આત્મિક આનંદસુખમાં ત્હારી 'સક્તિ '–રનેહ અથવા કદી ઉખડે નહિં એવું સદા ચાંટ્યા રહેવાપણું છે, નિરાકુલતારૂપ શાશ્વત ચિદ્દઆનંદસુખમાં

ત્હારૂં નિત્યનિમગ્નપણું છે; અને આકુલતારૂપ પૌદ્ગલિક ભાવાથી ત્હારી 'વિરક્તિ'—વિરક્તપણું-વિરાગતા-વૈરાગ્ય છે, અથવા વિરામ પામવાપણું છે.

卐

सर्व सत्त्वा अत्ये ७५क्षा ने ७५क्षारिता क्षेम घटे ?— नाथेयं घट्यमानापि, दुर्घटा घटतां कथम् ?। उपेक्षा सर्वसत्त्वेषु, परमा चोपकारिता ॥५॥

મેલુ ! ઘટાવવા આવતી છતાં, કયમ ઘટે જ આ વાત દુર્ઘદા ? સકલ સત્ત્વ પ્રત્યે ઉપેક્ષિતા, પરમ આ વળી ઉપકારિતા. પ અર્થ:-હે નાથ ! ઘટાવવામાં આવતી છતાં આ દુર્ધંટ વાત કેમ ઘટે !--સર્વ સત્ત્વા (પ્રાણીઓ) પ્રત્યે

વિવેચન

ત્હારી ઉપેક્ષા અને પરમ ઉપકારિતા !

" સર્વ જ તુ હિતકરણી કરુણા, કર્મ વિદારણ તીક્ષણ રે, હાનાદાન રહિત પરિણામી, ઉદાસીનતા વીક્ષણ રે. —શ્રી આનંદઘનછ

અપ્રાપ્તના યાગ ને પ્રાપ્તનું ક્ષેમ કરનારા હે નાથ! ઘટાવવામાં આવી રહેલી છતાં 'દુર્ઘ'ટ'–ઘટાવવી દુષ્કર આ વાત કેમ ઘટે ? સવે સત્તે ના માણીઓ પ્રત્યે તહારી 'ઉપેક્ષા '-ઉદાસીનતા છે અને સાથે સાથે પરમ ઉપકારિતા - ઉપકારીપણું છે! આ પણ એક તહારૂં અદ્ભુત આશ્ચર્ય છે! એ ઉપેક્ષિતા છે તો ઉપકારિતા કેમ ઘટે ? ને એ ઉપકારિતા છે તો ઉપેક્ષા કેમ ઘટે ? એમ વિરોધા- ભાસ આવે છે. તેના પરિહાર એમ છે કે-તું જગત્જવાની પરિણતિ 'ઉપેક્ષાભાવે '-ઉદાસીનભાવે-સાક્ષી ભાવે એયા કરે છે; છતાં સકલ જગત્જવા પ્રત્યે તહારી નિષ્કારણ કરુણાના પ્રવાહ એટલા અધા પ્રવહે છે કે તું પરમ સહમેના સદ્ધપદેશ દઇ તેઓ પર અપાર પરમાથે ઉપકાર કરે છે. આમ ઉપેક્ષા છતાં તહારી પરમ પરાપકારિતા ઘટે જ છે. એ પણ એક અદ્ભુત વાત છે!

읦

निअ थता अने परम यडविति ता डेम घटे ?—

द्वयं विरुद्धं भगवंस्तव, नान्यस्य कस्यचित्। निर्श्रन्थता परा या च, या चोच्चैश्चऋवर्त्तिता।[६।]

હ્રય વિરુદ્ધ આ નાથ ! છે તને, નહિંજ એમ તો અન્ય કાેઇને; પરમ જેહ નિર્ગ્ર થતા અને, પરમ ચક્રવર્ત્તિત્વ જે તને. દ અર્થ :–હે ભગવન્ ! આ બે પરસ્પર વિરુદ્ધ વાત તને છે, બીજા ઢાેઇને નથી,–તે એ જે ત્હારી પરમ નિર્ગ થતા છે અને જે ઉંચામાં ઉંચું પરમ ચક્રવર્તિ-પછ્ છે!

વિવેચન

" શક્તિ વ્યક્તિ ત્રિભુવન પ્રભુતા, નિર્ગ્ર'થતા સંયોગે રે" —શ્રી આનંદઘનજી

વળી હે ભગવન્! આ 'દ્રય'-એ પણ 'વિરુદ્ધ' -એક બીજાથી વિરુદ્ધ જતી વાત તને છે, બીજા કાઇને स्थेम नथी. ते के विरुद्ध वात सा छे है तने 'परा'-સર્વોત્કૃષ્ટ નિગ°ંથતા–નિગ°ંથપણું છે, અને પરમ ચક્રવત્તિ'તા –ચક્રવત્તિ પણું છે. આ પણ એક આશ્ચર્ય છે! જો 'નિગ' થતા ' _' પ્ર'થ '–ગથ[°]–અથ°–લક્ષ્મીરહિતપણું છે તાે 'ચક્રવત્તિ'તા ' -સકલ દ્રવ્યસં પત્તિનું પરમ એક સ્થાન કેમ ? ને જો ચક-વર્ત્તિતા છે તેા નિર્ગ થતા કેમ? આ **વિરાધાભાસ** અલંકાર છે. આ વિરાધના પરિહાર આ બીજો અથ[°] લેવાથી થાય છે–ત્હારામાં પરા–સર્વોત્કૃષ્ટ 'નિગ'ંથતા '– ' બ્રં'થ '–ગાંઠ–પરિબ્રહ–સંગથી સર્વ થા રહિતપર્ણ છે, અને એટલે જ સાથે ઉંચામાં ઉંચી 'ચક્રવર્ત્તિ'નપરમ ધર્માચકવર્ત્તિ પણું છે, –ચકવર્ત્તિના ચકની જેમ ત્હારૂં અશાક ઉપમ ચક્ર '- ધર્મ શાસન સર્વ'ત્ર અપ્રતિહત હાઈ ઉંચામાં ઉંચું ધર્મ ચક્રવત્તિ પણું છે. આમ નિર્બ થતા સાથ ચક્રવત્તિ તા વિરુદ્ધ છતાં અવિરુદ્ધ છે એ પણ એક અકુલત છે!

વીતરાગનાે અદ્ભુત ચારિત્ર મહિમાતિશય—

नाका अपि मोदन्ते, यस्य कल्याणपर्वसु । पवित्रं तस्य चारित्रं, को वा वर्णयितुं क्षमः?॥७॥

જસ અપૂર્વ કલ્યાણ પર્વમાં, સુદિત નારકીઓ ય સર્વમાં; તસ પવિત્ર ચારિત્ર વર્ણ'વા, પુરુષ કાેણુ થાયે સમર્થ વા? ૭ અર્થ:-જેના સર્વ કલ્યાણક પર્વ દિવયામાં નારકીઓ

અથ`:–જેના સર્વ કલ્યાણક પર્વ દિવસોમાં નારકીએ પણ આનંદ પામે છે, તેનું પવિત્ર ચારિત્ર વર્શવવાને કાેેેે સમર્થ છે ?

વિવેચન

" જેહને હોય કલ્યાણક દિવસે, નરકે પણ અજવાળું" —શ્રી યશાવિજયજી

હે જગત્કલ્યાણકર પ્રભુ! જ્યારે તું ગર્ભમાં આવે છે, જ્યારે તું જન્મ પામે છે, જ્યારે તું દીક્ષા પ્રહે છે, જ્યારે તું કેવલજ્ઞાન પામે છે, અને જ્યારે તું કેવલજ્ઞાન પામે છે, અને જ્યારે તું નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરે છે, તે તે મહાપ્રસંગા જગત્નું કલ્યાણ કરનારા હાવાથી 'કલ્યાણક' દિન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે, અને ત્હારા જીવનમાં અંતરે અંતરે આવતા પરમ પુષ્યદિના હાવાથી તે 'પવ'' એવું ગૌરવાંકિત નામ પામ્યા છે. આવા જેના 'કલ્યાણક પર્વામાં'—મહા–

પુષ્યદિન પ્રસંગામાં નિરંતર મહાદુ:ખનિમગ્ન નારકીએક પણ મુદિત થાય છે—ક્ષણભર આનં દના અનુભવ કરે છે,— એવા જેના અચિંત્ય મહાપ્રભાવ છે, એવું ત્હારૂં પવિત્ર ચારિત્ર વર્ણ વવાને કાેેેે સમર્થ થાય? ન જ થાય. આમ અખિલ જગત્ પર અદ્ભુત પ્રભાવ પાડનારું ત્હારૂં પવિત્ર ચારિત્ર પણ પરમ અદ્ભુત જ છે.

45

અદ્ભુતનિધિ વીતરાગને નમસ્કાર—

शमोऽद्भुतोऽद्भुतं रूपं, सर्वात्मसु कृपाद्भुता। सर्वाद्भुतनिधीशाय, तुभ्यं भगवते नमः॥८॥

શમ અદ્ભુત, અદ્ભુત દયા, અદ્દભુત રૂપ પ્રધાન, સર્વ અદ્દભુતનિધિ ઈશા, નમઃ તને ભગવાન! ૮

અર્થ :–ત્હારા શમ (શાંતિ) અદ્દે છે! ત્હાર્ રૂપ અદ્દે છે! સર્વ આત્માઓ પ્રત્યે ત્હારી કૃપા અદ્દેશત છે! સર્વ અદ્દેશતિનિધિના ઈશ તું ભગવંતને નમસ્કાર હા!

વિવેચન

'' કેખી અદ્ભુત તાહરૂં રૂપ, અચરિજ ભવિકા અરૂપી પદ વરેજી. '' —શ્રી યશાવિજયજી

હે વીતરાગ ! ત્હારા 'શમ'-શુદ્ધ સહજ આત્મ-સ્વરૂપમાં શમાઈ જવારૂપ પરમ આત્મશાંતિ અથવા સમસ્ત કષાયાદિ વિભાવાની પ્રશાંતિરૂપ પરમ શાંતરસ-નિમગ્ન પરમ વીતરાગતા અદ્ભુત છે! પરમ આશ્ચર્ય કારી છે! અનુત્તરવિમાનવાસી દેવથી પણ 'અધિક'—અનં ત-ગણું સુંદર એવું તહારૂં રૂપ અદ્ભુત છે—પરમ આશ્ચર્ય કારી છે! નિષ્કારણકરુણારસસાગર હે પરમકૃપાળુ દેવ! સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જ તુની પણ અહિંસા બાધનારી તહારી કૃપા અદ્ભુત છે—પરમ આશ્ચર્ય કારી છે! આમ સર્વ અદ્ભુતનિધિના 'ઇશ'-ઇધર-સમસ્ત આધ્યર્યના નિધાનના સ્વામી તું 'ભગવંતને' નમસ્કાર હા! સમગ્ર એધ્યર્ય, રૂપ, યશ, શ્રી, ધર્મ અને પ્રયત્ન (આત્મપરાક્રમ) એ છ પ્રકારનું 'ભગ'*— મહાભાગ્ય પરમાત્કૃષ્ટ હાવાથી જે ખરેખરા યથાર્યનામા 'ભગવંત' છે એવા તને નમસ્કાર હા!

ાા ઇતિ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાનુવાદ–સવિવેચનમાં—સર્વ અદ્દસ્તુતનિધિ વીતરાગના વિરાધાભાસી ગુણનિરૂપક દશમ પ્રકાશા

[×] ऐश्वयंस्य समग्रस्य, रूपस्य यशसः श्रियः । धर्मस्याय प्रयत्नस्य षण्णां भग इतीङ्गना ।। श्री द्विस्तियार्था कृत सिलिविस्तरा (विशेष भाटे सुन्ने। भत्कृत विवेयन)



એકાદરા પ્રકાશ :

અદ્દભુત વિલક્ષણ મહિમાતિશય

પરીષઢ-ઉપસર્ગને હણતાં છતાં અદ્ભુત શમ!—

निघ्नन्परीषहचमूमुपसर्गान्प्रतिक्षिपन् । प्राप्ताऽसि शमसौहित्यं, महतां कापि वैदुषी!॥१॥

[કાવ્યાનુવાદ] સ્વાગતા વૃત્ત

તું પરીષહની સેન હણું તો, ઉપસર્ગ પ્રતિક્ષેપ કરંતો; તો યુપાસ શુમ સસ્થિતિને તું,

કાેઈ ચાતુર્રો મહંત જને શું! ૧

અર્થ :- પરીષઢાની સેનાને નિતાંતપણે હણી નાંખતા અને ઉપસર્ગોને હઠાવી દેતા, એવો તું શમસૌહિત્યને—શમસુસ્થિતપણાને પ્રાપ્ત છા! અહેા! મહંતાની ઢાઈ અદ્દસ્ત વિદ્વત્તા–ચતુરાઈ છે!

વિવેચન

'' ઘાર પરીષહ કે ઉપસર્ગ ભધે કરી, આવી શકે નહિ તે સ્થિરતાના અ'ત જો.'' —શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

અરક્ત મુક્તિ ભાગવે : અદિષ્ય દિષ હશે!

२२७

જે શમસુસ્થિત હાય તે બીજાને હણે કેમ? વા પ્રતિપક્ષીઓને ઉડાવે કેમ? પણ હે ભગવાન! તું તો એકલા હાથે પરીષહાની માટી સેનાને નિતાંતપણ સર્વધા હણી નાંખે છે, અને દેવ-મનુષ્ય-તિયે ચકૃત ઉપસર્ગોના પ્રતિક્ષેપ-સામના કરી તેમને ઉડાવી દે છે; છતાં તું 'શમસૌહિત્યને '-શમસૌષ્ઠવને પ્રાપ્ત છો, અર્થાત્ તહારં 'શમસૌહિત્યને '-શમસુસ્થિતિપણું જેમનું તેમ અચલ અખંડ અબાધિત રહે છે! આ તહારી આત્મશાંતિરૂપ શમના રંગમાં કાંઈ ભંગ પડતા નથી! એ મહાન્ આશ્ચર્ય છે! અહા ! મહત્જનાની આ 'કાંઈ'-અવર્ણનીય અનિદે શ્ય 'વૈદ્વષી' વિદ્વત્તા-પંડિતાઈ-ચતુરાઈ છે!

卐

अरक्त तुं भुक्ति ले। गवे ! अदिष्ट दिष्(शत्रु) हुछे !— अरको भुक्तवान्मुक्तिमदिष्टो हतवान्द्रिषः । अहो ! महात्मनां कोऽपि, महिमा लोकदुर्लभः ॥२॥ भुक्ति ले। गवी अरक्ष छतां ते ! ने हुएया दिष अदेष छतां ते !

લાક દુર્લ ભ જ કાઈ મહિંમા, છે મહાત્મજનના ય મહીમાં. ર અર્થ :-અરક્ત એવા તેં મુક્તિ માેગવી! અદ્રિષ્ટ (દ્વેષરહિત) એવા તેં દ્વિષાને-શત્રુઓને હણી નાંખ્યા! અહા! મહાત્માઓના ઢાઈ પણ (ન કહી શકાય એવો) લાેકદુર્લ ભ મહિમા છે!

વિવેચન

" રાગ વિના કિમ દાખવા રે, મુક્તિ સુંદરી માગ [?]" —શ્રી આનંદઘનજી

રાગ વિના ભાગ કેમ હાય ? ને દ્રેષ વિના 'દ્રિષ્'—શત્રુને કેમ હણે ? પણ હે વીતરાગ ! તેં તો અરકત—રાગરહિત છતાં મુક્તિ ભાગવી ! ને અદ્વિષ્ટ—દ્રેષરહિત છતાં 'દ્રિષો'—રાગદ્રેષાદિ આંતર્શત્રુઓ હણી નાંખ્યા ! તું જો સગી નથી તો મુક્તિ સુંદરીના રાગ કરી તેં ભાગ કેમ કર્યા ? અને જો દ્રેષી નથી, તા આંતર્શત્રુઓના નાશ તેં કેમ કર્યા ? આ તા વિષમઅલ કારથી પ્રતીત થતા કાઇ વિષમ પ્રકાર છે! અહા ! મહાત્માઓના આ 'કાઇ'—ન કહી શકાય એવા 'લાકદુલ' ભ' મહિમા છે, લાકમાં કયાંય મળવા દુષ્કર એવા આશ્ચર્યકારી મહિમા છે!

卐

लिशीषा विना तुं भाषकीइस्थे त्रिलशत् छत्युं !— सर्वथा निर्जिगीषेण, भीतभीतेन चागसः । त्वया जगत्त्रयं जिग्ये, महतां कापि चातुरी ॥३॥

સર્વધા ન છૅતવા ઇચ્છનારા, પાપથી બહુ બહું હેરનારા; ્તે કેરી જૉત ત્રણે ભુવનાની, કેાઈ ચાતુરી મહ'ત જનાેની! ૩

જિગીષા વિના ત્રિજ્ગ છત્યું ! દીધા લીધા વિના પ્રભ્ર ! ૨૨૯

અર્થ:-સર્વથા જિગીષા-જીતવાની ઇચ્છાથી રહિત, અને પાપથી ખહુ ખહુ ભય પામેલા એવા તહારાથી જગત્-ત્રય જીતાઈ ગયું! મહત્ જનાની કાઈ પણ અજબ ચાતુરી છે!

વિવેચન

'' શૂર જગદીશની તીક્ષ્ણ અતિ શૂરતા જિણે થિરકાળના માહ જિયો.'' —શ્રી દેવચંદ્રજી

જગત્માં સામાન્ય નિયમ એવા છે કે જેને 'જિગીષા' –જીતવાની ઇચ્છા હોય અને પાપથી 'અભીરુ' –ન ડરનારા હાય, તે જીત મેળવવાના ઉપક્રમ કરી અનુક્રમે જીત મેળવે છે. પણ હે ભગવન્! ત્હારી ખાખતમાં તા આથી ઉલડું છે, વિષમઅલં કારથી પ્રતીત થતી વિષમ સ્થિતિ છે. તું તા સર્વાથા 'નિજિ'ગીષ' છે, –જેને 'જિગીષા' – જીત મેળવવાની ઇચ્છા જ નથી એવા નિજિ'ગીષુ છે, અને પાપથી 'ભીતભીત' –અત્યંત અત્યંત ભીરુ –ખહુ ખહુ ડરનારા છે, છતાં ત્હારાથી 'જગત્ત્રય' – ત્રણે જગત્ જીતી લેવાયું છે! એ પરમ આશ્ચર્ય છે! અહા! મહત્ પુરુષાની 'કાઈ' પણ અવાચ્ય – કહી શકાય એવી 'ચાતુરી' – ચતુરાઈ છે!

કંઈ દીધા–લીધા વિના ત્હારૂં પ્રભુત્વ! અદ્ભુત કળા!—

दत्तं न किञ्चित्कस्मैचिन्नात्तं किञ्चित्कुतश्चन। प्रभुत्वं ते तथाप्येतत्कला कापि विपश्चिताम्॥४॥

કાઈને કંઈય તેં નજ દીધું,
કાઈ પાસથીં ન તેં કંઈ લીધું;
તાય તૂજ પ્રભુતા પ્રભુ! આ છે!
એવીં કા અુધજનાની કલા છે! ૪
અર્થ: – તેં ઢાઈને કંઈ પણ દીધું નથી, અને ઢાઈ પાસેથી તેં કાંઈ પણ લીધું નથી; તથાપિ ત્હારૂં આ પ્રભુત્વ છે! અહા! વિદ્યજ્જનાની ઢાઈ પણ (અકલ) કલા છે!

વિવેચન

"શીતલ જિનપતિ પ્રભુતા પ્રભુની, મુજથી કહીય ન જાયજી."—શ્રી દેવચંદ્રજી જગત્માં એવું સામાન્યપણે દેખાય છે કે રાજા ગેરે જે કાેઈ પ્રભુ–સ્વામી હાેય તે કાેઈ પ્રત્યે પ્રસન્ન

વગેરે જે કાઇ પ્રભુ-સ્વામી હાય તે કાઇ પ્રત્યે પ્રસન્ન થતાં દાન-ખક્ષીસ વગેરે દીએ છે, અને પ્રજ્ઞજનાદિ પાસેથી નજરાણું-ભેટ-સાગાદ-કર આદિ લીએ છે. આમ દાન-આદાનમાં—દેવા-લેવામાં જેનું સમર્થ પણું હાય અને કર્તા-હર્તાપણાથી સર્વ કાર્યમાં સ્વતંત્રપણું હાય તે 'પ્રભુ' કહેવાય છે. પણ હે પ્રભુ! ત્હારામાં તો આનાથી ઉલટી જ

અન્યને દેહદાનથીય ન મળ્યું તે સુકૃત ત્હારા ચરણે! ૨૩૧

પરિસ્થિત જણાય છે! વિષમઅલ કારથી સમજાતી વિષમતા જ દેખાય છે! તે કાઈને પણ કિંચિત પણ દીધું નથી ને કાઈની પણ પાસેથી કિંચિત પણ લીધું નથી— મહણ કર્યું નથી, તાપણ તહારૂં 'આ '—પ્રગટ દેખાતું 'પ્રભુત્વ '—ત્રિભુવનપ્રભુપણું—ત્રિભુવનસ્વામિપણું છે! અહા! આ તા 'વિપશ્ચિતાની '—વિદગ્ધ વિદ્વજ્જનાની કાઈ 'અકલ'—કળી ન શકાય એવી આશ્ચર્ય કારક અદ્ભુત કલા છે!

魸

અન્યને દેહદાનથી ય ન મળ્યું, તે સુકૃત ત્હારા ચરણે આળાટ્યું !—

यद्देहस्यापि दानेन, सुकृतं नार्जितं परैः। उदासीनस्य तन्नाथ! पादपोठे तवालुठत् ॥५॥

દેહ દાનથીં ય સુકૃત ના જે, અન્યદર્શનીય અન્ય ઉપાર્જે;

તું ઉદાસીંનની પાદપીંઠે તે, આવી નાથ! સ્વયમેવ લુઠે તે. પ

અર્થ :-પોતાના દેહના પણ દાનથી જે સુકૃત-(પુણ્યકર્મ) પરાયી-અન્યદર્શનીઓથી ઉપાર્જવામાં આવ્યું નથી, તે સુકૃત હે નાથ! ઉદાસીન એવા ત્હારી ચરણપીઠે આળાટ્યું છે!

વિવેચન

" અભયદાન તે મલક્ષય કરુણા, તીક્ષણતા ગુણ ભાવે રે; પ્રેરણ વિણકૃત ઉદાસીનતા, ઇમ વિરાધ મતિ ના'વેરે." —શ્રી આનંદઘનછ

અન્યદર્શ નીઓમાં – દા. તે. બૌ હોમાં એવા દર્ષાતો પ્રસિદ્ધ છે કે બાધિસત્ત્વે કરુણાર્જ થઈ પક્ષીના ભક્ષણાર્થ પાતાના દેહનું પણ દાન કર્યું. આવા પાતાના પ્રિયમાં પ્રિય સ્વદેહના પણ દાનથી જે 'સુકૃત' – શુભ પુષ્યકર્મ 'પરાથી' – અન્યદર્શની બીજાઓથી ઉપાજ વામાં આવ્યું નથી, તે સુકૃત તા હે નાથ! સ્વયં સામેથી આવીને તું ઉદાસીનના પાદપીઠે આળાટ્યું છે! રાગ – દ્રેષ – માહ આદિથી અસ્પર્ય એમ 'ઉત્' – ઉચે 'આસીન' – બિરાજમાન તું 'ઉદાસીન'ના – નિરપેક્ષ ઉપેક્ષાવંતના ચરણપીઠમાં આવીને આળાટ્યું છે! જે સુકૃતને માટે બીજાઓ મથી મથીને મરી ગયા, તે સુકૃત ત્હારી ચરણસેવા માટે સામેથી આવ્યું છે! લેયા સાહેબ! અમારી સેવા સ્વીકારા!

ក្ន

कृर-कृषाळ ' लीभ-कांत ' गुणुशी त्हारी साम्राज्यसिद्धि !— रागादिषु नृशंसेन, सर्वात्मसु कृपाछना । भीमकान्त्रगणेनोचैः,साम्राज्यं साधितं त्वया ॥६॥

રાગ આદિ પ્રતિ કૂર દ્યાળુ ! સર્વ આત્મ પ્રતિ પૂર્ણુ કૃપાળુ; ભીમ–કાંત અતિ એ ગુણુવ'ત, તુંથી સાધિત સુરાજ્ય મહ'ત. અર્થ :--રાગ આદિ પ્રત્યે 'નૃશંસ'-ધાતકી-કઠાર અને સર્વ આત્માઓ પ્રત્યે કૃપાળ,-એમ 'ભીમ' ભયં-કર 'કાંત'-રમણીય ગુણવાળા ત્હારાથી ઉંચું સામ્રાજ્ય સાધવામાં આવ્યું.

વિવેચન

'' કરુણા કાેેેમળતા તીક્ષણતા, ઉદાસીનતા સાહે રે.'' —શ્રી આનંદઘનજી

સામ્રાજ્ય સાધનારમાં છે ગુણ મુખ્યપણે આવશ્યક મનાય છે-'ભીમ' અને 'કાંત'; 'ભીમ' એટલે શત્રએા પ્રત્યે ભીષણ-ભયંકર, અને 'કાંત' એટલે મિત્રો પ્રત્યે-પ્રજાપ્રત્યે કરુણા-કામળતા આદિથી કમનીય-સુંદર. આ અન્ને વિરાધાભાસી ગુણાના ત્હારામાં સમન્વય થયા છે. તું રાગઆદિ આંતરશત્રુઓ પ્રત્યે ' નૃશ સ '–કઠાર–દયાહીન નિર્દય ધાતકી છે, 'અરિહંત' છે; અને સર્વ જગત્જંતુ પ્રત્યે દયાના નિર્મલ પ્રવાહ વહાવ્યા હાવાથી સર્વ આત્માઓ પ્રત્યે ' પરમ કૃપાળ '-કરુણાળું દેવ છા. આમ 'લીમ-કાંત '-ભયંકર–કમનીય ગુણનું જ્યાં સુભગ સંમીલન થયું છે એવા તેં હે વીતરાગ! મહાન્ સામ્રાજ્ય સાધ્યું છે! અને તે સામ્રાજ્ય બીજું કાેઈ નહિંપણ આંતરિક શમસામ્રાજ્ય છે, સહજાત્મસ્વરૂપ આધ્યાત્મિક સામ્રાજ્ય છે,-કે જ્યાં રાગાદિ આત્મશત્રુએાના લેશમાત્ર ઉપદ્રવ છે નહિં અને આત્માના જ્ઞાનાદિ ગુણરૂપ પ્રજાની પૂર્ણ સુખશાંતિ–પરમ સમાધિ વર્ત્તે છે.

અન્યામાં સર્વ દાષ, ત્હારામાં સર્વ ગુણ !--

सर्वे सर्वात्मनाऽन्येषु, दोषास्त्विय पुनर्गुणाः। स्तुतिस्तवेयं चेन्मिथ्या, तत्प्रमाणं सभासदाः॥७॥

સર્વધા સકલ દાેષ પરામાં, સર્વધા સકલ ગુણ તુંહીમાં; હાૈય એહ સ્તુતિ જો તુજ મિથ્યા, હાૈ સભાસદ પ્રમાણ અહીંઆ! ૭

અર્થ: -સર્વે સર્વાત્માથી -સર્વથા અન્યોમાં દાષા છે; પુનઃ (સર્વે સર્વાત્માથી) ત્હારામાં ગુણા છે. આ ત્હારી સ્તુતિ જે મિથ્યા હાય, તા અત્રે સભાસદા પ્રમાણ છે.

વિવેચન

" ગુણ સઘળા અ'ગે કર્યાં, દૂર કર્યા સવિ દાષ લાલ રે.'' —શ્રી યશાવિજયજી

હે વીતરાગ દેવ! બીજાઓમાં-અન્ય દેવાદિમાં સવે સર્વાત્માથી-સર્વાથા દેષો છે, અને ત્હારામાં સવે સર્વાત્માથી-સર્વાથા ગુણા છે. બીજાઓ તા રાગી ભક્ત પ્રત્યે વા સ્ત્રી આદિ પ્રત્યે રાગ કરે છે, શત્રુ પ્રત્યે દ્વેષ ધરે છે, પ્રતિપક્ષીઓને હણવા કોધાદિ કરે છે. આમ માહ-રાગ-દ્વેષ-કોધ-માન-માયા-લાભ આદિ સર્વાદોષા સર્વાથા બીજાઓમાં પ્રગટ દેખાય છે. આથી હલડું ત્હારામાં નથી માહ, નથી રાગ, નથી દ્વેષ, નથી કાંધ,

અન્યામાં સર્વ દાષ : ત્હારામાં સર્વ ગુણ !

નથી માન, નથી માયા, નથી લાેભ,-એમ સર્વ'થા દાેષ-અભાવરૂપ સર્વ અભાવાત્મક (Negative) ગુણા તહારામાં છે એટલું જ નહિ, પણ અનંત જ્ઞાન અનંત દર્શન અનંત સુખ અનંત વીર્ય એ આદિ સર્વ સદ્ભાવાત્મક (Positive) ગુણા સવ'થા ત્હારામાં પ્રગટ દેખાય છે. આ જે તહારી સ્તુતિ હું કરૂં છું તે મિથ્યા-ખાેટી-ફાેગટ હાય, તા અત્રે આ બાબતમાં 'સભાસદાે '–સન્ન્યાયસભાના પ્રમાણિક પરીક્ષકા પ્રમાણ છે! સ્વ–પરના પક્ષપાતથી રહિતપણે મધ્યસ્થ દષ્ટિથી તેએ આ જે મેં કહ્યું તેની પરીક્ષા કરી જે કહે તે ખરૂં!

भढ़ तमां मढ़ंत तुं पूज्य म्ढारा स्तुतिगायरमां !---

महीयसामपि महान्, महनीयो महात्मनाम् । अहो ! मे स्तुवतः स्वामी, स्तुतेर्गाचरमागमः ॥८॥

તું મહનીય મહાત્મ ને, મહાનથી ય મહાન; આવ્યા મુજ સ્તુતિ ગાેચરે, સ્તવતાં હે લગવાન! ૮ અર્થ :-- 'મહીયસાથી '-મહાન્માં મહાન્થી પણ મહાન્, મહાત્માંઓને મહુનીય–પૂજનીય એવા તું સ્વામી અહેા! સ્તવતાં મ્હારી સ્તુતિના ગાચરમાં (વિષયમાં) આવ્યા!

વિવેચન

" લઘુ પણ તુમ દિલ નવિ માવું રે, જગગુરુ તમને દીલમેં લાવું રે... એમાં કુણને દીજે સાખાશી "—શ્રી યશાવિજયજી

જગત્માં જે 'મહીયસ્ '-ઇંદ્ર-ચંદ્ર-ચક્રવર્લા આદિ ેલાકપાલાદિ અથવા જગદગુરુ ચાેગીન્દ્ર આદિ મહાનમાં મહાન ગણાય છે, તે સર્વ 'મહીયસુથી'-મહાન્માં મહાન્થી પણ –મહત્તમથી પણ તું મહાન્ છેા ! ચાેગીન્દ્ર જગદ્ગુરુએાનાે પણ પરમ જગદૃગુરુ તું મહંતમાં મહંત છા ! બીજા સામાન્ય આત્માએાથી જે મહાન છે એવા મહાત્માએાથી પણ તું 'મહુનીય'–પૂજનીય–પૂજવા ચાેગ્ય છા! અહાે! આશ્ચર્ય છે કે-આવા મહત્તમમાં મહત્તમ તું સ્વામી લઘુ-તમમાં લઘતમ એવા મ્હારી નાનકડી સ્તૃતિના 'ગાેચરમાં ' -વિષય ક્ષેત્રમાં આવી ગયા! આવા મહાનમાં મહાનને પણ મેં સ્તવન કરતાં મ્હારી સ્વલ્પ સ્તૃતિમાં સમાવી દીધા! આમાં કાને સાખાશી દેવી ? તું ભગવાનને ? કે તું ભગવાનના દાસ આ હેમચંદ્રને ? એમ અત્ર 'ધ્વનિ ' છે,-આ તા 'લઘુ પણ તુમ દિલ નિવ માવું રે, જગગુરુ તુમને દીલ મેં લાવું રે......એમાં કુણને દીજે સાળાશી રે' એમ શ્રી યશાવિજયજીએ માર્મિક રીતે કહેલા ભાવ જેવા અદુભુત ભાવ થયા !

ાા ઇતિ શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય વિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાનુવાદ–સવિવેચનમાં— અદ્ભુત વિલક્ષણ મહિમાતિશયવર્ણનાત્મક એકાદશ પ્રકાશ ા



દ્વાદરા પ્રકાશ:

અદ્દભુત અલીકિક વૈરાગ્ય

પૂર્વે પટુ અભ્યાસથી ત્હારા આજન્મ વૈરાગ્ય—

पद्वभ्यासादरैः पूर्व, तथा वैराग्यमाहरः। यथेह जन्मन्याजन्म, तत्सात्मीभावमागमत्॥१॥

(કાવ્યાતુવાદ :) અતુષ્દુષ્ પદુ અભ્યાસથી પૂર્વે, એવા વૈરાગ્ય તેં લહ્યો; કે તે આજન્મ આ જન્મે, સાત્મીભાવ ધરી રહ્યો ૧

અર્થ: — પૂર્વે પટુ – નિપુણ અલ્યાસ આદરાથી તું એવા વૈરાગ્ય લાવ્યો કે જેથી આ જન્મને વિષે તે આજન્મ જન્મથી માંડીને સાત્મી સાવ પામી ગયો!

વિવેચન

''વીતરાગ શચિ રાગ કરે વીતરાગતા હેા લાલ'' —શ્રી દેવચંદ્રજ

હે લગવન ! તું આજન્મ વૈરાગ્યસંપન્ન છેા. તે તહારી પૂર્વની પ્રખલ આરાધનાનું સહજ ફલ છે અને તેનું રહસ્યભૂત કારણ આ છે કે 'પૂર્વ''-પૂર્વ'જન્મામાં 'પડુ'-નિપુણ-કુશળ અભ્યાસના આદરે કરીને-પરમાદરપૂર્વ'ક આત્યં તિક અભ્યાસે કરીને તું એવા તા અપૂર્ વૈરાગ્ય લઈને આવ્યા, કે 'આ જન્મમાં'–આ તીર્થ ંકર જન્મમાં 'આજન્મ'–જન્મથી માંડીને તે વરાગ્ય ત્હારા સાત્મીભાવ પામી ગયા–આત્મારૂપ ભાવ થઈ ગયા, ત્હારા આત્માના સહજ સ્વભાવભૂત–સહજાત્મસ્વરૂપ ભાવ અની ગયા.

આ પ્રકાશમાં વીતરાગ ભગાવાનના અદ્ભુત અલૌકિક વૈરાગ્યનું દિગૃદર્શન કરાવ્યું છે; તેમાં આ પ્રથમ શ્લાકમાં ભગવાનના આજન્મ પરમ વૈરાગ્યનું રહસ્યકારણ તે વૈરાગ્યની પૂર્વ જન્મામાં ઉત્કટ આરાધના છે એમ દર્શાવ્યું છે.

4

જેવા સખહેતુમાં તેવા દુ:ખહેતુમાં વૈરાગ્ય નહિં!--

दुःखहेतुषु वैराग्यं, न तथा नाथ ! निष्तुषम् । मोक्षोपायप्रवीणस्य, यथा ते सुखहेतुषु ॥२॥

નાથ ! નિષ્તુષ વૈરાગ્ય, ના તેવા દુઃખહેતુમાં. માેક્ષાપાયે પદ્વ ત્હારે, છે જેવા સુખહેતુમાં ર

અર્થ:—હે નાથ! માક્ષ ઉપાયમાં પ્રવીણ–નિપુણ એવા તહારા દુઃખહેતુઓમાં તેવા નિષ્તુષ (શુદ્ધ) વૈરાગ્ય નથી કે જેવા સુખહેતુઓમાં છે!

વિવેચન

"દુ:ખમાં કાયરપહું કદાપિ બીજા જીવાનું પણ સંભવે છે. પણ સંસારસુખની પ્રાપ્તિમાં પણ કાયરપહું, તે સુખનું અણગમવાપહું, નીરસપહું પરમાર્થમાર્ગિપુરુષને હોય છે." — શ્રી શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર અં.૩૭૫ હે નાથ! ' હુ.ખમેં પ્રભુકું સહુ ભજે, સુખમેં ભજે ન કાય' એ લાેકાક્તિ પ્રમાણે સાંસારિક દુઃખના કારણરૂપ એવા રાગ-શાક-૬:ખ-દારિદ્ય આદિ પૌદ્દગલિક દુ:ખ-હેતુએા આવી પડચે તેા સર્વ કાેઈ ને વૈરાગ્ય સુલભ છે, પણ સાંસારિક સુખના કારણરૂપ પંચેદ્રિય સાધનની વિપુલતારૂપ સંપૂર્ણ સુખસમૃદ્ધિ જયાં છે એવા પૌદ્દગલિક સુખહેતુઓ મધ્યે વૈરાગ્ય ઉપજવા કે રહેવા દુર્લ છે. ું. દુ:ખહેતુઓમાં વૈરાગ્ય સર્વ ક્રાેઇ ને હાેય, પણ સુખ-હેતુઓમાં વૈરાગ્ય તેા કાેઇ ત્હારા જેવા વિરલાને જે હાેય. વળી ત્હારી આખતમાં તેા આર વાત એ છે કે–દુ:ખ-હેતુઓમાં જેવા 'નિષ્તુષ'–ફાતરાં વિનાના ચાકખેચાકખા શુદ્ધ વૈરાગ્ય નથી તેવા વૈરાગ્ય તને સુખહેતુઓમાં છે! ખરેખર! તું સમ્યગૃદર્શ ન–જ્ઞાન–ચારિત્ર એ માેક્ષહેતુઓમાં 'પ્રવીણ '–ાનષ્ણાત–નિપુણ છેા, એટલે જ આમ બની શકે છે. કારણુ કે સમ્યગૃદષ્ટિ જ્ઞાનીને મન તો 'રજકણુ કે ઋદ્ધિ વૈમાનિક દેવની, સર્વે માન્યા પુદ્ગલ એક સ્વભાવ જો ' એવી તત્ત્વદૃષ્ટિ ઉજ્જાગૃત છે. એટલે સાંસારિક સુખ-હિતુઓમાં પણ એને પરમ વૈરાગ્ય વત્તે છે અને ભાવે છે કે-આ 'લપ' વળી કયાંથી આવી પડી! અને હે ભગવાન્! તું તાે પરમ સમ્યગ્દબ્ટિ જ્ઞાની છાે એટલે આમ સુખહેતુઓમાં પણ ત્હારા વૈરાગ્ય પરમ પરાકાષ્ઠાને પામ્યાે હાય એમાં પૃછવું જ શું [?]

ક્રિ વિવેક–શરાણે સજેલું તીક્ષ્ણ વૈરાગ્ય શસ્ત્ર—

विवेकशाणे वैराग्यशस्त्रं शातं त्वया तथा । यथा मोक्षेऽपि तत्साक्षादकुण्ठितपराक्रमम् ॥३॥

વૈરાગ્યશસ્ત્ર તે' એવું, સજ્યું વિવેક–શાણમાં. કે માક્ષે પણ તે સાક્ષાત્, અકુંઠિત પરાક્રમી. ૩

અર્થ :—વૈરાગ્યરૂપ શસ્ત્રને તે વિવેકરૂપ શરાણ પર એવું તે સજ્યું, કે તે માક્ષમાં પણ સાક્ષાત્ અકંદિત: (બુદું નહિં એવું) પરાક્રમવાળું રહ્યું!

વિવેચન

''વીતરાગ શું રે રાગ તે એકપખા, કીજે કવણ પ્રકારાજ ?''—શ્રી યશાવિજયજ

શસ્ત્રને તીક્ષ્ણ-ધારદાર કરવા માટે શરાણ પર સજવામાં આવે છે. તે પ્રસંગની અત્ર ભગવાનના વૈરાગ્યમાં રૂપકઘટના કરતાં કવિ કહે છે કે—હે વીતરાગ! તેં વૈરાગ્યરૂપ શસ્ત્રને સત્—અસત્ના ભેદરૂપ અથવા આત્મા—અનાત્માના ભેદવિજ્ઞાનરૂપ વિવેકની શરાણા પર એવું તો સજયું—એવું તો તીક્ષ્ણુ ધારદાર ખનાવ્યું કે તે માલમાં પણ સાક્ષાત્ 'અકું હિત '—ખુઠુા નહિં એવા પરાક્રમવાળું રહ્યું. અર્થાત્ તેની ધાર જરા પણ ખુઠુી થઈ નહિં, તે વૈરાગ્ય—શસ્ત્ર તેવું ને તેવું જ તીક્ષ્ણુ ધારવાળું કાયમ રહ્યું અને આંતર્શત્રઓના વિદારણરૂપ પાતાના કામમાં તેવું ને તેવું જ મહાપરાક્રમ દાખવી રહ્યું! આવું તીક્ષ્ણુ વૈરાગ્ય—શસ્ત્ર ધરનારા આ વીતરાગ પુરુષસિંહ 'લલિતવિસ્તરા'માં કહ્યું છે તેમ 'કમ'શત્રુઓ પ્રતિ શૂરતાથી, તેઓના ઉચ્છેદન પ્રતિ ક્રુરતાથી, કોધાદિ પ્રતિ અસહનતાથી, રાગાદિ પ્રતિ

વીય યોગથી, તપઃકર્મ પ્રતિ વીરતાથી ખ્યાત છે. 'x અર્થાત્ કર્મ શત્રુઓ સાથે આત્માના સનાતન યુદ્ધમાં તેઓ અદ્ભુત શૂરતા દાખવે છે, તે કર્મ રિપુઓના ઉચ્છેદનમાં— નિર્મૂલ નાશમાં તીક્ષ્ણુ કૂરતા અતાવે છે, કોધ—માન આદિ ક્ષાયાની હાજરી ક્ષણુ પણુ ન સહી શકે એવી ઉત્કટ અસહનતા ધરાવે છે, રાગ-દ્રેષાદિ વિભાવાના ઉન્મૂલનમાં અપૂર્વ વીય યાગ—આત્મસામર્થ્ય સ્કુરાવે છે, અને તપ—અનુષ્ઠાનમાં અનુષ્મ વીરતા પ્રદર્શાવે છે.

卐

हेवेन्द्राहि श्री क्षांगवतां पण तहाइं विरक्ष्तपणुं!— यदा मरुवारेन्द्रश्रीस्त्वया नाथोपभुज्यते । यत्र तत्र रतिनीम, विरक्तत्वं तदापि ते ॥४॥

જ્યારે નરે'દ્ર દેવે'દ્ર, શ્રી ભાગવાય તું થકી; ત્યારે ય રતિ જ્યાં ત્યાં તે, ત્હારી વિરક્તતા નકી ૪

અર્થ :—જ્યારે દેવેન્દ્રશ્રી (દેવલક્ષ્મી) કે નરેન્દ્રશ્રી— રાજલક્ષ્મી હૈ નાથ! ત્હારાથી ઉપભાગવામાં આવે છે, ત્યારે પણ જ્યાં ત્યાં રતિ તે તા ખરેખર! ત્હારું વિરક્તપણું છે!

^{× &}quot; ख्याताश्च कर्मशत्रून् प्रति श्रतया, तदुच्छंदनं प्रति कौर्येण, क्रोधादीन् प्रति असहनतया, रागादीन् प्रति वीर्ययोगेन, तपःकर्मा प्रति वीरतया।"—श्री હरिक्षद्रायार्थं १० कृत क्षक्षितिविस्तरा सून्। ७.

વિવેચન

''રાગ ભારે જન મન રહોા, પણ તિહું કાળ વૈરાગ; ચિત્ત તુમારા રે સમુદ્રના, પ્રભુ! કાેઈ ન પામે હાે તામ." —શ્રી યશાવિજયજી

અપ્રાપ્તના યાગ ને પ્રાપ્તનું ક્ષેમ કરનારા એવા હે યથાર્થ નામા 'નાથ!' દેવલાકને વિષે દેવેન્દ્રલક્ષ્મીના અને મનુષ્યલાકને વિષે નરેન્દ્રલક્ષ્મીના ઉપલાગ તહારા**થા** કરવામાં આવે છે, ત્યારે પણ જ્યાં ત્યાં-ગમે ત્યાં 'રતિ ' તે તા વાસ્તવિક રીતે ખરેખર! ત્હારી ' વિરક્તિ જ' છે-વિરક્તતા જ છે! કારણ કે ત્હારી વિષયા પ્રત્યે**ના** વિરક્તિ–અનાસક્તિ એટલી બધી ઉત્કટ છે, કે અંતરંગ અનિચ્છા છતાં પૂર્વ પ્રારમ્ધ વશે લાગાવલીકમ ના ઉદયથી ત્હારે 'પરાણે' સંસારસ્થિતિ–ગૃહાવાસસ્થિતિ કરવી પડે, ત્યારે પણ-ભાગપંક મધ્યે પણ જયાં ત્યાં બાહ્ય દેષ્ટિજનને બાહ્ય આચરણ દેખતી બાહ્ય દેષ્ટિથી 'રતિ' દીસે છે; તે તા અંતરૃદષ્ટિજનને અંતર્ચેષ્ટા દેખતી અંતરદક્ષિથી ત્હારૂં ખરેખરૂં વિરક્તપણું જ જણાય છે! ત્હારા વૈરાગ્યનું સામર્થ્ય એટલું અધું ઉત્કટ છે કે તું ભાગપંક મધ્યે પણ ખરડાયા નથી! આમ ભાગી છતાં ચાેગા એવા રાતે સંસારમાં ખરેખરા નિર્દ ભ અનાસક્ત– વિરક્ત ભાવે તું જલકમલવત્ નિલે^૧૫ રહ્યો, એવી ત્હા**રી** સાગર જેવા ગંભીર ચિત્તની ત્રણે કાળે પરમ વૈરાગ્યવાન્ પરમ ગંભીર વિરક્તદશાના તાગ પ્રાકૃતજના કેમ પામી 213 ?

"तद्ज्ञानस्यैव सामर्थ्यं वैराग्यस्य च वा किल। यत्कोऽपि कर्मभः कर्म, भुञ्ञानोऽपि न बध्यते॥" श्री अभृतयंद्रायार्थे छड्डत सभयसार्डणश

'સમ્યગુદષ્ટિ ચાેગી પુરુષા કવચિત્ પ્રારખ્ધાદયથી संसारप्रसंगमां वत्ते, तीपण् निरंतर असंगपणाने क ભાજે છે. અહિદષ્ટિ જગજ્જવાની દિષ્ટિએ અવિરતિ દેખાવા છતાં અંતરથી-ભાવથી તાે તેઓ સાધુચરિત વિરતિ જ હાૈય છે. આ સમ્યગૃદષ્ટિ મહાત્માએોનું શરીર સંસારમાં अने भन भेक्षिमां है। थ छे. "मोक्षे चित्तं भवे ततुः।" એટલે તેના સર્વ જ ચાગ-ધમ અર્થાદ સંબંધી વ્યાપાર પણ ચાેગરૂપ જ હાેય છે. યંત્રપૂતળીની જેમ પૂર્વ પ્રારખ્ધના સૂત્રસંચારથી જેની સર્વ પ્રવૃત્તિ ચાલે છે, એવા નિરિચ્છ સમ્યગુદષ્ટિ યાેગીપુરુષની સમસ્ત સંસારચેષ્ટા ભાવપ્રતિઅંધ વિનાની, અનાસકત ભાવવાળી હાેય છે. એટલે સ્નેહરૂપ–આસક્તિરૂપ ચીકાશના અભાવે તે કેારા-ધાકાેડ જ્ઞાનીને કર્મ રજ વળગતી નથી. જ્ઞાની ભાેગવતાં છતાં અંધાતા નથી ને અજ્ઞાની નહિં ભાગવતાં છતાં અંધાય છે! એ વિલક્ષણ વાત જ્ઞાનીના અપૂર્વ જ્ઞાનનું કે અનન્ય વૈરાગ્યનું અદ્ભુત સામર્થ્ય સૂચવે છે.

પતિવ્રતા સ્ત્રીનું મન જેમ ઘર સંખંધી બીજા અધાં કામ કરતાં છતાં સદા પ્રિયતમ એવા ભત્તારને વિષે લગ્ન હોય છે, ગાય વનમાં જઈ ચારા ચરે ને ચારે દિશામાં કરે છે, પણ તેની દષ્ટિ તા સદાય તેના વ્હાલા વત્સમાં જ ગ્રાંટેલી હાય છે, તેમ જ્ઞાની પુરુષનું ચિત્ત પણ સંસાર

સંખંધી બીજાં કાર્ય કરતાં છતાં સદાય શ્રુતધમ'માં જ લીન હાેય છે. આમ શ્રુતધર્મ અર્થાત્ સત્પુરુષ સ**મી**પે શ્રવણ કરેલા આત્મધર્મ જેના ચિત્તને નિત્ય આક્ષેપે છે, લાહ્યું ખકની જેમ આકર્ષી પાતા ભણી ખેંચી રાખે છે, તે જ્ઞાનાક્ષેપકવંત સમર્થ ચાેગીને ભાેગા પણ ભવહેતુ થતા નથી. માહમયી માયા મધ્યે પણ સદા અમાહસ્વરૂપી એવા હુષ્કરહુષ્કરકારી જ્ઞાની તેા ભાગપંક મધ્યે પણ જલમાં કમલની જેમ લેપાતા નથી, ખરડાતા નથી. એનું ઉત્તમ ઉદાહરણ શ્રી તીર્થ કર લગવાન છે. તેઓ ગૃહસ્થાવસ્થામાં હતા ત્યારે પણ પરમ વૈરાગ્યથી વાસિત હતા, ભાગપંક મધ્યે પણ જલકમલવત્ અલિપ્ત હતા. અને એવું જ ઉજ્જવલ જીવતું જાગતું જવલ[ં]ત દર્ષાત વર્તમાનસુગમાં **શ્રીમદ્ર રાજચંદ્રજી** જેવા પરમ અસંગ જ્ઞાની પુરુષના અધ્યાતમ-ચરિત્રમાં સુજ્ઞ જિજ્ઞાસુને પ્રાપ્ત થાય છે, ને તેની સાક્ષી તેમના વચનામૃતો જ પૂરે છે.'–**પ્રજ્ઞાવબોધ** <mark>માેક્ષમાળા</mark> પાઠ ૨૧ (સ્**વરચિત**).

卐

સંયમયાેગ પ્રહણાવસરે તાે પરમ વૈરાગ્ય—

नित्यं विस्कः कामेभ्यो, यदा योगं प्रपद्यसे। अलमेभिरिति प्राज्यं,तदा वैराग्यमस्ति ते ॥५॥

નિત્ય વિરકત કામાથી, તું જ્યારે ચાગ સંત્રહે; 'સર્જુ' આથી!' ગણી ત્યારે, વૈરાગ્ય ઉગ્ર તું લહે. પ અર્થ :—કામાથી નિત્ય વિરક્ત એવા તું જ્યારે આ 'કામભાગાથી સર્યું!' એમ ભાવીને યાેગ અંગીકાર કરે છે, ત્યારે તાે ત્હારા વૈરાગ્ય એાર પ્રખળ હાેય છે.

વિવેચન

" સયલ સંસારી ઇંદ્રિયરામી, મુનિ ગુણ આતમરામી રે." — શ્રી આનંદઘનજી

આમ અવિરતિરૂપ ગૃહસ્થાવસ્થામાં પણ સદાય ત્હારા પરમ વૈરાગ્ય હતા જ; સવ' પ્રકારના 'કામાેથી '-વિષયે-ચ્છાએ થી વા કામલા ગાંથી તું નિત્ય વિરક્ત વર્તાતા હતા જ. આવા નિત્ય વિરક્ત તું જયારે 'આ કામલા ગાંથી સશું'!'-અસ થશું!-એમ લાવીને યાંગ અંગીકાર કરે છે, ત્યારે તા તહારા વૈરાગ્ય અતિ અતિ વિશાળતાને પામી એ પ્રબળ-ઉગ્ર અની જાય છે, નિરવિધ અની માઝા મૂકે છે. સંગરૂપ લાગપંક મધ્યે પણ જે નિત્ય વિરક્તને પરમ વૈરાગ્ય વર્તાતા હતા, તેને અસંગ યાંગ-રંગ મધ્યે પરમ વૈરાગ્યનું પૂછવું જ શું?

'એટલે જ બાહ્યાલ્યંતર સંગરૂપ સર્વ પરભાવ-વિભાવથી વિરામ પામી, "જ્ઞાનનું ક્લ વિરતિ" એ વીતરાગવચનને તેઓ સત્ય કરે છે. ક્ષીર-નીર જેમ સ્વ-પરના ભેંદ, આત્મા-અનાત્માના વિવેક જેણે કર્યો છે, એવા આ પરમહંસા શુદ્ધ માનસ-સરાવરના નિમેલ અનુભવ જલમાં ઝીલે છે. જીવન્ મુક્તપણાની પાંખે ઊંચા ચિદાકાશને વિષે ઊડતા આ વિહગ જેવા અપ્રતિઅદ્ધ સંતા દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી કયાંય પણ પ્રતિઅંધ કરતા નથી."—પ્રજ્ઞાવમાધ માક્ષમાળા પાઠ ૨૧ (સ્વરચિત)

सुल-इः भमां लव-भाक्षमां औहासीन्य त्यारे वैराज्य क— सुखे दुःखे भवे मोक्षे, यदौदासीन्यमीशिषे । तदा वैराग्यमेवेति, कुत्र नासि विरागवान् ? ॥६॥

સુખે દુઃખે ભવે માેક્ષે, જ્યારે ઔદાસ્ય ધાર તું; વૈરાગ્ય જ તને ત્યારે, ક્યાં ન વૈરાગ્યવાન તું ? ૬

અર્થ :—સુખમાં–દુઃખમાં, ભવમાં–માક્ષમાં જ્યારે તું 'ઔદાસીન્ય'–ઉદાસીનપર્છું વેદે છે, ત્યારે તને વૈરાગ્ય જ વર્ત્ત છે. દે વીતરાગ! તું કર્યા વિરાગવાન્ નથી?

વિવેચન

"ભવ માક્ષે પણ વર્તે શુદ્ધ સમભાવ જો " —શ્રીમદ્ રાજ્યંદ્રજી

સુખ હા કે દુઃખ હા, ભવ-સંસાર હા કે માક્ષ હા,-તે સર્વ માં તું ' ઔદાસીન્ય '-ઉદાસીનપણું-ઉપેક્ષા-ભાવ વેદે છે; રાગ-દ્રેષાદિ દ્વંદ્રો ન સ્પર્શા શકે એમ 'ઉત્' -ઉંચે ' આસીન '-બિરાજમાન એવું ઉદાસીનભાવરૂપ સર્વ દ્વંદ્રાતીતપણું તું અનુભવે છે. સુખમાં તું હર્ષ પામતા નથી કે દુઃખમાં તું ઉદ્વિગ્ન થતા નથી,-દુઃखेष्य-નુદ્ધિન્નમનાઃ સુલેષુ વિગતસ્પૃદ્ધઃ'! તેમજ ભવથી તું ભય પામતો નથી કે માક્ષની તું સ્પૃહા કરતા નથી. આ પ્રકારે સર્વંત્ર તું સમચિત્ત વર્તે છે,—આવું તું પરમ ઉદાસીનપણું થરે છે, ત્યારે તે પણ તહારા પરમ વૈરાગ્ય જ છે. આમ જ્યાં જયાં જે જે રીતે અને જે જે દબ્ટિએ જોઈ એ ત્યાં ત્યાં તે તે રીતે અને તે તે દબ્ટિએ સર્વંત્ર તહારા વૈરાગ્ય વૈરાગ્ય ને વૈરાગ્ય જ દેખાય છે. ખરેખર!એવું કયું સ્થળ છે કે જયાં તને વૈરાગ્ય નથી?

蛎

ज्ञानगर्भ मोहगर्भे, वैराग्ये निष्ठिताः परे । ज्ञानगर्भे तु वैराग्यं, त्वय्येकायनतां गतम् ॥ ॥ इः भगर्भे ने छे भरेः। ज्ञानगर्भे तु भां भार्भे, स्रेश्रथं निष्ठ छे भरेः। ज्ञानगर्भे तु भां भार्भे। स्रेश्रथं भ्रथं भरेः। ज्ञानगर्भे तु भां भार्भे। स्रेश्रथं भरेः। ज्ञानगर्भे तु भां भार्भे। स्रेश्रथं भरेः। ज्ञानगर्भे तु भां भार्भे।

અર્થ:---બીજાઓ-અન્યદર્શનીઓ દુઃખગર્ભ કે માહુગર્ભ વૈરાગ્યમાં નિષ્ઠિત છે, પણ જ્ઞાનગર્ભ વૈરાગ્ય તા હારામાં જ એકાશ્રયપણાને પામ્યા છે.

વિવેચન

"પ્રીતિ કરે તે રાગીઆ, જિનવરજી હો તુમે તો વીતરાગ; પ્રીતડી જેહ અરાગીથી, ભેળવવી હો તે લાેકાત્તર માર્ગ." —શ્રી દેવચંદ્રજી

મહાન્ શ્રીહરિલદ્રસૂરિએ અષ્ટકમાં સ્પષ્ટ વિવરી અતાવ્યું છે તેમ-જગત્માં ત્રણ પ્રકારના વૈરાગ્ય પ્રવતે છે-

્દુ:ખગભિ[°]ત, માહુગભિ[°]ત, જ્ઞાનગભિ[°]ત. મરણ–રાેગ–શાેક દારિઘાદિ સાંસારિક દુઃખની આપત્તિથી જે ક્ષણિક આવેશ-રૂપ 'મસાણીઓ,' વૈરાગ્ય ઉપજે છે તે દુઃખગભિ'ત વૈરાગ્ય; તત્ત્વનું જ્યાં સમ્યક્જ્ઞાન નથી પણ ઉલડું વિપર્યસ્ત મિશ્યાત્વમાહજન્ય માહરૂપ અજ્ઞાન છે ત્યાં જે ઉપજે તે માહગભિ'ત વૈરાગ્ય; અને તત્ત્વના સમ્યક્ર પરિજ્ઞાનપૂર્વ'ક જે વસ્તુતત્ત્વસ્થિતિના યથાર્થ દર્શ નથી ખરેખરા સદ્જ્ઞાન-સંગત પરમાર્થ વૈરાગ્ય ઉપજે તે જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્ય. આ ત્રણ પ્રકારના વૈરાગ્ય હાય છે. તેમાં-પરા-ખીજાઓ-અન્ય-દર્શ'નીએ કાં તા સાંસારિક દુઃખ જેના ગર્ભ'માં (અંતર્માં) રહ્યું **છે** એવા દુઃખગભ[°] વૈરાગ્યમાં, કાં તાે તત્ત્વનું વિપ**ર્યધ્ત** જાણપણં-મિથ્યામાહ-બ્રાંતિપણં જેના ગર્ભમાં રહ્યું છે એવા માહગભ વૈરાગ્યમાં 'નિષ્ઠિત' હાય છે, નિતાંત સ્થિતિ ધરતા હેાય <mark>છે. પ</mark>ણ તત્ત્વની યથાવસ્થિત સમ્યક્ર સમજણ-રૂપ-યથાર્થ તત્ત્વબાેધરૂપ જ્ઞાન જેના ગર્ભ માં રહ્યું છે, એવા જ્ઞાનગભ વૈરાગ્ય તા હે વીતરાગ ! ત્હારામાં જ 'એકાયનતા' -એકાશ્રયતા પામ્યા છે. અર્થાત્ અખિલ જગતમાં જ્ઞાનગ**લ** વૈરાગ્યના એકનિવાસસ્થાનરૂપ એક આશ્રયભૂત તું જ **છે.**

औहासीन्य छतां विश्वीपश्वारी वीतरागने नमस्शर— औदासीन्येऽपि सततं, विश्वविश्वीपकारिणे । नमा वैराग्यनिष्ठाय, तायिने परमात्मने ॥८॥ सदा औहास्यतामां थे, विश्व विश्वीपश्वारिने; वैराग्यनिष्ठ तुं तायी, है। नमः परमात्मने !८ અર્થ:—ઔદાસીન્યમાં-ઉદાસીનપણામાં પણ સતત સમસ્ત વિશ્વના ઉપકારી, એવા તું 'વૈરાગ્યનિ^દન'–વૈરાગ્યને હણનારા 'તાયી'–જગત્ત્રાતા પરમાત્માને નમસ્કાર હાે! વિવેચન

મુક્તિતણા મારગ જગબ ધુ, બાધે અદૂષણ કરુણસિંધુ.– પ્રજ્ઞાવબાધ માક્ષમાળા (સ્વરચિત).

હે વીતરાગ! તહારામાં ઉક્રત સર્વ પ્રકારે પરમ વૈરાગ્ય—ઔદાસીન્ય વત્તે છે, પણ તેમાં પણ એક અપવાદ-રૂપ દ્રષણ (કે ભૂષણ?) તહારામાં છે! જો! તું સર્વત્ર 'ઉદાસીનપણ''—ઉપેક્ષાવૃત્તિપણું ધરે છે, છતાં જગતકલ્યાણની ઉપેક્ષા કરતો નથી. એ બા.માં તું તહારા ઔદાસીન્યનું ઔદાસીન્ય કરે છે—ઉપેક્ષાવૃત્તિની ઉપેક્ષા કરે છે! તહારા પોતાના વૈરાગ્યનો વૈરાગ્ય ધરે છે! અર્થાત્ વિશ્વોપકારની આબતમાં તું 'વૈરાગ્યનિદન'—વૈરાગ્યને નિતાંત હણનારા ખની જાય છે! એ આશ્ચર્ય છે. વારુ, પણ એમ ન હોત તો આ વિશ્વના ઉપકાર કાણ કરત ? આ વિશ્વને લવ-લયમાંથી ત્રાણ કાણ કરત ? માટે તેં જગતકલ્યાણા શેં તહારું ઉદાસીનપણું પણ છાડી દીધું એ અમારા માટે—આ જગત્ માટે તો સારૂં જ થયું છે! અને તે તહારું વૈરાગ્ય-દાતિપણું દ્રષણ નહીં પણ ભૂષણ બની ગયું છે!

અને એટલે જ હે લગવન્! રાગ–દેષઆદિ દ્રંદ્રથી અસ્પશ્ય એવું ત્હારૂં 'ઔદાસીન્ય'–ઉદાસીનપણું છે, 'હાના-દાનરહિત પરિણામી ઉદાસીનતા વીક્ષણ રે' એવું સાક્ષી- सावर्प ७पेक्षावृत्तिपणुं छे, छतां तेने। अर्थ तुं डांधि क्रिंगत्ळवाना डल्याणुमार्थ प्रत्ये ७पेक्षा सेवे छे छेम नथी,— पणु करात् इल्याणुर्थे तुं ते ७पेक्षानी—७ हासीनतानी क्र ७पेक्षा डरे छे! वैराय्यने क्र छणी नांभे छे! अर्थात् आवा अनन्य औहासीन्यमां पणु तुं सतत—निरंतर सडल विश्वने। ७ एकारडारी छो, 'निष्डारणु डरुणुरससायर' तुं परम- क्रुपाणुहेव करात्ळवाने परम निष्डारणु डरुणुर्थी परम आत्मडल्याणुना सन्मार्थना सहपहेश आपी परम विश्व- इल्याणु डरे छे,—क्रन्म-करा—मरणुपरंपराथी त्राणु—रक्षणु इरुगारु परम अलयहान आपी परम विश्वीपडार डरनारा 'ताथी'—करात्त्राता अने छे. आम औहासीन्य छतां परमविश्व इल्याणु डारी, वैराय्यनिम्न छतां, वेरायनिम्न छतां, वैराय्यनिम्न छतां, वैराय्यनिम्न छतां, विरायनिम्न छतां, विरायनिम्न छतां, वेर्यायनिम्न छतां, विरायनिम्न छतां, विरायनिम छतां, विरायनिम्न छतां, विरायनिम छतां, विरायनिम छतां, विरायनिम छतां, विरायनिम छता

ાા ઇતિ શ્રી હેંમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત વીતરાગ સ્તવમાં— સકાવ્યાનુવાદ સવિવેચનમાં— અદ્દભુત અલૌકિક વૈરાગ્ય નિરૂપક દ્વાદશ પ્રકાશ ા



ત્રયાદશ પ્રકાશ:

અદ્દભુત વિશ્વોપકારિપણું

હવે આ પ્રકાશમાં વિશ્વખંધુ વીતરાગનું અદ્દ્ભુત વિશ્વોપકારિપણું પ્રકાશે છે—

अनाहृतसहायस्त्वं, त्वमकारणवत्सलः । अनभ्यर्थितसाधुस्त्वं, त्वमसम्बन्धबान्धवः ॥१॥ (अन्यानुवाद) शिल्पिरिश्री

વિના બાલાવેલા જગહિતકરા ! રહાયક તમે, વિના નિમિત્તે હે જગહિતકરા ! વત્સલ તમે; વિના અભ્યથેલા જગહિતકરા ! સાધુ ય તમે, વિના સંખધે હે જગહિતકરા ! બાંધવ તમે. ૧

અર્થ:—તું અનાકૂત-અર્ણમાલાવેલા સહાય છે, તું અકારણવત્સલ છે, તું અનશ્યર્થિત-અર્ણપ્રાર્થેલા સાધુ છે, તું અસંબંધ બધિવ છે.

વિવેચન

''ત્રાણ શરણ આધાર છા રે, પ્રભુજ ભવ્ય સહાયરે દયાલરાય"—શ્રી દેવચંદ્રજ

હે વીતરાગ! જગત્માં 'આહૂત '–આહ્વાન કરો' સાંસારિક સહાય કરનારા દેવા કંઇક હશે, પણ 'અનાહૂત'–

વિના આહ્વાન કરો -વગર આમં ત્ર્યે વગર બાલાવ્યે વણમાગ્યું '**સહાય**' કરનારા–માેક્ષમાગ^૧૩૫ પરમાર્થ સહાય કરનારા તા તું છે. જગત્માં આ મ્હારા રાગી લક્ત છે એમ જાણી માહ-રાગાદિ કારણે તે પ્રત્યે વત્સલતા ધરનારા સકારણ-વત્સલ કંઇક હશે, પણ રાગાદિ કારણ વિના સર્વ આત્મ-ખંધુ પ્રત્યે-વત્સ પ્રત્યે ગાયના વાત્સલ્ય જેવું-પરમાથ'-પ્રેમરૂપ નિષ્કારણ વાત્સલ્ય ધરનારા **અકારણવત્સલ** તેા તું ેછે. જગતુમાં 'અભ્યર્થિત'–અભ્યર્થ[°]ના કરવામાં આવ્યે ' સાધુ '–કાર્ય'સાધી આપનારા એટલે કે પ્રાર્થ'ના કરેો' ભલાઈ કરી ખીજાનું કામ કરી આપનારા અભ્યર્થિત સાધુ કંઇક ્હશે; પણ 'અનભ્યર્ધિત '–વિના અભ્યર્થ'ના કર્યે°–'સાધુ'– કાર્ય સાધી આપનારા એટલે કે વણપ્રાથ્યે બીજાનું કાર્ય કરી આપનારા '**અનસ્યર્થિત સાધુ**' તેા તું છે. જગત્માં 'પ્રીત સગાઈ રે જગમાં સહુ કરે રે' (આનંદઘનજી) એ પ્રસિદ્ધ ઉક્તિ પ્રમાણે સ્વજન-મિત્રાદિ સાંસારિક સ્વાર્થ'-સંબંધે બંધુપણું કરનારા સસંબંધ બાંધવા તા કંઇક હશે; પણ નિઃસ્વાર્થ કેવળ શુદ્ધ પરમાર્થ સંબંધે સાચું પરમાર્થ – અંધુપણું કરનારા અસંઅંધબાંધવ તા તું છે. અત્રે કારણ વિના કાર્ય દર્શાવી કવિએ વિશેષાક્તિ અલંકારના વિશિષ્ટ પ્રયાગથી જગતૃહિતકર પ્રભુના વિશિષ્ટ મહિમા-તિશય વ્યંજિત કર્યો છે; તેમજ અત્રે પ્રથમ ^{શ્}લાેકમાં પ્રથમ વિભક્તિના પ્રયાગથી વર્ણન કરી, બીજામાં બીજીના પ્રયોગથી, એમ અનુક્રમે યાવત્ આઠમા શ્લાકમાં આઠમી વિભક્તિના પ્રયોગથી વર્ષાન કરી શખ્દશાસ્ત્રના પારદેશા

હેમચંદ્રાચાર્ય જીએ શખ્દચમત્કૃતિ સાથે અદ્ભુત અથ'– ચમત્કૃતિ દાખવી છે.

蛎

भन-वयन-काथे निभभ शर्ष्य वीतरागनं शर्ष्— अनक्तस्निग्धमनसमस्जोज्ज्वलवाक्पथम् । अधौतामलशीलं त्वां, शर्ण्यं शर्णं श्रये ॥२॥

વિના વિલેપાયું મન જસ અહા ! સ્નિગ્ધ વરતે, વિના માજયે જેના વચનપથ વિશુદ્ધ વરતે; વિના ધાયું જેનું શીલ અમલ વર્તે ભુવનમાં, જઉં હું એવા તું શરણરૂપ કેશ શરણમાં ર

અર્થ:—અણિવલિપેલા (વગર ચાપડયે) સ્નિગ્ધ મન-વાળા, અણમાર્જેલા ઉજ્જવલ વાક્ષ્પથવાળા, અણિધાયેલા અમલ શીલવાળા, એવા તું શરણ્યને–શરણ લેવા યોગ્યને હું શરણ આશ્રું છું–ભન્નું છું.

વિવેચન

"તુજ ચરણ શરણ રહ્યો, ડળે અનાદિ કુંદેવ રે." —શ્રી દેવચંડજ

જગતમાં 'અભ્યક્ત '-અભ્યંગ કરેલ-તેલ ચાપહેલ વસ્તુ 'સ્નિગ્ધ '-સ્નેહવાળી-ચીકાશદાર દેષ્ટ છે; અથવા તાે લાક્ષણિક અર્થમાં 'અભ્યક્ત '-મિચ્ચા પ્રશંસારૂપ અભ્યંગ કરેલ-'परस्परं प्रशंसंति ' રૂપ ખુશામતનું તેલ ચાપહેલ જન 'સ્નિગ્ધ '-સ્નેહાળ-તે પ્રશંસક પ્રત્યે સ્તેહથી ચીકણું મન ધરનારા દેષ્ટ છે; આમ 'સ્તિગ્ધ'ના શ્લેષરૂપ અંને અર્થમાં 'અલ્યક્ત સ્તિગ્ધ' મનવાળા જગત્માં કંઇક પડ્યા છે. પણ 'અનલ્યક્ત '-વિના અલ્યંગ કરેલ-વિના તેલ ચાપડેલ તું 'સ્તિગ્ધ'-સ્નેહવાળા-ચીકાશદાર ચીકણા મનવાળા છે એ આશ્ચર્ય છે! એ વિશેષાક્તિથી પ્રતીત થતા વિરાધાભાસ છે, તેના પરિ-હાર-'અનલ્યક્ત'-મિચ્યા પ્રશંસારૂપ અલ્યંગ નહિ, કરેલ- ખુશામતનું તેલ નહિં ચાપડેલ છતાં 'સ્તિગ્ધ'-સ્નેહાળ 'આત્મવત્ સર્વ' ભૂતેષુ' એવી ભાવનાથી સમસ્ત જગત્ન જંતુ પ્રત્યે સ્નેહાર્ર'-પરમ પ્રેમાળ મનવાળા એવા જગત્માં કાઈ હાય તા તે તું છે.

જગતમાં પંથ-માર્ગ તો 'માર્જિત 'થયે-પ્રમાર્જ-વામાં આવ્યે 'શુદ્ધ '-સાક્ષ્મક હોય છે, પણ તહારો 'વાક્ષ્પથ '-વચનમાર્ગ તો 'અમાર્જિત '-પ્રમાર્જન કર્યા વિના જ સહજ સ્વભાવે જ 'વિશુદ્ધ '-વિશેષે કરીને શુદ્ધ-સાફ જ છે. જગતમાં 'ધૌત '-ધાયેલ વસ્તુ 'અમલ' -મલ રહિત હાય છે, પણ તું તો 'અધૌત '-વગર ધાયે 'અમલ' મલરહિત 'શીલવાળા'-શુદ્ધ સ્વભાવમાં સ્થિતિ-રૂપ ચારિત્રવાળા છે. બીજાઓમાં તા શીલમાં મલિનતાના સંભવને લીધે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ જલથી ધાવાની જરૂર પડે, પરંતુ સહજાત્મસ્વરૂપે શુદ્ધ ત્હારા શીલમાં તો મલિનતાના સર્ગથા અસંભવ છે, એટલે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ જલથી મલ-શુદ્ધિની જરૂર જ પડતી નથી. આ પ્રકારે તું અધૌત અમલ શીલવાળા છે.

અનલ્યક્ત સ્નિગ્ધ, અમાર્જિત શુદ્ધ, અધીત અમલ ૨૫૫

અામ જેનું મન અનભ્યક્ત સ્નિગ્ધ છે, વચન અમાર્જિત શુદ્ધ છે, અને શીલ અધૌતઅમલ છે, એવા તું 'શરષ્યનું'—મુમુક્ષુએાએ શરણ લેવા યાગ્યનું હું શરણ ભજું છું, શરણપ્રપન્ન થઉં છું.

卐

तुं अयं उ वीरवृत्ति शभीशी क्षभं कंटके नुं निकंदन !—
अचण्डवीरवृत्तिना, शिमना शमवर्त्तिना।
त्वयाकामम कुटयन्त, कुटिलाः कर्मकण्टकाः ।।३।।
अयं उ। वीरा ने शिम अशमवित्त अक्षु थिकी,
कुटाया कांटाओं। कुटिला करमें।इँप नहीं. उ
अर्थः—अयं एउ वीरवृत्तिवाणा, शभी शमवित्तें
अवा तहाराथी कुटिल कर्भ-कंटका सारी पेठे क्रटवामां
आवा!

વિવેચન

"શૂર જગદીશની તીક્ષ્ણ અતિ શૂરતા, જિણે ચિરકાળના માહ જતા.''—શ્રી દેવચંદ્રજી જગત્માં શત્રુઓના ભુષ્કા કાઢી નાખે એવી 'ચંડ' –રૌદ્ર–ભયંકર વીરવૃત્તિવાળા 'અશમવતી '-કોધાદિના અનુપશમમાં વર્ત્ત 'અશમી'થી—કોધાદિ અનુપશાંત છે જેના એવાથી શત્રુ–કંટકા કૂટી નાંખવામાં આવે તે તાે સમજ શકાય છે. પરંતુ હે ભગવન્! ત્હારી વાત તાે કાઈ ન સમજી શકાય એવી જગદ્વિલક્ષણ છે! તું 'અચંડ'—અરોદ્ર—અલચંકર વીરવૃત્તિવાળા છે અને 'શમવર્તિ'—પ્રશમરસમાં નિમગ્ન વત્તં તો 'શમી'—કોધાદિ કષાયા શમાવનારા છે, છતાં આમ અચંડ વીરવૃત્તિવાળા અને શમવર્ત્તિ શમી એવા તહારાથી 'કૃટિલ'-વાંકા—વકગતિવાળા કમેં—કંટકાે—કમેં રૂપી કાંટાઓ સારી પેઠે—આત્યં તિકપણે કૂટી નાંખવામાં આવ્યા! આત્માથી 'વક'—વાંકા ચાલનારા કૃટિલ કમેં શત્રુ એારૂપ કાંટાઓ કરી ઊભા ન થાય એમ સારી પેઠે કૂટી નંખાયા—વીણી વીણીને મારી નંખાયા એ પરમ આશ્ચર્ય છે!

卐

तुं वीतरागनुं विद्यक्षणु अझा-विष्णु-महेश३५५ए — अभवाय महेशायागदाय नरकच्छिदे । अराजसाय ब्रह्मणे, कस्मैचिद्भवते नमः ॥४॥

મહેશા નિર્જન્મા અગદ નરકાે એદનકરા, અરાજસ્ છાલા કા તુજ પ્રતિ નમઃ હે લવહરા! ૪ અર્થ:—અલવ મહેશ, અગદ નરકછેદી, અરાજસ હા—એવા કાઇ તને નમસ્કાર હા!

[×] ચ્યા પ્રકાશમાં પણ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીએ એમની લાક્ષણિક શૈલીમાં સપ્ત વિભક્તિના એમના પ્રિય પ્રયાગ કરી પહેલા શ્લાકમાં પ્રભુ માટે પહેલી વિભક્તિ, બીજા શ્લાકમાં બીજી વિભક્તિ, ત્રીજા શ્લાકમાં ત્રીજી વિભક્તિ હત્યાદિ પ્રયાજ વર્ણન કરતાં અપૂર્વ કાવ્યમત્કૃતિ દાખવી છે.

વિવેચન

કર્મ જિત્યાથી જિન છેા જિબ્હ્યુ, સર્વજ્ઞ જ્ઞાને વ્યાપક વિબ્હ્ય; શાંકર સહુતું શાં કરવાથી,... પ્રક્ષ સ્વયંભૂ ખુદ્ધ ખુઝચાથી. —શ્રી પ્રજ્ઞાવબાધ માક્ષમાળા (સ્વરચિત)

લૌકિક મત પ્રમાણે 'મહેશ'-શિવ 'ભવ' કહેવાય **છે,** ગદાધારી વિષ્ણુ 'નરકચ્છેદી'–નરકાસુરને છેદનાર– હુણનાર કહેવાય છે, અને પ્રહ્મા રજેગુણસંપન્ન-'રાજસ' કહેવાય છે. પણ હે લાેકાત્તર દેવ! તું તાે આ બ્રહ્મા– વિષ્ણુ-મહેશથી કાઈ વિલક્ષણ જ છા! તું અભવ છતાં મહેશ છા! 'અગદ'-અગદાધારી છતાં નરકછેદી છા! અને અરાજસ છતાં પ્રજ્ઞા છેા! આ તેા પ્રગટ **વિરોધાભાસ** દ્વીસે છે! પણ એમાં વિરાધ જેવું કાંઈ છે જ નહિં. કારણ કે મહેશ સંસારનાે સંભવ જ્યાં છે એવાે ભલે 'ભવ' કહેવાતા હાય, પણ તું તા 'અભવ'-જયાં સંસારના વા જન્મમરણનાે સંભવ જ નથી એવા ખરેખરા **' મહેશ '–મહાઇ**′થર છેા. 'સગદ'–ગદાધારી (અથવા સંસાર 'ગદ'–રાગ ધરનારા) વિષ્ણુ લહે 'નરકછેદી' -નરકાસુરનાે વધ કરનારાે કહેવાતાે હાેય, પણ તું તાે 'अगह'-नास्ति गदा यस्य सः अथवा नास्ति गदः यस्य सः-ગદાધારી નહિં છતાં 'અગદ'-સંસાર-ગદ-રાગ જેને નથી એવા ' નરકછેદી '–નરકાવાસના છેદ કરનારા–સવ'નાશ કરનારા ખરેખરા વિષ્ણુ છા. અને પ્રહ્મા ભલે 'રાજસ'– રજોગુણસંપન્ન રાજસપ્રકૃતિ હાેઈ સંસારની સૃષ્ટિ કરનારા કહેવાતા હાય, પણ તું તા 'અરાજસ'-રાજસ

ગુણથી રહિત-કર્મ રૂપ રજથી સવ'થા રહિત હાઇ માક્ષ-માર્ગ ની સૃષ્ટિ સર્જ નારા ખરેખરા બ્રહ્મા છા! આમ તું અભવ મહેશ, અગદ નરકછેદી વિષ્ણુ, અને અરાજસ બ્રહ્મા હાવાથી, જેનામાં એકી સાથે પરમાર્થથી (નામ માત્રથી નહિં!) બ્રહ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ એ ત્રિમૂર્ત્તિ પૃષ્ણું પ્રાપ્ત થાય છે, એવા 'કાઈ'-અવાચ્ય પરમ આશ્ચર્યકારી તું લાેક-વિલક્ષણ અલાૈકિક ત્રિમૂર્તિ'ને નમસ્કાર હાે!

卐

તું વિલક્ષણ કલ્પતરુથકી ફલપ્રાપ્તિની ઇચ્છા—

अनुक्षितफलोदग्रादिनपातगरीयसः । असङ्कृत्पितकल्पद्रोस्त्वत्तः फलमवाप्नुयाम् ॥५॥

અસિંગેલા ભારે ફ્લર્થી અનિપાતે ગુરુ ખહુ, અસ કલ્પેલા તું કલપતરુથી હું ફ્લ લહું. પ અર્થ:—અણિસંગલ જે ફલભારથી લગી રહેલ છે, અનિપાતથી જે ગરીયસ્–મહાગુરુ છે, એવા તું અસંક-લ્પિત કલ્પવૃક્ષ થકી હું ફલ પામું.

વિવેચન

''શુભ શીતળતામય છાંય રહી, ં મનવાંછિત જ્યાં ફળ પંક્તિ કહી; જિન ભક્તિ શ્રહાે તરુ કલ્પ અહાે! ભજને ભગવંત ભવંત લહાે.'' —શ્રીમદ્ રાજચં^{દ્ર}પ્રણીત માક્ષમાળા

વૃક્ષ છે તે તાે બીજ વાવ્યે–જલસિંચનથી અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યે કલ આપે છે; અને તે વૃક્ષ પણ-કલ્પવૃક્ષ પણ કાલાંતરે 'નિયાત ' પામે છે, પડી જાય છે, અને તે પણ 'સંકલ્પિત '–સંકલ્પેલું–લેવા ધારેલું ફલ આપે છે. પણ ᆭ વીતરાગ ! તું તેા આ લૌકિક કલ્પવૃક્ષથી વિલક્ષણ એવા અચિંત્ય અલૌકિક કલ્પવૃક્ષ છા! 'અણસિંચ્યે'-વિના જલસિંચન કર્યે જે માેક્ષ–સ્વર્ગાદિ સુગતિરૂપ સત્કલના મહાભારથી લચી રહેલ-અતિ નમ્ર ખનેલ છે, ક્રાેઈ કાળે પણ–કાળાંતરે પણ જેના 'નિપાત ' (પડી જવું) સંભવતા નથી એવા 'અનિપાતથી '-સદા સ્થાયી-પણારૂપ શાધ્યતપણાથી જે 'ગરીયસ્ '–પરમ શુરુમાં ગુરુ છે. અને 'અસંકલ્પિત'-અણસંકલ્પેલા ફલના જે દાતા છે. એવા તું અસંકલ્પિત કલ્પવૃક્ષ થકી હું ફલને–માેક્ષ-રૂપ સત્ક્લને પામું, એવી સંવેગરૂપ-માત્ર માેક્ષાભિ-લાષરૂપ સ્પૃહા કરું છું! અર્થાત્ તું અચિત્ય કલ્પવૃક્ષને સેવી હું મુમુક્ષુ માત્ર માેક્ષફલ જ ઇચ્છું છું.

卐

असङ्गस्य जनेश तुं विवक्षण् करत्राताने। ढुं डिंडर— असङ्गस्य जनेशस्य, निर्ममस्य कृपात्मनः । मध्यस्थस्य जगत्त्रातुरनङ्कस्तेऽस्मि किंकरः ॥६॥ असंगा क्षाडेशा निरमम कृपात्मा तुक तिष्णे, मध्यस्था विश्वता डिंडर क अनंडी सुक गर्णे। ६ અર્થ:—અસંગ જનેશ, નિર્મમ કૃપાત્મા, મધ્યસ્ય જગત્ત્રાતા એવા ત્હારા હું 'અનંક' કિંકર છું.

વિવેચન

"સેવા ગુણ રંજ્યા ભવિજનને, જો તુમ કરા વડભાગી; તા તમે સ્વામી કેમ કહાવા, નિર્મમ ને નિરાગી?" —શ્રી માહનવિજયજી

અત્રે વિરાધાભાસી વિશેષણાથી વીતરાગ ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે. હે ભગવન્! તું 'અસંગ '-સંગ રહિત-પરિબ્રહાદિ બ્રંથ રહિત છેા, 'જનેશ '-જનાના ઇશ-લોકા પર રાજ્ય ચલાવનાર છેા. જે અસંગ છેા તા જનેશ શી रीते ? स्पेम विरोध आवे छे. तेने। परिकार धील छे-દ્વંદ્વ વિશેષણથી કર્યો છે. તું નિર્મમ કૃપાત્મ છેા. અર્થાત્ તું 'નિમ'મ '–મમતા રહિત છેા, એટલે 'અસંગ '– આસક્તિ રહિત છા; અને કૃપાત્મક છા-કરુણામય છે, એટલે જનાના મન જીતી લીધા હાવાથી તું 'જનેશ'-લોકેશ છે. અને આમ નિર્મમ અને કૃપાત્મ છા, એટલે જ તું મધ્યસ્થ જગત્ત્રાતા છે। એ વિરાધી દ્રંદ્રના પંણ ખુલાસા મળી જાય છે. તે આ પ્રકારે :--તું 'મધ્યસ્થ'-મધ્યમાં સ્થિત-રહેલા છે છતાં 'જગતુત્રાતા'-જગત્ના ત્રાતા-રક્ષણકર્ત્તા છે, જગત્ની મધ્યમાં છતાં જગત્ત્રાતા શી રીતે એ વિરાધ આવે છે. તેના પરિહાર-તું 'મધ્યસ્થ'-રાગ-દેષરહિત નિષ્પક્ષપાત છે৷ અને જગત્ને દુર્ગતિમાં પડતું અટકાવનાર-જગત્ના ત્રાતા-રક્ષણહાર છા. અને તું

નિર્મમ છેં એટલે જ તું મધ્યસ્થ છેં અને તું કૃપાત્મક છેં એટલે જ તું જગત્ત્રાતા છેં. આમ પ્રથમ દર્શને વિરોધી ભાસતા વિશેષણોના જ્યાં સુમેળ મળે છે એવા તું અસંગ જનેશ, નિર્મમ કૃપાત્મ, મધ્યસ્થ જગત્ત્રાતાના હું 'અનંક' કિંકર છું, 'અનંક'—જેને કાઈ વિશિષ્ટ 'અંક'—ખાસ નિશાની—ચિદ્ધ—હાંદો નથી એવા હું અદનામાં અદના દાસ—દાસાનુદાસ છું.

4

तुं अग्रिन्त्य श्रिन्तारत्नमां म्डार् आत्मापृष् —

अगोपिते स्निनिधाववृते कल्पपादपे । अचिन्त्ये चिन्तास्ने च, त्वय्यात्मायं मयार्पितः॥७॥

નહિં ગાેપાવેલા રતનનિધિ તું હે સુનિવરા! ન વૃત્તિ વીંટેલા કલપતરુ તું હે સુનિવરા! ન ચિન્તેલા ચિન્તામણિરતન તું હે સુનિવરા! તું એવાને આત્મા અરપણ કર્યો મેં સુનિવરા! ૭

અર્થ:—અગાપિત—અણગાપવેલા રત્નનિધિ, અવૃત— અણવૃત્તિ—વીં ટેલા કલ્પવૃક્ષ, અને અચિન્ત્ય ચિન્તારતન એવા ત્હારામાં આ આત્મા મ્હારાથી અર્પિત છે—અર્પ-વામાં આવેલા છે.

વિવેચન

"કામિત પૂરણ સુરતરુ…સખી. આનં દઘન પ્રભુ પાય." —શ્રી આનં દઘનજી

હે ભગવાન! તું અગાપિત રત્નનિધિ છે. 'અગાપિત '–અણગાપવેલ–અગુપ્ત રાખેલ ' રત્નનિધિ '– જ્ઞાન દર્શ ન–ચારિત્રાદિ અનંત ગુણરત્નાેના નિધાન છે, નહિં છુપાવેલા ખુલ્લેખુલ્લા રત્ન-ખજાના છે. એટલે ગમે તે કાઈ ફાવે તેમ આ ખુલ્લેખુલ્લા ખજાનાને લૂંટી શકે એમ છે. વળી તું **અવૃત કલ્પવૃક્ષ** છે, 'અવૃત '-વૃત્તિથી-વાડથી નહિં વિંટાયેલા કલ્પવૃક્ષ છે. વૃક્ષના ફલને કાેઈ ચૂંટી કે લૂંટી ન જાય એ માટે એની આસપાસ સંરક્ષક વાડ કરવામાં આવે છે, પણ તેવી કાઈ પણ સંરક્ષક વૃત્તિ-વાડ આ તું કલ્પવૃક્ષની આસપાસ નથી. એટલે આ તું કલ્પવૃક્ષને સેવીને ગમે તે કાઈ કાવે તેમ કલ ચૂંટી વા લૂંટી શકે એમ છે. અને તું અચિન્ત્ય ચિન્તા-મણિ છે, 'અચિન્ત્ય '–ચિંતવી ન શકાય એવાે ચિન્તામણિ છે. ચિન્તામણિ તા ચિંતિત-ચિંતવેલું ફલ આપે, પણ આ તું તા અચિંતિત-અણચિંતવેલું ફલ આપવા સમર્થ છે. આમ અગાપિત રત્નનિધિ, અવૃત કલ્પવૃક્ષ અને અચિન્ત્ય ચિન્તારત્ન એવા ત્હારામાં આ આત્મા મ્હારાથી અપ' શ કરાયા છે, અર્થાત મેં આત્માપ શ કર્યું છે.

卐

હું ફલેચ્છારહિત તું ફલમય, મ્હારે કરવું શું?

फलानुध्यानवन्ध्योऽहं, फलमात्रतनुर्भवान् । प्रसीद यत्कृत्यविधौ, किङ्कर्त्तव्यजडे मयि ॥८॥ પ્રભા ! હું તા વર્તું નકીં ફલ અનુધ્યાન રહિતા, અને તું તા વર્ત્તે તનુ ફલ રૂંપી માત્ર ધરતા. અહીં કિંકર્ત્ત વ્યે મુજ જડ પ્રતિ હે મુનિવરા ! વિધિ કૃત્યે મહારા અનુગ્રહ કરા હે મુનિવરા ! ૮ અર્થ:—હું કલના 'અનુધ્યાનથી'—અનુચિંતનથી 'વન્ધ્ય'—શુન્ય—રહિત છું, અને તું તા કલ માત્ર તનુ-વાળા—શરીરવાળા છે; તા અત્રે હું કિંકર્ત્ત વ્ય—જડ પ્રત્યે કૃત્યવિધિ વિષે પ્રસાદ કરા!

ાવવેચન

"ભક્તિ નહિં તે તેા ભાડાયત, જે સેવાફળ નીચે; દાસ તિકે જે ઘન ભરિ નિરખી, કેકીની પરે નાચે." —શ્રી દેવચંદ્રજી

મને આ લાકમાં કે પરલાકમાં આ ક્લની પ્રાપ્તિ હા કે તે ક્લની પ્રાપ્તિ હા, એમ ક્લના 'અનુધ્યાનથી' —અનુચિંતનથી હું 'વંધ્ય' છું –શૂન્ય છું; અર્થાત હું ક્લનું અનુચિંતન કરતા નથી—ફલનું ધ્યાન ધરતા નથી, નિર્નિદાન—નિષ્કામ—ફલાભિસંધિ રહિત—ફલાકાંક્ષા વિનાની ભક્તિ કરૂં છું. અને તું તા ફલમાત્ર તનુવાળા—શરીર-વાળા છે, અર્થાત્ માક્ષફલ એ જ જેની કાયા છે એવા કેવલ માક્ષફલમય—મૂર્ત્તિમાન્ માક્ષસ્વરૂપ છે. આમ ત્હારી નિષ્કામ ભક્તિ કરતાં મને કાંઈ એહિક—પારલાકક ફલ નિષ્કામ ભક્તિ કરતાં મને કાંઈ એહિક—પારલાકક ફલ

એટલે ત્હારી સેવાભક્તિથી માલકલ મળ્યા વિના રહેવાનું નથી. અને આમ જે લક્તિમાં મને મુક્તિની-માલકલની પણ સ્પૃહા રહી નથી, તે લક્તિથી મને માલકલ મળ્યા વિના રહેવાનું નથી, તો હવે આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં મ્હારે શું કરનું એ બાબતમાં મુંઝાઈ જઈ હું 'કિંકર્તા' અજડ'-કિંકર્તા' વ્યમૃહ બની ગયા છું, શું કરનું એની મને સૂઝ પડતી નથી. તો અત્રે 'કૃત્ય વિધિમાં' – કરવા યાગ્ય બા. માં – મહારે શું કરનું યાગ્ય છે એના વિધાન વિષે તું મહારા પર પ્રસાદ – કૃપાપ્રસાદ કર! અનુગ્રહ કરી મહારે શું કરનું તે બતાવ! અત્રે મહાક વિ હેમચન્દ્રા ચાર્ય છે એ અલીકિક આશ્યભર્યા પરમ ગૃઢ ભાવા ભર્યા છે, તે સંક્ષેપમાં અત્ર વિવેચ્યા છે, વિશેષ સ્વમતિથી વિચારણીય છે.

ાા ઇતિ શ્રી હેમથંદ્રાચાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાનુવાદ વિવેચનમાં— અદ્ભુત વિધોપકારિત્વ નિરૂપક ત્રયાદરા પ્રકાશ ા

卐

ચતુદે<mark>શ પ્રકાશ:</mark> અદ્દભુત અલૌકિક યાગમાહાત્મ્ય

अध येधा विना ते अरेखं भनःशस्य वियोजन-मनोवचःकायचेष्टाः, कष्टाः संहत्य सर्वथा । श्ठथत्वेनेव भवता, मनःशल्यं वियोजितम् ॥१॥ (आव्यानवाह)

દાહરા

ચેષ્ટા મન-વચ-કાયની, કષ્ટ સંહરી સાવ; તે મનઃશલ્ય વિચાજિયું, શ્લથપણાને પ્રભાવ. ૧ અર્થ:—મન-વચન-કાયાની કષ્ટ ચેષ્ટાએ સર્વથા સંહરી લઈને 'શ્લથપણા'–શિથિલપણા–ઢીલાપણા વડે કરીને જ હારાથી મનઃશલ્ય વિયોજવામાં આવ્યું.

વિવેચન

''મનકું દુરારા^{દ્}ય તેં વશ આષ્યું, આગમથી મતિ આ<mark>હું;</mark> આનંદઘન પ્રભુ માહરું આણા જો, તાે સાચું કરી જાહું." —શ્રી આનંદઘનજી

આ પ્રકાશમાં ભગવાનનું અલૌકિક–લાેકાત્તર ચાેગ-માહાત્મ્ય પ્રકાશ્યું છે. ઇતર ચાેગીએાથી વિલક્ષણ પ્રકારે ચાેગીધ્ધર વીતરાગે ચાેગસિદ્ધિ કરી છે તે દર્શાવતાં અત્રે પ્રથમ મનાજય બાબત વર્ણુન કર્યું છે. યાગસાધનામાં મનાજય પરમ આવશ્યક છે; જ્યાંલગી મનઃશલ્ય દ્વર થાય નહિ, મનના કાંટા નીકળે નહીં ત્યાં લગી યાગસિદ્ધિ પણ થાય નહીં.

શરીરમાં પેઠેલું 'શલ્ય' (કાંટા) કાઢવા માટે બે ઉપાય છે—કાં તા તેને જોરથી ખેંચી કાઢવું જોઈ એ, કાં તા તે લાગ ઢીલા થતાં તે આપાઆપ આસાનીથી નીકળી જવું જોઈએ. આમાં પ્રથમ પ્રકારમાં ઘણું ઘણું બળ વાપરવું પડે છે, બીજા પ્રકારમાં વિના કષ્ટે આસાનીથી નીકળી જાય છે. તેમ ચાગસાધનામાં પણ ચાગીએ મનઃશલ્ય દૂર કરવું આવશ્યક છે; તે મનઃ—શલ્ય દૂર કરવા માટે નાના પ્રકારની મન—વચન—કાયાની કપ્ટ ક્રિયાઓ કરવામાં આવે, તાપણ તે શલ્ય માંડમાંડનીકળે છે વા નીકળતું નથી, પણ તે મનનું શિથિલપણું—ઢીલાપણું કરવામાં આવે તા તે મનઃશલ્ય સહેજે નીકળી જાય છે. આટલી ભૂમિકા પરથી આ શ્લોકના ભાવ સ્પષ્ટ થશે.

ખીજાએ મન-વચન-કાયાની અનેક પ્રકારની કષ્ટ કિયા કરી મનઃશલ્ય દૂર કરવા માટે મરી મરીને મથે છે, છતાં જે મનઃશલ્ય દૂર કરવું દુષ્કર થઈ પડે છે, તે મનઃશલ્ય તેં મન-વચન-કાયાની કષ્ટ ચેષ્ટા-કઠાર ક્રિયા સવેથા 'સંહરી લઈ'-ખેંચી લઈ-દૂર કરી, 'શ્લથપણા-થી જ' શિથિલપણાથી જ-ઢીલાપણાથી જ વિયાજિત કર્યું, -આતમામાંથી વિયુક્ત કર્યું.-અલગ જૂદ્ધં પાડી દીધું!

મનને તે સહજ સ્વભાવે વર્તાવા દઈ 'શિથિલ'-હીલું (Loose, Relaxed) મૂકી દઈ એવું તો શિથિલ-હીલું હર્દ કરી દીધું કે મનઃશલ્ય તેમાંથી આપાઆપ જ નીકળી ગયું. બીજાઓ જે માયાશલ્ય-મિથ્યાત્વશલ્ય-નિદાનશલ્ય આદિરૂપ મનઃશલ્ય ગમે તેટલી કષ્ટ ક્રિયા ઉઠાવવા છતાં કાઢી શકતા નથી, તે તે કષ્ટ ક્રિયા વિના જ આમ આસા-નીથી દ્વર કરી નાંખ્યું એ પરમ આશ્ચર્ય છે!

卐

મધ્યમ પ્રતિપદ્દાથી (માર્ગુથી) તે કરેલા ઇંદ્રિયજય—

संयतानि न चाक्षाणि, नैवोच्छुङ्खलितानि च । इति सम्यक् प्रतिपदा, त्वयेन्द्रियजयः कृतः ॥२॥ इद्रिय संयत ना उरी, न ०० ७२छ भक्ष डीध, એમ सम्यक्ष प्रतिपद वडे, ते इ द्वियाय डीध, २

અર્થ:—ઇંદ્રિયા ન સંયત કરવામાં આવી, અને ન જ ઉચ્છું ખલ થવા દેવામાં આવી,—એમ સમ્યક્ષ્પણે મધ્યમ પ્રતિપદાથી (વચલા માર્ગના ગ્રહણથી) ત્હારાથી ઇંદ્રિયજ્ય કરવામાં આવ્યા.

વિવેચન

" સ્થ'ભન ઇંદ્રિય ધાગના રે લાલ, રક્ત વરણ ગુણરાય." —શ્રી દેવચંદ્રજી

યાગસાધનામાં મનાજય જેમ ઇંદ્રિયજય પણ તેટલા જ આવશ્યક છે. તે ઇંદ્રિયજય પણ તેં બીજા યાગીઓથી વિલક્ષણપણે સિદ્ધ કર્યો છે. તેં ન ઇંદ્રિયાને 'સંયત'-સંયમિત-નિયંત્રિત કરી, તેમજ તેને ન જ 'ઉચ્છુંખલ'-શ્રુંખલા રહિત-અનિયંત્રિત થવા દીધી,-આમ 'સમ્યક્ પ્રતિપદાથી '-મધ્યમ માર્ગ ગ્રહણથી તેં ઇંદ્રિયજય કર્યો! ·ઇંદ્રિયાને તે ન સં<mark>ય</mark>મમાં–દાબમાં રાખી, ન ખૂબ વધારે પડતી દખાવી, ન ફાવે તેમ સ્વચ્છ દેવત્ત વા ઉચ્છું ખલ-નિખ 'ધ થવા દીધી; પણ નિયંત્રિત-અનિયંત્રિત એ બેની વચ્ચેના વચલા માર્ગ (medium path) ગહુણ કરી તે ઇંદ્રિયાને જીતી લીધી. યાેગસાધનામાં આવશ્યક ઇંદ્રિયજય કરવા માટે સામાન્ય પ્રાકૃત યાેગીને તાે ઇંદ્રિયાેને જરા પણ છૂટી ન મૂકતાં નાના પ્રકારના સંચમથી તેનું નિયં-ત્રણ કરવું પડે છે, ત્યારે ઘણા ઘણા પ્રયાસે માંડમાંડ ઇંદ્રિયજય સધાય છે. પણ યાેગીએાથી વિલક્ષણ એવા હૈ પરમ યાેગીશ્વર! સહજાત્મસ્વરૂપે સ્થિત તું તાે ઉક્ત પ્રકારે સહજ સ્વભાવે આસાનીથી ઇંદ્રિયજય કરવા સમર્થ अने छे से परम आश्चर्य छे. छोकोत्तराणां चेतांसि को हि विज्ञातुमहिति !

卐

अण्टांग ये।ग ते। प्रभंच, लाह्यथी त्हाइं ये।गसात्म्य— योगस्याष्टाङ्गता नूनं, प्रपञ्चः कथमन्यथा?। आवालभावतोऽप्येष, तव सात्म्यमुपेयिवान्॥३॥ भरे! ये।ग अण्टांगता, प्रभंच-नहिं ते। डेभ, लाह्यथी मांडी ये।ग आ, सात्म्य प्राप्त तुल सेभ? उ અર્થ:—ખરેખર! યાેગનું અષ્ટાંગપણું એ તાે પ્રપાંચ છે! નહિંતા બાલભાવથી માંડીને પણ આ યાેગ તહાર્ સાત્મ્ય—આત્માકારપણું કેમ પ્રાપ્ત થયાે !

વિવેચન

શાભે ચાગી શશિ શું શીતલાે સૌમ્ય ને શાંતિકારી. —શ્રી ચાગદિષ્ઠકળશ (સ્વરચિત)

હે યાગિશ્વર! આમ ઉપરાક્ત પ્રકાર તેં યાંગસાધનામાં આવશ્યક મનાજય અને ઇંદ્રિયજય સુગમ રીતે
સિદ્ધ કરી લીધા છે, એટલું જ નહિં પણ તને યાંગસિદ્ધિ
માટે પ્રસિદ્ધ અષ્ટાંગ યાંગની પણ જરૂર રહી નથી!
ખરેખર!યમ-નિયમ-આસન-પ્રાણાયામ-પ્રત્યાહાર-ધારણા
-ધ્યાન-સમાધિ એમ યાંગનું અષ્ટાંગપણું તા 'પ્રપંચ'
છે-વાગુજલરૂપ વાગ્વિસ્તાર છે. કારણ કે જો એમ ન
હાય તા 'બાલભાવથી'-બાલ્યાવસ્થાથી માંડીને આ યાંગ
તહારૂં સાત્મ્ય-આત્મરૂપપણું કેમ પામી ગયા? આ યાંગ
તહારૂં આત્માપણું પામી આત્માકાર કેમ અની ગયા?
પીજા પ્રાકૃત યાંગીઓને તા યમ-નિયમાદિ અષ્ટાંગ યાંગની
પ્રબળ સાધના કર્યે જ યાંગસિદ્ધિ થાય છે, પણ હે
મૃત્તિ'માન્ યાંગસ્વરૂપ પરમ યાંગીશ્વર! તને તા પૂણું
યાંગ સહજ સ્વભાવે સહજત્મસ્વરૂપે સિદ્ધ છે.

卐

ચિરપરિચિત વિષયામાં ત્હારા વિરાગ ને અલ્પ્ટ યાગમાં સાત્મ્ય!—

विषयेषु विरागस्ते, चिरं सहचरेष्वपि। योगे सात्म्यमदृष्टेऽपि, स्वामिन्निदमलौकिकम्॥४।

ચિર સહચરાય વિષયમાં, સ્વામિ! તુજ વિરાગ; અદૃષ્ટ યોગે ય સાત્મ્ય એ, અલોકિક વીતરાગ! ૪ અર્થ:—ચિરકાળથી સહચર (સાથે વિચરનારા, મિત્ર) એવા પણ વિષયોમાં તહારા વિરાગ છે! અને અદૃષ્ટ—કદી નહિંદીઠેલા એવા યોગમાં તહારે સાત્મ્ય—આત્મરૂપપછું છે! હે સ્વામી! આ અલોકિક છે!

વિવેચન

"મહાપાત્ર તે માર્ગના, પરમયાગ જિતલાભ." —શ્રીમદ્ રાજ્ય દ્રજ

હે વીતરાગ! 'ચિરકાળથી '-ઘણા ઘણા લાંખા કાળથી --અનાદિથી જે 'સહચર'-સાથે વિચરનારા 'ગાદિયા' મિત્રો છે એવા પણ અનાદિના 'ભાઈખંધ' વિષયામાં તહારા 'વિરાગ'-વિગતરાગપણં-રાગરહિતપણું છે; અને કદી દીઠા પણ નથી એવા 'અદષ્ટ' યાગમાં તહારં 'સાત્મ્ય' છે-અભિન્ન આત્માપણં-તન્મય પરમ પ્રેમપણું છે! હે સ્વામી! આ લોકિક નહિ એવી કાઈ અલોકિક-લોકાત્તર વાત છે! કારણ કે લોકમાં તા જેના ચિર સહચાર-સહવાસ હાય તે પ્રત્યે ગાઢ આસક્તિરૂપ રાગ, અને જેના કદી પરિચય નથી થયા તે પ્રત્યે ભાવઅભાવ-પ્રેમઅભાવ જ જોવામાં આવે છે. એટલે લાકની રીતિથી વિપરીત-વિલક્ષણ એવી તહારી રીતિ પરમ આશ્ચર્યકારી લોકોત્તર છે!

અપકારી પ્રત્યે તહારૂં એાર રંજન!—

तथा परे न रज्यन्त, उपकारपरे परे।
यथाऽपकारिणि भवानहा! सर्वमलौकिकम्॥५॥
७५३२५२ ५२ अति, ५३। न २ ल्या तेम.

જેવો તું અપકારી પ્રતિ, સર્વ અલૌકિક એમ. પ

અર્થ:— ઉપકારમાં તત્પર એવા પર પ્રત્યે પરા એવા રંજ્યા નથી, કે જેવા તું અપકારી પ્રત્યે રંજ્યા છે! અહા! આ સર્વ અલોકિક છે!

વિવેચન

"લાક લાકાત્તર વાત, રીઝ છે દાય જાઈ રી." —શ્રી યશાવિજયજી

ઉપકારપર-પાતાના પ્રત્યે ઉપકાર કરવામાં તત્પર એવા 'પર '-બીજા પ્રત્યે 'પરા '-બીજા એ -અન્ય દર્શ નીઓ એવા રંજ્યા નથી-એવા પ્રસન્ન-રાજી થયા નથી, કે જેવા તું પાતા પ્રત્યે 'અપકારી '-અપકાર કરનાર પ્રત્યે રંજ્યા છે - પ્રસન્ન-રાજી થયા છે! અહા ! આ સવ ' અલો કિક '-લો કિક નહિ એવી લો કથી વિલક્ષણ કાઈ લો કાત્તર વાર્તા છે! લો કા તો પાતાના ઉપકારી પ્રત્યે રીઝે એમાં શી માટી વાત છે? પણ પાતાને મહાઉપસર્ગ કરનારા અપકારી પ્રત્યે પણ, -આ તો મને મ્હારા કર્મના નાશ કરાવનારા પરમ મિત્રના જોગ મળ્યો-' પરમ મિત્રના જાણે પામ્યા યોગ જો '-એમ જાણી રંજવું, એ તો ઘણી

ઘણી માેડી વાત છે. અને એવી પરમ આશ્ચર્યકારક વિલક્ષણ અલોકિક-લાેકાત્તર વાત ત્હારા જેવા સિદ્ધહસ્ત પરમ યાેગીશ્વર જ કરી શકે છે. આમ હે લગવન્! ત્હારૂં 'સર્વ''-ત્હારી અધી વાત અલાૈકિક પરમ અદ્ભુત આશ્ચર્યકારી વિલક્ષણ છે, તે માટે સહજ ઉદ્ગાર નિકળી પડે છે-અહાે! અહાે! અહાે!

卐

હિંસકાેના ઉપકાર ને આશ્રિતા પ્રત્યે ત્હારી ઉપેક્ષા!—

हिंसका अप्युपकृता, आश्रिता अप्युपेक्षिताः। इदं चित्रं चित्रं ते, के वा पर्यनुयुक्जताम् शा६॥

હિંસક પણ ઉપકૃત કર્યા, આશ્રિતા ય ઉપેક્ષિત; પૂછી શકે એમ કાેણુ આ, ત્હારૂં ચિત્ર ચરિત્ર ? ૬

અર્થ:—િહંસકા પણ ઉપકૃત કર્યા, આશ્રિતા પણ ઉપેક્ષિત કર્યા,–એવું આ તહારૂં ચિત્ર ચરિત્ર કાેેે પૂછી શકે એમ છે ?

વિવેચન

"ઇત્યાદિક ખહુભંગ ત્રિભંગી, ચમતકાર ચિત્ત દેતી રે; અચરિજકારી ચિત્ર વિચિત્રા, આનંદઘન પદ લેતી રે." —શ્રી આનંદઘનજી

સામાન્ય પ્રાકૃત જેના તો 'હિંસકાે'-પાતાને હણ-નારા પ્રત્યે અપકાર કરે છે, અને 'આશ્રિતાે'-પાતાના **માશ્ર**યે રહેલાએાની ઉપેક્ષા નહિ કરતાં ઉપકાર કરે છે. પાણ હે ભગવન્! ત્હારી રીતિ તાે આથી વિક્ષક્ષણ છે. ' હિંસકાે '–હિંસા કરનારા–પાતાને હણનારાને તેં ઉપકૃત કર્યા, તેઓ પ્રત્યે પણ તે ઉપકાર કર્યો; અને 'આશ્રિતા'-ત્હારા આશ્રય કરનારા પણ તે ઉપેક્ષિત કર્યા-તેની પણ ઉપેક્ષા કરી! એવું આ ત્હારૂં લાેકવિલક્ષણ 'ચિત્ર'– અદભુત આશ્ચર્યકારી ચરિત્ર છે, તે બા.માં કાેેેે પ્રક્ષ ઊઠાવી શકે એમ છે? દા. ત. **ભગવાન મહાવીરે** ડંશ દૈનારા ચંડકૌશિક નાગને પણ પ્રશમઉપદેશથી ઉપકાર કરી ઉદ્ધાર્યો; અને પાતાના આશ્રિત શિષ્યા પર દ્રષ્ટ <mark>ગાેશાળાએ તે</mark>એલેશ્યા મૂકી ત્યારે તેઓની ઉપેક્ષા કરી! આ વસ્તુ જગત્પ્રસિદ્ધ છે, એની કાેેેેેે ાં પાડી શકે એમ છે ? અર્થાત્ આ ઉપરથી હે વીતરાગ! ત્હારા સામ્યયાગ કેટલી પરાકાષ્ઠાએ પહેાંચ્યા છે તે સહેજે સ્વયં સમજાય છે.

蛎

'असंप्रज्ञात' परम समाधिमां त्हारी अद्देशत शीनता— तथा समाधौ परमे, त्वयात्मा विनिवेशितः । सुखी दुःख्यस्मि नास्मीति,यथा न प्रतिपन्नवान्॥७॥ अवा निवेश्या आत्म तें, परम समाधिमांहिः हे सुणी दुःणी छुं छुं नहि, सान रह्यं न आंहि,७

96

અર્થ:—પરમ સમાધિ વિષે આત્મા ત્હારાથી એવા વિનિવેશિત કરાયાે- બેસાડી દેવામાં આવ્યાે, કે હું સુખી– દુઃખી છું, છું નહિં, એમ તેં જાણ્યું નહિ!

વિવેચન "દેવ વિશાલ જિણંદની, તમે ધ્યાવાે તત્ત્વ સમાધિ રે; ચિદાન દેરસ અનુભવી, સહજ અકૃત નિરુપાધિ રે." —શ્રી દેવચાંદ્રજ

ચાગનું આઠમું અંગ સમાધિ, તેમાં પણ જે સર્વોત્કૃષ્ટ-પરાકાષ્ઠાને પામેલી પરમ સમાધિ, તે વિષે આત્મા
ત્હારાથી એવા 'વિનિવેશિત' કરાયા-વિશેષે નિવેશિત
કરાયા, બેસાડી દેવાયા-સંસ્થાપિત કરાયા, કે હું સુખી
છું કે દુઃખી છું, કે છું કે છું નહિં એવા વિકલ્પ પણ
તે જાણ્યા નહિં. અર્થાત્ જયાં આત્મભાન પણ ભૂલાઈ જાય છે અને કાઈ વિકલ્પનું ઉત્થાન થતું નથી એવી
પરમ નિવિકલ્પ સમાધિ-જેને 'અસંપ્રજ્ઞાત સમાધિ'
કહે છે તે તે સહજ સિદ્ધ કરી; સહજાત્મસ્વરૂપમાં નિમગ્ન
થઈ તું સહજ સમાધિમાં એટલા બધા વિલીન થઈ ગયા-સમાધિમાં એટલા બધા તન્મય બની ગયા કે ત્યાં
પછી કાઈ પણ વિકલ્પને ઊઠવાનું સ્થાન રહ્યું નહિં.

ત્હારું અદ્ભુત યાગમાહાત્મ્ય—ધ્યાતા-ધ્યેય-ધ્યાનની એકતા—

ध्याता ध्येयं तथा ध्यानं, त्रयमेकात्मतां गतम्। इति ते योगमाहात्म्यं, कथं श्रद्धीयतां परेः?॥८॥

ધ્યાતા ધ્યેય ને ધ્યાન એ, એકાત્મતાગત ત્રણ્યઃ એવું યાગમાહાત્મ્ય તુજ, કેમજ શ્રદ્ધે અન્ય ? ૮ અર્થ:--ધ્યાતા ધ્યેય તથા ધ્યાન એ ત્રય-ત્રિપુટી જ્યાં એકાત્મતાગત એક આત્મભૂત થઈ ગયેલ છે, એવું તહાર યાગમાહાત્મ્ય પરાથી–ચ્યન્યદર્શનીઓથી કેમ શ્રદ્ધાય ક

વિવેચન

^{((દ્}યાયક ^દયેય ધ્યાન ગુજુ એકે, ભેદ છેદ કરશું હવે દેકે."—શ્રી યશાવિજયછ ધ્યાતા–ધ્યાન કરનાર, ધ્યેય–ધ્યાન કરવા ચાેગ્ય વસ્ત અને ધ્યાન–ધ્યાનની ક્રિયા એ 'ત્રય'–ત્રિપુટી જ્યાં ' એકાત્મતાગત ' છે,–એકાત્મપણ'–એકસ્વરૂપપણં પામી ગયેલ છે, અર્થાત્ આત્મા જ ધ્યાતા, આત્મા જ ધ્યેય અને આત્મા જ ધ્યાન એમ ધ્યાતા-ધ્યેય-ધ્યાન એ ત્રિપુટી જ્યાં અભેદ એકરૂપ બની ગયેલ છે, એટલે એ સંખંધી વિકલ્પ પણ જયાં રહ્યો નથી, એવી પરમ નિવિ'કલ્પ પરમ સમાધિદશાને પામેલું આ ત્હારું ચાગમાહાત્મ્ય–ચાગમહિમાપણું ' પરાથી '–બીજાએાથી– અન્ય દર્શનીઓથી કેમ શ્રદ્ધાય વારુ? ા ઇતિ શ્રી હેમચંદાચાર્યવિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાતુવાદ સવિવેચનમાં— અદ્ભુત અલૌકિક યાગમાહાત્મ્ય નિરૂપક ચતુર્દેશ પ્રકાશ ા



પંચદરા પ્રકાશ:

અનન્ય વીતરાગશાસન પ્રાપ્તિથી સ્વધન્યતા

શાંત વીતરાગ મુદ્રાથી જ તેં કરેલા ત્રિજગજ્ય—

जगज्जैत्रा गुणास्त्रातरन्ये तावत्तवासताम् । उदात्तशान्तया जिग्ये, मुद्रयैव जगत्त्रयी ॥१॥

[કાવ્યાનુવાદ] શાલીની

વિશ્વત્રાતા ! ત્રિજગા જીતનારા, દૂરે એવા હા ગુણા અન્ય ત્હારા ! સુદ્રાથી યે શાંત હિંદાત્ત માત્ર,

જીતાયું છે ત્રિજગત્ પૂજ્ય પાત્ર!

્ર અર્થ:—હે ત્રાતા! જગત્જેતા એવા ત્હારા બીજા ગુણા તા દ્વર રહેા! પણ ત્હારી શાંત ઉદાત્ત મુદ્રાથી જ ત્રિજગત્ જીતાઈ ગયું છે.

વિવેચન

"અમિયભરી મૂરતિ રચી રે, ઉપમા ન ઘટે કાૈય: શાંત સુધારસ ઝીલતી રે, નિરંખત તૃપતિ ન હાેય."

—શ્રી આનંદઘનછ

જગત્નું ત્રાષ્ટ્ર-રક્ષણ કરનારા હે ત્રાતા!-જગત્ના રક્ષણહાર! 'જગત્જેતા'-જગત્ને જીતી લેનારા એવા ત્હારા ખીજા ગુણાની તા શી વાત કરવી? પણ પ્રશમ-રસમાં નિમગ્ન એવી પરમ 'શાંત' અને ગાંભીયં-પ્રસન્નતાદિ પરમ ઉચ્ચ-પરમ ભવ્ય ભાવા દર્શાવતી એવી પરમ 'ઉદાત્ત' ત્હારી મુદ્રાથી જ-વીતરાગ મુદ્રાથી જ આ ત્રિજગત્ જીતાઈ ગયું છે! અર્થાત્ ત્હારા ખીજા ગુણા જગત્ને જીતી લેનારા તા છે જ તેની વાત દ્વર રહા! પણ વીતરાગ ભાવની સૂચક આ ત્હારી શાંત ઉદાત્ત મુદ્રા જ જગત્ને જીતી લેવાને ખસ છે!

હે વીતરાગ! તહારી નિવિ'કાર વીતરાગમુદ્રાના દર્શ'ન થતાં જ વિચક્ષણ વિવેકી જનના મુખમાંથી સહજ ઉદ્દગાર નીકળી પહે છે કે—અહા ! આની દૃષ્ટિ કેવા પ્રશમરસમાં * નિમગ્ન થયેલી છે! આનું મુખકમલ કેવું પ્રસન્ન, શાંત, સૌમ્ય છે. નથી દેખાતી આના ખાળામાં કામિની કે નથી આના હાથમાં હથિયાર! અહા! સમભાવભરી એની દૃષ્ટિ જાણે સમ પરિણામે જગતને દેખી રહી છે! એની પ્રસન્ન-

^{*}આ પ્રકાશમાં શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય જીએ આ વીતરાગ દેવના અનન્ય શાસનને મેરુ–સમુદ્ર–ચિંતામિણ–અમૃતની ઉપમા આપી, આ વીતરાગ શાસનથી વિમુખ–પ્રતિકૂળ વર્ત્તાનારાઓ પ્રત્યે પુશ્ય-પ્રકાપ દર્શાવવા સાથે તેની સન્મુખ વર્ત્તનારાઓની મુક્તક કે સ્તુતિ કરી છે, અને આવા અનન્ય વીતરાગશાસનની પ્રાપ્તિથી સ્વધન્યતા ચિંતવી છે.

* મુખમુદ્રા પરમ ચિત્તપ્રસન્નતા વ્યક્ત કરી રહી છે! એની અસંગતા જાણે સર્વ પરભાવની પરિવર્જના પ્રકાશી રહી છે. એના ખુલ્લા ખાલી હાથ જાણે એમ સૂચવી રહ્યા છે કે અમને હવે આ ચિત્રવિચિત્ર જગત સાથે કાંઈ લેવાદેવા નથી. અમે અમારૂં કામ કરી લીધું છે, હવે અમારે કંઈ પણ કરવાપણું રહ્યું નથી. અહા! આવી અદ્ભુત નિર્વિકાર મુદ્રા મેં પૂવે કહી પણ દીઠી નહાતી. ખરેખર! જગતમાં કાંઈ પણ વીતરાગ દેવ હાય તા તે આવા જ ઘટે. હું ધન્ય છું ધન્ય છું કે આવી દિવ્ય મૂર્ત્તનાં મને દર્શન થયાં.

"ઉપશંમરસ ભરી સર્વજનશંકરી, મૂર્તિ જિનરાજની આજ ભેટી; કારણે કાર્ય નિષ્પત્તિ શ્રદ્ધાન છે, તિણે ભવભ્રમણની ભીડ મેટી."—શ્રીદેવચંદ્રછ

*ભાષ્યુ–કાદ'બરીની સ્પર્કા કરે એવી તિલકમંજરી મહાકથાના સ્ત્રષ્ટા મહાકવિ ધનપાલને વીતરાગપ્રતિમાના દર્શન થતાં જ સહજ ઉદ્દગાર નીકળી પડવા કે–

"प्रशमरसिनमग्नं हिष्टियुग्मं प्रसन्तं,
वदनकमलमङ्कः कामिनीसङ्गशून्यः ।
करयुगमिष यत्ते शस्त्रसंबंधन्ध्यं,
तदसि जगित देवो वीतरागस्त्वमेव ॥ " भुष्डां धनिषास आ भुष्डां धनिषास के क छे हे के छे रुथेशी अपूर्व लिक्ति-रसपूर्ण् 'ऋषलप'याशिहा' नं 'हिसहासस्व त' श्री हेमयंद्रायार्थ-क्रके शत्रं क्य पर श्रीमुणे जान हर्युं हुनं क्यने तेनी लारालार , रुत्ति हरी हुनी, केवे। हुरक्षेण भूणी क्यांवे छे. ત્હારા અપવાદ કરનારાઓએ મેરુને તૃણ કર્યો-

मेरुस्तृणीकृतो मोहात्पयोधिर्गोष्पदीकृतः। गरिष्ठेभ्यो गरिष्ठो यैः पाप्मभिस्त्वमपोदितः॥२॥

જે પાપીથી તું ગરિષ્ઠે ગરિષ્ઠ, નિન્દાચા વા વા અવદ્યા વરિષ્ઠ, માહે તેણે મેરુને તૃણુ કીધા, અંભાધિને ગાપદી માત્ર કીધા, ર અર્થ:—ગરિષ્ઠાથી ગરિષ્ઠ એવા તું જે પાપીઆઓથી અવજ્ઞા કરાયા છે (વા અપવાદ–નિંદા કરાયા છે), તેઓથી માહેને લીધે મેરુ તૃણુ કરાયા છે, અને પ્યાધિ–સમુદ્ર ગાષ્પદ (ગાયના પગલા પ્રમાણ) કરાયા છે.

卐

વિવેચન

''હુદયનયન નિહાળે જગધણી, મહિમા મેરુ સમાન. '' —શ્રી આનંદઘનજી

' ગરિષ્ઠોથી '–ગુરૂઓમાં ગુરૂઓથી–માટામાં માટા-ઓથી પણ 'ગરિષ્ઠ'–ગુરુમાં ગુરુ-માટામાં માટા એવા પરમગુરુઓના પરમગુરુ તું, જે પાપીઆઓથી 'અપાદિત' છે–અપવાદ–નિંદા કરાયા છે વા હીણા કહાયા છે, અથવા (પાઠાંતર)^૧ 'અપાહિત' છે–અપાહ–નિરાકરણ કરાયા છે–

१. पाठांतर—अपोहितः

દૂર કરી એક બાજુ મૂકી અવજ્ઞા-અનાદર કરાયા છે, તે પાપીઆઓથી મેરુ તૃષુ કરી દેવાયા છે અને પયાધી-સમુદ્ર ગાેષ્પદ–ગાચના પગલા પ્રમાણ કરી દેવાયા છે! અર્થાત્ 'गुरुणां गुरु':-જગદ્ગુરુએ ના જગદ્ગુરુ તું મેરુ સમા મહાન્ છે, તેના મહામહિમાનું મૂલ્યાંકન કરવાની તે મૂઢ પાપીમાં શક્તિ નથી એટલે તે મૂખ મેરુને તૃણ બનાવી દે છે! અને પરમ જ્ઞાનગુણગંભીર તું સાગરવરગંભીર છે, તેના ગાંભીય ના-અગાધ ઊંડાણના તાગ લેવાની તે પાપીની તાકાત નથી, એટલે તે સાગરને 'ગાયદ'-ગાયના પંગ-લામાં આવી જાય તેટલા પ્રદેશ પ્રમાણ અનાવી ઘે છે! ખાકી તું તાે મેરુ સમાે મહાન્ ને સાગર જેવા ગં**લીર** પરમ જગદ્ગુરુઓના પણ પરમ જગદ્ગુરુ છે જ એ વસ્તને તે પાપીઓની મૂઢતાને લઈ લેશ પણ બાધા થતી નથી. જ્ઞાનીની અવજ્ઞા કરનારા માહમૂઢ જગજ્જવા અંગે અત્યંત કરુણાથી ખેદ દર્શાવતા નિષ્કારણ કરુણારસસાગર શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના ટંકાેત્કીર્ણ વચનામૃત છે કે—

"જ્ઞાની પુરુષની અવત્રા બાલવી તથા તેવા પ્રકારના પ્રસંગમાં ઉજમાળ થવું, એ જીવનું અનંત સંસાર વધા- વાનું કારણ છે એમ તીર્થ કર કહે છે. તે પુરુષના ગુણ્યામ કરવા, તે પ્રસંગમાં ઉજમાળ થવું, અને તેની આજ્ઞામાં સરળ પરિણામે પરમ ઉપયાગ દિષ્ટિએ વર્ત્ત વું એ અનંત સંસારને નાથ કરનારૂં તીર્થ કર કહે છે; અને તે વાકચો જિનાગમને વિષે છે. ઘણા જીવા તે વાકચો શ્રવણ કરતા હશે, તથાપિ પ્રથમ વાકચને અફળ અને બીજાં વાકચને

ત્હારા શાસનલાભ ન લીધા તે ચિંતામણિઅમૃત ચૂક્યાર૮૧

સફળ કર્યું હાય એવા જવા તા કવચિત જોવામાં આવે છે; પ્રથમ વાકચને સફળ અને બીજા વાકચને અફળ એમ જવે અનંતવાર કર્યું છે. તેવા પરિણામમાં આવતાં તેને વખત લાગતા નથી, કારણ કે અનાદિકાળથી માહ નામના મદિરા તેના આત્મામાં પરિણામ પામ્યા છે." શ્રીમદ્

卐

ત્હારા શાસનલાભ ન લીધા તે ચિંતામણિ–અમૃત ચૂકચો–

च्युतश्चिन्तामणिः पाणेस्तेषां लब्धा सुधा मुधा। यैस्ते शासनसर्वस्वमज्ञाने नीत्मसात्कृतम् ॥३॥

ચૂક્યા ચિન્તારત્ન તે હાથમાંથી, સુધા મુધા લખ્ધ છે તેહનાથી; જે અજ્ઞાને આત્મસાત્ ના જ કીધું, ત્હારા શાસન્ કેરૂં સર્વસ્વ સીધું. ૩ અર્થ:—જે અજ્ઞાનીઓથી ત્હારૂં શાસનસર્વસ્વ આત્મસાત્–સાત્મીભૂત કરાયું નથી, તેઓના હાથમાંથી ચિન્તામણિ ચ્યુત–બ્રષ્ટ થયા, અને તેઓને લખ્ધ–મળેલી સુધા (અમૃત) મુધા–ફાેગટ–વ્યર્થ ગઈ.

વિવેચન

" ભાવ હા પ્રભુ! ભાવ ચિંતામણિ એહ, આતમ હા પ્રભુ આતમ સંપત્તિ આપવાજી." —શ્રી દેવચન્દ્રજી

જે અજ્ઞાનીઓથી તહારું 'શાસનસવ'સ્વ'-શાસનનું સર્વ સારભૂત તત્ત્વ ' આત્મસાત્ '–સાત્મીમૂત આત્મારૂપ કરાયું નથી, આત્માર્થ રૂપ પાતાનું કામ કાઢી લઈ આત્મા-નું–પાતાનું કરી લેવાયું નથી, તેએાના હાથમાંથી ચિંતા-મણિ ચ્યુત થયા છે-બ્રષ્ટ થયા છે; ને તેઓને 'લખ્ધા' –પ્રાપ્ત થયેલી સુધા (અમૃત) 'મુધા'–ફાેગ૮–વ્યર્થ ગયેલ છે. અર્થાત હે વીતરાગ! વીતરાગતા બાધતું આ ત્હારૂં શાસન સાક્ષાત્ ચિંતામણિરત્ન અને પરમ અમૃત છે. આ અપૂર્વ લાભ પામીને પણ જેણે આત્માર્થરૂપ કાર્ય સાધી લીધું નથી, તેણે પાતાના હાથમાં આવેલું અચિંત્ય ચિન્તામણિરત્ન હાથમાંથી ભ્રષ્ટ થવા દીધું છે, અને પ્રાપ્ત થયેલા સાક્ષાત અમૃતના આત્મલાલ ફાેગટ જવા દીધા **છે. અત્રે અપ્રસ્તુત પ્રશાંસા** અલંકારથી વીતરાગ શાસનને ચિંતામણિ અને અમૃત કહી તેની ભારાભાર स्तृति इरी छे. डारण डे आत्मसंपत्ति आपवा माटे आ વીતરાગ અહ ત્ ભગવત્ પાતે અગિત્ય ભાવચિ તામણુ છે અને પરમ[ં] અમૃત['] પદને પામેલા પરમ 'અમૃત' છે, એટલે વીતરાગ શાસન પણ તેવું જ આત્મસંપત્તિ આપવા સમર્થ અચિંત ભાવચિન્તામણિ છે અને પરમ 'અમૃત' પદ પમાડવા સાક્ષાત્ પરમ 'અમૃત' છે.

卐

त्कारा अत्ये धर्षाञ्चि सरी ६ ६०८ घरनारने व्यञ्चि यस्त्वय्यपि दधौ दृष्टिमुल्मुकाकारघारिणीम् । तमाशुशुक्षणिः साक्षादालप्यालमिदं हि वा ॥४॥ ત્હારા પ્રત્યે દુષ્ટ જે પાપકારી, દૃષ્ટિ ધારે ઉલકાકારધારી; તેને અગ્નિ—સર્ચું આ બાલવાથી, વાણી સાક્ષાત્ કાંઈ વાધે ન આથી. ૪ અર્થ:—જે (દુષ્ટ) ત્હારા પ્રત્યે પણ ઉલ્મુકાકાર ધારી (ઉલ્કાપાતના અગ્નિ જેવી રક્ત) દૃષ્ટિ ધારે છે, તેને અગ્નિ——સાક્ષાત્ આ આટલું ભાલીને ખસ થયું!

વિવેચન

પ્રકારો છે લાેકે જિનવચનરૂપી દિનષતિ, સ્કુર'તા સત્તેજે કુમતિ ગ્રહને ૬:સહ વ્યતિ. —શ્રી પ્રજ્ઞાવણાય માક્ષમાળા (સ્વરચિત)

પરમ નિર્દોષ પરમ વીતરાગ એવા ત્હારા પ્રત્યે પણ જે દુષ્ટ 'ઉલ્મુકાકારધારી' – ઉલ્કાપાતના અગ્નિ જેવી અરુષ્ય નાથી દૃષ્ટિ કરે છે, તેને અગ્નિ — સાક્ષાત્ આ આટલું બાલ વાથી ખસ થયું! અર્થાત્ આને અગ્નિ સાક્ષાત્ ભસ્મીભૂત કરા એવું અનાર્ય વચન બાલતાં અમારી જીલ ઉપડતી નથી. એટલે ત્હારા શાસન પ્રત્યેની દાઝથી પુષ્યપ્રકાપથી 'તેને અગ્નિ સાક્ષાત્' – એટલે વચન બાલાઈ જતાં પછી અમારી વાષ્ટ્રી આગળ બાલતાં ખંચકાય છે, આગળ વધી શકતી નથી. પણ એ વાત તા પ્રગટ છે કે તું પરમ નિર્દોષ પ્રત્યે પણ ઈર્ષ્યાગ્નિથી અળતા જે દુષ્ટ આવી કટાક્ષદ્રષ્ટિ ધરે છે, તે ઘણા આકરા માઠાં કર્મ બાંધી પાતે પાતાના કર્મ અગ્નિથી જ લસ્મ થશે! એ વિચારતાં

અમને તેની દયા આવે છે, એટલે એવા વચન ઉચ્ચારતાં અમારી વાણી આંચકાે ખાય છે.

卐

ત્હારા અનન્ય અમૃત-શાસનની અન્ય સાથે તુલના શી ?—

त्वच्छासनस्य साम्यं ये, मन्यन्ते शासनान्तरैः। विषेण तुल्यं पीयूषं, तेषां हन्त! हतात्मनाम्॥५॥

ત્હારા શાસનુનું બીંજા શાસનાથી, સામ્ય સ્વામી!માન્ય છે જે જનાથી; રે! રે! એવા તે હુતાત્મા જનાને,

વર્ત્ત સુધા વિષની તુલ્ય જાણે! પ અર્થ:—જેઓ ત્હારા શાસનતું શાસનાંતરા–બીજ ખધા શાસના સાથે સામ્ય–સમાનપણું માને છે, તે હતા-ત્માઓને મન અરેરે! પીયૂષ–અમૃત વિષથી–તુલ્ય સમાન છે!

વિવેચન

"એક દેહમાં એ આત્મા નથી, તેમ આખી સૃષ્ટિમાં એ જૈન એટલે જૈનની તુલ્ય બીજીં દર્શન નથી. આમ કહેવાનું કારણ શું? તાે માત્ર તેની પરિપૂર્ણતા, નિરાગિતા, સત્યતા અને જગદ્દહિતૈષિતા."

—શ્રીમદ્દરાજચંદ્રપ્રણીત માક્ષમાળા

હે વીતરાગ! જેઓ ત્હારા શાસનનું (ધર્મ ચકનું) 'શાસનાંતરા '–ળીજા અધા શાસના સાથે 'સામ્ય'–

સમાનપણ –સરખાપણં માને છે, તે 'હતાત્માઓને'– જેણે પાતાના આત્મા હણી નાંખ્યા છે એવા દુષ્ટ આત્મ-ઘાતીઓને મન પીયૂષ-અમૃત વિષથી તુલ્ય છે-સમાન છે, અર્થાત તે અમૃતને ઝેર સમાન માને છે! પણ સર્વત્ર વીતરાગતાના નિર્મલ બાધ કરનારૂં તહારૂં શાસન તા આત્માને સાક્ષાત્ અમૃત સમ પરિણમતું હાવાથી સાક્ષાત્ અમૃત છે; અને અન્ય શાસના તા સરાગતા પાષનારા વિષય-વિષપાષક વિધાનાથી આત્માને વિષરૂપે પરિણમતા હાવાથી વિષ છે; એટલે ત્હારા શાસનનું બીજા બધા શાસન સાથે 'સામ્ય '–સરખાપણં માનવું તે અમૃતને વિષની તુલામાં આરાપવા બરાબર છે. અન્ય શાસનાે પ્રત્યે [ં]સામ્ય ' એટલે સમદશિ^{લ્}પણં રાખવું –રાગદ્વેષરહિત સહિષ્ણ મધ્યસ્થ ખુદ્ધિ રાખવી એ વાત જૂદી છે, પણ 'સામ્ય' એટલે સમાનપર્ણાં–એકસરખાપર્ણું માનવું તે તાે અમૃત ને ઝેર એકસરખા માનવારૂપ પ્રગટ અવિવેક છે. એટલે એમ જેએા માને છે તેએા ખરેખર! 'હતા-ત્માએા ' છે–અવિવેકથી જેણે પાતાના આત્માને હણી નાંખ્યા છે એવા દુર્ભાગીએ છે. ખરેખર! × લિલત-વિસ્તરા 'માં કહ્યું છે તેમ ત્હારૂં અતુલ ધર્મ શાસનરૂપ 'ધર્મ'ચક તા કપિલાદિપ્રણીત ધર્મ'ચક અપેક્ષાએ ત્રિકાેટિ-પરિશુદ્ધતાએ કરી વર-પ્રધાન છે. ' એટલે સમન્વયને

લલિતવિસ્તરા, **સૂ૦૧**૪

 [&]quot;यथोदित धर्म एव वरं-प्रधानं ××किपल।दिप्रणीतधर्मचेत्रकापेक्षया वा त्रिकोटिपरिशुद्धतया ××चकिमव चकं।"

નામે કે સમદર્શિતાના નામે કાેઈ તેઓનું સમાનપહું-સરખાપહુ માનતા હાેય તાે તે કેવલ બ્રાંતિ જ છે. આ ભ્રાંતિ ભાંગનારા અને સમદર્શિતા એટલે 'ઇષ્ટ અનિષ્ટ બુદ્ધિ રહિતપણં, ઇચ્છારહિતપણું મમત્વરહિતપણું રાગદ્વેષરહિતપણ એમ સમદશિ તાના અર્થ ની સ્પષ્ટ કરતા સુપ્રસિદ્ધ પત્રમાં શ્રી**મદ્દ રાજચંદ્રજી**ના મામિ^૧ક વચના-મૃત છે કે—''સમદશિ^૧પણં એટલે લૌકિક ભાવના સમાન ભાવ, અભેદ ભાવ, એકસરખી બુદ્ધિ, નિવિ'શેષપણું નહીં, અર્થાત્ કાચ અને હીરાે એ બે સમાન ગણવા, અથવા સત્શ્રુત અને અસત્શ્રુતમાં સમપણું ગણવું, અથવા સદ્-ધમ એને અસદ્ધમ માં અલેક માનવા, અથવા સદ્ગુરુ અને અસદ્ગુરુને વિષે એકસરખી બુદ્ધિ રાખવી, અથવા સદુદેવ અને અસદુદેવને વિષે નિવિ'શેષપણ દાખવતું અર્થાત્ અંનેને એક સરખા ગણવા, ઇત્યાદિ સમાનવૃત્તિ એ સમદર્શિતા નહીં, એ તો આત્માની મૂહતા, વિવેક-શુન્યતા, विવेકવિકળતા."-શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, અં ૭૫૩

్રહારા પર મત્સરી 'મૂંગા–ખ્હેરા થાએા!' તેમાં જ તેઓનું શ્રેય—

अनेऽमृका भ्यासुस्ते येषां त्विय मत्सरः । शुभोदर्काय वैकल्यमिष पापेषु कर्मसु ॥६॥ ग्रहेश भूगा थे क्लो क्षेष्ठ क्षेष्ठ, त्हारा भूग्ये भत्सरी है।य तेहः पापी डभे केह वैड्ट्य नाथ! थाये ते ते। शुल अल्युद्यार्थः ६ અર્થ :—તેઓ બ્હેરા–મૂંગા થજો કે જેઓને ત્હારા પ્રત્યે મત્સર–ગુણદ્રેષ છે; પાપકર્મોમાં વૈકલ્ય–વિકલપછું પણ શુભના ઉદય માટે છે.

વિવેચન

'' અપરાધી હેા જે તુજથી દૂર કે, ભૂરિ ભ્રમણ દુ:ખના ધણી. ''—શ્રી દેવચન્દ્રજી

હે વીતરાગ! તહારા પ્રત્યે જેઓ 'મત્સર'-ઇર્ષ્યાથી ગુણદ્વેષ ધરે છે, તેઓ ખ્હેરા-મૂંગા થાઓ! ખરેખર! પાપકર્માને વિષે જે 'વૈકલ્ય'-વિકલપહાં-ખાડખાંપહાપહાં –અંગહીનપણું તે પણ શુલના ઉદય માટે થાય છે. .અર્થાતુ મત્સરથી જેએા ત્હારા અવર્ણવાદ સાંભળે છે વા વદે છે, તેઓ સાંભળવાની શક્તિના વિકપણાથી ખ્હેરા અને બાલવાની શક્તિના વિકલપણાથી મૂંગા-બાબડા થઈ જાય એમાં જ એમનું શ્રેય છે. કારણ કે કર્ણુશક્તિ નહિં હાેય તાે પછી તેઓ વીતરાગના અવણ'વાદ કચાંથી સાંભળશે ? અને વાચાશક્તિ નહિં હાેય તાે પછી તેઓ વીતરાગના અવર્ણવાદ કચાંથી વદશે ? એટલે અવર્ણવાદ નહિં સાંભળવાથી નહિં વદવાથી તેઓને શુભના ઉદય જ થશે. આમ અવર્ણવાદાદિ પાપકમામાં તેમનું 'વૈકલ્ય' –ઇંદ્રિયવિકલપર્ણ એમના ભલા માટે જ થશે. એટલે ત્હારા પ્રત્યેના તેઓના મત્સર-ગુણદ્રેષ દેખી ત્હારા સત્શાસનની દાઝને લઈ પુષ્યપ્રકાપથી તેઓ 'મૃંગા ખ્હેરા થઈ જેને ' એમ અમારાથી અળતા હૃદયે બાલાઈ

જાય છે, તેમાં પણ ગભિ તપણે અમારા આ ઉકત કરુણા – ભાવ જ છે. કારણ કે ત્હારા અવર્ણવાદ જે વદે છે કે સાંભળે છે તે પોતાના પાપકમેથી જ મૂંગા – ખેંહેરા અને છે; માટે તેઓ ખેંહેરા – મૂંગા હાય તા અવર્ણવાદથી – શ્રવણથી પાપકમે તા ન બાંધે, એટલે કરુણાથી પણ અમારાથી એમ બાલાઈ જવાય છે.

卐

ત્હારા શાસનામૃત રસીઆએાને નમસ્કાર!—

तेभ्यो नमोऽञ्जलिखं, तेषां तान्समुपास्महे। त्वच्छासनामृतस्सै यैगत्माऽसिच्यतान्वहम् ॥७॥

તેઓ પ્રત્યે હો નમઃ! અંજિલ હો ! ઉપાસીએ આ અમે તેહને હો ! જેણે ત્હારા શાસનામૃત્ રસાેથી, સિંચ્યા આત્મા નિત્ય આ ઉલ્લસાેથી. ૭ અર્થ:—તેઓને નમસ્કાર હાે! તેઓને આ અંજિલ

અર્થ :—તેઓને નમસ્કાર હૈા! તેઓને આ અંજલિ છે! તેઓને અમે સમુપાસીએ છીએ,—કે જેઓથી ત્હારા શાસનામૃતરસાથી આત્મા પ્રતિદિન સિંચવામાં આવ્યો છે.

વિવેચન

"ધન્ય ધન્ય તે જીવ પ્રભુ પદ્મ વંદી હો જે દેશના સુણે : જ્ઞાનક્રિયા કરે શુદ્ધ, અનુભવ યાેગે હો નિજ સાધકપણે" —શ્રી દેવચંદ્ર⊛ હે વીતરાગ! તે પુષ્યશાળી મહાલાગ્યવંત જનાને અમારા નમસ્કાર હાં! તેઓને આ અમે બે હાથ જોડી અંજિલ કરીએ છીએ! તેઓને અમે સમુપાસીએ છીએ— સમ્યક્ષ્પણે સારી પેઠે ઉપાસીએ છીએ,—કે જેઓથી હે લગવન! ત્હારા શાસનઅમૃતરસાથી રાજ રાજ આત્મા સિંચવામાં આવ્યા છે. હે લગવન! ત્હારું વીતરાગ શાસન તા સાક્ષાત્ અમૃત છે. તેના અમૃતરસાથી જેઓ પ્રતિદિન પાતાના આત્માને સિંચે છે.—તેના અમૃતરસપાનાથી આત્માને સિંચે છે.—તેના અમૃતરસપાનાથી આત્માને સાક્ષાત્ 'અમૃત ' અનાવે છે, તે મહાલાગ્યવં તાને આમારા નમસ્કાર હાં! તેઓને અમે અંજિલ જોડી પ્રણામ કરીએ છીએ અને તેઓની સેવામાં—ઉપાસનામાં અમે તત્પર થઈ એ છીએ. વીતરાગ શાસનના પરમ પરમાથે પ્રેમથી અસ્થિમજ્જાની રંગાયેલા ' કલકાલસર્વફ્રા' હેમચંદ્રા-ચાર્યાજીએ પાતાના ગુણુપ્રમાદ આ સહજ ઉદ્ગાર દ્વારા અભિવ્યક્ત કર્યા છે.

" જ'ગમ સુરતરૂ સારિખા રે. મન–માહના રે લાલ. સેવે ધન્ય ધન્ય તેહ રે ભવિષ્માધના રે લાલ." —શ્રી દેવચંદ્રજી

卐

तुं वीतराजना ज्यां पह पड़ ते लूभिने नमस्कार!—
भुवे तस्यै नमो यस्यां, तव पादनखांशवः ।
चिरं चूडामणीयन्ते, ब्रूमहे किमतः परम् ?॥८॥
१८

તે ભૂમિને હો નમઃ જયાંહિ તારા, પાદાજ્જોના તે નખાંશુ પ્રસારા; શાેલા ચૂડારત્નની ચિર ધારે, આથી બીજી બાેલીએ શું વધારે ? ૮ અર્થ: —તે ભૂમિને નમસ્કાર હાે, કે જેમાં તહારા પાદનખાંશુઓ—ચરણનખના કિરણા ચિરકાળ સુધી ચૂડા-મણિરૂપ બને છે. આથી બીજી વધારે અમે શું બાેલીએ ?

વિવેચન

"જે દહધારી સર્વ અજ્ઞાન અને સર્વ કષાય રહિત થયા છે તે દહધારી મહાત્માને ત્રિકાળ પરમ ભક્તિથી નમસ્કાર હો, નમસ્કાર હો. તે મહાત્મા વર્તે છે તે દેહને, ભૂમિને, ઘરને, માર્ગને, આસનાદિ સર્વન નમસ્કાર હો." —શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૫૮૭

વીતરાગશાસનના પરમ અમૃતરસથી સિંચાતી જવંત વ્યક્તિઓની વાત તો દૂર રહેા, પણ એથી પણ આગળ વધીને વીતરાગની ચરણરેણુથી પાવન થતી ભૂમિની પણ ધન્યતા ગાતાં હેમચંદ્રાચાર્ય જ પરમ ભાવાલ્લાસથી વદે છે કે–તે ભૂમિને નમસ્કાર હા !–કે જેમાં ત્હારા પાદનખાંશુઓ–ચરણનખના કિરણા ચિરકાળ–ઘણા લાંબા વખત સુધી ચૂડામણિરૂપ બની જાય છે! ચૂડામણિ જેમ મસ્તકે–માથા પર શાલે છે, તેમ ભૂમિના માથે આન્મ ખકિરણા ચૂડામણિની શાલા ધરે છે. આથી આગળ બીજી વધારે અમે શું કહીએ ?

અર્થાત્ તીર્થ કર જેવા પરમ સત્પુરુષ જયાં જયાં જયાં જને જયારે જયારે વિચરે છે તે તે ભૂમિ ક્ષેત્ર ને તે તે કાળ પણ ધન્ય બને છે. આવા પરમ સંતની ચરણુરેણુથી જે અવિન પાવન બને છે, તે તે અવિન પણ સાચા ગુણાનુરાગી ભક્તજનને મન 'તીર્થ' બની જાય છે. એવા જગપાવનકર જયાં જયાં વિચર્યા છે તે ભૂમિને ધન્ય છે! તે કાળને ધન્ય છે! આવી સાચી ગુણપ્રમાદ મય ભક્તિપ્રધાન દેષ્ટિથી હેમસંદ્રાચાર્યજના આ પરમ ભક્તિપ્રધાન દેષ્ટિથી હેમસંદ્રાચાર્યજના આ પરમ

卐

ત્હારા ગુણુગામની લંપટતાથી મ્હારૂં જન્મ– ધન્યપણું—

जन्मवानस्मि धन्योऽस्मि, कृतकृत्योऽस्मि यन्मुहुः। जातोऽस्मि त्वदुगुणग्रामरामणीयकलम्पटः ॥९॥

હું છું સાચા જન્મવાન ધન્ય હું છું, નિશ્ચે સાચા કૃતકૃત્યી જ હું છું; વારવારે લપટા જે હું આમાં, ત્હારા ગુણુગ્રામની રમ્યતામાં. ૯

અર્થ :—હું જન્મવાન્ છું, હું ધન્ય છું, હું કૃતકૃત્ય છું,–ઢે જે હું વારંવાર ત્હારા ગુણગ્રામના રમણીયપણામાં લંપટ થઈ ગયા છું.

વિવેચન

"આજ કૃતપુષ્ટ્ય ધન્ય દિહ માહરા થયા, આજ નરજન્મ મેં સફલ ભાવ્યા, દેવથાંદ્ર સ્વામી ત્રેવીશમા વાદીયા,

ભક્તિભર ચિત્ત તુજ ગુણ રમાવ્યા."—શ્રી દેવચંદ્રજ અત્રે છેવટે પરમ વીતરાગશાસનપ્રભાવક હેમચંદ્રા- આયંજી વીતરાગશાસનપ્રાપ્તિથી પાતાની જીવનધન્યતા સંગીત કરે છે—હે વીતરાગ! હું 'જન્મવાન્' છું—ખરેખરા જન્મ પામ્યા છે, હું ધન્ય છું, હું કૃતકૃત્ય–કૃતાર્થ છું,—કે જે હું પુનઃ પુનઃ તહારા 'ગુણુબામના'—ગુણસમૂહના 'રામણીયકમાં'—રમણીયપણામાં—પરમ સૌંદર્યાતિશયમાં 'લંપટ'— અત્યંત લુખ્ધ—લાલુપ બની ગયા છું. અર્થાત્ તહારા ગુણુબામના સૌંદર્યાતિશય એટલા બધા છે કે તેના ગુણુબામના રસ લૂંટતા હું થાકતા નથી, એટલે તહારા ગુણુબામના રસ લૂંટતા હું થાકતા નથી, એટલે તહારા ગુણુ ગાઉં રે' એમ જ થયા કરે છે.—જેમ લંપટને તેના ઇષ્ટ વિષયના રસ નિરંતર લેવાનું મન થયા કરે છે, તેના રસ કદી છૂટતા નથી. તેમ આમ હેમચંદ્રાચાર્યજીએ પાતાની જીવનધન્યતા ગાઈ છે.

"વાર વાર જિનરાજ તુજ પદ સેવા હાે હાે જે નિર્મળી; તુજ શાસન અનુજાયિ, વાસન ભાસન હાે તત્ત્વરમણ વળી."

—શ્રી દેવચ'દ્રજી

ાા ઇતિ શ્રી હેમચંદાચાર્ય વિરચિત વીતરાગસ્તવમાં સકાવ્યાનુવાદ સવિવેચનમાં—અનન્ય વીતરાગશાસન પ્રાપ્તિથી સ્વધન્યતા પ્રદર્શક પંચદશ પ્રકાશા



ષોડશ પ્રકાશ :

स्व रागाहि हे। धनुं भेह निवेहन
क्षेत्र भाज त्हारा शासनाभृतरस्थी भने परभानंह—
वन्यतास्त्रणानोत्था स्तः शाससोर्पयः ।

त्वन्मतामृतपानोत्था, इतः शमरसोर्मयः । पराणयन्ति मां नाथ ! परमानन्दसम्पदम् ॥१॥ (अव्याद्यवाह) 'द्वः भ दाख्य हुरे २०वा रे'—એ राग

તુજ મત અમૃત પાનથી રે, શમરસ ઊર્મિ ઉઠેત; એક બાજુ મુજને દીંએ રે, સંપદ પરમાન દ…રે પ્રભુજ! શું કહું વીતક વાત ? ૧

અર્થ :— હે નાય! આ તરફ ત્હારા મતના–શાસનના અમૃતપાનથી **ઊ**ઠેલી શમરસ ઊર્મિં આ મને પરમાન દ-સંપદ્ પ્રાપ્ત કરાવે છે;

વિવેચન

"વચનામૃત વીતરાગના, પરમ શાંતરસ મૂળ; ઔષધ જે ભવરાગના, કાયરને પ્રતિકૂળ." —શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

આગલા પ્રકાશમાં અનન્ય વીતરાગ શાસનના અપૂર્વ મહિમા ઉદ્દેશિષિત કર્યો. આ વીતરાગતાએાધક વીતરાગ-

શાસનનું પરમ અમૃતપાન જેણે કર્યું છે એવા સાચા મુમુક્ષુને આંતર નિરીક્ષણ (Introspection) કરતાં પાતાની હજી રાગાદિયુક્ત દશા દેખીને તીવ્ર ખેદ થાય છે, એટલે તે સહજ સ્વભાવે પ્રભુ પાસે પાકાર પાંડે છે કે—હે વીત-રાગ દેવ! આ તરફ—આ ખાજી ત્હારા શાસનના અમૃત-પાનથી ઊઠી રહેલી શામરસ ભિં ઓ—નિષ્કષાય શાંતભાવની લહરીઓ મને પરમાનંદસં પદ્ની પ્રાપ્તિ કરાવે છે,—* પરમાનંદમય સાક્ષાત્ માક્ષનો—અમૃતત્વના રસાસ્વાદ કરાવે છે;

卐

એક બાજી રાગ–ફણુધરના વિષાવેગથી મૂચ્છાં–

इतश्चानादिसंस्कारमूर्च्छितो मूर्च्छयत्यलम् । रागोरगविषावेगो, हताशः कखाणि किम् ?॥२।

્ર અનાદિ સંસ્કારે મૂચ્છિયા રે, રાગ ઉરગ વિષાવેશ; એક બાજુ કરે મૂચ્છિત મને રે. કરૂં રે ! શું હું હતાશ…રે પ્રભુછ! ર

^{*&}quot; सारमेतन्मया लब्धं श्रुताब्बेरवगाहनात् । भिक्तभाँगवती बीजं, परमानंदसम्पदाम् ॥"—श्री यशािविकथ्छ अर्थात्—श्रुतसभुद्रना अवशाहनथंडी भने आ सार भज्ये। छे डै-अगवंतनी अंडित ओं क परभानंदसंपदाओं सुं श्रीक छे.

એક ખાજી શાંતરસામિ એા: એક ખાજી રાગવિષવેગ ૨૯૫

અર્થ:—અને આ તરફ અનાદિ સંરકારથી મૂચ્છિત (આવીને પડકાયેલા) એવા રાગ ઉરગના વિષાવેગ મને સારી પેઠે મૂચ્છી પમાડે છે, આમ છે તો હતાશ એવા હું શું કરૂં !

વિવેચન

"રાગ દ્વેષે ભાર્યા માહ વૈરી નહયો, લોકની રીતમાં ઘણું ય રાતા."—શ્રી દ્વચંદ્રજી અને આ તરફ-ખીજી બાજી અનાદિ-સંસ્કારથી—અનાદિની અજ્ઞાનાદિ દુર્વાસનાથી 'મૂર્ચિંછત'—આવીને પટકાઈ પડેલ 'રાગઉરગના'—રાગરૂપ નાગના વિષનો આવેગ મને સારી પેઠે મૂચ્છા પમાંડે છે—પૂરેપૂરા બેલાશ બનાવે છે, આત્મભાન ભ્લાવી દો છે. આમ એક બાજી વીતરાગતા—અમૃત અને બીજી બાજી સરાગતા—વિષ એમ દ્વિધાભાવમાં પડી ગયેલા હું 'હતાશ'—નિરાશ થઇ ગયા છું કે મ્હારે કરવું શું ? હે નાથ! આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં શું કરવું એ બાબતમાં હું મુંઝાઈ ગયા છે—કિંકત્ત અમૃઢ અની ગયા છે.

'હે ભગવન્! હું મહા ભવરાગથી આત્તે છું. જન્મ -જરા-મરણાદિ દુઃખાયી હું ક્ષણેક્ષણે તીવ્ર વેદના અનુભવું છું. માહ-સન્નિપાતથી હું આત્મભાન ભૂલ્યા છું. ઉપ રાગ-જવર મને પરિતાપ પમાડી રહ્યો છે. તીક્ષ્ણ દ્વેષ-શલ્ય મ્હારા હૃદયમાં ભાંકાઈ રહ્યું છે. વિષયકષાયની વ્યાકુલતા મને મહા અશાંતિ ઉપજાવી રહી છે. કમેજન્ય આ ભાવ- રાગથી મ્હારા આત્માની આવી અનારાગ્ય સ્થિતિ થઈ પડી છે. જેને સહજ આત્મસ્વરૂપ સ્થિતિમય પરમ સ્વાસ્થ્ય વતે છે, એવા હે આરાગ્યમૂર્ત્ત સહજાત્મસ્વરૂપ પ્રભુ! મને તમારા જેવું સ્વાસ્થ્ય અને આત્મઆરાગ્ય પ્રાપ્ત હેા '

—પ્રજ્ઞાવબાધ માેક્ષમાળા પાઠ ૧૨ (સ્વરચિત) ક્ક

રાગ-વિષ વશે મેં કરેલું પ્રચ્છન્ન પાપ—

रागाहिगरलाञ्चातोऽकार्य यत्कर्मवैशसम् । तद्वक्तुमप्यशक्तोऽस्मि, धिरमे प्रच्छनापापताम् ॥३॥

રાગ ઉરગ વિષ વેગ વશે રે, કર્યું કરમ જે આપ

તે વદવાય અશક્ત છું રે, ધિક્ મુજ પ્રચ્છન્ન પાપ!...રે પ્રભુછ! ૩

અર્થ:—રાગરૂપ નાગના વિષથી શ્રસ્ત થયેલા મેં જે અપ્રશસ્ત કર્મ કર્યું, તે કહેવાને પણ હું અશક્ત છું,– મ્હારી પ્રચ્છત્ર (છાની) પાપતાને વિકાર હાે!

વિવેચન

" હું રાગી હું માહે કંદિયા, તું નિરાગી નિરબ**ંધ.**" —શ્રી આનંદઘન**છ**

હે વીતરાગ! રાગરૂપ નાગના વિષથી હું ગ્રસાઈ ગયા એટલે તે વિષના આવેગથી હું એટલા બધા મૃચ્છિત

ખની આત્મભાન ભૂલી ગયા કે તેના અસર હેઠે હું જે અશસ્ત—અપ્રશસ્ત—નિંઘ કર્મ કરી બેઠા, તે ત્હારી સમક્ષ કહેવાને પણ હું અશક્ત—અસમર્થ છું; ત્હારી જેવા આગળ લજ્જાને લીધે તે કહેવાને પણ મ્હારી જીલ ઉપડતી નથી. આમ મ્હારી 'પ્રચ્છનન'—છાની રહેલી પાપતાને ધિક્કાર હાં! ત્હારી સમક્ષ હું મ્હારૂં દુષ્કૃત પ્રગટપણે આલાચી શકચો હાત તા મ્હારી અંતર્વ્યથા દૂર થાત અને મ્હારૂં પાપ છાનું—પ્રચ્છનન ન રહેત. જો કે તું સર્વ કાંઈ જાણે છે એટલે ત્હારાથી કંઈ પણ પ્રચ્છનન—છાનું છે જ નહિં, તા પણ ત્હારી સમક્ષ આલા-ચનાથી ખુલ્લેખુલ્લા એકરારરૂપે તે નહિં કરી શકાવાથી તે 'પ્રચ્છન્ન'—છાની રહેવા પામેલી પાપતાને ધિક્કાર હાં!

"હે લગવાન્! હું અહુ ભૂલી ગયા. મેં તમારા અમૃલ્ય વચનાને લક્ષમાં લદ્યા નહિં. તમારા કહેલા અનુષમ તત્ત્વના મેં વિચાર કર્યા નહિં. મેં તમારા પ્રણીત કરેલા ઉત્તમ શીલને સેવ્યું નહિં. તમારા કહેલાં દયા, શાંતિ, ક્ષમા અને પવિત્રતા મેં એાળખ્યા નહિં. હે લગવાન્! હું ભૂલ્યા, આથડ્યો, રઝન્યા ને અનંત સંસારની વિટેખણામાં પડયો છું. હું પાપી છું, હું બહુ મેદોન્મત્ત અને કમેર્જવારે મલિન છું."

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્રપ્રણીત માેક્ષમાળા ક્ષમાપના પાઠ

માહાદિથી કરાવાચેલું મ્હારૂં કપિચાપલ–

क्षणं सक्तः क्षणं मुक्तः क्षणं क्रुद्धः क्षणं क्षमी । मोहाद्येः क्रोडयैवाहं, कास्तिः कपिचापलम् ॥४॥

ક્ષણ સક્ત ક્ષણ મુક્ત વળાં રે, ક્ષણ કુહ ક્ષણ ક્ષમી જ; કપિચાપલ હું કરાવિયા રે,

માહાદિથી ક્રોંડથી જ…રે ત્રભુછ! ૪ અર્થ:—ક્ષણવાર સક્ત, ક્ષણવાર મુક્ત, ક્ષણવાર કુદ્ધ–ક્રોધ પામેલ, ક્ષણવાર ક્ષમી–ક્ષમાવાન્,–એમ હું માહાદિથી ક્રીડાથી જ કપિચાપલ–વાંદરા જેવું ચપલપણું કરાવાયા છું.

વિવેચન

''યદાપિ હું મોહાદિકે છળિયા,
પર પરિણતિ શું ભળિયા;
પણ હવે તુજ સમ સાહેળ મળિયા,
તિણે ભવભય સવિ ડળિયા, ''—શ્રીદેવચંક્જ ક્ષણભર હું 'સક્ત'–લાભાસક્ત–આસક્તિયુક્ત અની જઉં છું, ક્ષણભર હું 'સુક્ત'–લાભવિયુક્ત–આસક્તિયુક્ત અની જઉં છું, ક્ષણભર હું 'કુદ્ધ'–કોધાવેશયુક્ત કોધી અની જઉં છું, ક્ષણભર હું 'ક્ષમી '–ક્ષમાવાન્–ક્ષમાયુક્ત અની જઉં છું, સ્થાભર હું 'ક્ષમી '–ક્ષમાવાન્–ક્ષમાયુક્ત અની જઉં છું,–આમ વિવિધ દ્વંદ્રોથી દ્વિધાભાવને પમા-ડાયેલા હું માહાદિથી કીડાથી જ–રમતમાં જ 'કપિચાપલ' –વાંદરા જેવું ચપલપણું કરાવાઈ રહ્યો છું. મદારી જેમ ચયલ વાંદરાને ક્ષણે ક્ષણે નવા નવા ખેલ કરાવી તેના ચયલપણાનું પ્રદર્શન કરે છે, આ માહાદિ મદારી મને નરને જાણે વાનર (વાનર–વા નર)–ચયલ વાંદરા અનાવી મ્હારી પાસે ક્ષણે ક્ષણે નવા નવા ભાવના ખેલ કરાવી મ્હારા ચયલપણાનું પ્રદર્શન કરાવે છે–મ્હારી પાસે 'કપિ-ચાપલ' કરાવે છે!

"હે પ્રભુ! હે પ્રભુ! શું કહું ? દીનાનાથ દયાળ ! હું તો દેાષ અનંતનું, ભાજન છું કરુણાળ. શુદ્ધ ભાવ મુજમાં નથી, નથી સર્વ તુજ રૂપ; નથી લઘુતા કે દીનતા, શું કહું પરમ સ્વરૂપ ?"

—શ્રીમદ્દ રાજચંદ્રછ

卐

ત્હારી બાેધિ પામીનેય દુશ્રેષ્ઠિતાથી મેં શિરે જલાવેલા અગ્નિ–

प्राप्यापि तव सम्बोधिं, मनोवाक्कायकर्मजैः। दुश्चेष्टितैर्मया नाथ ! शिरसि ज्वालितोऽनलः॥५॥

તુજ બાેધિ પામીને ય મેં રે, મન–વચ–કાયના નાથ! દુશ્ચેબ્ટિતથી નિજ્ શિરે રે,

અિન જલાવ્યા હાથ રે...પ્રભુજ! પ અર્થ:—હે નાય! ત્હારી સંધાધિ પ્રાપ્ત કરીને પણ મન–વચન–કાયાના કર્માથી ઉપજતા દુશ્ચેષ્ટિતા વડે કરીને મ્હારાથી શિર પર અનલ–અગ્નિ જલાવવામાં આવ્યા.

વિવેચન

''તુજ સમકિત રસ સ્વાદના જાણ, પાપ કુભક્ત બહુ દિન સેવિયું છે.'' —શ્રીયશાવિજયછ

હે નાથ! તહારી 'સં બાધિ'-સમ્યક્ બાધ કરનારી બાધિ-રત્નત્રથી પ્રાપ્ત કરીને પણ, મેં મન-વચન-કાયાના કર્માથી જન્મેલા 'ફર્શ્વષ્ટિતા'-દુષ્ટ આચરણા વહે કરીને મ્હારા પાતાના મસ્તક પર અગ્નિ જવાલિત કર્યા છે—સળગાવ્યા છે. ખરેખર! સમ્યક્ સમજણરૂપ તહારી બાધિ જેણે પ્રાપ્ત કરી હાય તે આવું કરે નહિં,—મન-વચન-કાયાની દુષ્ટ ચેષ્ટા છાંડી જ દો. પણ હું તા તેવી દુશ્વષ્ટાઓ હજી કરી રહ્યો છું તેથી જેમ કાઈ પાતાના પગ પર કુહાડા મારે, અથવા પાતે બેસવાની ડાળ કાપે તેમ હું મહામૂઢ મ્હારા પાતાના માથા પર અગ્નિ પેટાવી-જલાવી રહ્યો છું એમ જણાય છે. મન-વચન-કાયાની દુશ્વષ્ટાથી હું મ્હાર્ પાતાનું જ-મ્હારા આત્માનું જ મહા અનિષ્ટ કરી રહ્યો છું, તેના મને તીલ પશ્ચાત્તાપરૂપ ખેદ થાય છે એમ ધ્વનિ છે.

" મ્હારા અપરાધ ક્ષય થઈ હું તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઉં એ મારી અભિલાષા છે. આગળ કરેલાં પાપના હવે હું પ્રશ્ચાત્તાપ કરૂં છું. xxહે સર્વજ્ઞ ભગવાન્! તમને હું વિશેષ શું કહું? તમારાથી કાંઈ અજાણ્યું નથી. માત્ર પશ્ચાત્તાપથી હું કર્મજન્ય પાપની ક્ષમા ઈચ્છું છું."

—શ્રીમદ્દ રાજ્યં દ્ર પ્રણીત માક્ષમાળા (બાલાવબાધ)

તું ત્રાતા સતે માહાદિથી હરાતું મ્હારૂં રત્નત્રય—

त्वय्यपि त्राति त्रातर्यनमोहादिमलिम्लुचैः। रत्नत्रयं मे हियते, हताशो हा! हतोऽस्मि तत्॥६॥

ત્રાતા! તું ત્રાતા સતે રત્નત્રય સુજ ખાસ; હરાય માેહાદિ ચાેરથી રે, હત છું હા ! હું હતાશ…રે પ્રભુછ ! ક

અર્થ :-- કે ત્રાતા ! તું ત્રાતા સતે પણ માહાદિ ધાડ-પાડુંઓથી જે મ્હારૂં રત્નત્રય હરાય છે, તેથી હતાશ એવા હું હાય રે! હત છું –હુણાઈ ગયા છું.

વિવેચન

" રત્ન હો પ્રભુ! રત્નત્રચી ગુણમાલ, અધ્યાતમ હો પ્રભુ અધ્યાતમ સાધન સધેજી."—શ્રી **દે**વચ**ં**દ્રજી

હે ત્રાતા! હે રક્ષણહાર! ત્હારા જેવા 'ત્રાતા'-રક્ષણહાર હાેવા છતાં પણ આમ માેહાદિ ચારટા ધાડ-પાડુએાથી મ્હારૂં રત્નત્રય હરાય છે,–સમ્યગૃદર્શન–જ્ઞાન –ચારિત્ર એ મ્હારૂં અમૂલ્ય રત્નત્રય લૂંટાય છે. આમ તહારા જેવા સમર્થ ત્રાતા છતાં પણ જો આ મ્હારૂ રત્નત્રય લૂંટાય છે તેા પછી રક્ષણ કરવા અન્ય કેાણ સમર્થ છે, એમ વિચારતાં હું હતાશ-સર્વ'થા નિરાશ અની ગયા છું, કે હાય રે! હું હત છું -હું અભાગીઓ હણાઇ ગયા છું. માહાદિ ચારટાએ મ્હારૂં આ રત્નત્રય-રૂપ આત્મધન સર્વધ્વ લૂંટી લેશે અને હું નિધ'નીએ! સર્વ'નાશને પામીશ. એના આપની પાસે હું પાકાર કરૂં છું.

'હે ભવરાગના ભિષ્યવર! તમે ખતાવેલી રતન-ત્રયીરૂપ બાેધિ ઔષધિના સેવન વિના મ્હારા આ ભવરાગ મટે એમ નથી. ××ચિન્તામણિ રતન અને કલ્પવૃક્ષ કરતાં પણ અધિક મહિમાવાળા આ બાેધિ–રત્નદીપક મ્હારા હ્રદયને વિષે ભવ પર્ય'ત અખંડ પ્રકાશિત રહાે!' — પ્રજ્ઞાવબાેધ માેક્ષમાળા પાઠ ૧૨, (સ્વરચિત)

卐

तारक 'तीर्थ' तुं क्षेष्ठ क, भने वरणुक्षणने तार!— भ्रान्तस्तीर्थानि दष्टस्त्वं, मथैकस्तेषु तारकः । तत्त्वाङ्की विलमोऽस्मि, नाथ! तारय तारय॥७॥

તીર્થા ભમ્યા, મેં તા દીઠા રે,

તું એક તારણહાર; તેથી તુજ ચરણે લાગિયા રે,

તેથી તુજ ચરણે લાગિયા રે, નાથ હે! તાર રે તાર…રે પ્રભુજ ૭ અર્થઃ—હું તીર્થા ભમ્યા, તેઓમાં તારક તાે તું એક મ્હારા દીઠામાં આવ્યા, તેથી હું ત્હારા ચરણે વિલગ્ન છું–

દૃઢતાથી લાગી ગયાે છું, હે નાથ! તાર! તાર!

વિવેચન

"તાર હા તાર પ્રભુ ! મુજ સેવક ભણી, જગતમાં એટલું સુજશ લીજે." –શ્રી દેવચંદ્રજી તારે તે 'તીર્થ' એમ કહેવાય છે. હું લાેકમાં કહેવાતા અનેક તીર્થા ભમ્યા, પણ તેઓમાં 'તારક'- તારનાર તા તું એક જ મ્હારા જેવામાં આવ્યા. બીજા અધા તીર્થા તારનારા નહિં હાેવાથી કહેવાતા નામ માત્ર તીર્થા છે; પણ 'તીર્થ' શખ્દના ખરેખરા અર્થમાં 'તારક'-તારનાર જો કાેઈ હાેય તા તું જ છે, એટલે તું જ ખરેખરા પરમાર્થસત્ ભાવતીર્થ છે. એટલે જ હે ભાવતીર્થ વીતરાગ દેવ! હું તહારા ચરણે વિલગ્ન હું- દહતાથી લગ્ન છું, વળગ્યા છું. માટે હે નાથ! મને આ ભવસાગરથી તાર! તાર!

"જે પ્રભુપદ વળગ્યા તે તાજા, ખીજા અંગ ન સાજા રે; વાચકયશ કહેં અવર ન ધ્યાઉં, એ પ્રભુના ગુણુ ગાઉં રે…. શ્રી અરજિન ભવજલના તારુ."

—શ્રી યશાવિજયજી

噐

ત્હારા પ્રસાદે આટલે પ્હેાંચાડચો, હવે મ ઉપેક્ષ!—

भवत्प्रसादेनैवाहमियतीं प्रापितो भुवम् । औदासीन्येन नेदानीं, तव युक्तमुपेक्षितुम् ॥८॥

તુજ પ્રસાદે જ પહોંચાડિયા રે, આટલી ભૂમિ હુંજ; હવે ઔદાસીન્યથી તને રે, યુક્ત ન ઉપેક્ષવું જ…રે પ્રભુજ! ૮ અર્થ:—ત્હારા પ્રસાદથી જ હું આટલી ભૂમિએ 'પ્રાપિત '–પ્રાપ્ત કરાવાયેલ–પ્ઢાંચાડવામાં આવેલ છું; તા હવે ઔદાસીન્યથી–ઉપેક્ષાથી ત્હારે ઉપેક્ષવું યુક્ત નથી.

વિવેચન

" મુનિસુત્રત ! જો કૃપા કરાે તાે, આનંદઘનપદ લહિયે." —શ્રી આનંદઘનછ

હે નાથ! તહારા પ્રસાદ થકી જ-અનુગ્રહ થકી જ હું આટલી 'ભૂમિ'-આધ્યાત્મિક ભૂમિકા 'પ્રાપિત' છું-પ્રાપ્ત કરાવાયેલ છું, પ્હાંચાડવામાં આવેલ છું. અત્યારસુધીમાં હું જે કાંઈ આધ્યાત્મિક ગુણદશારૂપ પદવી પામ્યા છું, તે તહારા કૃપાપ્રસાદ થકી જ પમાડાયા છું. તો હવે 'ઔદાસીન્યથી'-ઉદાસીનપણાથી-ઉપેક્ષાથી તહારે ઉપેક્ષનું-ઉપેક્ષા કરવી યુક્ત નથી; અર્થાત્ મ્હારા પ્રત્યે ઉપેક્ષ કરી મને અર્ધે રસ્તે રખડાવી મારવા ઉચિત નથી. પણ તહારા કૃપાપ્રસાદ ચાલ રાખી ઠેઠ તહારી પદવી સુધી મને પહાંચડાવવા એ જ તને યુક્ત છે-ઉચિત છે, એમ ધ્વનિ છે.

'' તા પણ મુ**જને** હેા શિવપુર સાધતાં, હેાજો સદા સુસહાય. '' —શ્રી દેવચંદ્રછ

卐

તું 'પરમ કૃપાળુ દેવ,' હું પરમ કૃપાપાત્ર—

ज्ञाता तात ! त्वमेवैकस्त्वत्तो नान्यः कृपापरः । नान्यो मत्तः कृपापात्रमेधि यत्कृत्यकर्मठः॥९॥ જ્ઞાતા તાત! તું જ એક છાે રે,

કૃપાપર તુંથીં ન અન્ય; કૃપાપાત્ર હુંથી અન્ય ના રે,

ુકત્યકમ⁶ઠ કર ધન્ય…રે પ્રભુજ! ૯

અર્થ:—હે તાત! જ્ઞાતા તું જ એક છા, ત્હારાથી અન્ય કૃપાપર નથી, મ્હારાથી અન્ય કૃપાપાત્ર નથી, માટે કૃત્યકર્મઠ તું જે કરવા યાગ્ય હાય તે કર!

વિવેચન

" તું કરુણાવંત શિરામિણ, હું કરુણાપાત્ર વિખ્યાત હાે." — શ્રી યશાવિજયજ

હે તાત! હે જગતના ધર્મ પિતા! જ્ઞાતા-જ્ઞાયક તું જ એક છે. ત્હારાથી અન્ય-બીજો કેંદિ 'કૃપાપર'- કૃપાપરાયણ-કૃપા કરવામાં તત્પર નથી; અને મ્હારાથી અન્ય-બીજો કેંદિ કૃપાપાત્ર-કૃપા કરવાનું ભાજન નથી. માટે 'કૃત્યકર્માં ઠ'-કરવા ચાગ્ય કર્મમાં પરમ પુરુષાથી તું મ્હારી સહાયે આવી જે કરવા ચાગ્ય હાય તે કર! હું કરૂણાપાત્ર પર કૃપા કરી મને ઠેઠ ત્હારા પદ સુધી પહેંગાડવા ઉચિત સહાય કર!

ાા ઇતિ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત વીતરાગસ્તવમાં— સકાવ્યાનુવાદ સવિવેચનમાં— સ્વરાગાદિ દાષના ખેદ નિવેદનરૂપ ધાડશ પ્રકાશ ા



સપ્તદશ પ્રકાશ:

आत्मिनिंदा अने वीतरागशरखापित आत्मिनिंदा क्रस्ते। ढुंर्र्ढाइं बरखुशरखु अढुं छुं— स्वकृतं दुष्कृतं गहन्, सुकृतं चानुमोदयन् । नाथ! त्वचरणौ यामि, शरणं शरणोज्झितः ॥१॥

(કાવ્યાનુવાદ) વૈતાલીય

નિજ દુષ્કૃત ગહ[°]તાે અતિ, સુકૃતાને-અનુમાદતા અતિ;

શરણાર્થી રહિત નાથ! હું, શરણું આ તુજ ચર્ણુનું ગ્રહું.

અર્થ :—સ્વકૃત દુષ્કૃતને ગહિતો અને સુકૃતને અતુ-માદતો હું શરણ વિદ્રણા હે નાથ! ત્હારા ચરણને શરણ જઉં છું.

વિવેચન

"મિથ્યા અવિરતિ પ્રમુખને જાહ્યું નિયમા દ્વાષ; નિંદું ગરહું લળી લળી₁ પણ તે પામે સંતાષ." —શ્રી દેવચંદ્રજી

આગલા પ્રકાશમાં ભગવાન વીતરાગ પાસે પાતાના રાગાદિ દેાષ પ્રત્યેના તીવ્ર ખેદ નિવેદન કર્યો. આમ જેને તીવ્ર ખેદ ઉપજે છે તે પરમગુરુ વીતરાગની સમક્ષ પાતાની નિંદા કરતા તે વીતરાગનું ચરણશરણ એહે છે. આ સંબંધથી આવેલા આ પ્રકાશમાં દુષ્કૃતનિંદા, સુકૃત—અનુમાદના અને ભગવત્શરણપ્રતિપત્તિનું અનુક્રમે કથન છે, તેનું આ પ્રથમ શ્લાકમાં સામાન્ય સૂચન કર્યું છે: 'સ્વકૃત'—પાતે કરેલા 'દુષ્કૃતને'—દુષ્ટ કૃત્યને 'ગહે'તા'—આપ પરમ ગુરુની સાક્ષીએ નિંદતા અને 'સુકૃતને'—શુભ પ્રશસ્ત કૃત્યને અનુમાદન કરતા એવા હું બીજાં કાઈ શરણ ન હાવાથી શરણ-વિહૃણો હે નાથ! ત્હારા ચરણને શરણે જઉં છું.

આ ભવ-પરભવમાં જે મેં લાખાગમે પાપ કર્યા હાય તે હું નિંદું છું, તું પરમ ગુરુની સાક્ષીએ ગહું છું -પ્રતિક્રમું છું. મિશ્યામિતથી મેં જે કાંઈ ઉત્સૂત્ર ભાખ્યા હાય કે કુમતિ-કદાબ્રહને વશે સૂત્ર ઉત્થાપ્યા હાય, એ આદિ દુષ્કૃત હું નિંદું છું; આ ભવ-પરભવમાં અનેક પ્રકારનાં અધિકરણ મેં કર્યા હાય તે હૃદયમાં વિવેક ધારીને ત્રિવિધે ત્રિવિધે વાસરાવું છું. તથા-મેં જે કાંઈ 'સુકૃત'-શુદ્ધ કે શુભ પ્રશસ્ત પુષ્યકૃત્ય કર્યું હાય, તેમજ બીજા કાંઈએ પણ જે કાંઈ 'સુકૃત'-શુદ્ધ કે શુભ પ્રશસ્ત પુષ્યકૃત્ય કર્યું હાય, તે સવે હું અનુમાદું છું. આમ આત્મનિંદા કરતા અને સુકૃતને અનુમાદું છું. આમ આત્મનિંદા કરતા ચરણનું શરણ બહું છું.

"આ ભવ પરભવ જે કર્યાં એ, પાપ કર્મ ક્રેઈ લાખ તો;

આત્મસાખે તે નિંદીએ એ, પડિક્કમિએ ગુરુ સાખ તો. મિથ્યા મતિ વર્તાવિયાં એ, જે લાખ્યા ઉત્સૂત્ર તો; કુમતિ કદાશ્રહને વશે એ, જે ઉત્થાપ્યાં સૂત્ર તો. આ લવ પરલવ જે કર્યાં એ, એમ અધિકરણ અનેક તો; નિવિધે ત્રિવિધે વાસરાવીએ એ, આણી હૃદય વિવેક તે. દુ:કૃત નિંદા એમ કરી એ, પાપ કરા પરિહાર તો; જનમ જરા મરણે કરી એ, કાઈ ન રાખણહાર તો."

—શ્રી વિનયવિજયજી કૃત પુષ્યયકાશ સ્તવન.

ખરેખર! આ જગતને વિષે * 'ભયાત્ત'ને ત્રાણુ 'રૂપ શરણ દેનાર 'શરણદ' જે કાઈ પણ હાય તા તે તું જ છે, કારણ કે 'તત્ત્વચિન્તારૂપ અધ્યવસાન' એ જ ખરેખરૂં શરણ છે અને તે ત્હારા થકી જ પ્રાપ્ત હાય છે, એટલે ત્હારા સ્વરૂપચિંતનથી પ્રાપ્ત થતું આ તત્ત્વચિન્તારૂપ અધ્યવસાન એ અતિપ્રખલ રાગાદિથી પીડાઈ રહેલા ભવારણ્યવતી જવોને 'સમાધાસન સ્થાન સમું' છે, પરમ આત્મશાંતિ અપેનારૂં સમાધાસનનું—દીલાસાનું ઠેકાણું છે, હૈયાધારણ દેનારું નિર્ભય આશ્રયસ્થાનરૂપ શરણ છે.

^{* &}quot; इह शरणं-भयात्तेशाणं एतच्च संसारकांतारगतानां अतिप्रबल-रागादिपीडितानां दुःखपरम्परासङ्क्लेशविक्षोभतः समाश्वासनस्थानकत्पं तरुवचिन्तारूपमध्यवसानं विविदिषेत्यर्थः।"—

શ્રીહરિભદાચાર્યજીકૃત લલિતવિસ્તરા સૃ. ૧૧૮ વિશેષ જિજ્ઞાસુએ પ્રસ્તુત સત્રનું મત્કૃત લલિતવિસ્તરા વિવેચન અવલાકનું. પૃ. ૨૪૦–૨૪૧.

કારણ કે આ જવને અનંત ભવભ્રમણ દુ.ખની પ્રાપ્તિ થઈ તે કેવળ નિજ સ્વરૂપના તત્ત્વચિંતન વિના જ થઈ છે, શ્રી આત્મસિન્દિમાં કહ્યું છે તેમ 'જે સ્વરૂપ સમજ્યા વિના, પામ્યા દુ:ખ અનંત;' એટલે આ ભવભય દુ:ખ ટાળ લું હાય તા જેથી નિજ સ્વરૂપનું ભાન થાય એવું તહારા જિનસ્વરૂપનું તત્ત્વચિંતન જ એક તેમાંથી શ્રાણ કરનાર શરણ છે; માટે અનન્ય શરણના આપનાર ત્હારા ચરણશરણના હું આશ્રય કર્યું છું.

卐

મ્હારું દુષ્કૃત મિથ્યા હા !—

मनोवाकायजे पापे, कृतानुमितकारकैः। मिथ्या मे दुष्कृतं भूयादपुनःक्रिययान्वितम्॥२॥

ે મન વાક્ તને પાપ જે કર્યું', અનુમાદ્ય વળાં જે કરાવિયું; મિથિયા સુજ દુષ્કૃતાે હજો! ધરી બુદ્ધિ ફરી તેહ ના થજો!

અર્થ:—કૃત–કારિત–અનુમાદિત વડે કરી મન–વચન –કાયજન્ય પાપ સંખંધમાં અપુનઃક્રિયાથી અન્વિત– સહિત (કરી એવું પાપ નહિંકરું એવા ભાવથી) એવું મ્હારૂં મિથ્યા દુષ્કૃત હેા!

વિવેચન

''હેં ભગવન! હું ભૂલી ગયા, મારા અપરાધ ક્ષય થઈ હું તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઉં એ મારી અભિલાષા છે. આગળ કરેલાં પાપાના હું હવે પશ્ચાત્તાપ કરૂં છું.

શ્રીમદ્ રાજચંદકૃત માક્ષમાળા (બાલાવબાધ) પાઠ પદ

મન-વચન-કાયાના દુષ્ટ યાગથી જે કાંઈ પાપ મેં કયું હોય, બીજા પાસે કરાવ્યું હોય, અને બીજા કરતા પ્રત્યે અનુમતિ-અનુજ્ઞા-અનુમાદના કરી હાય, તે સર્વ મ્હારા પાપ સંબંધમાં મ્હાર્ગમિશ્યા દુષ્કૃત હા! અને તે પણ 'અપુનઃક્રિયાથી અન્વિત'-સહિત એવું મિશ્યા દુષ્કૃત હા! અર્થાત્ જે દુષ્કૃત થઈ ગયું છે તે દુષ્કૃત હવે પુનઃ ક્રીથી નહિં જ કર્ં એવી દઢ ભાવનાથી યુક્ત એવું હા!

ગ્રાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ-વીર્ય એ પંચ આચાર સંખંધી આ ભવ-પરભવના મ્હારા જે કાંઈ દોષ હાય તે તહારી સમક્ષ આલાેચીને હું પાપ-મેલ ધાઈ નાંખું છું. સૃક્ષ્મમાં સૃક્ષ્મ એકે દ્રિય જવથી માંડીને પંચે દ્રિય પર્ય તે કાંઈ પણ જવ મેં આ ભવને વિષે પરભવને વિષે હણ્યાે હાય, હણાં અનુમાદ્યો હાય, તે મ્હારં દુષ્કૃત મિથ્યા હા ! मिळाम दुक्क કોધ-લાલ-લય-હાસ્યથી જે કાંઈ અસત્ય વચન હું બાલ્યાે હાઉં, કૂડકપટથી પારકાં ધન અદત્ત લીધાં હાય, તે મ્હાર્ં દુષ્કૃત મિથ્યા હા 'રે જિન્છ! મિચ્છા દુક્ક આજ!' દેવ-મનુષ્ય-તિર્યં ચના મૈથુન જે મેં સેવ્યાં હાય, વિષયરસલં પટપણે દેહ ઘણા

વિડંખ્યા હાય, તે મ્હારૂં દુષ્કૃત મિથ્યા હા ! પરિશ્રહની મમતા કરી લવલવ મેં મેળવેલી સંપત્તિ જે જ્યાંની તે ત્યાં રહી—કાઈ સાથે આવી નહિં, તે પરિશ્રહને અંગે મ્હારૂં જે કાંઈ પાપ હાય, તે મ્હારૂં દુષ્કૃત મિથ્યા હા ! એમ અઢાર પાપસ્થાનક સંબંધી મ્હારા જે કાંઈ દાષ હાય, તે મ્હાર્ તે મ્હાર્ જે કાંઈ દાષ

"એમ એકેંદ્રી જીવ, હણ્યા હણાવીયા;

હણતાં જે અનુમાદિયા એ;

્ર આ ભવ પરભવ જેહ વળીય ભવાેભવે,

તે મુજ મિચ્છામિ દુક્કડ એ;

્રિએમ પંચેદ્રી જીવ જે મેં દુહવ્યા,

તે મુજ મિચ્છામિ દુષ્કડ એ.

ક્રોધ લાેભ ભય હાસ્યથીજી, બાેલ્યાં વચન અસત્ય, કૂડ કરી ધન પારકાંજી, લીધા જેહ અદત્ત...... રે જિનજી! મિચ્છામિ દ્રષ્કેડ આજ,

તમ સાખે મહારાજ:

रे જિનજ! દેઈ સારૂં કાજ રે, જિનજ!

મિચ્છામિ દુક્કડ આજ.

દેવ મનુજ તિયં ચનાજ, મૈથુન સેવ્યાં જેહ; વિષયારસ લ પટપણે જી, ઘણું વિડ ખ્યા દેહ રે....જિનજ! પરિગ્રહની મમતા કરીજી, ભવભવ મેલી આઘ; જે જીહાંની તે તીહાં રહીજી, કાેઈ ન આવી સાથ રે, જિનજ!"

—શ્રી વિનયવિજયજકૃત પુષ્યપ્રકાશસ્તવન

'आम आत्मस्वरूपनी आराधना यूडी में अनायारथी, अवतथी, विषयथी आ लव-परलवने विषे के डंडी आत्मविराधना डरी होय, तेने। हवे हुं पश्चात्ताप डरी मिश्याइण्डृत माणुं छं, मिश्छामि दुक्कडं। प्राणातिपाताहि अहार पापस्थान हे के में आत्मस्वरूपथी अष्ट थवारूप प्रमाहहे। षथी सेव्या हे। य, सेवराव्यां हे। य, सेवतां प्रत्ये अनुमाद्या हे। य, ते सर्व हुं त्रिविधे त्रिविधे वे। सरावं छं; आत्मसाक्षीओ निन्दुं छं, सद्गुरु साक्षीओ गहुं छं; अने आत्मामंथी विसर्कान डर्ं छं निन्दामि गरिहामि अप्पाणं वोसिरामि।

(प्रज्ञाविभाध भाक्षभाणा (स्वरियत) पाठ पर)

卐

રત્નત્રયસં ખંધી સર્વ સુકૃત હું અનુમાદું છું—

यत्कृतं सुकृतं किञ्चिद्दत्नित्रयगोचरम् । तत्सर्वमनुमन्येऽहं मार्गमात्रानुसार्यपि ॥३॥

પ્રભુ ! રત્નત્રય સંબંધમાં, ગુણુ માર્ગાનુસરિ પ્રબંધમાં; કંઈ સુકૃત જે કરાયલુ, અનુમાદું સઘળુંય તે ભલું.

અર્થ :—રત્નત્રય સંખંધમાં જે કાંઈ સુકૃત કરાયું છે, તે સર્વ હું અનુમાદું છું,–માર્ગમાત્રાનુસારિ પણ–માર્ગાનુ-સારિ સુકૃત પણ હું અનુમાદું છું.

વિવેચન

" તાહરું ધ્યાન તે સમક્તિરૂપ, તેહી જ જ્ઞાન ને ચારિત્ર તે જ છે છ." શ્રીયરાૈવિજયછ

સમ્યગૃદશ ન–જ્ઞાન–ચારિત્ર એ રત્નત્રયી સંખંધમાં જે કંઈ 'સુકૃત '–પ્રશસ્ત શુભ કૃત્ય કરવામાં આવ્યું છે, તે સર્વ હું અનુમતિ કરૂં છું-અનુમાદું છું, એટલું જ નહિં પણ માર્ગ માત્રાનુસારિ–માર્ગાનુસારી એવું સુકૃત પણ હું અનુમાેદું છું. જેમ કે–મ્હારા તે દિવસ ધન્ય ધન્ય છે!-કે જ્યાં મેં દાન-શીલ-તપ આદરી ધમ કર્ચી છે ને દુષ્કર્મ ટાળ્યાં છે; તીર્થ**યાત્રાદિ કરી જિનવરને** પૂજ્યા છે; પાત્રને સત્કાર્યા છે; પુસ્તક–જ્ઞાન લખાવ્યાં ને જિનગૃહ–જિનચૈત્ય (પ્રતિમા), ચતુવિ^૧ધ સંઘ એ સાત ક્ષેત્ર સાચબ્યાં **છે**; પ્રતિક્રમણાદિક ક્રિયા સમ્**ય**ક્રપણે ક**રી** અનુક પા દાન દીધાં છે, આચાર્ય –ઉપાધ્યાય–સાધુને બહુમાન દ્રીધાં છે; એમ વાર વાર ધર્મ કાર્ય રૂપ-પુષ્યરૂપ-સુકૃતને હું અનુમાે કું છું, એટલું જ નહિં પણ મનમાં ભલા ભાવ આણી-ચિત્તને ઠેકાણે આણી આ આત્મારામને સમતા ભાવે ભાવવારૂપ ઉત્તમ સુકૃતને તેા હું અત્યંત અનુમાદ્ધ છું, કારણ કે સમતા વિના જે પ્રાણી પુણ્ય કાર્ય, અનુસરે તે તેા 'છાર પરલિંપહું ' અને 'ઝાંખર ચિત્રામ'–ચિત્રામણ <mark>છે, માટે સમતારૂપ–શુદ્ધ ભાવરૂપ સુકૃતને હું</mark> વિશે**ષે** અનુમાદું છું.

'' ધન્ય ધન્ય તે દિન માહરો, જીહાં કીધા ધમ'; દાન શિયળ તપ આદરી, ટાળ્યાં દુષ્કમ'. ભાવ ભલા મન આણીએ, ચિત્ત આણી ઠામ; સમતા ભાવે ભાવીએ, એ આતમરામ. સમતા વિણ જે અનુસરે, પ્રાણી પુન્ય કામ; છાર ઉપર તે લીપણું, ઝાંઝર ચિત્રામ." (ઇત્યાદિ)

—શ્રી વિનયવિજયજકૃત પુષ્યપ્રકાશ સ્તવન ઢાલ ૬

આમ મેં પાતે કરેલ શુભ કે શુદ્ધભાવરૂપ સુકૃતને હૂં અનુમાદું છું એટલું જ નહિં પણ અન્ય સુકૃતીઓના સુકૃતને પણ હું અનુમાેદું છું. જેમ કે પરના પરમાણ જેવડા ગુણને પણ પર્વંત જેવા ગણી પાતાના હુદયમાં પ્રકુલ્લિત થઈ હે ચેતન! તું તેના પ્રત્યે ત્હારા સાચા મમાદભાવ દાખવ! અને તે તે ગુણવ તની ધન્યતા ચિંતવ કૈ ધન્ય છે આને! આનામાં વિદ્યા-વિનય-વિત્રેક-વિજ્ઞાનના કૈવા વિકાસ છે! આ કેવા જ્ઞાનવાન, કેવા ચારિત્રવાન છે! ધન્ય છે આ આત્મારામી મુનીશ્વરાની પરમ નિગ્ર^લથ વીતરાગ વૃત્તિને! અહેા આ મહંતાનું મહા અસિધારા– વત! એહા આ પ્રદ્મનિષ્ઠ મહાત્માં આની પ્રાહ્મી સ્થિતિ! આ સદ્ધમ પરાયણ સદ્ગૃહસ્થા પણ ધન્ય છે! બન્ને કુળને અજવાળનારી આ સતી સ્ત્રીઓને ધન્ય છે! આવા સવ^{*} સુકૃતીઓના સુચરિત સંકીત નેના રસારવાંદ લેવડાવી હૈ ચેતન! તું ત્હારી રસનાને 'રસના' કર! ગુણવંતની ગુણગાથા શ્રવણ કરાવી ત્હારા શ્રવણને તું 'શ્રવણ' કર! અન્યના અધ્વર્યના પ્રસન્ન અવલાેકનથી ત્હારા લાેચનને તું 'લાેચન' (રાેચન) કર! અને આમ સાચા નિર્દ ભ

સર્વ અહિત, સિદ્ધ આદિના તે તે ગુણની અનુમાદના ૩૧૫

પ્રમાદભાવથી અન્યના સુકૃતમાં મક્તના ભાગ પડાવી તહારી જીલના, તહારા કાનના ને તહારા નેત્રના નિર્માણને કૃતાથ કર!(પ્રજ્ઞાવબાધમાસમાળા સ્વરચિત પાઠ ૮.)
"ગુણ પ્રમાદ અતિશય રહે, રહે અંતર્મુખ યાગ."

—શ્રીમદ્દ રાજચંદ્રજ

卐

सर्वं अर्डत् आहिना ते ते शुख हुं अनुभाहं छं— सर्वेषामहदादीनां, यो योऽहित्त्वादिको गुणः । अनुमोदयामि तं तं, सर्वे तेषां महात्मनाम् ॥४॥

સરવે અરહંત આદિના, ગુણ જે જે અરહત્ત્વ આદિકા; અનુમાદું પ્રમાદથી ઘણા, સહુ તે તે ગુણ તે મહાત્મના. ૪ અર્થ:—સર્વે અર્હત્ આદિના જે જે અર્હત્ત્વ આદિક ગુણ છે, તે મહાત્માઓના તે તે સર્વ ગુણ હું અનુમાદું છું.

વિવેચન

"એવા સર્વ સત્પુરુષા, તેનાં ચરણારવિંદ સદાય હૃદયને વિષે સ્થાપન રહાે!"

—શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૪૭૬ (સુપ્રસિદ્ધ ષટ્પદપત્ર) સવે અહે ત્ આદિના એટલે કે સવે અહે તાના, સવે સિદ્ધોના, સવે આચાર્યાના, સવે લિદ્ધોના, સવે આચાર્યાના, અને સવે સાધુઓના જે અહે તૃત્વ—સિદ્ધત્વ—આચાર્યત્વ સાધુત્વરૂપ શુણુ છે, તે તે સવે મહાત્માઓના તે તે સવે શુણુ હું અનુમાદું છું. જેમ કે—

'ધન્ય છે આ અહિંસક મહામુનિએા! કે જેએા યતનાથી છ કાયની રક્ષા કરે છે, સર્વ જગજજ તુને સમ ગણી સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મ જીવને પણ હણતા નથી, લેશમાત્ર દુઃખ ઉપજાવતા નથી. રાગદ્વેષાદિ ભાવહિ સા કરતા નથી. ભાવદયારસના સાગર–નિષ્કોરણ કરુણાસિંધુ એવા આ સાધુ ભગવાના નિરંતર આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિતિ કરી પરભાવના લેશને પણ સ્પર્શતા નથી! અહેા! એમની કરુણા! અહેા! એમની વીતરાગતા! અહેા! એમની સ્વરૂપસ્થિતિ! અહા! આ સંતાની સત્યવાદિતા પણ કેવી આશ્ચર્યકારી છે! સ્વપ્નમાં પણ આ સાધુચરિત સત્પુરુષા અસત્ય વચન વદતા નથી! પરવસ્તુને પાતાની કદી કહેતા નથી. વ્યવહારથી ને પરમાર્થાથી તે કેવળ સત્ય સત્ય ને સત્ય જ વદે છે. ધન્ય છે એમના સત્ય વતને! અહા! સ્વદેહમાં પણ નિરીહ એવા આ પરમ પ્રમાણિક મહાત્માએા સળી માત્ર પણ અદત્ત લેતા નથી, પરભાવનું પરમાણ પણ

આત્મભાવથી ઇચ્છતા નથી! અહેં એમની નિઃસ્પૃહિતા! આ સાચા ત્યાગી—સંન્યાસી જેગીજનાનું પ્રદ્માવત પણ કેવું અદ્ભુત છે! દ્રવ્યથી ને ભાવથી તેઓ કેવું કઠાર પ્રદ્માચર્ય વ્રત પાળે છે! સ્વપ્નાંતરે પણ એમના રોમમાત્રમાં પણ વિષયવિકારની છાયા દેખાતી નથી! નિરંતર તેઓ પ્રદ્માના—શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં વિચરી રહ્યા છે! અહેં તેમનું આ મહાઅસિધારા વ્રત! ધન્ય છે આ નિબ્રે શાની પરમ નિબ્રે થ વૃત્તિને! દ્રવ્ય—ભાવ સમસ્ત બ્રંથના—પરિબ્રહ્ય ખંધનાનો તેમણે ઉચ્છેદ કર્યો છે! પરવસ્તુના પરમાણુ માત્ર પ્રત્યે પણ તેઓ મમત્વભાવ—મૂચ્છા ધરાવતા નથી! આ આખા જગત્માં એક આત્મા શિવાય એમની પાતાની માલીકીનું બીજું કાંઈ નથી, એવા તે પરમ અિંગન—નિષ્પરિબ્રહી છે! અહેં! એમની નિબ્રે થતા!'

ये। गर्हा असु स्थय विवेशन (स्वर्श्यत) पृ. ७१८ आम आयार - उपाध्याय - साधु लगवान ने। के आ साधुत्व गुणु छे ते हुं अनु मे। हुं छुं, ते क प्रकार अर्ड त् लगवान ने। के अर्ड त्पणा इप गुणु छे ने सिद्ध लगवान ने। के सिद्ध पणा इप गुणु छे ने सिद्ध लगवान ने। के सिद्ध पणा इप गुणु छे तेना प्रत्ये पणु म्डारा परम गुणु प्रमे। ह उद्धे से छे; ओट से ते पंत्र परमे प्री प्रत्येना मुद्धारा अंतरंग गुणु। नुराग ने दीधे म्डारा अंतरात्मामां शी सह क स्वयं लू उद्द्यार निक्षणी पडे छे हे — नमो अरिहंताणं अरिड ते। ने नमस्कार है। नमो सिद्धाणं - सिद्धोने नमस्कार है। नमो अथरियाणं - आयार्थीने नमस्कार है। नमो छाए जन्मा अथरियाणं निक्षा थे। नमे हे। नमो छाए

सन्बसाहूणं–देे। કમાં સર્વ સાધુએ ને નમસ્કાર હે ! સર્વ સાધુએ ને–સાચા સાધુગુણસંપન્ન સર્વ સાધુચરિત સત્પુરુષોને નમસ્કાર હે !

卐

ત્હારૂં, સિદ્ધનું, સાધુનું શાસનનું શરણ ગ્રહું છું—

त्वां त्वत्फलभूतान् सिद्धांस्त्वच्छासनस्तान्मुनीन्। त्वच्छासनं च शरणं, प्रतिपन्नोऽस्मि भावतः॥५॥

તુજને ફેલ તુંજ સિદ્ધને, તુજ સત્ત્રાસન રક્ત સાધુને; તુજ શાસનને ય શર્ણ હું, ભગવાન ભાવ થકી પ્રપન્ન છું. પ

અર્થ:—તને, ત્હારા ક્લમ્ત સિક્રોને, ત્હારા શાસન-રત મુનિઓને અને ત્હારા શાસનને હું ભાવથી શરણ પ્રતિપત્ન છું–શરણે ગયા છું.

વિવેચન

"નિરાગી પરમાત્મા! હવે હું તમારૂં, તમારા ધર્મનું અને તમારા મુનિનું શર્ણ શહું છઉં."

—શ્રી **માક્ષમાળા (**ભાલાવબાધ) ક્ષમાપના પાઠ

હે વીતરાગ દેવ! હું ભાવથી તને શરણપ્રતિપન્ન છું, તું અહીંતના કલભૂત જે સિદ્ધો થયા છે તે સિદ્ધોને શરણપ્રતિપન્ન છું, ત્હારા શાસનમાં રત–પ્રીતિવંત મુનિ-એાને શરણપ્રતિપન્ન છું, અને ત્હારા શાસનને શરણ- સર્વ જીવાન ક્ષમાપના : સર્વ પ્રત્યે મ્હારી મૈત્રી ૩૧૯ પ્રતિપન્ન છું. અર્થાત્ મેં તહારૂં, સિહોનું, તહારા મુનિ-એાનું અને તહારા શાસનનું (એમ ચાર) શરણ અંગીકાર કર્યું છે.

"જન્મ જરા મરણે કરી એ, એ સંસાર અસાર તો; કર્યા કર્મ સહુ અનુભવે એ, કાેઈ ન રાખણહાર તો. શરણુ એક અરિહંતનું એ, શરણ સિદ્ધ ભગવંત તો; શરણુ ધર્મ શ્રી જૈનનાે એ, સાધુ શરણુ ગુણવંત તાે.

શ્રી વિનયવિજયજી કૃત પુણ્યપ્રકાશ સ્તવન " સર્વજ્ઞના ધર્મ સુશર્ણ જાણી, આરાધ્ય આરાધ્ય પ્રભાવ આણી; અનાથ એકાંત સનાથ થાશે, એના વિના કાેઇ ન ખાંદ્ય સ્હારો."—શ્રીમદ્દરાજચંદ્રજી

મહાલય પામેલા કાઈ જેમ 'દુગે'ના—સુરક્ષિત દુગે મ્ય નિર્ભય સ્થાનના આશ્રય કરે, તેમ આ લયં કર લવાટવીમાં બ્રમણ કરતાં લયલીત થયેલા મુમુસ્ર જીવને આ ચઉશરણ જ એક શરણ છે, લાવ અલય આપનારૂં પરમ નિર્ભય 'સમાધ્યાસનસ્થાન'—આશ્રયસ્થાન છે. માટે—અનન્ય લાવશરણના દાતાર અરિહંત લગવંતાનું હું શરણ શ્રહું છું. શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપી સિદ્ધ લગવંતાનું હું શરણ શ્રહું છું. મૂર્તિ'માન્ સમાધિસ્વરૂપ સાધુ લગવંતાનું હું શરણ શ્રહું છું. કેવલિ લગવંતે લાખેલા આત્મસ્વલાવ ધર્મનું હું શરણ શ્રહું છું. રાવણ શ્રહું છું. રાવણ શ્રહું છું. તો ઉચ્છેદ કરનારા આ ચઉશરણના મેં આશ્રય કર્યો છે, તો

મને હવે ભય શાે? વિક્ષેપ શાે? ચિંતા શી? 'ધીંગ **ધ**ણી માથે કિયા રે, કુણ ગંજે નર ખેટ? વિમલ જિન દીઠા લાયણ આજ. ' 'માટાને ઉત્સંગ બેઠાને શી ચિંતા ? પ્રભુને ચરણ પસાય, સેવક થયા નચિંતા.'

સર્વે જીવાને ક્ષમાપના હાે ! સર્વ પ્રત્યે મ્હારી મૈત્રી હાે !—

क्षमयामि सर्वान्सत्त्वान्, सर्वे क्षाम्यन्तु ते मयि। मैत्र्यस्त तेषु सर्वेषु, त्वदेकशरणस्य मे ॥६॥

સરવે જઁવ હું ખમાવતાે, सरवे छवं भने भभावले! સરવે યતિ મૈત્રી મુજ છે, શર્ એક જ જાસ તુંજ છે.

અર્થ :-- હું સર્વે સત્ત્વાને ક્ષમાવું છું, તે સર્વે મ્હારા પ્રત્યે ક્ષમાવા ! તું એક જેને શરણ છે એવા મને તે સવે માં भैत्री है।!

વિવેચન

''હે સર્વજ્ઞ ભગવાન ! તમને હું વિશેષ કહું. તમારાથી કાંઈ અજાણ્યું નથી. માત્ર પશ્ચોત્તાપથી હું કર્મજન્ય પાપની ક્ષમા ઇચ્છું છું."–માક્ષમાળા (બાલાવ<mark>ળાલ</mark>)

હું સવે' સત્ત્વાને-પ્રાણીએાને ક્ષમાવું છું-ક્ષમા આપું છું, તે સર્વે સત્ત્વા મ્હારા પ્રત્યે ક્ષમાવા–ક્ષમા

આપા! હે વીતરાગ! તું જ એક જેને શરહાં છે એવા મને તે સવે સત્ત્વા-પ્રાણીઓ પ્રત્યે મૈત્રી હાં! હે ભગવાન! મેં ત્હારા શાસનનું શરણ પ્રદ્યું છે ને ત્હારૂં શાસન તા આ છે કે સર્વ જીવને ખમાવવા ને સર્વીની સાથે મૈત્રી રાખવી. માટે હું સર્વ જીવને ખમાવું છું, સર્વ જીવાે મને ક્ષમા આપાે! મ્હારે સર્વ પ્રાણી સાથે મૈત્રી છે, મ્હારા કાેઈ પણ શત્રુ નથી ને મ્હારૂં કાેઈ સા**થ** કંઈ પણ વૈર નથી,-'मित्ति में सव्वभूएसु, वेरं मज्झं न केणुइ।' જેવું મ્હારા આત્માનું સ્વરૂપ છે, તેવું જ આ સર્વ આત્માઓનું સ્વરૂપ છે, તેથી એ સર્વ મ્હારા સાધર્મિક આત્મળંધુએા જ છે, એમ નિશ્ચય રાખી હે ચેતન! તું વિશ્વખંધુત્વ ભાવ! સમસ્ત જગત્જીવ પ્રત્યે વાત્સલ્ય ધરી, તેઓનું નિરંતર હિત ચિંતવ! 'સર્વાત્મમાં સમદષ્ટિ દો, આ વચનને હૃદયે લખા!' એમ તું મત્રી ભાવનાનું ભાવન કર.

"જીવ સવે ખમાવીએ....સા. યાનિ ચારાશી લાખ તા; મન શુદ્ધ કરી ખામણાં....સા. કાઈ શું રાષ ન રાખ તા. સવે મિત્ર કરી ચિંતવા સા. કાઈ ન જાણા શત્રુ તા; રાગ દ્વેષ એમ પરિહરા સા. કાજે જન્મ પવિત્ર તા. સાહિમ્મ સંઘ ખમાવીએ, સા. જે ઉપની અપ્રીતિ તા; સજ્જન કુડું બ કરા ખામણાં, સા. એ જિન શાસન રીતિ તા. ખમીએ અને ખમાવીએ, સા. એહ જ ધર્મનું સાર તા. " શ્રી વિનયવિજયજીકૃત પુષ્યમકાશ અનવનું હાલ પ્ર

ढुं क्षेत्र छं, त्डारा अरख्शरणे रहेव भने हेन्य नथी— एकोऽहं नास्ति में कश्चिन्न चाहमपि कस्यचित्। त्वदङ्गित्रशरणस्यस्य, मम दैन्यं न किञ्चन ॥७॥

છું હું એક ત કાઈ મહરા, ન જ છું હું પણ કાઇના ખરા; નથી દીનપગું કઈ મને તુજ ચણે શરણે રહેલને. ૭ અર્થઃ—હું એક છું, મ્હારા કાઈ છે નહિં, અને હું પણ કાઇના છું નહિં; ત્હારા ચરણ શરણે સ્થિત એવા મને કંઇ પણ દૈન્ય–દીનપણું નથી.

વિવેચન

'' ત્રાણ શરણ આધાર છે। રે, પ્રભુજી ભવ્ય સહાયરે દયાલરાય.

દેવચંદ્ર પદ નીપજે રે,

જિનપદકજ સુપસાય રે-દ."—શ્રી દેવચંદ્રજી હું એક છું, મ્હારા કેાઈ છે નહિં, અને હું પણ કેાઈ નહિં, અને હું પણ કેાઈ નેા છું નહિં; ત્હારા જેવા પરમ સમર્થ સ્વામીને ચરણે શરણ રહેલા મને કંઈ પણ દૈન્ય–દીનપણું નથી. 'ધીંગ ધણી માથે કિયા રે, કુણ ગંજે નરખેટ?'

'હું આ દેહાદિ સમસ્ત પરવસ્તુથી ભિન્ન એવો ઉપયોગવંત શુદ્ધ ચાન્યસ્વરૂપી અવિનાશી અજર અમર આત્મા છું, આ નાશવંત દેહાદિ ભાવ તે હું નથી;×× હું આ દેહાદિ ભાવના નથી ને આ દેહાદિ ભાવ મ્હારા નથી. આ અનાદિ સંસારમાં આ જીવે અનંત દેહપર્યાય ધારહ્યુ

કર્યા, તેમાં કચા દેહ આ જીવના ગણવા ? જે દેહપર્યાયને આ જીવ મિથ્યા દેહાધ્યાસથી પાતાના માનવા જાય છે, તે દેહ તા ખલજનની માફક દગા દઈ ને તેના ત્યાર્ગ કરીને ચાલ્યા જાય છે! ને આ જીવ મેંઢાની જેમ मे मे (મ્હારૂં મ્હારૂં) કરતાે હાથ ઘસતાે રહે છે! આ બ્હાલામાં બ્હાલા દેહ પણ જયાં જીવના થતા નથી, તા પછી આ દેહને આશ્રયે દેહ હાઈને રહેલી એવી અન્ય પરિગ્રહરૂપ વળગણા તા તેની કયાંથી થાય ? માટે આ સમસ્ત પર-વસ્તુમાં પરમાણુમાત્ર પણ મ્હારૂં નથી, એની સાથે મારે કંઈ પણ લેવાદેવા નથી.××હું તે પરવસ્તુ નથી ને પરવસ્તુ તે હું નથી. તે મ્હારી નથી ને હું તેના નથી. હું તે હું હું, તે તે તે છે; મ્હારૂં તે મ્હારૂં છે, તેનું તે તેનું છે. દે ચેતન! ત્હારૂં તે ત્હારી પાસે જ છે, બાકી બધું ય અનેરું છે. તા પછી આ પરવસ્તુમાં તું હુંકાર હુંકાર શું કરે છે? મ્હારૂં મ્હારૂં શું કરે છે? આત્માના હુંકાર કરી એ હુંકારના હુંકાર તું તાડી નાંખ! 'મારૂ' ને મારૂ એમ નિશ્ચય કર! એક સહજાત્મસ્વરૂપી શાધત આત્મા જ મ્હારા છે, ખાકી બીજા બધા બાહ્ય ભાવા માત્ર સચાગ-રૂપ છે. એમ લાવી હે છવ! તું સમસ્ત પરલાવ પ્રપંચને ત્યછ, આત્મલાવને જ લજ!'

ં —(પ્રજ્ઞાવબાધ માક્ષમાળા સ્વરચિત, પાઠ ૯૬) ક્ક

्यावन्नाप्नोमि पदवी, परां त्वदनुभावजाम् । तावन्मिय शरण्यत्वं, मा मुञ्ज शरणं श्रिते ॥८॥ ત્રેલુ ! તૂજ પ્રભાવથી ખરા, પદવી પામું ન જ્યાં લગી પરા; તું શરણ્યપણું મ મૂકજે, મુજમાં—જે તુજ શર્ણું ને ભજે.

અર્થઃ—જ્યાં લગી હું ત્હારા અનુભાવજન્ય પરા પદવીને પ્રાપ્ત કરૂં નહિં, ત્યાં લગી શરણશ્રિત એવા મ્હારા પ્રત્યે તું શરણ્યપહું મ મૂકજે!

વિવેચન

"કૃષા કરીને રાખજો, ચરણ તળે ગ્રહી હાથરે." —શ્રી આનંદઘનછ

હે ભગવન્! તહારા અનુભાવ થકી-કૃપાપ્રભાવ થકી જ્યાંલગી હું તહારા જેવી 'પરા' સર્વ'થી પર ને જેનાથી પર કાેઈ છે નહિં એવી પરમ ઉત્કૃષ્ટ પદવી પામું નહિં, ત્યાં લગી તહારા શરણના જેણે આશ્રય કર્યો છે એવા હું શરણાશ્રિત પ્રત્યે હે નાથ! તું 'શરણ્યપણું '-શરણું લેવા યાગ્યપણું મૂકીશ મા! અર્થાત્ હું તા તહારૂં શરણ મૂકીશ નહિં એમ મ્હારૂં કત્તે બ્ય તાે હું બજાવીશ, પણ તું પણ શરણ બહાણ યાગ્ય એવું તહારૂં શરણ્યપણું ન મૂકી તહારૂં કત્તે બ્ય બજાવજે!

ાા ઇતિ શ્રી હેમચંદાચાર્ય વિરચિત વીતરાગસ્તવમાં-સકાવ્યાનુવાદ સવિવેચનમાં— સ્માત્મનિંદા અને વીતરાગશરણાપત્તિરૂપ સપ્તદશ પ્રકાશના



અધ્ટાદશ પ્રકાશ:

વીતરાગનું વિલક્ષ<mark>્ણ દેવપણું</mark> સ્વગન્તઃશુદ્ધિ અથે^૧તને કઠાેર પણ કંઇક વિજ્ઞપ્ય છે—

न परं नाम मृद्धेव, कठोरमपि किञ्चन । विशेषज्ञायं विज्ञप्यं, स्वामिने स्वान्तशुद्धये ॥१॥

કાવ્યાતુવાક ભૂજંગી— મૃદુ માત્ર વિજ્ઞપ્ય ના તૂજ આગે, કેઠાેરૂં ય વિજ્ઞાપવું ચાેગ્ય લાગે; ભલે આકરા બાણ જેવું જ લાગે, સ્વઅન્તઃતણી શુદ્ધિ આ દાસ માગે. ૧

અર્થ:—નહિં કે ખરેખર! માત્ર મૃદુ જ (કામળ જ) પણ કંઈ કેટાર પણ તું વિશેષજ્ઞ સ્વામી પ્રત્યે સ્વાન્ત શિદ્ધ અર્થે –પાતાની મનઃશુદ્ધિ અર્થે વિજ્ઞપત્રું યોગ્ય છે.

વિવેચન

''હા પ્રભુછ! એાલંભરે મત ખીજો.'' —શ્રી માહનવિજયછ

હે ભગવન! અત્યાર સુધી તેા અત્રે વીતરાગસ્તવના પૂર્વ પ્રકાશામાં ત્હારી 'મૃદુ '–કામળ શબ્દાથી 'મૃદુ ' કામળ નરમ પ્રકારની સ્તુતિ કરી; પણ માત્ર 'મૃદુ જ '– કામળ જ નહિં, પણ કંઈ 'કઠાર'-આકરૂં-કક શ લાગે એવું કઠાર વચન પણ તું 'વિશેષજ્ઞ '-સવ' વિશેષને જાણનારા અથવા સત્-અસત્ના વિશેષને જાણનારા સ્વામી પ્રત્યે 'વિજ્ઞપ્ય' છે-વિજ્ઞાપવું ચાગ્ય છે-વિજ્ઞાપન કરવું ચાગ્ય છે; અને એ પણ સ્વાન્ત શુદ્ધિને માટે-મ્હારા પાતાના અન્ત કરણની શુદ્ધિને અથે વિજ્ઞાપવું ચાગ્ય છે. એમાં બીજો કાઈ હેતુ નથી.

嘂

નથી તને પક્ષી આદિ વાહન, નથી નેત્રાદિ વિકાર—

न पक्षिपशुसिं हादिवाहनासीनविग्रहः । न नेत्रगात्रवक्त्रादिविकारविकृताकृतिः ॥२॥

નથી તું બિરાજ્યા બીંજા જેમ દેવા, પશું પક્ષિ વા સિંહના વાહને વા, નથી નેત્ર ગાત્રે ય વક્ત્રે વિકારે, વિકારી ય આકાર ત્હારા લગારે; ર

અર્થઃ—નથી તું પક્ષી–પશુ–સિંહ આદિ વાહનમાં બિરાજમાન થયેલા દેહવાળા; નથી તું નેત્ર–ગાત્ર આદિના ૈતિકારાથી વિકૃત આકૃતિવાળા;

વિવેચન

् "न नेत्रे न गात्रे न वर्त्रे बिकार:

ंस एक : परात्मा गति में जिनेन्द्र : । "—श्री सिद्धसेन हिवा**ક२**ळ

અત્રે મહાકવિ હેમચંન્કાચાર્ય છએ પાતાની લાક્ષ-ષ્યિક શૈલીથી વ્યાજસ્તુતિ અલંકારથી પ્રથમ દર્ષિએ વીતરાગ ભગવાનની નિંદાના આભાસ કરી, પર્યવસાનમાં તેની પરમ સ્તુતિ કરી તેનું ઇતર દેવાથી વિલક્ષણપણું દર્શાવ્યું છે. તેમાં આ બીજા શ્લાકથી માંડી છઠ્ઠા શ્લાક સુધીના એક સાથે સહસંબંધ છે. ભગવાનનું અન્ય દેવાની વિલક્ષણપણું આ આ પ્રકારે છે—

(૧) હે ભગવન્! બીજા દેવા તા કાઈ પક્ષીના વાહનમાં, કાઈ પશુના વાહનમાં, કાઈ સિંહ આદિના વાહનમાં, કાઈ સિંહ આદિના વાહનમાં બિરાજમાન થયેલા દેખાય છે, પણ ત્હારા દેહ તા નથી કાઈ પક્ષી-પશુ કે સિંહ આદિ વાહનમાં બિરાજમાન થયેલા; (૨) બીજા દેવામાં તા નેત્રના આંખના માન થયેલા; (૨) બીજા દેવામાં તા નેત્રના આંખના ગાત્રના—અંગના કે વક્ત્રના—મુખના કે એ આદિ અન્યના વિકારથી વિકૃત-વિકાર પામેલી આકૃતિ—આકારતા દેખાઈ આવે છે, પણ ત્હારામાં તા નથી નેત્ર—ગાત્ર-વક્ત્ર આદિના વિકારથી કાઈ વિકૃત–વિકાર પામેલી આકૃતિ દેખાતી;

ુનથી ધરતા તું શૂત્રાદિ શસ્ત્ર, નથી લેટતા અંગના અંગ—

न शूलचापचक्रादिशस्त्राङ्करपल्लवः ।
नाङ्गनाकमनीयाङ्गपरिष्वङ्गपरायणः ॥३॥
नथी शूल के चाप चक्रादि शस्त्र,
थया तूळ क्षस्ताम्ळ अंकित अन्नेः,
नथी अंजना अंग आविंगवाने,
थया तत्परा अंग हमंग आणुः

અર્થ^રઃ—નથી તું શૂલ–ચાપ–ચક્ર આદિ શ**સથી** અંકિત કરપલ્લવવાળા, નથી તું અંગનાના કમનીય અંગના પરિષ્વંગમાં પરાયણ–તત્પર;

વિવેચન

"न शूलं न चापं न चकादि हस्ते, स एक: परात्मा गति में जिनेन्द्र:।"
—श्री सिद्धसेन दिवाइर्

(3) બીજા દેવામાં તા કાઇના હાથમાં શૂલ, કાઇના હાથમાં ચાપ-ધનુષ્ય, કાઇના હાથમાં ચક એ આદિ શત્રુઓને ભયંકર શસનું દર્શન થાય છે, પણ ત્હારા 'કરપલ્લવ'-પલ્લવ જેવા કામળ કર નથી શૂલ-ચાપ-ચક આદિ શસ્ત્રથી અંકિત થયેલા; (૪) બીજા દેવા તા કામિનીના કમનીય અંગના આલિંગનમાં તત્પર દીસે છે, પણ નથી તું તા અંગનાના-કામિનીના કમનીય-સ્પૃહણીય-સુંદર અંગના પરિષ્વંગમાં-આલિંગનમાં તત્પર જણાતા;

卐

નથી તું નિંઘ ચરિત ધરતા, નથી કાેપ-પ્રસાદ કરતાેં—

न गर्हणीयचित्रप्रकम्पितमहाजनः। न प्रकोपप्रसादादिविडम्बितनसमरः॥४॥

નથી ક'પવ્યા તે' મહાલાેક અત્રે, સ્વના ગહેવા ચાગ્ય કુઠા ચિત્ત્રિ; નથી તે વિડ'બ્યા નરાે વા સુરાે વા, પ્રકાેપે કરી કે પ્રસાદે કરી વા; અર્થ:—નથી તું ગહેં ણીય ચરિતથી મહાજનાને પ્રકંપિત કરનારા; નથી તું પ્રદાપ-પ્રસાદ આદિથી નરા— અમરાને વિડંભિત કરનારા;

વિવેચન

" તે કિમ પર સુર આદરૂં, જે પરનારી વશ રાવ્યા રે." —શ્રી યશાવિજયજી

(५) थील हेवा तो 'गढुं शीय'-गढुं वा येग्थ-निंहनीय यरित वडे मढ़ाल नाने प्रकंपित करे छे-प्रकंप ઉपलवे छे-धूलवे छे; पणु तुं तो नथी गढुं शिय-निंदा यरितथी मढ़ाल नाने प्रकंपित करता-प्रकंप उपलवते!-धूलवते।; (६) थील हेवा तो केछि प्रत्ये प्रकेष करी केछि प्रत्ये प्रसाह-अनुषढ़ करी के ओ आहि अवुं अन्य कांछि करी नराने-मनुष्याने अने अमराने-हेवाने विडंशित करे छे-विडंशना करी कावे तेम नयावे छे; पणु तुं तो नथी प्रकेषना प्रसाह आहिथी नरा-अमराने विडंशित करते।-

蛎

નથી તું જગત્સૃષ્ટિ આદિ કરતા, નથી લાસ્ય–હાસ્યાદિ ધરતા—

न जगज्जननस्थेमविनाशविहितादरः। न लास्यहास्यग तादिविप्लवोपप्लुतस्थितिः॥५॥ નથી તે' જગજજન્મ કે સ્થૈર્ય નાશે, કઈ આદરા તા કરેલા જ ભાસે! નથી હાસ્ય ને લાસ્ય ગીતાદિ દ્વારે,

સ્થિતિ વિપ્લુતા તે કરી કા પ્રકારે; ય અર્થ:—નથી તું જગત્ના જનન–સ્થૈર્ય– વનાશમાં ત્યાદર કરનારા, નથી તું લાસ્ય–હાસ્ય–ગીત આદિ વિપ્લેગથી ઉપપ્લત સ્થિતિવાળા;

વિવેચન

"न लास्यं न हाम्यं न गीतादि यस्य, एकः परात्मा गतिमें जिनेन्द्रः।" — श्री सिद्धसेन दिवाङस्थ

(૭) કાઇ દેવ તા જગત્નું જનન (જન્માવવું) કરી 'જગત્પિતા' ખનવા જાય છે, કાઇ જગત્નું 'સ્થેમ' –િસ્થરપણું જાળવી રાખવાનું કાર્ય કરી જગત્ત્રાતા ખનવા જાય છે, કાઇ જગત્ના વિનાશ—સહાર કરવાનું કાર્ય કરી જગત્ત્રાતા ખનવા જાય છે, કાઇ જગત્ના વિનાશ—સહાર કરવાનું કાર્ય કરી જગત્સ હતા ખનવા જાય છે,—આમ જગત્ની ઉત્પત્તિ—સ્થિતિ—લયના કાર્યમાં 'વિહિતાદર'—આદર કરી રહેલા જણાય છે; પણ તું તા નથી જગત્ના જનન—સ્થય'—વિનાશમાં આદર કરતા; (૮) કાઇ દેવ તા લાસ્ય—સુંદર નૃત્ય કરી રહેલા, કાઇ તા હાસ્ય કરી રહેલા, કાઇ ગીત આદિ ગાઇ રહેલા—એમ એ આદિ અનેક 'વિપ્લ-વાથી'—ચિત્તાઢાલકારી ઉપદ્રવાથી 'ઉપપ્લત'—ઉપપ્લવ પામેલી ડામાડાળ ચિત્તસ્થિતિવાળા દષ્ટિગાચર થાય છે; પણ તું તા નથી લાસ્ય—હાસ્ય—ગીત આદિ વિપ્લવાથી ઉપપ્લત—સંક્ષ્મ અ–ડામાડાળ સ્થિતિ ધરતા;

लेस सर्व हेवाथा विद्यक्षण तने हेवपण हैं म स्थापवा ? तदेवं सर्वदेवेम्यः, सर्वथा त्वं विलक्षणः । देवत्वेन प्रतिष्ठाप्यः, कथं नाम परीक्षकः ? ॥६॥ सङ्घ हेवथी लेस सर्व अधारे,

અહેા ! છે તું વિલક્ષણા એ પ્રકારે; પરીક્ષાકરાએ તને નાથ ! પ્રીતે, પ્રતિષ્ઠાપવા દેવતાત્વે શીં રીતે ! ક અર્થઃ–તેથી એમ સર્વ દેવાયી તું સર્વથા વિલક્ષણ છા ! તા પછી તું પરીક્ષકાથી વારુ દેવપણે કેમ પ્રતિષ્ઠાપ્ય છા ! કેમ પ્રતિષ્ઠાપત્રા યોગ્ય છા !

વિવેચન

" प्रशमरसितमग्नं दृष्टियुग्मैं प्रसन्नं, वदनकमलमङ्कः कामिनीसङ्गशून्यः । ः करयुगमपि यत्ते शस्त्रसंबंधवंध्यं, तदसि जगित देबो वीतरागस्त्वमेव ।। "

— મહાકવિ ધનપાલ

તેથી એમ-એ આદિ ઉપર વર્ણવી દેખાડેલા અનેક પ્રકારાથી તું સર્વ દેવાથી 'સર્વ' થા'-સર્વ' પ્રકારે 'વિલક્ષણ' છા! 'વિલક્ષણ'-વિપરીત-વિરુદ્ધ-વિચિત્ર-વિશિષ્ટ લક્ષણુવાળા છે! તા પછી 'પરીક્ષકાથી'-દેવતત્ત્વની પરીક્ષા કરનારા જનાથી તું દેવપણે કેમ 'પ્રતિષ્ઠાપ્ય' છે? કેમ પ્રતિષ્ઠાપ્યા ચાગ્ય છે? ઉક્ત દેવાના પ્રસિદ્ધ લક્ષણામાંનું કાઈ પણ લક્ષણ ત્હારામાં ગાત્યું જડતું નથી, તા પછી તને દેવપણે કેવી રીતે પ્રતિષ્ઠાપન કરવા? એવી વિમાસણુ દેવતત્ત્વપરીક્ષકાના મનમાં થઇ આવે છે.

અત્રે મંદ્રખુદ્ધિ પરીક્ષકા લક્ષે મું ઝાઈ જતા હાય, પણ કૃત**ણહિ સાચા પરીક્ષકાેને મન તાે** અન્ય દેવાે**શી** આવું ત્હારું વિલક્ષણપણું એ જ ત્હારૂં ખરેખરૂં અનન્ય દેવલક્ષણપણું પ્રતીત કરાવે છે. કારણ કે ત્હારી શાંત પ્રતિકૃતિના પણ દર્શન થતાં તેઓના મુખમાંથી સહજ સ્વયંભૂ ઉદ્ગાર નિકળી પડે છે કે—અહેા! આની દષ્ટિ કૈવા * પ્રશમરસમાં નિમગ્ન થયેલી છે! આનું મુખકમલ ૈકેવું પ્રસન્ન, શાંત, સૌમ્ય છે! નથી દેખાતી આના ખાેળામાં કામિની કે નથી આના હાથમાં હથિયાર! અહાે! સમભાવભરી એની દષ્ટિ જાણે સમ પરિણામે જગતને ૈદેખી રહી છે! એની પ્રસન્ન મુખમુદ્રા પરમ ચિત્તપ્રસન્નતા વ્યક્ત કરી રહી છે! એની અસંગતા જાણે સર્વ પરભાવની પરિવર્જના પ્રકાશી રહી છે! એના ખુલ્લા ખાલી હાથ જાણે એમ સૂચવી રહ્યા છે કે અમને હવે આ ચિત્રવિચિત્ર ુજગત્ સાથે કાંઈ લેવાદેવા નથી. અમે અમારૂં કામ કરી લીધું છે, હવે અમારે કંઈ પણ કરવાપણું રહ્યું નથી. અહેા! આવી અદ્ભુત નિર્વિકાર મુદ્રા અમે પૂર્વે કદી પણ દ્દીડી નહેાતી. ખરેખર! જગત્માં કાેઈ વીતરાગ દેવ હાેય તો તે આવા જ ઘટે. આવા અનંત જ્ઞાનાદિ દિબ્ય ગુણ સંપન્ન ખરેખરા વીતરાગ દેવથી વિપરીત-વિલક્ષણ લક્ષણ-વાળા કહેવાતા દેવામાં વાસ્તવિક દેવપણું ઘટતું જ નથી, કારણ કે—

" અજ્ઞાન, નિદ્રા, મિથ્યાત્વ, રાગ, દ્વેષ, અવિરતિ, ભય, શાેક, જાગુપ્સા, દાનાંતરાય, લાભાંતરાય, વીર્યા તરાય, વહેલ સાથે વહેતા ઘરે, વહેલ વિરુદ્ધ કેમ ઘરે? 333 લોગાંતરાય, ઉપલાગાંતરાય, કામ, હાસ્ય, રતિ અને અરતિ એ અઢાર દ્વલ્લમાંનું એક દ્વલ્લું હાય તા તે અપૂજ્ય છે. એક સમર્થ પાંડિતે પણ કહ્યું છે કે, 'પરમેશ્વર છઉં' એમ મિશ્યા રીતે મનાવનારા પુરુષા પાતે પાતાને ઢંગે છે, કારણ પડખામાં સ્ત્રી હાવાથી તેઓ વિષયી ઢરે છે; શસ્ત્ર ધારણ કરેલાં હાવાથી દેષી ઢરે છે; જપમાળા ધારણ કર્યાથી તેઓનું ચિત્ત વ્યાબ છે એમ સ્ત્ર્યવે છે, મારે શરણે આવ, હું સર્વ પાપ હરી લઉં' એમ કહેનારા અભિમાની અને નાસ્તિક ઢરે છે. આમ છે તા પછી બીજાને તેઓ કેમ તારી શકે? વળી કેટલાક અવતાર લેવારૂપે પરમેશ્વર કહેવરાવે છે તા ત્યાં તેઓને અમુક કર્મનું લાગવનું બાકી છે એમ સિદ્ધ થાય છે." શ્રીમદ્દરાજચંદ્રપ્રણીત માલમાળા (બાલાવળાધ) પાઢ ૧૩

વહેણુ સાથે વહતા ઘટે, વહેણુ વિરુદ્ધ કેમ ઘટે?

अनुश्रोतः सरत्पर्णतृणकाष्ठादि युक्तिमत् । प्रतिश्रोतः श्रयद्रस्तु, कया युक्त्या प्रतीयताम् ?॥०॥

> અનુશ્રોત તેા વ્હેણુ સાથે વહતા, તૃણા પણું કાષ્ઠાદિકા યુક્તિમતા; પ્રતિશ્રોત જે વ્હેણુની જાય સામે, શો યુક્તિથી તે વસ્તુ પ્રતીત પામે ? છ

^{*} જુઓ આ શ્લોકના વિવેચનના મથાળ ટાંકેલા મહાકવિ ધનપાલના સુપ્રસિદ્ધ શ્લોક.

અર્થ:—અનુશ્રોતે (શ્રોતને–પ્રવહિને અનુકળપણે) સરતું પર્ણ–તૃણ–કાષ્કાદિ યુક્તિમત્ છે; પણ પ્રતિશ્રોતને (પ્રવાહર્થા પ્રતિકૂળપણાને) આશ્રય કરતી વસ્તુ કઈ યુક્તિથી પ્રતીતાય ક

વિવેચન

" તુમ પ્રભુ તુમ તારક વિભુ રે, તુમ સમ અવર ન કાેય." — શ્રી દેવચંદ્રજી

સર્વ દેવાથી વિલક્ષણ એવા તને દેવપણે કેમ સ્થાપવા એવી વિમાસણ મદબુદ્ધિ પરીક્ષકાને થઈ પડે છે. કારણ કે તે મંદબુદ્ધિ પરીક્ષકા તા એમ વિચારે છે કે —'અનુશ્રોતે'-શ્રોતને-પ્રવાહને અનુસારે એટલે કે પાણીના વહેણુ પ્રમાણે સરતી-વહી જતી પર્ણુ (પાંદડા) તૃણુ-કાષ્ઠ-આદિ વસ્તુ 'યુક્તિમત્'-યુક્તિવાળી જણાય છે, તે તેા સમજ શકાય છે; પણ 'પ્રતિશ્રોત'-શ્રાતથી-પ્રવાહથી પ્રતિકળ-સામે એટલે કે પાણીના વહેણની સામે જતી એવી પ્રતિશ્રોતના આશ્રય કરતી વસ્તુ કઈ સુક્તિથી પ્રતીત કરાય? એ તાે અમારાથી સમજ શકાતી નથી. અર્થાત્ અથા ત્ર ન્યાસથી અત્રએમસૂચવ્યું કે 'અનુશ્રોતે'-સામાન્ય हैवप्रवाहने अनुसरता है।य तेने अभे हैव भानीओ, पछ 'પ્રતિશ્રોત'-તે પ્રવાહધી પ્રતિકૃળ હાેય તેને અમે કેમ માનીએ ? મદળું દ્રઓની આ મૂર્ખતાલરી દલીલ અત્ર મૂકી અર્થા તરન્યાસથી સ્તવકાર કવિએ વ્યાંગમાં એમ સૂચવ્યું છે કે-અનુશ્રોતે' વહી જતા અનેક દેવા છે તે

तो समळ शंधय છે, પણ પ્રતિશ્રોને જતો ત્હારા જેવો વિરલા ખરેખરા મહાદેવ મંદ્રમતિ પરીક્ષકાથી સમજ શંકાતા નથી–કળી શંકાતા નથી–અકળ છે, એ આશ્રય છે! કારણ કે અનુશ્રોતે વહુવું સહેલું અને સુલભ છે, પણ પ્રતિશ્રોતે જવું વિકટ અને દુલ ભ છે; અનુશ્રોતે વહુનમાં કાઈ ખળ–પરાક્રમ નથી, પ્રતિશ્રોતે ગમનમાં જ મહાબળ–મહાપરાક્રમ છે, એની આ મંદ્રબુદ્ધિ પરીક્ષકાને ગતાગમ જણાતી નથી! ખરેખર! આવું તહારૂં પ્રતિશ્રોત –ગામિપણું એ તા ખરેખરી રીતે સર્વ ઇતર દેવાથી તહારૂં ઓર વિલક્ષણપણું પ્રતીત કરાવે છે.

卐

મંદ્રખુદ્ધિના પરીક્ષણાથી સર્યું!—

अथवाऽलं मन्दबुद्धिपरीक्षकपरीक्षणैः । ममापि कृतमेतेन, वैयात्येन जगत्यभो ! ॥८॥

સર્ચું મંદ્રબુદ્ધિ પરીક્ષાકરાની,

પરીક્ષાથીં! તું નાથ ગુંણાકરાની; સર્ચું માહરા ચે લજ્જાળુપણાથી. કથુ નાથ! ખુલ્લે ખુલું સાવ આથી. ૮ અર્થઃ—અથવા મન્દ્રખુદ્ધિ પરીક્ષકાના પરીક્ષણાથી અસ થયું! હે જગત્પ્રમા! મ્હારા પણ વૈયાત્યથી– લજ્જાળુપણાથી બસ થયું!

વિવેચન

'' નાથ ભક્તિરસ ભાવથી રે, તૃણ જાહું' પરદેવ રે; ચિંતામણિ સુરતરુ થકી રે, અધિકી અરિહંત સેવ રે." શ્રી દેવથંદ્રછ

અથવા તો આ જે ઉપરમાં મંદળુદ્ધિ પરીક્ષ કોની વાત કરી, તે આ મંદળુદ્ધિ પરીક્ષ કોના પરીક્ષ ણથી બસ થયું! એઓના પરીક્ષ ણમાં કાંઈ માલ નથી, એ તો એમની ખુદ્ધિના પ્રદર્શનથી અમે ખતાવી આપ્યું છે. એટલે એમના પરીક્ષ ણથી સર્યું'! અને હે જગત્ પ્રભુ! મ્હારા પણ 'વૈયાત્ય'—લજમાળુપણાથી અસ થયું! અર્થાત્ થથાર્થ દેવત્વ લક્ષ ણથી મેં માન્ય કરેલા મ્હારા ઇષ્ટ દેવના હું મ્હારા મોઢ શા વખાણ કરૂં એવી લજ્જા ધરવાથી પણ સર્યું'! એટલે હવે હું તો લજ્જા છાડી ગાળ ગાળ ગાપવેલી વાત કરવાને ખદલે જે કહેવાનું છે તે ખુલ્લે- ખુલ્લું કહેવા માગું છું.

卐

સર્વ સંસારીથી વિલક્ષણ તહોરું લક્ષણ કૃતધી પરીક્ષા!—

यदेव सर्वसं सारिजन्तुरूपविलक्षणम् । परीक्षन्तां कृतिधयस्तदेव तव लक्षणम् ॥९॥

અહિં સર્વ સંસારિ પ્રાણી સ્વરૂપ, થકી જે જ વિલક્ષણું તૂજ રૂપ; ખરે!તે જ આ લક્ષણ સ્વામિ!ત્હારૂં, પરીક્ષા ભલે કૃતધીએા જ વારુ! ૯ અર્થ:–જેજ સર્વ સંસારી જૃંતુઓના રૂપથી વિલ**ક્ષણ** એવું તેજ તહારું લક્ષણ કૃતસહિઓ ભલે પરીક્ષા! વિવેચન

" દેવ અનેરા થે'સે છોડા, થે' જગ'મે અધિકેરા, યશ કહે ધર્મ જિને ધર થાશું, દિલ માન્યા હે મેરા." —શ્રી યશાવિજયજી

હે દેવ! તહારી સાચી પરીક્ષા અંગે હું જે ખુલ્લે-ખુલ્લું પડકાર કરીને કહેવા માગું છું તે આ છે–સવ[¢] સંસારી પ્રાણી સામાન્યપણે માહ–રાગ–દ્રેષ આદિને વશ છે; આવા સર્વ સંસારી જ તુઓના રૂપથી 'વિલક્ષણ '→ વિપરીત-વિરુદ્ધ-વિચિત્ર-વિશિષ્ટ લક્ષણવાળું જે ત્હારું લક્ષણ છે, તે જ આ તહારું વિલક્ષણ લક્ષણ 'કૃતધી '-કૃત્રભુદ્ધિજના ભલે પરીક્ષા! મંદ્રખુદ્ધિઓની ખાદ્ય સ્થળ પરીક્ષા કરતાં યથાય દેવપણાની જે આ આંતરિક પરીક્ષા તે જ ખરેખરી પરીક્ષા છે. એટલે વીતરાગપણું –વીત-દ્વેષપણું–વીતમાહપણું એવું જે શુદ્ધ સહજાત્મસ્વરૂપપણું એ જ હે વીતરાગ દેવ! તહારું દિવ્ય જ્ઞાનાદિગુણસંપનન ખરેખરું દેવપણું છે, તેની પરીક્ષા કરવાનું અમે કૃતણદ્ધિ-જનાને આહ્યાન કરીએ છીએ, અને કૃત્યબુદ્ધિ સાચા પરીક્ષકાને મન તા નિદેષિ વીતરાગ હાય તે જ અનંત જ્ઞાનાદિ દિવ્યગુણસંપન્ન સાચા દેવ છે. એટલે જ—

'વિશ્વની વિશિષ્ટ અને શ્રેષ્ઠ વિભૂતિરૂપ આવા આ વીતરાગ–જિનદેવ પરમ 'અહ'ત્' અર્થાત્ વિશ્વની પૃજાના પરમ પાત્ર છે; સર્વ દેવેન્દ્રો જેને વંદે છે અને સર્વ યોગીન્દ્રો જેને ધ્યાવે છે, એવા આ માહાદેવ' સર્વદાને માટે સર્વ દોષથી રહિત થયા છે. કારણ કે જેમાં સર્વ દોષા સમાયા છે, એવા રાગ દેવને માહ એ ત્રણ મહાદોષને આ મહાદેવે સર્વથા નષ્ટ કર્યા છે; અથવા પ્રકારાંતરે આ પરમ નિર્દોષ મૂર્તિએ આ અઢાર દેવને નષ્ટ કર્યા છે:—

અના દિ એવું આત્માનું જ્ઞાનસ્વરૂપ કે જેના પર અનંત કાળના અજ્ઞાન આવરણના અનંત થર બાઝી ગયા હતા, તેને આ ભગવાન્ વીતરાગ દેવે ખ્હાર ખે ચી કાઢી પ્રકટ કર્યું, ને અજ્ઞાન દોષને નિવૃત્ત કર્યો. નિદ્રા, સ્વપ્ન, જાબત અને ઉજ્જાબત એ ચાર દશામાંથી ઉજાગર અવસ્થા ભગવાને પ્રાપ્ત કરી અર્થાત્ સહજ આત્મસ્વરૂપમાં અખંડ જાબત આત્માપયાગમય પરમ જ્ઞાનદશા પામેલા ભગવાને નિદ્રા દોષની આત્યં તિક નિવૃત્તિ કરી. મિશ્યા મતિ નામની જે કલટા સ્ત્રી આ જવ સાથે અનાદિથી જોડાયેલી સંલગ્ન હતી, તેને અપરાધિની ને દુઃશીલ વ્યભિચારિણી જાણીને આ મહાત્માએ આત્મગૃહમાંથી ખ્હાર કાઢી મૂકી; અને સપરિવાર સમક્તિ સાથે સગાઈ કરી મહા (મશ્યાત્વ દોષને—દર્શનમોહને ક્ષીણ કર્યો.

અને **રાગ, દ્રેષ ને અવિરતિ** પરિણામ કે જે ચારિત્રમાહના જબરજસ્ત યાદ્ધા હતા, તે તા જેવી આ ભગવાનની વીતરાગ પરિણતિ પરિણમી કે તત્ક્ષણ બાઘા અની ઊઠીને નાઠા! ભગવાન જયારે ક્ષપકશ્રેણીરૂપ ગજ-

રાજ પર ચઢચા ત્યારે,-હાસ્ય, અરતિ, રતિ, શાક, **દ્વગ ચ્છા, ભય, વેદાદય** (કામ)–એ તુચ્છ કૃષિપ ક્રિત જેવા, હીલા માટીના ઢેફા જેવા દેાષ તા બિચારા કચાય ચગદાઈ ગયા! આમ ચારિત્રમાહના સર્વાનાશ કરી, નિષ્કારણ–કરુણારસના સાગર આ પરમ કૃપાળ દેવે જ્ઞાનાદિ અનંત ચતુષ્ટય પ્રગટ કર્યુ[°].

આવા આ પરમ વીતરાગ પ્રભુ ત્રિલાેકબંધુ દાન ુસંબધી વિ<mark>ધ્નને–દાનાંતરાયને</mark> નિવારી પરમ અહિંસા– ધર્મના ઉપદેશદાનથી સર્વજનને અભયદાન પદના દાતા થયા; લાભ સંખંધી વિધ્નને-લાભાંતરાયને નિવારી, પરમ <mark>લાભરસથી મસ્</mark>ત એવા આ પ્રભુ, જગત્**ને આત્મ**લાભમાં વિક્ષ કરનારા લાભવિક્ષના નિવારક થયા; પંડિત વીય^{*} વડે કરીને વીર્ય વિક્ષને-વીર્યા તરાયને નિવારી આ પ્રભુ પુર્ણ પદવીના ચાગી બન્યા; અને **ભાગાંતરાય–ઉ પભાગાં-**તરાય એ ખંને વિધ્ન નિવારી આ પ્રભુ પૂર્ણ આત્મસ્વરૂપ -રમણતારૂપ ભાગના સુલાગી થયા.

આમ અજ્ઞાનાદિ અઢાર દ્વષ્ણથી રહિત એવા આ જિનદેવ, વીતરાગ પરમાત્મા છે,–જેના અનન્ય ગુણાનું સંકીર્તાન મુનિજનવૃંદ ગાય છે. ** આવા પરમ નિદેષિ ગુણમૃત્તિ શ્રીમદુ વીતરાગ દેવની આ પ્રકારે સ્વરૂપ-

^{*} પ્રતાવમાધ મેહ્લમાળાના આ પાઠના ધરોખરા ભાગ પ્રકૃતાપયાગી હાવાથી અત્ર અવતાર્યો છે. આ પાઠમાં આનંદધનજી કૃત સુપ્રસિદ્ધ મહિલ જિન સ્તવનના ભાવ પૂરેપૂરા વધા લીધા છે. ભૂઓ આનંદધનજીકૃત પ્રસ્તુત સ્તવન.

પરીક્ષા કરી, આ મનવિશ્રામી જિનવરના ગુણ જે ગાય છે, તે પણ આ 'દીનખંધુની મહેર નજરથી'-કૃપાદેષ્ટિથી આનંદઘન પદને પામે છે. અર્થાત્ તે પણ જિનેશ્વર તુલ્ય પરમાનંદમય સહજ આત્મસ્વરૂપ પદને પામે છે. કારણ કે 'જિનપદ નિજપદ એકતા, લેદલાવ નહિ. કાંઈ,' એટલે સિંહને દેખીને જેમ અજકુલગત સિંહને નિજ સ્વરૂપનું લાન થાય છે, તેમ જિનસ્વરૂપના દશેને મુમુક્ષુ લક્ત આત્માને 'દર્પણ જિમ અવિકાર' પ્રલુના રૂપદર્પણમાં નિજ સ્વરૂપનું દર્શન થાય છે.'

—પ્રજ્ઞાવબાધ માક્ષમાળા (સ્વરચિત) પાઠ ૩*

काइविद्यस्य तुं वीतराग मृह्धीने गायर नथी.— क्रोधलोममयाक्रान्तं, जगदस्माद्धिलक्षणः । न गोचरो मृद्धियां, वीतराग! कथञ्चन ॥१०॥ स्य क्षेध ने द्यास आक्षांत स्थेता, जगत्थी तुं विद्यस्था देवदेवा! स्रदेश! वीतरागी! तुं क्षेधि अक्षारे, नथी गायरा मृद्धीने द्यारे. १० स्थि:—क्षेध-दाल-स्थिश आक्षान्त कगत् है, स्रनाथी विद्यस्य स्रवेश मृद्धिने

ગાયર નથી.

જગત્વિક્ષણ તું વીતરાગ મૃદુણુદ્ધિને ગાયર નથી ૩૪૧ વિવેચન

"નાથ! તુમારી જોડી ન કાે ત્રિહું લાેકમેં રે પ્રભુજ પરમ આધાર અછા ભવિ થાેકને રે." —શ્રી દેવચંદ્રજ

આ જગત તો કોધ-લેાભ-ભયથી આકાંત છે-દખાઈ ગયેલું કચરાઈ ગયેલું છે; આ જગતમાં જયાં જુઓ ત્યાં સવે ત્ર કોધ-લેાભ-ભયનું અને ઉપલક્ષણથી માન-માયા- રાગ-દ્રેષ-માહ આદિનું આક્રમણ ચાલી રહ્યું છે; આ કોધાદિથી આકાંત જગતમાં કોધાદિનું જ સામ્રાજ્ય પ્રવત્તી રહ્યું છે. આવા કોધાદિથી આકાંત જગતથી 'વિલક્ષણ'-વિરુદ્ધ-વિપરીત-વિચિત્ર જૂદા જ તરી આવતા વિશિષ્ટલક્ષણસ પન્ન-અકોધ-અલેાભ-અભય અમાન-અમાય— અરાગ-અદ્રેષ-અમાહ એવા તું હે વીતરાગ! કોઈ પ્રકારે 'મુદુષી'-મુદુષુ હિ-'મુદુ'-કામળ મંદ હીલી જાડી ખુહિવાળા જનાના 'ગાચર'-વિષય નથી અર્થાત્ હે જગદ્વલક્ષણ વીતરાગ દેવ! મુદુષુ હિ જના તહારી યથાથે પરીક્ષામાં ક્ષમ નથી-સમર્થ નથી, એટલે તું કોઈ પણ પ્રકારે મૃદુષુ હિ જનાની પરીક્ષાના વિષય નથી.

"શુદ્ધ સચ્ચિદાનંદસ્વરૂપ જીવનસિદ્ધ ભગવાન્ તેમજ સર્વ દ્વષ્ણુરહિત, કર્મમલહીન, મુક્ત, વીતરાગ, સકળ ભય રહિત, સર્વજ્ઞ સર્વજ્દશી જિનેશ્વર ભગવાનની ભક્તિથી આત્મશક્તિ પ્રકાશ પામે છે." શ્રી રાજચંદ્રજી પ્રણીત માક્ષમાળા (બાલાવબાધ) પા. ૧૩ તા ઇતિ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત વીતરાગસ્તવમાં સકાવ્યાનુવાદ સિવિચેચનમાં— વીતરાગનું વિક્ક્ષણ દેવત્વ પ્રદર્શક અષ્ટાદશ પ્રકાશ ત

ઓગણીશમાં પ્રકાશ:

आज्ञात्याशयन लिखिया भुद्धित बीतराम! म्हारा चित्तमां वर्त्ता ते। लस!— तव चेतिस वर्त्तेऽहमिति वार्त्ताऽपि दुर्लभा । मञ्चित्ते वर्त्तसे चेत्त्वमलमन्येन केनिचत्॥१॥

કાવ્યાનુવાદ—

'અભિન'દન જિન દરિશન તરસિયે'—એ રાગ તુજ ચિત્તે હું વરતું નાથ રે! દુલ ભ એ વાર્ત્તા ય; સર્ચું બૉજા કાેઈથી પણ જો ય તું,

વર્ત્ત મુજ ચિત્તમાંય..... તુજ આગ્રાથી જ શિવપદ પામીએ.

અર્થ:—ત્હારા ચિત્તમાં હું વર્તું, એવી વાર્તા પણ દુર્લ ભ છે, (પણ) મ્હારા ચિત્તમાં જો તું વર્ત્તે છે, તેન અન્ય કાઇથી સર્યું!

વિવેચન

" સાહેલાં હે કું શુ જિનેશ્વર દેવ, રત્નદીપક અતિ દીપતા હાે લાલ. સા૦મુજ મન મંદિરમાંહી, આવે જો અરિબલ જીપતા હાે. "—શ્રીયશાવિજયજી હ वीतराग सगवान्! હું તહारा चित्तमां वर्त्तं, – हुं सक्त तुं सगवान्ना हृहयमा वसुं स्थेवी वार्ता पण् – वात पण् हुर्दा केंद्र पण् न्हारा चित्तमां के तुं वर्त्ते के – हुं सक्तना चित्तमां तुं सगवान् वसी रह्यों कें, ते। अन्य हैं, ध्या सर्थुं! अस थ्युं! न्हारे भीका है। धृंने पण् काम नथी, न्हारा सर्वं कार्यं सिद्ध थया स्थेम हुं काण्डुं छं. सर्थात् सक्त सगवान्ना चित्तमां वसे स्थवा सक्तने सगवान् याह करे ते वात अनवी हुष्कर कें, पण् सक्तना चित्तमां सगवान् वसे स्थवा सक्त सगवान्ने याह करें स्था नात तो अनवी सुकर कें कारण है ते सक्तना पाताना हाथनी वात कें स्थेट हैं सगवान्! तुं ते। न्हारा चित्तमां को वत्ती करहा कें, ते। न्हारे हवे भीका है। हीं काम नथी. स्थेम साव कें.

અને ભગવાન પણ ભક્તના ચિત્તમાં ક્યારે વર્તા? के ચિત્ત શુદ્ધ હાય તા અને ત્યારે; ચિત્ત 'પ્રસન્ન' થયું હાય-'પ્રસાદ' પામ્યું હાય, ચિત્તના મેલ હેઠા બેઠા હાય-ચિત્ત નિર્મલ થયું હાય, ત્યાં જ ભગવાનના વાસ હાય. ભક્તિથી ચિત્ત ચાખ્ખું કરે તા ભગવાનને ભેટે,—'શ્રી શીતલ જિન ભેટિયે, કરી ભક્તે ચાખ્ખું ચિત્ત હા.' જે મંદિરમાં ભગવાન બિરાજે છે, તે મંદિર શુદ્ધ ચાખ્ખું હાય અને તેના ગર્ભગૃહમા (ગભારામાં) ભગવાન મિરાજે છે, એ એમ સૂચવે છે કે—આ મનામ દિર એવુ શુદ્ધ-ચાખ્ખું હાવું જોઈ એ કે તેના અંતરંગ ગર્ભગૃહમાં—અંતરાત્મામાં ભગવાન્ બિરાજમાન થાય. 'તિણે મનમંદિરે

ધમ^૧પ્રભુ ધ્યાઈએ; પરમ દેવચ⁴દ્ર નિજ સિદ્ધિ સુખ પાઈ યે.' શ્રી યશાવિજયજીએ તાે એક સ્તવનમાં અદ્ભુત ભાવ ઉતાર્રો છે તેમ-હે સ્વામી! તમે અમારા પર કાંઈ 'કામણ'-જાદુ કર્યું છે અને અમારૂં મન ચારી લીધું છે, અમે પણ તમારી સાથે કામણ કરશું અને લક્તિથી તમને 'બ્રહ્ધી'–પકડી ચિત્ત–ઘરમાં ધરશું –પધરાવશું. હે ભગવાન ! મન-ઘરમાં ધરેલા તમે અમારા આ મન-ઘરની શાેભા દેખતાં જ તેમાં સ્થિર ચાબી જશા–તેમાં જ સ્થિર ચાબી જવાનું તમને મન થશે! બીજાએા ભગવાનના વાસ વૈકું ઠમાં છે એમ કહે છે, પણ અકૃઠિત ભક્તિથી શુદ્ધ એવું મન એ જ વૈકું છે એમ અનુભવસુક્તિથી જેગી-જન ભાખે છે. ક્લેશે વાસિત મન એ જ સંસાર ને ક્લેશ રહિત મન એ જ ભવપાર છે. આવા વિશુદ્ધ મન-ઘરમાં જો તમે પધાર્યા તા અમે નવે નિધિ અને સવે ઋદ્ધિ પામ્યા એમ અમે જાણીએ છીએ.

"સ્વામી તુમે કાંઈ કામણ કીધું, ચિત્તડું હમારૂં ચારી લીધું; અમે પણ તુમશું કામણ કરશું, ભક્તે બ્રહી મન ઘરમાં ધરશું; મન ઘરમાં ધરિયા ઘર શાેેેેલા, દેખત નિત્ય રહેશાે થિર થાેેેલા; મન વૈકુંઠ અકુંઠિત ભક્તે, યાેગી ભાખે અનુભવ યુક્તે; ક્લેશે વાસિત મન સંસાર, ક્લેશ રહિત મન તે ભવપાર; જો વિશુદ્ધ મન ઘર તુમે આવ્યા, તો અમે નવનિધિ ઋદિ પામ્યા."

—શ્રી યશેાવિજયજીકૃત વાસુપૂજ્યજિત સ્તવન ક્ક

નિગ્રહ–અનુગ્રહથી પર ઠગારાએાથી મૃદુણુદ્ધિ ઠગાય—

निगृह्य कोपतः कांश्चित्,कांश्चित्तुष्टयाऽनुगृह्य च । प्रतार्यन्ते मृदुधियः प्रलम्भनपरैः परैः॥२॥

> કાને નિગ્રહીં રાષથી, તાષથી, અનુગ્રહી કાેઈ બીજાય; વ'ચનતત્પર પરથી હે પ્રભુ! મૃદુબુદ્ધિએા ઠગાય…તુજ આજ્ઞાથી. ર મર્થ':—કાેઈને કાેપથી નિગ્રહીને અને કાેઈને

અર્થ :— કાઈને કાપથી નિમહીને, અને કાઈને તુષ્ટિયી–તુષમાનતાથી અનુમહીને, પ્રલંભનપરા–વંચન-પરાયણ પરાયી સદુષ્યુદ્ધિઓ પ્રતારવામાં — છેતરવામાં આવે છે.

વિવેચન

"રાગી સેવડથી જે રાચે બહા ભક્તિ દેખીને મચે; જસુ ગુણ દાઝે તૃષ્ણા આંચે, તેહના સુજશ ચતુર કિમ વાંચે?" – શ્રી દેવચંદ્રજી

કાઈ લાેકા એમ કહે છે કે અમારા દેવ પ્રસન્ન ચાય તાે વરદાનાદિ અનુપ્રહ કરે છે, અપ્રસન્ન થાય તાે

શાપાદિથી નિત્રહ કરે છે. આ કહેવું એક 'પ્રતારણા'-છેતરપીંડી–ઠગાઈ છે, અને તેથી 'મૃદુબુદ્ધિ'–કેામળ નરમ ઢીલી ભુદ્ધિવાળા મુગ્ધ જેના છેતરાય છે. આ ભાવથી અત્રે કહ્યું છે કે–કાેઈને કાેપથી 'નિબ્રહીને'– નિગ્રહ કરીને અને કાેઈને તુષમાનતાથી 'અનુગ્રહીને' ~અનુગ્રહ-કૃપાપ્રસાદ કરીને 'પ્રલંભનપરા'-પ્રલંભનમાં-વંચનમાં - છે 1રપી ડીમાં તત્પર એવા પરાથી અન્ય દેવાથી મુદુખુહિવાળા-નરમ કાેેેમળ ખુહિવળા ઢીલા પાેેેે ચ જેનાે પ્રતારવામાં આવે છે-છેતરવામાં-ઠગવામાં આવે છે. આમ પ્રતારણપરા પરાથી ભલે હીલા પાત્રા મૃદુબુદ્ધિ જના **છે**ત્રરાય, પણ અમૃદુબુદ્ધિ–પાકા પરિણતબુદ્ધિ કૃત**ધી** જના ન જ છેતરાય-ન જ ઠગાય. કારણ કે તેઓ સારી પેકે સમજે છે કે કાેઇના પણ નિત્રહ–અનુગ્રહથી કે શાપ– વરથી કાેઇનું પણ ભલું – ખૂરું થતું નથી, પણ પાતાના શુભાશુભ કર્મને લઈને થાય છે. એટલે કાેઈનું સારૂં– નરસું-ભલું ખૂરૂં કાેઈ પણ દેવની પ્રસન્નતા-અપ્રસન્ન-તાને આધીન નથી, પણ જીવના પાતાના બાંધેલા શુભ– અશુભ ભાવને આધીન છે. અને વીતરાગ દેવ છે, તે તેા કાેે પ્રત્યે પ્રસન્ન–અપ્રસન્ન થતા નથી, કે નિગ્રહ– અનુગઢ કરતા નથી, પણ સર્વ પ્રત્યે એકસરખા પરમ પ્રેમમય કરુણાભાવ જ ધારે છે; આવા વીતરાગના અવ-લંબને જીવના જે શુભાશુભ ભાવ ઉપજે છે તે જ જીવને શુભાશભ કલને આપનારા થાય છે.

એટલે वीतराग रागाहिर હित पण्नाने सीधे प्रसाह करता नथी के स्वयं इस आपता नथी, छता सेमना सह्भूत गुण्नी स्तुतिइप स्तव कां निष्द्रस के निष्प्रयोक्षन छे सेम नथी, पण् 'तेना (कक्तकनना) स्वलावनी स्थया सह्लावनी विशु दि अधी: क्रमें विगम-क्रमेंना हर थवाइप प्रयोक्षननी सिद्धिने सीधे स्वयंत सक्षा छे. 'दृष्टा ह्यचेतनादिष मन्त्रादिज्ञपतः सिद्धिः'— स्थेतन सेवा पण् मंत्राहिना क्ष्पाहि थडी तिद्धि प्रगट हुए छे, ते। पछी आते। स्थित्य सामर्थ्यंवान् शुद्ध शैनन्य मूर्त्ति लगवान, ते थडी सिद्धि केम न है। यह

શ્રી **હરિભ**કસ્સરિકૃત લલિતવિસ્તરા (જુએા મહ્કૃત વિવેચન પ્રસ્તુત સત્ર ૨૯૧)

^{* &}quot;क्षीणक्लेशा एते, न हि प्रसीदन्ति न स्तवोऽिप वृथा । तत्स्वभाव (सद्भाव) विशुद्धेः प्रयोजन कर्मविगम इति ।। स्तुत्या अपि भगवन्तः परमगुणोत्कर्षरूपतो ह्यंते । हृष्टा ह्यचेतनादिप मन्त्रादिजपादितः सिद्धिः ।। शीतादितेषु हि यथा द्वेषं विह्निनं याति रागं वा । नाह्ययित वा तथापि च तमाश्रिताः स्वेष्टमश्नुवते ।। तद्वत्तीर्थकरान्ये त्रिभृबनभावप्रभावकान् भक्त्या । समुपाश्रिता जनास्ते, भवशीतमपास्य यान्ति शिवम् ।। एतदुक्तं भवति—यद्यपि ते रागादिभी रहितत्वान्न प्रमीदन्ति, तथापि तानुद्दिश्याचिन्त्यचिन्तामणिकल्पान् अन्तःकरण— जृद्धचाऽभीष्टं च कर्तुणां, तत्पूर्विकेवाभिलिषत्कलावाप्ति भवतिति गःथार्थः ॥ "

અત્રે દર્ણાતઃ શીતથી પીડિત જના પ્રત્યે અગ્નિ જેમ દ્વેષ વા રાગ પામતા નથી, વા તમે મને લંજો એમ તેઓને આહ્વાન કરતા નથી, બાલાવતા નથી, તા પણ તેને આશ્રિત જેના ટાઢ ઉડાડવારૂપ પાતાનું ઇષ્ટ ફળ અનુભવે જ છે. તેની જેમ જેઓ ત્રિલુવનભાવના પ્રભાવક એવા તીર્થ'કરાને ભક્તિથી સમ્યક્રપણે ઉપાશ્રિત છે–આવીને આશ્રય કરે છે, તે જના ભવ–શીત દ્વર કરી, સંસારની टाढ ઉડाડी शिवने-भेाक्षने पामे छे,-' भवशीतमपास्य यान्ति शिक्स् । ' तात्पर्य' के-ले के ते वीतरागे। रागादिथी રહિતપણાને લીધે પ્રસાદ પામતા નથી, પ્રસન્ન થતા નથી-રીઝતા નથી, તથાપિ અચિન્ત્ય ચિંતામણિ સમા તે ભગવ તાને ઉદ્દેશીને-આશ્રીને અન્તઃકરણ શુદ્ધિ વડે કરીને સ્તૃતિ કરનારનું અભીષ્ટ–મનાવાંચ્છિત હાેય છે, કારણ કે 'તત્પૂર્વિ'કા જ અભિલધિત ફલની પ્રાપ્તિ હાય છે,'– તે અન્તઃકરણશુદ્ધિપૂર્વં ક જ વાંચ્છિત ફલની સિદ્ધિ હાય છે.

卐

અપ્રસન્ન થકી ફલ કેમ મળે ? એ કહેવું અસંગત છે—

अप्रसन्गात्कथं प्राप्यं, फलमेतदसङ्गतम् । चिन्तामळ्यादयःकिं न,फलन्त्यिपि विचेतनाः?॥३॥

અપ્રસન્ન થકી ફેલૅ કેમ સાંપડે ? એહ અસંગત હેત્ય; ચિન્તારત્નાદિક શું ના ફેળે, હેાય વિચેતન તેા ય?....તુજ આજ્ઞાથી. ૩ અર્થ :—અપ્રસત્તથકી કલ કેમ પ્રાપ્ત થવા યેત્ર્ય છે? એ (કહેવું) અસંગત છે; વિચેતન–ચેતના રહિત એવા ચિન્તામણિ આદિ પણ શું નથી ફળતા?

વિવેચન

'' નીરાગી સેવે કાંઈ હેાવે, ઇમ મનમેં નવિ આહું; કુળે અચેતન પણ જિમ સુરમણિ, તિમ તુમ ભક્તિ પ્રમાહું.''

—શ્રી યશાવિજયજી

તો પછી કાઈ કહેશે કે-'અપ્રસન્ન' થકી જે પ્રસન્ન થયા નથી-રીઝીને જેથું કૃપાપ્રસાદ કર્યો નથી એવા આ વીતરાગ દેવ થકી કલ કેમ પ્રાપ્ત થવા યાગ્ય છે? તો એ કહેલું અસંગત છે-સંગત નથી, અઘટમાન -અણઘટતું છે. કારણ કે 'વિચેતન'-વિગતચેતન-ચેતનારહિત-જડ એવા ચિન્તામણિ આદિ પણ શું નથી કૃળતા? તો પછી શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિ અચિંત્ય ચૈતન્ય-ચિંતામણિ એવા વીતરાગ દેવ શું નહિં કૃળે? શું અચિંત્ય કળ નહિં આપે? કાઈ પ્રત્યે પ્રસન્ન-અપ્રસન્ન નહિં થતા તમારા વીતરાગ દેવને સેવ્યાથી કલ કેમ પ્રાપ્ત થશે? તેના આ સીધા સાદા ઉત્તર છે.

અપ્રસન્ન એવા વીતરાગ થકી ફલની પ્રાપ્તિ શી રીતે હાેય? એ શાંકા જ અસ્થાને છે. કારણ કે 'તદા-લંખન ચિત્તવૃત્તિ થકી'-× ભગવત્ના આલંખનવાળી

^{× &}quot; कथं तर्हि तत्कलिमिति ? उच्यते–तदालम्बनिचत्तवृत्तेः, तदाधिपत्यतः तत एव तद्भावात्, चिन्तामणिरत्नादौ तथादर्शनादिति वक्ष्यामः । "
—सितिविस्तरा सूत्र २०४

ચિત્તવૃત્તિ થકી તે નમસ્કારાદિ ભક્તિક્રિયાનું ફલ છે, અને તેમાં ભગવંતનું જ આધિપત્ય છે, કારણ કે તે ભાગવાંત થકી જ ચિત્તવૃત્તિના તદુભાવ છે, એટલે તેના થકી જ ક્રિયાફલનું હાેવાપણં છે,-ચિન્તામણિ-રત્નાદિમાં પણ તેવા પ્રકારે દેખાય છે. અર્થાત્ અદ્ભુત છે મહિમા જેના એવા ચિન્તામણિરત્ન આદિમાં પ્રણિધાન આદિ થકી ઉપજતું ફલ જેમ તે ચિન્તામણિરત્નાદિ થકી થાય ંછે એમ લાેકમાં પ્રતીતિદર્શન છે; તેમ તે ચિન્તામણિ– રતન કરતાં પણ અનંતગુણવિશિષ્ટ અચિંત્ય ચિંતા-**ેમણિરત્ન સમા ભગવ**ંતમાં ચિત્તન્યાસરૂપ પ્રણિધાન ંઆદિથી–ચિત્તવૃત્તિના અનુસંધાન આદિ **લક્તિ–આરાધન** થકી જે કલ ઉપજે છે તે પ્રશસ્ત ચિત્તવૃત્તિના ેતત્કલજનક હેતુએામાં પ્રધાનપણાએ કરીને–સર્વોપરિપણાએ કરીને તે ભગવંતા જ અધિપતિએા છે. એટલે અધિષ્ઠાતા ં (Dominating) એવા તે ભગવંતાના આધિપત્યને લીધે ત્તે કલ ભગવંતા થકી હાેય છે.

> " અતિશય મહિમા રે અતિ ઉપગારતા, નિર્મલ પ્રભુગુણ રાગ; સુરઘટ સુરમણિ સુરતરુ તુચ્છ તે, જિનરાગી મહાભાગ"—શ્રી દેવચ'દ્રજી ક્રિન

णहा सेवा अस्तां त्हाइं आज्ञापालन वधारे मेाटुं— वीतराग! सपर्यातस्तवाज्ञापालनं परम्। आज्ञाऽराद्धा विराद्धा च, शिवायच भवाय च॥४॥ તુજ સેવાથી ય સારૂં તાહરૂં, આગ્રા પાલન સાર્ આરાધ્યે, જે શિવફલ સાંપડે,

વિરાધ્યે સંસાર...તુજ આજ્ઞાથી. ૪ અર્થ :— દે વીતરાગ! 'સપર્યાથી '–સેવાથી તહારું આજ્ઞાપાલન 'પર' છે–વધારે સારૂં છે; તહારી આજ્ઞા આરાધવામાં આવેલી તે શિવાર્થ – માક્ષાર્થ થાય છે, અને વિરાધવામાં આવેલી તે ભવાર્થ – સસારાર્થ થાય છે.

વિવેચન

" જ્ઞાની પુરુષની આજ્ઞા છે તે ભવમાં જવાને આહા પ્રતિભ'ધ જેવી છે.×× જ્ઞાની પુરુષની આજ્ઞાનું આરાધન એ સિદ્ધપદના સર્વશ્રેષ્ઠ ઉપાય છે." —શ્રીમદ્દ રાજ્યાંદ્રછ

હે વીતરાગ! 'સપર્યા'થી—ખાદ્ય સેવાપૂજા કરતાં તહારું આજ્ઞાપાલન 'પર' છે—વધારે માટું—વધારે શ્રેયસ્કર છે. કારણ કે તહારી ખાદ્ય સેવાપૂજા કરે ને તહારી આજ્ઞાનું પાલન ન કરે તે તો 'ચાકર તેરા, કદ્યા નહિં કરૂં!' એના જેવા ઘાટ થયા. I am your most obedient servant but I won't obey you! એના જેવું હાસ્યાસ્પદ થયું. તહારી આજ્ઞા 'આરાહા'—આરાધવામાં આવેલી તે શિવાથે'—માફાશે' થાય છે, અને 'વિરાહા'—વિરાધવામાં આવેલી તે ભવાથે'—સંસારાશે' થાય છે. અર્થાત્ તહારી આજ્ઞા જો આરાધવામાં આવી તો માફા-પ્રાપ્તિ થાય છે અને જો વિરાધવામાં આવી તો ભવબ્રાંતિ

થાય છે. માટે ત્હારૂં આજ્ઞાપાલન એ જ માટામાં માટી સેવા છે અને એ જ મુમુક્ષુને મુખ્યપણે શ્રેયસ્કર છે. "સારી વિધિ સેવા સારંતાં, આણુ ન કાંઈ ભાંજે; હુકમ હાજર ખીજમતી કરતાં, સહેજે નાથ નિવાજે."

—શ્રી દેવચંદ્રજી

પ્રભુની આરાધનાના× શ્રેષ્ઠ ઉપાય તો તેની આજ્ઞાનું આરાધન એ જ છે, એ જ એની માટામાં માટી પૂજા છે. પ્રભુની આજ્ઞા પાળવી એ જ એની ઉત્તમ સેવા છે. કે દર્ષ નાકર હાય તે શેઠની આજ્ઞા ન પાળે ને કહે કે હું તેના સેવક છું, એ કેમ અને? આ તો 'ચાકર તેરા, કહ્યા નહિં કરૂં' એના જેવા ઘાટ થયા! સાચા સેવક હાય, તે તો ખડે પગે શેઠની સેવામાં—ખીજમતમાં હાજર રહી, તેની આજ્ઞા કદી ઉત્થાપે નહિં. તેમ સાચા ભક્ત સેવક પણ પ્રભુની આજ્ઞાનું પાલન કરવા સદા તત્પર રહે છે ને અહિંસા, સત્ય, અસ્તેય, પ્રદ્માચર્ય, અસંગતા, ગુરુભક્તિ, તપ, જ્ઞાન એ સત્ પુષ્પાથી પ્રભુની પૂજા કરે છે. —ચામદિષ્ટસમુચ્ચય વિવેચન (સ્વરચિત)

"પરમ પુરુષની મુખ્ય ભક્તિ ઉત્તરાત્તર ગુણની વૃદ્ધિ થાય એવાં સદ્વત્ત નથી પ્રાપ્ત થાય છે. ચરણ— પ્રતિપત્તિ (શુદ્ધ આચરણની ઉપાસના) રૂપ સદ્વર્ત્તન સાનીની મુખ્ય આજ્ઞા છે,—જે આજ્ઞા પરમ પુરુષની મુખ્ય ભક્તિ છે." — શ્રીમદ્દ રાજચંદ્રજી, અં. ૮૨૪ જે જે સાધના અતાત્ર્યા, તે તે જ્ઞાનીની આજ્ઞા

ં**અનુ**સાર આત્માર્થના લક્ષપૂર્વક સેવવામાં આવે, તે

વીતરાગની સાજાત આજાા:આશ્રવ હેય,સંવર ઉપાદેય ૩૫૩

અવશ્ય માક્ષસાધક થઈ પડે, પણ આત્માર્થ ભૂલી જો સ્વચ્છ દે કરવામાં આવે તો તે સાધન પણ બંધન બની ભવઉપાધિ વધારે. 'દાન તપ શીલ વત નાથ આણા વિના, થઈ બાધક કરે ભવઉપાધિ.' કારણ કે ઉત્સર્ગ— રૂપ કે અપવાદરૂપ જે જે આજ્ઞા જ્ઞાનીએ કરી છે, તે કેવલ જીવના કલ્યાણ હેતુએ, જેમ આત્માર્થ ઉત્પન્ન થઈ વહેમાન ને સુરક્ષિત બને એ પ્રકારે કરી છે.'

(પ્રજ્ઞાવબાધ માક્ષમાળા સ્વરચિત પાઠ ૬૧)

4

તહારી શાધત આજ્ઞા: આશ્રવ હેય, સંવર ઉપાદેય--

आकालमियमाज्ञा ते, हेयोपादेयगोचरा। आश्रवः सर्वथा हेय उपादेयश्च संबरः॥५॥

હેય–ઉપાદેયના સંબ'ધમાં, આ શાધાત તુજ આણુ;

'આશ્રવ સર્વ' જ હૈય જ સર્વ'થા, સંવર આદેય જાણુ !'…તુજ આજ્ઞાથી. પ

× "यस्य चाराधनोपायः, सदाज्ञाभ्यास एव हि।
यथाशक्ति विधानेन, नियमात्स फलप्रदः।।
अहिंसा सत्यमस्तेयं, ब्रह्मचर्य मसङ्गता।
गुरुभक्तिस्तपो ज्ञानं, सत्पुष्पाणि प्रचक्षते।।"

—શ્રીહરિભદ્રસૂરિકૃત અષ્ટક

અર્થ :—' આકાલથી '–અનાદિકાળથી આ ત્હારી હૈયાપાદ્રયગાચરા–હૈય–હપાદ્રયવિષયી આજ્ઞા છે દે–આશ્રવ સર્વથા હૈય–ત્યજવા યાગ્ય છે, અને સંવર હપાદ્રય–મહણ કરવા યાગ્ય છે.

વિવેચન

" કારણ જોગે હેા ખાંધે ભાંધને, કારણ મુક્તિ મુકાય; - આશ્રવ સાંવર નામ અનુક્રમે, હેયાપાદેય સુણાય." —શ્રી આનંદઘનછ

અને હે વીતરાગ! તહારી આજ્ઞા પણ શી છે? તેના વિચાર કરૂં છું તા જણાય છે કે—' આકાલથી' —જયારથી કાળનું અસ્તિત્વ છે ત્યારથી—અને કાળનું અસ્તિત્વ તા અનાદિથી છે એટલે અનાદિકાળથી હૈય—ત્યજવા યાગ્ય અને ઉપાદેય—અહવા યાગ્ય વિષયમાં તહારી આ શાધતી આજ્ઞા (Standing Commandment) છે કે—' આશ્રવ' કર્મોનું આશ્રવનું સવ'થા 'હૈય'—ત્યજવા યાગ્ય છે અને 'સંવર'—કર્મને આસ્વવાના ગરનાળા ખંધ કરવા તો ' ઉપાદેય'—અહણ કરવા યાગ્ય છે.

મિશ્યાત્વ-અવિરતિ-પ્રમાદ-કષાય-યાગ એ પાંચ અંધહેતુ આશ્રવ છે; તેના પ્રતિપક્ષ સમ્યક્ત્વાદિ સંવર છે, એટલે મિશ્યાત્વાદિ આશ્રવ સર્વાથા હૈય-ત્યજવા યાગ્ય છે, અને સમ્યક્ત્વાદિ સંવર સર્વાથા ઉપાદેય-ભજવા યાગ્ય છે; અથવા આત્મા વિભાવમાં વતે તે આશ્રવ છે, અને પાતાના સ્વભાવમાં જ સંવૃત વતે તે સંવર છે, એટલે વિભાવરૂપ આશ્રવ ત્યજવા યાગ્ય છે અને સ્વભાવરૂપ સંવર ભજવા યાગ્ય છે,—આમ આશ્રવ—સંવરના અનુક્રમે હેયાપાદ્રેયપણા વિષયમાં ત્હારી શાધતી આજ્ઞા છે.

માટે આત્મકલ્યાણને ઇચ્છનાર મુમુલ્લુએ આજ્ઞા— પ્રધાન બની, જ્ઞાનીની મુખ્ય આજ્ઞાર્ય આ સદ્વત્ત નનું અર્થાત્ આત્મસ્વભાવરૂપ સત્શીલનું યથાશક્તિ સેવન કરવું એઇએ; પરભાવ-વિભાવ પ્રત્યે ગમનરૂપ વ્યભિચારથી તે શીલના ભંગન થવા દેતાં, આત્મસ્વભાવમાં રહી અહિંસાદિ સદ્વત નમય શીલ પાળવું એઈએ. આમ આશ્રવનું નિવારણ ને સંવરનું સેવન કરતા રહી, જે પ્રભુની આજ્ઞાભક્તિમાં લીન થાય છે, તે આત્માથી મુમુલ્લુ જીવ પરમ સમાધિમય પ્રભુનું પરમ પદ પામે છે. 'પ્રભુ આણાં ભકતે લીનતિણે દેવચંદ્ર પદ કીન.' (પ્રજ્ઞાવબાધ માસમાળા સ્વરચિત પાઠ પર)

卐

આશ્રવ ભવહેતુ, સંવર માેક્ષહેતુ–આ 'આહ'તી મુબ્ટિ'—

आश्रवो भवहेतुः स्यात्संवरो मोक्षकारणम् । इतीयमाहती मुष्टिरन्यदस्याः प्रपञ्चनम् ॥६॥

' આશ્રવ તેા લવહેતુ જ હેાય છે, સંવર સુક્તિ નિદાન; આહેલી સુષ્ટિ એમ અને બીજી; એનું પ્રપંચન માન !...તુજ આજ્ઞાથી. અર્થ :—આશ્રવ લવહેતુ–સંસારહેતુ **હે**ાય, સંવર માક્ષકારણ હેાય,–એવી આ આર્હતી મુખ્ટિ છે,–બી**ન્તુ**ં આતું પ્રપંચન–વિસ્તરણ છે.

વિવેચન

" આશ્રવ સર્વ નિવારિ, જેહ સંવર ધરે હા લોલ; જે જિન આણા લીન, પીન સેવન કરે હા લાલ."

—શ્રી દેવચ ક્છ

અને જે આશ્રવ છે, તે 'ભવહેતુ'-સંસારકારણ હાય અને સંવર છે તે માલકારણ હાય,—એવી આ 'આહું તી મુબ્ડિ' છે. અર્થાત્ આશ્રવથી અંધ છે અને સંવરથી માલ છે એડલું કહીને અહું ત્ લગવત્ મુક્કી ખંખેરીને ચાલતા હવા, એ પરથી જે આ 'આહું તી મુષ્ટિ'—અહું તની મુક્કી કહેવાય છે,—એડલા જ એ આ માર્ગ ના સારસવું સ્વ અહું તની મુક્કીમાં સમાય છે એવા આ માર્ગ 'આહું તી મુબ્ડિ' કહેવાય છે. અને આ ડ્રેકા ટચ ને ચાકમાં ચટ માર્ગ લગવાને આટલામાં જ સંશેપમાં જ કહ્યા છે; આદ્રી આવ્યું બધું જે છે તે આ સંશેપમાર્ગ નું 'પ્રપંચન' —વિસ્તરીકરણ જ છે, વિસ્તાર કથન કરવારૂપ જ છે.

સમસ્ત પરભાવ-વિભાવથી આત્મા વ્યાવૃત્ત કરી સ્વભાવમાં આણ્વો, 'સ્વભાવમાં રહેવું, વિભાવથી મૂકાવું' એ જ જિન ભગવાનની મુખ્ય આજ્ઞા છે, એ જ શાસનસર્વદેવ છે, એ જ પ્રવચનસાર છે, એ જ સ્ત્ર-પ્રરમાર્થ છે. વિભાવરૂપ અધર્મમાંથી નિવૃત્તિ કરાવી, સ્વભાવ- इप धर्म प्रमाउवा के ज जिनमवयनन सुण्य प्रशेषित है, के ज उ हैं है, के ज उ ए हैं है है, के ज उ ए हैं है है, के ज उ लहें हैं हैं समस्त अध्यानी पा अध्यान हैं के समस्त अध्यानी पा अध्यान हैं के समस्त अध्यानी पा अध्यान हैं हैं हैं हैं के अन्य सर्व आज्ञा—साधन पण आ के परमार्थ नी आज्ञानी शिंगक्षेमार्थ हैं हैं अभ जा है स्वय्क है हैं ही आज्ञानी तप के सूत्र हुहयमां धारण इरी, ज्ञानीनी आज्ञान अभंड के हिनष्ठ आराधन इरवा थें ज्य हैं. (अज्ञान अभंड के हिनष्ठ आराधन इरवा थें ज्य हैं. (अज्ञान के स्वयं के स्व

"જિનની જે જે આજ્ઞા છે, તે તે આજ્ઞા, સવ' પ્રાણી અર્થાત આત્માના કલ્યાણને અર્થે જેની કંઇ ઇચ્છા છે તે સવે'ને તે કલ્યાણનું જેમ ઉત્પન્ન થવું થાય અને જેમ વહેંમાન થવું થાય, તથા તે કલ્યાણ જેમ રક્ષાય તેમ તે આજ્ઞાઓ કરી છે." શ્રીમદ્દ રાજચંદ્ર અં. ૪૧૪

त्रशु आणमां आज्ञाआराधनथी निर्वाशु— इत्याज्ञाराधनपरा, अनन्ताः परिनिर्वृताः ।

निर्वान्ति चान्ये क्वचन, निर्वास्यन्ति तथाऽपरे॥अ।

એમ આગ્રા આરાધન તત્પરા, પામ્યા અનંત નિરવાણુ; પામે છે ક્યાંક ને વળી પામશે, બીજા પણ ભગવાન!...તુજ આગ્રાથી. છ અર્થ :— એવા પ્રકારની આજ્ઞાના આરાધનમાં તત્પર એવા અનંતા જીવા પરિનિર્વાણ—મેહ્સ પામ્યા, અને અન્યા કર્યાંક નિર્વાણ પામે છે, તથા બીજાઓ નિર્વાણ પામશે.

વિવેચન

" પ્રભુ આણા ભક્ત લીન, તિણે દેવચંદ્ર પદ કીન." — શ્રી દેવચંદ્રજી

હે વીતરાગ! એવા પ્રકારની જે આ ત્હારી 'આસવથી બંધ અને સંવરથી માક્ષ' એ આહેલી મુબ્ટિરૂપ આજ્ઞાના આરાધનમાં—ઉપાસનમાં તત્પર—તિનજે—એકનિષ્ઠ એવા અને તા જીવા ભૂતકાળમાં પરિનિર્જુત થયેલા છે-'પરિનિર્વાણ'-માંક્ષ પામેલા છે; અને બીજાઓ વર્તમાનકાળમાં 'કયાંક'—મહાવિદેહાદિ ક્ષેત્રે નિર્વાણ પામે છે; અને બીજાઓ લવિષ્ય—કાળમાં નિર્વાણ પામશે. આમ ત્રણે કાળમાં આ એકજ વીતરાગ માર્ગના આરાધન થકી જ માક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે,—એ અખેડ નિશ્ચય છે. આ અંગે પરમતત્ત્વદ્રષ્ટા શ્રીમદ્ર રાજ્યાંદ્રજીના ટ'કાલીણું વચનામૃત છે કે—

"આ ज्ञानीपुरुषनी आज्ञानं आराधन એ सिद्धपहने। सर्विश्वेष्ठ ઉપાય છે. +++ અનંત કાળ સુધી જીવ નિજ છે हે ચાલી પરિશ્રમ કરે તાપણ પાતે પાતાથી ज्ञान પામે નહીં, પરંતુ જ્ઞાનીની આજ્ઞાના આરાધક અંતમું હૂત્તેમાં પણ કેવળજ્ઞાન પામે. માટે ક્ષીણમાહ પર્યં ત જ્ઞાનીની આજ્ઞાનું અવલં અને હિતકારી છે." શ્રીમદ્દ રાજ્યં દ્ર

પ્રસાદનાદૈન્ય છાડી આગ્રાભક્તિથી જ મુક્તિ—

हित्वा प्रसादनादैन्यमेकयैव त्वदाज्ञया। सर्वेथव विमुच्यन्ते, जन्मिनः कर्मपञ्जरात्॥८॥

> પ્રસાદનાનું દીનપહ્યું ત્યજી, તુજ આજ્ઞાથી જ એક કર્મપજરથી પ્રાહ્યુ સુકાય છે, સર્વથા જ અહીં છેક…તુજ આજ્ઞાથી. ૮

અર્થ :—'પ્રસાદનાનું'-પ્રસન્ન કરવાનું દૈન્ય-દીન-પણું છાડી દઈ, એક જ હારી આજ્ઞાથી જન્મીઓ-સંસારીઓ કર્મ પંજરમાંથી સર્વથા જ વિમુક્ત થાય છે.

વિવેચન

" આણા ર'ગે ચિત્ત ધરીજે, દેવચંદ્ર પદ શીધ વરીજે." —શ્રી દેવચંદ્રછ

આમ હે વીતરાગ દેવ! આજ્ઞાઆરાધનના સુગમ સુગાચર માર્ગ છે, એટલે 'પ્રસાદનાનું'- કાઈ દેવને પ્રસન્ન કરવાનું—રીઝાવવાનું 'દૈન્ય'—દીનપણું છાડી દઈને એક જ ત્હારી આ આજ્ઞાથી, જન્મીઓ '–જન્મ ધરનારા સંસારીઓ કમેપ જરમાંથી—કમેના પાંજરામાંથી સવેથા જ વિમુક્ત થાય છે; પંખી જેમ પાંજરૂં તુટતાં ગગનમાં યથેષ્ટ સ્થળે ઊડી જાય છે, તેમ કમેપ જરમાંથી મુક્ત થયેલા જ્વા નિર્વાલુરૂપ ઇષ્ટ સ્થાનને પામી જાય છે. આ અંગે શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજીના પરમ નિશ્વયાત્મક પરમ મનનીય વચનામૃત છે કે-

"સત્પુરુષની આજ્ઞામાં વત વાના જેના દઢ નિશ્વય વર્તે છે અને જે તે નિશ્વયને આરાધે છે તેને જ જ્ઞાન સમ્યાક્ષ્ પરિષ્ણામી થાય છે, એ વાત આત્માથી જવે અવશ્ય લક્ષમાં રાખવા યાગ્ય છે. અમે જે આ વચન લખ્યાં છે. તેના સર્વ જ્ઞાનીપુરુષા સાક્ષી છે."

શ્રીમદ્ર રાજચંદ્ર, પત્રાંક ૬૬૩

ાા ઇતિ શ્રી હેમથંદ્રાચાર્ય વિરચિત વીતરાગસ્તવમાં– સકાવ્યાનુવાદ સવિવેચનમાં— આજ્ઞાઆરાધનભક્તિથી મુક્તિ દર્શાવનારા આંગણીશમા પ્રકાશ ા

વીશમા પ્રકાશ:

વીતરાગચરણે આત્મસમર્પણ

વીતરાગ! ત્હારી ચરણુરેણુ મ્હારા મસ્તંકે ચિર વસા !—

पादपीठळुठन्मूर्ध्नि, मिय पादरजस्तव । चिरं निवसतां पुण्यपरमाणुकणोपमम् ॥१॥

દાહરા

યાદપીઠે આળાડતા, મુજ શિર પદરજ તૂજ; ચિર વસજો! પુષ્ધા તણા, પરમાણુ કણ શું જ. ૧ અર્થ:—હે લગવાન! ત્હારી પાદપીઠે જેનું મસ્તક આળાટ છે એવા મ્હારા પર ત્હારી પુષ્ય પરમાણુકણની હપમા જેને ઘટ છે એવી પાદરજ—ચરણરેણુ ચિરકાળ નિવસા! નિવાસ કરા!

વિવેચન

"तेषां नोऽत्र पवित्रयन्तु परमाः पादोत्यिताः पांशवः।" —श्री शुख्यदस्यासीकृत स्थात्मानुशासन

આ અ'તિમ પ્રકાશમાં વીતરાગ પ્રભુ પ્રત્યેના પાતાના પરમ ભક્તિઅતિશયની પરાકાષ્ઠા દાખવતાં 'કેલિકાલ સર્વત્ન ' શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છે આ પ્રથમ શ્લાકમાં પરમ ભાવાલ્લાસથી પ્રકાશે છે કે–હે વીતરાગદેવ! ત્હાસ

ચરણ મૂકવાનું જે પાદપીઠ છે તે પર તને નમસ્કાર કરતાં મ્હારું મસ્તક આળાટે છે; તેના પર પડતી ત્હારી પાદરજ –ચરણરજ ચિરકાળ –ઘણા લાંબા વખત સુધી નિવસા ! નિવાસ કર્યા કરા ! – કે જે ત્હારી પાદરજને પુષ્ય – પરમાણુના કણની ઉપમા ઘટે છે. અર્થાત્ તું પુષ્ય – શ્લોક પુષ્ય મૃતિ ની ચરણરેણુ પણ પણ એટલી બધી પાવન છે કે તેની ચિરકાળ પર્ય તે મ્હારા મસ્તર્કે સ્થિતિ રહા ! એમ ભાવું છું.

卐

ત્હારા દર્શાનથી મ્હારા હર્ષાશ્રુ અપ્રેક્ષ્ય દર્શાનના મલ ધાઈ નાંખા!—

मद्दशौ त्वन्मुखासक्तं, हर्षबाष्पजलोर्मि भिः । अप्रेक्ष्य प्रेक्षणोद्भृतं क्षणात्क्षालयतां मलम् ॥२॥ तुरु भुण सम्रा दृष्टि भुरु, हर्षा क्रिक्षा धन्यः स्राष्ट्रभाहि भक्ष क्षालेको, अप्रेक्ष्य प्रेक्षण् कन्यः २ अर्थः—त्हारा भुणमां आसम्त म्हारी जन्ने हिट्ट (यक्षु), हर्ष-णाष्प्रक्षनी (हर्षाश्रुनी) शिर्मि आ वर्ड मरीने, अप्रेक्ष्यना—निहं कोवा ये ज्यना प्रेक्षण्यी हृद्भवेक्षा महने क्षण्मां क्षाली नांणा! विवेचन

" નિરખત નયન ભવિક જલ બરખત, દરખત અમિત ભવિક જન સરસી. "— બનારસીદાસછ ે હે લગવાન્! મ્હારી બન્ને દેષ્ટિ ત્હારા મુખમાં 'આસક્ત' શર્ક જાય છે–ત્યાંથી ઉખડી ઉખેક નહિ એમ અત્યંત

ક્ષ્યાળના આંકા અસેવ્ય પ્રણામનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરાે! ૩૬૩ઃ

ચાંડી જાય છે, અને તને નિરખતાં આ દર્ષિમાં 'હર્ષ' આપ્ય નજલની' હર્ષા શ્રુની હર્ષ ના ઉન્હા જલની 'ઊમિ' ઓ' ન લહરીઓ નતર ગાવલીઓ ઊઠે છે, મ્હારી દેષ્ટિ હર્ષા શ્રુથી છલકાય છે. આ હર્ષા શ્રુની ઊમિ' ઓ વહે કરીને મ્હારી દેષ્ટિ, –'ઓપ્રેફચાના' – નહિં દેખવા ચાગ્ય એવા કુંદેવ – કુગુરુ આદિના કે સ્ત્રીઆદિના 'પ્રેક્ષણથી' – દેખવાથી ઉદ્દલવેલા 'મલ' – કર્મ રૂપ મેલ ક્ષણમાં ક્ષાલી નાંખા – ધાઈ નાંખા! અર્થાત્ પૂર્વે અદર્શનીય કુંદેવાદિના દર્શનથી મહારી દેષિમાં જે મલ લાગ્યા હતા તે તું સદ્દેવના નિરંતર દર્શનથી ઉપજતી હર્ષ જલની ઊમિ' ઓથી ક્ષણમાં ધાવાઈ જાઓ! અત્રે કુંદેવાદિની ભારાભાર નિંદા અને વીતરાગ સુંદેવની ભારાભાર પ્રશંસા કરવા સાથે વીતરાગના નિરંતર દર્શનની કામના હેમચંદ્રાચાર્ય અલાક વિન્સ્થો કેવી અદુલત કાગ્યકળાથી કરી છે!

ર્યા મનમાહન તુમ સનમુખ નિરખત, આંખન તૃપતી અમચી; માહતિમિર રિવ હર્ષ ચંદ્ર છવિ, મૂરત એ ઉપશમચી. '' —શ્રી દેવચ દ્રજી

깶

મ્હારા કપાળના આંકા અસેવ્ય પ્રણામનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરાે—

त्वत्युरो लुठनै भूयान्मद्रालस्य तपस्विनः । कृतासेव्यप्रणामस्य, प्रायश्चित्तं किणावलिः ॥३॥ भुक ४५१० आंका ५८२१, आंकाटनां तुक पासः

हींधा असेव्य प्रणामनुं, है। प्रायश्चित्त भास! उ

અર્થ :—ત્હારી આગળમાં લુઠનાથી-આળાટવાથી મ્હારા બિચારા કપાળની 'કિણાવલિ'—અંકાવલિ–(કપાળમાં પડતા આંકા) તે તેને અસેવ્યાને કરેલા પ્રણામનું પ્રાયત્રિત્ત હાં !

વિવેચન

ર્ધ જે પ્રભુ પદ વળગ્યા તે તાજા, બીજા અંગ ન સાંજો રે; વાચક યશ કહે અવર ન ધ્યાઉં, એ પ્રભુના ગુણ ગાઉં રે.'' —શ્રી યશાવિજયછ

અસેવ્ય-નહિં સેવવા યાગ્ય એવા કુદેવ-કુગુરુ આદિને પ્રણામ કર્યાનું મહાપાપ મ્હારા 'ભાલે'-કપાળ કર્યું હતું; પણ હવે હે ભગવાન્! તને નમસ્કાર કરતાં ત્હારી આગળ 'લુઠના 'વે કરીને-આળાટવા વે કરીને આ મહારા બાપડા કપાળ પર આંકા પહે છે. આમ ત્હારી આગળમાં આટલા બધા નમસ્કાર કરવાથી પડી જતા આ આંકાઓની 'આવિલે'-શ્રેણી-પંક્તિ એ જ મ્હારા બાપડા કપાળને પૂર્વે 'અસેવ્ય'-નહિં સેવવા યાગ્ય એવા કુદેવ-કુગુરુ આદિને પ્રણામ કર્યાનું પ્રાયક્ષિત્ત હા! અત્રે ભાવ આ છે કે-કપાળમાં આંકા કચારે પહે! ભગવાનને એટલા બધા નમસ્કાર કર્યા હાય ત્યારે ઘસાઈ ઘસાઈને કપાળમાં આંકા પડે. એટલે અત્રે પણ કવિએ અજબ કાવ્યકળાથી ભક્ત્યતિશય દાખવી કુદેવાદિની ભારા-ભાર નિંદા અને સદ્દેવની ભારાભાર પ્રશંસા પ્રકાશી છે.

મહારા રામાંચ અસદ્દર્શનવાસના દ્વર કરા !---

मम त्वहर्शनोद्भृताश्चिरं रोमाश्चकण्टकाः । नुदन्तां चिरकालोत्थामसहर्शनवासनाम् ॥४॥

તુજ દર્શનથી મુજ ઉઠ્યા, રાેમાંચક ૮ક પૂર; ચિરકાલની અસદ્દર્શન,–વાસના કરાે દૂર! ૪

અર્થ :—મને ત્હારા દર્શનથી ઉદ્ભવેલા ચિર (લાંધા વખત રહેતા) રામાંચ—કંડકા ચિરકાલથી ઊઠેલી અસદ્-દર્શન વાસનાને દૂર કરા !

વિવેચન

' ભાંતિતું કારણ એવું અસતકર્શન તે આરાધવાથી પૂર્વે આ જીવે પાતાતું સ્વરૂપ તે જેમ છે તેમ જાણ્યું નથી. '' —શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર, પર્તાંક ૩૫૮

હે ભગવાન! ત્હારા દર્શ નથી મને ચિરકાળ-લાંબા વખત સુધી રામાંચ ઉલ્લસે છે-જાણે કાંટા કાંટા ઉગ્યા હાય એવા ' રામાંચક ટકા ' ઉલ્લસે છે. આ ત્હારા દર્શ નથી ઉદ્ભવેલા ચિરકાળ ટકતા મ્હારા રામાંચક ટકા ચિરકાળથી ઊઠેલી અસદ્દર્શનની વાસનાને દ્વર કરા! અંત્રે પણ અજબ કુશળતાથી ભક્ત્યતિશય વ્યંજિત કર્યો છે. અંત્રે ભાવ એ છે કે અનાદિથી આ જવે અસદ્દર્શન–મિચ્યા– દર્શન–આરાધ્યા કર્યું છે, એટલે અસદ્દર્શનની દુર્વાસનાના ગાઢ સંસ્કાર આત્મામાં રામે રામે–પ્રદેશે પ્રદેશે વ્યાપી ગયા છે. એટલે જેમ કાંટાને કાંટા ખેંચી કાઢે તેમ આ અસત્

દર્શાનના કાંટાને ત્હારા સદ્દર્શનથી ઊઠતા આ મ્હારા રામાંચ~ ' કાંટાએ ' આત્મદેહના રામે રામમાંથી–પ્રદેશે પ્રદેશમાંથી હહાર ખેંચી કાઢા! આત્મામાંથી વિસર્જન કરા!

卐

ત્હારા મુખચંદ્રિકા-સુધાપાનથી મ્હારા નેત્રાંબુજો અનિમેષ હેા–

त्वद्रक्त्रकान्तिज्योत्स्नासु, निपीतासु सुधास्विव। मदीयै र्लोचनाम्मोजैः, प्राप्यतां निर्निमेषता ॥५॥

તુજ મુખકાંતિ-ચંદ્રિકા, સુધાત®ં કરીં પાન; મુજ ક્ષાચનાંબુજ પામજો, અનિમેષતા લગવાન્! પ

અર્થ :— જાણે સુધા (અમૃત) હેાય એવી ત્હારી મુખ-કાન્તિ જ્યાત્રનાએ (ચદ્રિકાએ) નિતાંતપણે પીત્રામાં આવ્યે મ્હારા લાચનાંભાજથી નિર્નિમેષતા પ્રાપ્ત કરાએ! અર્થાત્ ત્હારા કાંતિ—અમૃતનું પાન કરતા મ્હારા નેત્ર—કમળ તને અનિમેષપણે અવલાકયા કરા!

વિવેચન

ું ક્યું કુપ્રભુ મુખથંદ…સખિ દેખણ દે, ઉપશંમરસના કંદ…સ ે સેવે સુર નર ઇંદ…સ. ગત કલિમલ દુ:ખ દંદ…સ '' —શ્રીઆનંદઘનછ

અત્રે ભાવ એ છે કે–ત્હારૂં મુખ અમૃતવર્ષી ચંદ્ર સમાન છે, તેમાંથી કાંતિરૂપ જ્યાત્સ્નાએા–ચંદ્રિકાએા નિર્જરે છે, તે જાણે સાક્ષાત્ સુધા–અમૃત છે; આ સુધા–

મહાસ-નેત્ર હસ્ત ને શ્રોત્ર તહારી સેવામાં સદા સમર્પણ ! ૩૬૭

અમૃતનું પાન મુખચંદ્રદર્શનથી પ્રકુલ્લિત અનેલા મ્હારા લાંચનાં ખુને – નેત્રકમળા કરે છે. એટલે સુધાપાન કરનારા 'અમૃત' – દેવને જેમ 'નિર્નિ' મેષતા ' – નિર્મેષરહિતપણું હાય છે, ચક્ષુનું ઉઘાડબંધ થવું હાતું નથી – મટકું મારવાનું હાતું નથી; તેમ ત્હારી મુખકાંતિ – ચંદ્રિકાનું સુધાપાન કરનારા મ્હારા લાંચનકમળાને પણ 'નિર્નિ' મેષતા ' – નિર્મેષરહિતપણું પ્રાપ્ત હા ! અર્થાત્ ત્હારા મુખચંદ્રના દર્શનથી પ્રકુલ્લ થયેલા મ્હારા લાંચન, દેવાની જેમ, તને અનિર્મેષપણે એકીટસે નેયા કરે, ત્હારી મુખચંદ્રિકાનું અમૃતપાન નિરંતર કર્યા કરે એમ ભાવું છું. આમ અત્રે પણ અદ્ભુત ભાવઉત્કર્ષ દાખવી મહાકવિ હેમચંદ્ર છે કરે એમ લાવું છું.

卐

મ્હારા નેત્ર હસ્ત ને શ્રોત્ર ત્હારી સેવામાં સદા સમર્પણ હા!-

त्वदास्यलासिनी नेत्रे, त्वदुपास्तिकरी करी। त्वहुणश्रोतृणी श्रोत्रे, भूयास्तां सर्वदा मम॥६॥

્તુજ મુખ વિલાસી નેત્ર મુજ, ઉપાસનાકર હાથ; તુજ ગુણ શ્રોતા શ્રોત્ર હો, મ્હારા સદા! જગનાથ! દ અર્થ:—મ્હારા બે નેત્ર ત્હારા મુખમાં વિલાસ કરનારા ઢા! મ્હારા બે કર ત્હારી ઉપાસના કરનારા ઢા! મ્હારા બે શ્રોત્ર (કાન) ત્હારા ગુણશ્રોત (ગુણ શ્રવણ કરનારા) સર્વદા ઢા!

વિવેચન

"જે પ્રસન્ન પ્રભુ મુખ ગ્રહે, તેહી જ નયન પ્રધાન; અરિહા પદ કજ અરચિયે, તે સુલહીજે હૃથ્થ." —શ્રી દેવચંદ્રજી

વીતરાગનું દર્શન કરે તે જ ખરેખરી દૃષ્ટિ છે, વીતરાગની ઉપાસના કરે તે જ ખરેખરા કર છે, વીતરાગના ગુણ શ્રવણ કરે તે જ ખરેખરા શ્રવણ છે; અને તે દૃષ્ટિ, તે કર અને તે શ્રવણ ખરેખર! ધન્ય બને છે. એટલે જ અત્રે નેત્ર આદિ ઇંદ્રિયોને ભગવત્ચરણે સમર્પણ કરતાં ભક્ત્યતિશયસંપન્ન સ્તવકર્ત્તા ભાવે છે કે—મ્હારા બે નેત્ર સર્વદા ત્હારા મુખના વિલાસી હા! ત્હારા મુખમાં વિલાસ કર્યા કરા—ત્હારા મુખયંદ્રનું નિરંતર દર્શન કર્યા કરા! મ્હારા બે કર સર્વદા ત્હારી ઉપાસના કરનારા હા! બે હાથ સર્વદા ત્હારી ઉપાસના—સેવાભક્તિ કર્યા કરા! મ્હારા બે 'શ્રોત્ર'—શ્રવણ (કાન) સર્વદા ત્હારા ગુણુશ્રોતા હા!—મ્હારા બે શ્રવણ નિરંતર ત્હારા ગુણુનું શ્રવણ કર્યા કરા! આમ મ્હારા નેત્ર—કર—શ્રોત્ર ધન્ય ખના!

" મનની ચિંતા મટી પ્રભુ ધ્યાવત, મુખ દેખતાં તુમ જિનની; ઇંદ્રિ તુષા ગઈ જિનેસર સેવતાં, ગુણુ ગાતાં વચનની."

ુ —શ્રી દેવચંદ્રજ

嘂

त्कारा शुष्पुअक्षष्मां सोत्कं के म्हारी लारतीने 'स्वस्ति' हो। -कुण्ठापि यदि स्रोत्कण्ठा, त्वद्गुणग्रहणं प्रति। ममेषा भारती तर्हि, स्वस्त्येतस्यै किमन्यया?॥॥॥ હારા ગુલ્લ હાલા સાતક કે મ્હારી ભારતીને સ્વસ્તિ! ૩૬૯ કુલ્ક છતાં ઉત્કંઠ જો, તુજ ગુલ્લમાં સુજ વાલુ; 'સ્વસ્તિ હજો આને!' અહેા! અન્યથી શું? ભગવાન! ૭

અર્થ :—કુણ્ઠ (ખુકી–અતીક્ષ્યુ) છતાં મ્હારી આ ભારતી–વાણી જો ત્હારા ગુણ્યહણ પ્રતિ સાતકણ્ઠા છે, તા તે આ ભારતીને 'સ્વસ્તિ' હાે! અન્ય વાણીથી શું !

વિવેચન

"ભલું થયું મેં પ્રભુ ગુણ ગાયા, રસનાના કલ લીધા રે; દેવચંદ્ર કહે રહારા મનના, સકલ મનારથ સીધા રે." —શ્રી દેવચંદ્રછ

અત્રે વીતરાગસ્તવકર્તાએ વીતરાગસ્તવમાં પ્રવૃત્ત થયેલી પાતાની વાણીની ધન્યતા ચિંતવી છે—'કુલ્ઠ'— ખુઠ્ઠી—અતીક્ષ્ણ છતાં આ મ્હારી 'ભારતી'—સરસ્વતી— વાણી જો ત્હારા ગુણ્ર હણ પ્રતિ 'સાત્કંઠ' છે—ઉત્કંઠા—અત્યંત તીવ્ર ઉત્સકતા ધરાવનારી છે, તો આ મ્હારી ભારતીને—સરસ્વતીને 'स्वस्तિ'—'સ્વસ્તિ' હાં! તેનું ભારતીને—સરસ્વતીને 'સ્વસ્તિ'—'સ્વસ્તિ' હાં! તેનું ભાઢું હજો!—તે જીવતી રહા! એવી ત્હારા ગુણ્યાનમાં ઉજમાળ થયેલી મ્હારી ધન્ય વાણી સદા જીવંત રહા! અન્ય વાણીથી શું' શ્હારા ગુણ્યાનમાં જ વાણીને યાજવી એ જ વાણીની ધન્યતા છે. અને અમે પણ અમારી જે કાંઇ ક્ષયાપશમશક્તિ છે તે સમસ્ત હે વીતરાગ! આ ત્હારા સ્તવમાં સર્વાત્માથી પરમ લક્તિથી પ્રયોજ, એ પણ અમારી વાણીની પરમ ધન્યતા છે! એમ અત્ર 'ક્લનિ' છે.

ત્હારા હું દાસ-કિંકર છું, ' એામ્ ' એમ સ્વીકાર કર!—

तब प्रेष्योऽस्मि दासोऽस्मि, सेवकोऽस्म्यस्मि किङ्करः। ओमिति प्रतिपद्यस्व, नाथ! नातः परं ब्रुवे॥८॥

તુજ પ્રેષ્ય છું છું સેવકો, છું કિંકર છું દાસ; 'એામ્!'એમ કરસ્વીકારતું,અધિક કહું નતું પાસ.૮

અર્થ :— હું તહારા પ્રેષ્ય (ખેપીઓ, કાસદ) છું, દાસ છું, સેવક છું, કિંકર છું, તું 'ઓમ્ય'-લલે એમ-ખહુ સારૂં એમ પ્રતિપત્ર કર-રષીકાર! દે નાથ! આથી 'પર'-વધારે આગળ હું બાલતા નથી.

વિવેચન

" આ દેહાદિ આજથી, વર્ત્તા પ્રભુ આધીન; દાસ દાસ હું દાસ છું, આપ પ્રભુના દીન." —શ્રીમદ્ રાજચંદ્રજી

આ વીતરાગસ્તવના આ અંતિમ શ્લોકમાં ભકચિત-શયની પરાકાષ્ઠા દાખવતાં 'કેલિકાલસર્વ રૂં ' હેમચંકા-ચાર્ય છે પાતાનું દાસાનુદાસપણું ચિંતવે છે—હે વીતરાગ! હું ત્હારા 'પ્રેષ્ય'-પ્રેષવાયાગ્ય સંદેશવાહક ખેપીઓ કાસદ છું; હું ત્હારા 'દાસ'-ગુલામ છું; હું ત્હારા 'સેવક'-સેવા કરનારા છું; હું ત્હારા 'કિંકર' છું-कि करोमि-સાહેબ શું કરૂં? એમ પૂછી જે કાંઈ કહા તે આજ્ઞા ઊઠાવનારા આજ્ઞાંકિત તાબેદાર નાકર છું. હે વીતરાગ! 'ओम्'-લલે એમ હા-બહુ સારૂં એમ કહીને તું પ્રતિપન્ન કર? સામા સ્વીકાર કર! હે નાથ! આથી આગળ વધારે હું બાલતા નથી, અર્થાત્ હે વીતરાગ! તહારૂં સ્તવ કરવા માટે જેટલું કહેવું હતું તે 'પેટ લરીને' કહી દીધું છે, એટલે મ્હારૂં વક્તવ્ય સમાપ્ત કરી આ વીતરાગસ્તવની પણ સમાપ્તિ કરૂં છું. જય વીતરાગ!

뚦

कुमारपाद महाराजने अत्य मंगद आशिष्— श्रीहेमचन्द्रप्रभवादीतरागस्तवादितः । कुमारपालभूपालः, प्राप्नोतु फलमीप्सितम् ॥९॥

અનુષ્દ્ર્ય—

ભગવાન્! હેમચંદ્રે આ, રચેલા સ્તવથી અહેા! કુમારપાલ ભૂપાલ, વાંચ્છિત ફ્લને લહેા! ૯ અર્થ:—શ્રી હેમચન્દ્ર થકી જેના 'પ્રભવ'–જન્મ છે એવા આ વીતરાગસ્તવ થકી કુમારપાલ ભૂપાલ 'ઈપ્સિત'–ઇષ્ટ કલ પ્રાપ્ત કરા!

વિવેચન

"કામિત પૂરણ સુરતરુ…સખી, આનંદઘન પ્રભુ પાય." —શ્રી આનંદઘનછ

વીતરાગસ્તવની પૂર્ણું તા પછી સ્તવકર્તાએ આ દું કી પ્રશસ્તિ કરી છે. અંત્રે ખાસ જેના પરમાર્થ ઉપકાર

निभिक्ते आ परम लिक्ष्तिलरिन ७क्तम वीतरागस्तवनी रयना करवामां आवी, ते जूर्णराधिपति परमार्ड्त कुमारेपाल महाराजने आशीर्वाह अपेतां, 'केलिकाल-सर्वज्ञ ' हेमयंद्रायार्थ अधिक के के अधि हेमयन्द्र धरी जेने। 'प्रलव'-७६ भव-जन्म थये। के स्रेवा आ वितरागस्तव थडी कुमारेपाल लूपाल 'किसत'- छष्ट — मने।वांव्छित इस प्राप्त करे।!

દાહરા કિરત્ ચાંદ્ર નિજ પિતામહ, કોંરત નામ સ્મારંત; હેમચાંદ્ર ભક્તિસુધા-રસ કિરત વેરંત. 'કિરત્ ભક્તિરસ ચંદ્રિકા',* ટીકા નામ છે જાસ; એવું વિવેચન આ કર્યું, દાસ ભગવાન્ સાલ્લાસ.

ાા કૃતિ ' કલિકાલસર્વ' ફાંગ હેમચં દાચાર્ય વિરચિત વીતરાગ-રતવમાં—ભગવાનદાસકૃત ' કિરત ભક્તિરસ અં દ્રિકા ' ટીકાનામક વિવેચન અને કાવ્યાનુવાદ સમેતમાં— વીતરામચરણે આત્મસમર્પણરૂપ વીશમા પ્રકાશ ॥



*આ મ્હારા વિવેચનનું નામાલિધાન મ્હારા પૂ. સદ્દ. પિતા-મહ શ્રી કિરત્ચંદ્રભાઈની પુષ્ય રમૃતિમાં તેમ જ પરમાર્થ-અર્થમાં પણ 'કિરત ભક્તિરસ ચંદ્રિકા' ઢીકા રાખવામાં આવ્યું છે; આ મહાકવિ હેમચંદ્રજીએ રેલાવેલી અપૂર્વ લક્તિ-રસચંદ્રિકાના કણ ઝીલી યત્ર તત્ર 'કિરતી' ('કિર્' ધાતુ પરથી) -વેરતી ઢાવાથી બન્ને અર્થમાં ઉક્ત નામનું યથાર્થપણું જણાશે.

--ભગવાનદાસ

કાવ્યાનુવાદકત્તા-વિવેચનકત્તાની(ટીકાકત્તાની) પ્રશસ્તિ

વસંતતિલકા—

આ વીતરાગસ્તવ ભક્તિભરે ભરેલું, શ્રી હેમચન્દ્રજી મહાકવિએ કરેલું; કાવ્યાનુવાદ તસ આ **લગવાન–દાસે,** કીધા સ્વ–અન્ય ઉપકાર ગણી ઉલાસે. સાદું દીસે તદપિ આશયથી ગલીરું, આ વીતરાગસ્તવ સાગર શું ગભીરૂં; ત્યાં મારી ડૂખકી વિવેચનની ઉલાસે, ખાજ્યા સદર્થ રતના **ભગવાનદાસે.**



પરિશિષ્ટ

'કલિકાલસર્વજ્ઞ' શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત

મહાદેવસ્તાત્ર

प्रशान्तं दर्शनं यस्य, सर्वभूताभयप्रदम् ।	
मांगल्यं च प्रशस्तं च, शिवस्तेन विभाव्यते	।। १ ।।
महत्वादीश्वरत्व।च्च, यो महेश्वरतां गतः ।	
रागद्वेषविनिर्मुक्तं, वंदेऽहं तं जिनेश्वरम्	11 7 11
महाज्ञानं भवेद्यम्य, लोकालोकप्रकाशकम् ।	
महादया दमो ध्यानं, महादेवः स उच्यते	11 3 11
महान्तस्तस्करा ये तु, तिष्ठन्तः स्वशरीरके ।	
निजिता येन देवेन, महादेवः स उच्यते	H & H
रागद्वेषी महामल्लो, दुर्जयो येन निर्जिती ।	
महादेवं तु तं मन्ये, शेषा वै नामधारकाः	11 % 11
शब्दमात्रो महादेवो, लौकिकाना मते मतः ।	
शब्दतो गुणतश्चैवाऽर्थतोपि जिनशासने	11 & 11
शक्तितो व्यक्तितश्चैव, विज्ञानं लक्षणं तथा।	
मीहजालं हतं येन, महादेवः स उच्यते	11 9 11
नमोस्तु ते महादेव ! महामदिववर्जित ! ।	
महालोभविनिर्मुक्त ! महागुणसमन्वित !	11 5 11
महारागो महाद्वेषो, महामोहस्तयैव च ।	
कंषायश्च हतो येन, महादेवः स उच्यते	11 & 11
महाकामो हतो येन, महाभयविवर्जितः।	
महावतोपदेशी च. महादेवः स उच्यते	ा। १० ॥

महाकोधो महामानो, महामाया महामदः ।	
महालोभो हतो येन, महादेवः स उच्यते ॥ ११॥	
महानन्दो दया यस्य, महाज्ञानी महातपाः ।	
महायोगी महामौनी, महादेबः स उच्यते ॥ १२॥	
महावीर्यं महाभैर्यं, महाशीलं महागुणः ।	
महामंजुक्षमा यस्य, महादेवः स उच्यते ॥ १३ ॥	
स्वयंभूतं यतो ज्ञानं, लोकालोकप्रकाशकम् ।	
अनन्तवीर्यचारित्रं, स्वयंभूः सोऽभिघीयते ॥ १४॥	
शिवो यस्माज्जिनः प्रोक्तः, शंकरक्च प्रकीर्तितः ।	
कायोत्सर्गी च पर्यङ्की, स्त्रीशस्त्रादिविवर्जितः ॥ १५ ॥	
साकारोऽपि ह्यनाकारो, मूर्तामूर्तस्तर्थेव च ।	
परमात्मा च बाह्यात्मा, अन्तरात्मा तथैव च ।। १६ ।।	
दर्शनज्ञानयोगेन, परमात्माऽयमव्ययः ।	
पराक्षान्तिरहिंसा च, परमात्मा स उच्यते ॥ १७॥	
परमात्मा सिद्धिसंप्राप्तौ, बाह्यात्मा तु भवांतरे ।	
अन्तरात्मा भवेदेह इत्येषस्त्रिविघः शिवः ॥ १८॥	
सकलो दोषसंपूर्णों, निष्कलो दोषवीजतः।	
पंचदेहिविनिर्मुक्तः, संप्राप्तः परमं पदम् ॥ १६ ॥	
एकमूर्तिस्त्रयो भागा, ब्रह्म-विष्णु-महेश्वराः ।	
तान्यैव पुनरुक्तानि, ज्ञान-चारित्र-दर्शनात् ॥ २०॥	
•	
एकमूर्तिस्त्रयो भागा, ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः ।	
परस्परं विभिन्नानामेकमूर्तिः कथं भवेत् ?।। २१।।	
कार्यं विष्णुः किया ब्रह्मा, कारणं तु महेश्वरः ।	
कार्यका गसंपन्ना, एकमूत्तिः कथं भवेत् ? ॥ २२ ॥	
प्रजापतिसुतो ब्रह्मा, माता पद्मावती स्मृता ।	
अभिजिज्जन्मनक्षत्रमेकमितः कथं भवेत ?।। २३।।	

वस्देवस्तो विष्ण, मीता च देवकी समृता । रोहिणी जन्मनक्षत्रमेकमूर्त्तः कथं मवेत्?।। २४।। पेढालस्य सुतो रुद्रो, माता च सत्यकी समृता। मुलं च जन्मनक्षत्रमेकमूर्त्तिः कथं भवेत् ?।। २५ ।। रक्तवर्णो भवेद ब्रह्मा, श्वेतवर्णी महेश्वरः । कृष्णवर्णो भवेद विष्णुरेकमूर्त्तिः कथं भवेत् ? ।। २६ ।। अक्षसूत्री भवेद् ब्रह्मा, द्वितीयः शूलधारकः । ततीयः शंखचकांक एकमृत्तिः कथं भवेत् ? ॥ २७ ॥ चतुर्मखो भवेद ब्रह्मा, त्रिनेत्रोऽथ महेश्वरः। चतुर्भुजो मवेद् विष्णुरेकमूर्त्तिः कथं भवेत्?।। २८।। मथुरायां जातो ब्रह्मा, राजगृहे महेश्वरः । द्वारामत्यामभूद् विष्ण्रेकमूत्तिः कथं भवेत्?॥ २६॥ हंसयानो भवेद ब्रह्मा, वृषयानो महेरवरः। गरुडयानो भनेद विष्णुरेकमृत्तिः कथं भवेत्?।। ३०।। पद्महस्तो भवेद ब्रह्मा, शूलपाणिमंहेश्वरः । चक्रपाणिभवेद विष्णुरेकमूर्ति कथं भवेत् ?।। ३१।। कृते जातो भवेद ब्रह्मा, त्रेतायां च महेश्वरः । ढापरे जनितो विष्णुरेकमूर्तिः कथं भवेत्? ॥ ३२ ॥ ज्ञानं विष्णुस्सदा प्रोक्तं, चारित्रं ब्रह्म उच्यते । सम्यक्तवं तु शिधं प्रोक्तमईन्म्तिस्त्रयात्मिका ।। ३३ ।। क्षितिजलपबनहुताशनयजमानाकाशसोमसूर्याख्याः । इत्येंऽष्टी भगवति, वीतरागे गुणा मताः ॥ ३४॥ क्षितिरित्युच्यते क्षांतिर्जलं या च प्रसन्नता । ानिःसंगता भवेद्वायु <u>ईं</u>ताशो योग उच्यते ॥ ३५॥

यजमानो भवेदात्मा, तपोदानदयादिभि:। अलेपकत्वादाकाशसंकाश: साऽभिध यते 11 38 11 सौम्यमत्तिरुचिश्चेद्रो, वीतरागः समीक्ष्यते । ज्ञानप्रकाशकत्वेन, अदित्यः सोऽभिधीयते 11 39 11 पुण्यपापविनिर्मुक्तो, रागद्वेषविवर्जितः । श्रीअर्हद्भ्यो नमस्कारः, कर्तव्यः शिवमिच्छता ॥ ३८॥ अकारेण भवेद विष्णु, रेफे ब्रह्मा व्यवस्थित: । हकारेण हरः प्रोक्तस्तस्यान्ते परमं पदम् ॥ ३६॥ अकार आदिधर्मस्य. आदिमोक्षप्रदेशकः। स्वरूपे परमं ज्ञानमकारस्तेन उच्यते ॥ ४० ॥ रूपिद्रव्यस्वरूपं वा दृष्ट्वा ज्ञानेन चक्षुषा । दृष्टं लोकमलोकं वा, रकारस्तेन उच्यते ।। ४१।। हता रागाश्च द्वेषाश्च, हता मोहपरीषहा: । हतानि येन कर्माणि, हकारस्तेन उच्यते ॥ ४२ ॥ संतोषेणाभिसंपूर्णः, प्रातिहार्याष्टकेन च। ज्ञात्वा पुण्यं च पापं च, नकारस्तेन उच्यते । ४३।। भवबीजाङ्क्रजनना, रागाद्याः क्षयम्पागता यस्य। ब्रह्मा वा विष्ण्वी, हरो जिनो वा नमस्तस्मे ॥ ४४ ॥ ॥ इति श्री महादेग्स्तोत्रम् ॥



मढ़ाहेवस्तात्र अव्यानुवाह

अाव्यानुवाह कत्ती—

હો. ભગવાનદાસ મન:સુખભાઈ મહેતા, એમ. બી. બી. એસ: રચ્યું સ્તાત્ર મહાદેવનું, હેમચન્દ્ર સ્રિપાદ; દાસ ભગવાન્ તેના કરે, ગુજેરોમાં અનુવાદ. મંગલાચરણ દાહરા

અભયદાયી સૌ ભૂતને^૧, પ્રશસ્ત મંગલરૂપ; પ્રશાંત દર્શન જાસ તે, તેથી 'શિવ'* સ્વરૂપ. ૧ ^૨મહત્ત્વથી ^૩ઈશત્વથી, જે 'મહેશતા' પ્રાપ્ત; રાગદ્વેષ વિમુક્ત તે, વંદું હુ જિનનાથ. ૨ **સાચા 'મહાદેવ**' કેતણ ?

લાકાલાક પ્રકાશતું, મહાજ્ઞાન જેમાંય; મહાદયા દમ ધ્યાન જયાં, તે 'મહાદેવ' કહાય ૩

^{*} અત્રે સાચા શિવસ્વરૂપનું પ્રતિપાદન કરી આડકતરી રીતે મિર્ભિત અર્થથી (Implied meaning) સ્ચવી દીધું કે લોકિક મતમાં જે શિવ મનાય છે તે વાસ્તિવિક શિવ નથી, કારણ કે સ્ત્રી-શસ્ત્રાદિથી અકિત હાેઈ તેનું ખાહ્ય દર્શન પણ અપ્રશસ્ત, અમંગલ અને અશાંત જણાય છે.

૧. પ્રાણી. ૨. મહત્પણાથી-માટાપણાથી જે મહાન્ કાર્ય કરે તે મહાન્. ૩. કિંધરપણાથી જેનામાં જ્ઞાનાદિ ઐશ્વર્ય હાય તે કિંધર. ૪. રામ-દ્વેષ-મહામાહાદિ ચાર જે આત્માનું અનંત જ્ઞાનધન લુંટી રહ્યા છે. ૫. જીતવા મુશ્કેલ. ૬. બાકીના તા નામથી મહાદેવ છે, ભાવથી નહિ. ૭. આવિર્ભાવ, પ્રકટપશું.

મહા^૪ તસ્કરા જે રહે, નિજ દેહની માંદ્ય; જીતાયા જે દેવથી, તે 'મહાદેવ' કહાય. ૪ રાગદ્વેષ ^પદુજ^૧ય મહા-મલ્લ જેહ જીતનાર; માનું તે 'મહાદેવ' હું, શેષ^૬ નામ ધરનાર. પ શખ્દ માત્ર મહાદેવ તો, લૌકિક મતમાં માન્ય; શિષ્દ ગુણ ને અર્થ'થી, જિનમતમાં સન્માન્ય દ વિજ્ઞાન લક્ષણ શક્તિ ને, બ્વક્તિથીય જેમાંય; માહજાળ જેણે હણી, તે 'મહાદેવ' કહાય. ૭ નમન તને મહાદેવ! હાે, મહાલાેભ વિમુક્ત; ેંહે મહામદ વિહીન હેં! મહાગુણ સંયુક્ત. ૮ ભહારાગ મહાદ્વેષ ને, માહ મહાન કષાય; હણાયલા જે દેવથી, તે 'મહાદેવ' કહાય. ૯ મહાભયહીન જેહથી, કામ મહાન હણાય; મહાવતા જે ઉપદિશ, તે 'મહાદેવ' કહાય. ૧૦ મહાકોધ મહામાન ને, મહામદ મહામાય^૮; મહાલાેભ જેણે હણ્યા, તે 'મહાદેવ' કહાય ૧૧ મહાનંદ મહાતપ દયા, મહાજ્ઞાન જેમાંય; ભહાયાગી મૌની મહા, તે 'મહાદેવ' કહાય. ૧૨ 'મહાવીય[°] મહા**ધેય[°] ને, મહાશીલ**–ગુણ જયાંય; મહા મૃદુ^૯ ક્ષાંતિ^{૧૦} જિહાં, તે 'મહાદેવ' કહાય. ૧૩ લાકાલાક પ્રકાશતું, જ્ઞાન સ્વયં ભૂત^{૧૧} જયાંય; +અનંત વીર્ય ચરિત જયાં, તેહ 'સ્વયં ભૂ' કહાય. ૧૪ માટે જિન તે શિવ ેતેથી જિન તે 'શિવ' કહ્યા, તે 'શંકર' ફીર્ત્તાિત;

કાચાત્સગિ^{૧૨} પર્યો તે, સ્ત્રી–શસ્ત્રાદિ રહિત. ૧૫ સાકાર નિરાકાર ને, ^{૧૩}મૂર્ત્તામૂર્તા જ સાેય; પરમાત્મા બાહ્યાત્મ ને, અંતરાત્મ પણ હાેય ૧૬ દર્શન જ્ઞાન સુચાગથી, ^{૧૪}અવ્યય એહ પરાત્મ; પરમ અહિંસા–ક્ષાંતિથી, કહાય તે 'પરમાત્મ' ૧૭ પરમાત્મા સિદ્ધિ મળ્યે, ભવાન્તરે બાહ્યાત્મ; અન્તરાત્મ દેહે રહ્યો, શિવ ત્રિવિધ આ આમ ૧૮ સકલ દાષસંપૂર્ણ ને, નિષ્કલ દાષ વિયુક્ત; પ્રાપ્ત પરમ પદને વળી, ^{૧૫}૫ંચ દેહ વિમુક્ત. ૧૯ એક મૂર્ત્તિ કેમ થાય ?

*એક મૂર્ત્તિ ત્રણ ભાગ ત્યાં, પ્રક્ષા વિષ્ણુ મહેશ; દર્શન જ્ઞાન ચરિતથી, તેહ જ યુક્ત અશેષ. ૨૦ એક મૂર્ત્તિ ત્રણ ભાગ ત્યાં, શિવ વિષ્ણુ પ્રદ્માય; પરસ્પરે વિભિન્નની, એકમૂર્ત્તિ કચમ થાય? ૨૧ વિષ્ણુ કાર્ય પ્રદ્મા ક્રિયા, કારણ શિવ ગણાય; કાર્ય કારણે યુક્ત તા, એકમૂર્ત્તિ કચમ થાય? ૨૨

૮. માયા. ૯. કેામળ. ૧૦. ક્ષમા. ૧૧. સ્વયં-પાતાની મેજે ઉદ્દુલવેલું. ૧૨. પર્યં કાસનવાળા. ૧૩. સાકાર-નિરાકાર. ૧૪. અક્ષય-અવિનાશી. ૧૫. ઔદારિક, વૈકિય, આહારક, કાર્મણ અને તૈજસ એ પાંચ પ્રકારના શરીરથી રહિત.

⁺ ઉપર કહ્યા તે 'મહાદેવ 'ના લક્ષણા તા શ્રી જિનેશ્વરમાં જ ઘટે છે, તેથી તે જ સાચા શિવ છે, તે જ સાચા શંકર છે, તે જ સાચા મહાદેવ છે, તે જ સાચા મહેશ છે, તે જ સાચા સ્વયંભૂ છે; ખાકીના તા કેવળ નામધારી છે.

પરિશિષ્ટ

પ્રજાપતિસુત હ્રદ્મ છે, પદ્માવતી માતા ય; અભિજિત્ જન્મ નક્ષત્ર તા, એકમૂર્ત્તિ કચમ થાય? ૨૩ વિષ્ણુ નંદ વસુદેવના, દેવકોં માત કહાય; જન્મ નક્ષત્ર રાહિણી, એકમૂર્ત્તિ કચમ થાય? ૨૪ ^{૧૬}રૂદ્ર પુત્ર પેઢાલના, સત્યકોં માત કથાય; મૂલ જન્મ નક્ષત્ર છે, એકમૂત્તિ કચમ થાય? ૨૫ રક્તવણી પ્રક્રા અને, શ્વેત મહેશ જણાય; કૃષ્ણવણી વિષ્ણુ વળી, એકમૃત્તિ કચમ થાય? ૨૬ અક્ષમાળ પ્રહ્મા ધરે, શૂલ શિવ કરમાંય; ્શંખ ચક્ર વિષ્ણુ ધરે, એકમૃત્તિ કચમ થાય ? ૨૭ ^{૧૭}' ચતુમુ'ખ ' પ્રક્રા અને, શિવ ' ત્રિનેત્ર'^{૧૮} ભણાય: ^{૧૯}' ચતુર્ભુ' જ ' વિષ્ણુ અહેા! એકમૃત્તિ' કચમ થાય? ૨૮ . પ્રહ્મા મથુરામાં થયા, રૂદ્ર રાજગૃહમાંય; વિષ્ણુ દ્વારિકામાંહિ તા, એકમૂર્ત્તિ ક્યમ થાય? ૨૯ પ્રદ્યા વાહન હંસ છે, શિવનું વૃષભ કહાય; ગરૂડ વાહન વિષ્ણુનું, એકમૂત્તિ ક્યમ થાય ? ૩૦ પદ્મ ધરે પ્રક્રા કરે, શૂલ શિવ કરમાંય;

^{*} પ્રક્રા, વિષ્ણુ, મહેશ એ ત્રિપુટીની એકમૂર્ત્ત અન્યદર્શનીઓ માને છે તે યુક્તિયુક્ત નથી, એમ નીચેની પ્રશ્નપર પરાએ વડે (Posers) પેઃતાની અસાધારણ પ્રતિભાશાલી લાક્ષણિક શૈલીથી શ્રીમાન હેમચન્દ્રાચાર્યે પ્રતિપાદન કરી બતાવ્યું છે, અને પછી તે ત્રણેતી એકમૂર્ત્ત દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્રથી વીતરાગ અર્હત્માં ધટાવી શકાય છે એમ પણ સિંહ કરી આપ્યું છે.

૧૬. શિવ, મહાદેવ. ૧૭. ચાર મુખવાળા. ૧૮. ત્ર**ણ** આંખવાળા. ૧૯. ચાર હાથવાળા.

4 ચક્રપાણિ '^{૨૦} વિષ્ણુ કરે, એક્રમૂત્તિ' ક્યમ થાય ? ૩૧ વિષ્ણુ જન્મ્યા દ્વાપરે, એકમૂર્ત્તિ ક્યમ થાય ? ૩૨

અહ^૧નુ તે ખ્રક્ષા–વિષ્ણુ–મહેશ

વિષ્ણુ જ્ઞાન સદા કહ્યું, ચરિત પ્રદ્રા સ્વરૂપ; કહ્યું શિવ સમ્યક્ષ્ત્વને, અહીંન મૂર્ત્તિ ત્રયરૂપ. ૩૩ વીતરાગમાં પૃથ્વી આદિ આઠે ગુણ

આર્ચા—

પૃથ્વી જલ અનિલ^{રર} અગ્નિ, યજમાન આકાશ સામ^{ર૩} ને ભાનઃ^{૨૪} એ નામે ગુણ આઠે, લગવાન્ વીતરાગમાં માનું. ૩૪

દાહરા---

^{૨૫}ક્ષાંતિ પૃથ્વી કથાય છે, પ્રસન્નતા જલ થાય; હાય વાયુ નિઃસંગતા, ચાેગ અગ્નિ કહેવાય. ૩૫ દાન દયા તપ આદિથી, આત્મા તે યજમાન; અલેપતાથી કથાય છે, તે આકાશ સમાન ૩૬ સૌમ્ય મૃતિ'થી ચંદ્ર તાે, શ્રી વીતરાગ જણાય; જ્ઞાનપ્રકાશકતા થકી, ભાનુ તેજ ભણાય ૩૭

૨૦. જેના ઢાથમાં ચક્ર છે તે 'ચક્રપાણિ.' ૨૧. યુગના નામ. ૨૨. વાયુ. ૨૩. ચંદ્ર. ૨૪. સૂર્ય. ૨૫. ક્ષમા. એ પૃ^{થ્}વીના મહાગુણ છે. એવા મહા ક્ષમાગુણ શ્રી વીતરામ દેવમાં છે. અત્ર નિર્દિષ્ટ કરેલા આઠે ગુણ શ્રી અહ તમાં જ ધટે છે.

અહ નુને નિષ્કામ નમસ્કાર

રાગદ્વેષ વિહીન ને, પુષ્ય પાપ વિમુક્ત; નમસ્કાર અહ[°]ન્ પ્રતિ, શિવવાં^રછકને યુક્ત. ૩૮

"अर्हन्" शक्टनुं २७२य

જાકારથી વિષ્ણુ લહેા, પ્રક્રમા રહે **ર**કાર; ફ્રકારથી હર તેા કહ્યો, પર પદ કહે નકાર ૩૯-

અકાર આદિ ધર્મ'ના, આદિ માેક્ષદાતાર; પરમ જ્ઞાન સ્વરૂપમાં, કથાય તેથી જાકાર ૪૦

જ્ઞાનનેત્રથી દેખોંને, રૂપી અરૂપી સાર; દ્વીકું લાેક-અલાેકને, કથાય તેથાં રકાર ૪૧

હુલ્યા રાગ-દ્વેષા અને, હલ્યા કર્માના ^{ર ક}વાર; હુલ્યા માહ ને પરીસહા, કથાય તેથી દ્રકાર ૪૨

સંતાષે પરિપૂર્ણ ને, પ્રાતિહાય ધરનાર; પુષ્ય-પાપને જાર્ણોને, કથાય તેથી નકાર ૪૩

૨૬, સમૂહ.

આર્યા—

*ભવર્ભોજરૂપ થનારા, રાગાદિ ક્ષય થઈ ગયા જેને; પ્રદ્યા કે વિષ્ણુ કે શિવ, કે જિન હા નમન તેને ! ૪૪



* અત્રે પરીક્ષાપ્રધાની **શ્રીમાન હેમચન્દ્રાચાર્ય**ની પરમ અદ્દસુત નિપક્ષપાતતા પ્રશ્ર સનીય છે. આવે જ નિર્પક્ષસાવ દર્શાવનારા એએાશ્રીના વચના અન્યત્ર પણ દર્ષ્ટિગાચર થાય છે. જેમકે–

> "न श्रद्धयैव त्विय पक्षपातो, व देवमात्रादर्शनः परेषु।

यभावदाप्तत्वपरीक्षया तु, त्वामेव वीद प्रभुमाश्चिताः स्मः ॥ " अधीराज्यवश्छिदिक्षः द्वात्रिंशिका, २७

ભાવાર્થ :— હે વીર પ્રભુ! શ્રદ્ધાથી જ ત્હારા પ્રત્યે અમારા પક્ષપાત નથા, તેમજ દેષમાત્રથી પરદર્શનીઓ પ્રત્યે અમને અરુચિ— અભાવ નથી; પરંતુ યથાવત આપ્તપણાની પરીક્ષાથી અમે તું પ્રભુતા જ આશ્રય કર્યો છે.

મહાદેવસ્તાત્રના અર્થ

ઃ લેખક :

ડો. **ભ**ગવાનદાસ મનઃસુખભાઈ મહેતા, એમ. ષ્યી. ષ્યી. એસ. મ**ંગલાચર**ણ

જેનું દર્શન સર્વ ભૂતને અભય દેનારું એવું મંગલરૂપ અને પ્રશસ્ત છે, તેથી 'શિવ' વિભાવાય છે; મહત્ત્વથકી અને ઇશ્વરત્વથકી જે મહેશ્વરતાને પામેલ છે, તે રાગદ્વેષથી વિનિર્મ ક્ત-સર્વ થા મુક્ત થયેલા મહેશ્વરને હું વંદું છું. ૧–૨.

સાચા 'મહા**દેવ** ' કેાણુ ?

જેને લાેકાલાેકપ્રકાશક મહાજ્ઞાન હાેય, મહાદયા– દમ-ધ્યાન હાેય, તે 'મહાદેવ' કહેવાય છે. સ્વશરીરમાં સ્થિતિ કરતા મહાતસ્કરા (ચારા) જે દેવથી સર્વ'થા જીતાયેલા છે, તે 'મહાદેવ' કહેવાય છે. રાગદ્રેષ એ છે દુજેય મહામલ્લ જેનાથી સર્વ'થા જીતાયેલા છે, તેને જ હું 'મહાદેવ' માનું છું, શેષ–ખાકીના તા ખરેખર! નામધારક–નામ ધરનારા છે. લાૈકિકાના મતમાં શખ્દમાત્ર 'મહાદેવ' મત છે–માનવામાં આવ્યા છે, પણ જિનશાસનમાં તાે શખ્દથી, ગુણથી અને અર્થ'થી પણ માનવામાં આવ્યા છે. 3–૬

શક્તિથી અને વ્યક્તિથી જેનું વિજ્ઞાન લક્ષણ છે, તથા માહજાલ જેનાથી હણાયેલ છે, તે 'મહાદેવ'

કહેવાય છે. હે મહામદથી વિવર્જિત-સર્વથા રહિત! હે મહાલાલથી વિનિર્જકત-સર્વથા મૂકાયેલા! હે મહાગુણથી સમન્વિત! હે 'મહાદેવ' તને નમસ્કાર હાે! ૭-૮

મહારાગ, મહાદ્રેષ, મહામાહ, તેમજ મહાકષાય જેનાથી હણાયેલ છે, તે 'મહાદેવ' કહેવાય છે. મહાકામ જેનાથી હણાયો છે, મહાલયથી જે વિવર્જિત (સવિધા રહિત) અને મહાકતનો ઉપદેશનારા છે, તે 'મહાદેવ' કહેવાય છે. મહાકોધ, મહામાન, મહામાયા, મહામદ, મહાલાભ જેનાથી હણાયેલ છે, તે 'મહાદેવ' કહેવાય છે. મહાસાનો હણાયેલ છે, તે 'મહાદેવ' કહેવાય છે. મહાઆનંદ મહાદયા જેને છે, મહાજ્ઞાની મહાતપા મહાયોગી મહામૌની જે છે, તે 'મહાદેવ' કહેવાય છે. મહાયેથી, મહાશીલ, મહાગુણ, મહાકામલ ક્ષમા જેને છે, તે 'મહાદેવ'

માટે જિન તે શિવ

જેના થકી લાેકાલાેકપ્રકાશક જ્ઞાન 'સ્વયંભૂત'— સ્વયં ઉત્પન્ન થયેલું છે, 'અનંતવીર્ય' ચારિત્ર જેનું છે, તે 'સ્વયંભૂ' કહેવાય છે. જે કારણ થકી 'જિન' એ જ 'શિવ' કહેવાયેલ છે, 'શાંકર' પ્રકીત્તિ તે છે, અને સ્ત્રી-શસ્ત્ર આદિથી વિવજિ'ત—સર્વાથા રહિત એવા કાયાત્સર્ગી—કાયાત્સર્ગ મુદ્રાવંત અને પર્યોકી—પર્યોકાસન-સ્થિત પ્રકીત્તિ છે; સાકાર છતાં અનાકાર, તેમજ મૂર્ત્તામૂર્ત્ત, તેમજ પરમાત્મા બાહ્યાત્મા અને અંતરાત્મા પ્રકીત્તિ તે છે. ૧૩–૧૬ દર્શન-જ્ઞાનયાંગે કરીને આ પરમાત્મા 'અબ્યય' છે, પરા ક્ષાન્તિ-ક્ષમા અને અહિંસા જેની છે, તે પરમાત્મા કહેવાય છે. સિદ્ધિસંપ્રાપ્તિસમયે આ પરમાત્મા, ભવાન્તરમાં બાહ્યાત્મા, દેહમાં અંતરાત્મા હાય,-એમ આ ત્રિવિધ શિવ છે. દેાષસંપૂર્ણ તે સકલ, દેાષવર્જિત તે નિષ્કલ એવા પંચદેહથી વિનિમુંક્ત (સર્વધા મુક્ત થયેલ) આ પરમ પદને સંપ્રાપ્ત છે. ૧૭–૧૯

એકમૂત્તિ^લ કેમ થાય ?

એકમૂર્ત્તા તેના ત્રણ ભાગ પ્રદ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ્વર, તે જ પુન: જ્ઞાન ચારિત્ર-દર્શન થકી કહેવાયા છે. એક-મૂર્ત્તા તેના ત્રણ ભાગ પ્રદ્મા-વિષ્ણુ-મહેશ્વર,-તે પરસ્પર વિભિન્નાની-અત્યંત ભિન્નાની એકમૂર્ત્તા કેમ થાય? કાર્ય વિષ્ણુ, ક્રિયા પ્રદ્મા, અને કારણ મહેશ્વર, તો પછી કાર્ય કારણ સંપન્ન એવી એકમૂર્ત્તા કેમ હાય? પ્રદ્મા પ્રજાપતિના પુત્ર, તેની માતા પદ્માવતી કહી છે, તેનું જન્મ નક્ષત્ર અભિજિત્ છે,—તા એકમૂર્ત્તા કેમ થાય? વિષ્ણુ વસુદેવના સુત, અને તેની માતા દેવકી કહી છે, તેનું જન્મનક્ષત્ર રાહિણી છે, તો એકમૂર્ત્તા કેમ થાય? રુદ્ર (શિવ) પેઢાલના પુત્ર, અને તેની માતા સત્યકી કહી છે, અને તેનું જન્મનક્ષત્ર મૂલ છે, તો એકમૂર્ત્તા કેમ થાય? કેમ થાય? પ્રદ્રા કૃષ્ણુવર્ણ્યાં હોય. જન્મનક્ષત્ર મૂલ છે, તો એકમૂર્ત્તા કેમ થાય? કૃષ્ણુ કૃષ્ણુવર્ણ્યાં હોય, તો એકમૂર્ત્તા કેમ થાય?

હ્યક્ષા અક્ષસૂત્રવાળા, બીજો શૂલ ધારનારા, ત્રીજો શંખ– ચક્ર અંકવાળા (ચિદ્ધવાળા) હાય, તા એકમૂત્તિ કેમ થાય ⁸

અહ[િ]ન્ તે પ્રક્ષા–વિષ્ણુ–મહેશ

પ્રદ્યા ' ગતુમું ખ '–ચાર મુખવાળા હાય, મહેલ્વર ત્રિનેત્ર–' ત્ર્યં બક '–ત્રણ નેત્રવાળાે અને વિષ્ણુ ચતુ**ર્કુ**જા– ચાર ભુજાવાળા હાય, તા એકમૂત્તિ કેમ થાય? પ્રક્રા મથુરામાં જન્મ્યા, મહેશ્વર રાજગૃહમાં જન્મ્યા, વિષ્ણ દ્વારામતીમાં–દ્વારિકામાં જન્મ્યા,–તાે એકમૂત્તિ[¢] કેમ થાય? પ્રહ્મા હંસવાહન, મહેશ્વર વૃષભવાહન, વિષ્ણ ગરુડવાહન હાેય, તાે એકમૂત્તિ કેમ થાય ? બ્રહ્મા પદ્મ-હસ્ત (હાથમાં પદ્મ ધરનાર), મહેશ્વર શૂલપાણિ (હાથમાં શૂલ ધરનાર), વિષ્ણુ ચક્રપાણિ (હાથમાં ચક્ર ધરનાર) હાૈય, તા એકમૂર્ત્તિ કેમ થાય? ખ્રહ્મા કૃતયુગમાં, મહેશ્વર ત્રેતાયુગમાં અને વિષ્ણુ દ્વાપરયુગમાં જન્મેલ હાય, તા એકમૂર્ત્તિ કેમ થાય? જ્ઞાન સદા વિષ્ણુ કહ્યું છે, ચારિત્ર પ્રહ્મ કહેવાય છે અને સમ્યકૂત્વ શિવ કહ્યું છે,–(માટે એ ત્રણે જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્ર ધરનાર) અહુંન– भृत्ति ते त्रयात्मिक्षा-ते त्रय३५ छे. २०-३३

વીતરાગમાં પૃથ્વી આદિ આંઠે ગુણ

પૃથ્વી, જલ, પવન, અગ્નિ, યજમાન, આકાશ, સામ (ચંદ્ર), અને સૂર્ય નામના એમ આ આઠ ગુણા ભગવત વીતરાગમાં માનવામાં આવ્યા છે. ક્ષાન્તિ (ક્ષમા) તે ક્ષિતિ—પૃથ્વી એમ કહેવાય છે; જે પ્રસન્નતા તે જલ, નિઃસંગતા તે વાયુ, યાગ તે હુતાશ—અગ્નિ કહેવાય છે; તપ–દાન–દયા આદિથી યજમાન તે આત્મા હાય, અલેપ–કપણાને લીધે તે આકાશ સદશ કહેવાય છે; સૌમ્ય મૂર્ત્તિ'—રુચિવાળા વીતરાગ તે ચન્દ્ર નિરખાય છે, જ્ઞાન પ્રકાશક-પણાએ કરીને તે આદિત્ય–સૂર્ય કહેવાય છે. ૩૪–૩૭

અહ^દન્ને નિષ્કામ નમસ્કાર

પુષ્ય–પાપથી વિનિમુ[°]ક્ત (સવ[°]થા મુક્ત), રાગ-દ્વેષથી વિવર્જિ'ત (સવ[°]થા રહિત) એવા શ્રી અહે'તા પ્રત્યે નમસ્કાર શિવ ઇચ્છતાએ કત્ત'**્ય છે**. ૩૮.

' अर्हन् ' શષ્ટદનું રહસ્ય

અકારથી વિષ્ણુ હાય, રેફમાં પ્રક્ષા વ્યવસ્થિત છે, इકારથી હર કહ્યો છે,—તેના અન્તે પરમ પદ છે. અકાર ધર્મના આદિ છે, આદિ માેલ ઉપદેશક છે, સ્વરૂપમાં પરમ ત્રાન છે, તેથી अकार કહેવાય છે, ત્રાન ચક્ષુ વહે રૂપી—અરૂપી દ્રવ્ય સ્વરૂપ દેખીને લાક વા અલાક દષ્ટ છે, તેથી રકાર કહેવાય છે. રાગા અને દ્રેષા જેનાથી હત છે—હણાયા છે, માહ—પરીષહા હત છે, કર્મા હત છે, તેથી ફકાર કહેવાય છે. પુષ્યને અને પાપને જાણીને સંતાષથી અભિસંપૂર્ણ છે અને પ્રાતિહાર્ય અષ્ટકથી (અષ્ટ પ્રાતિહાર્યથી) અભિસંપૂર્ણ છે અને સાતિહાર્ય અષ્ટકથી (અષ્ટ પ્રાતિહાર્યથી) અભિસંપૂર્ણ છે, તેથી નકાર કહેવાય છે. ૩૯—૪૩

ગમે તે નામ હાે! વીતરાગને નમસ્કાર!

ભવળીજના અંકુર જન્માવનારા એવા રાગાદિ જેના ક્ષય પામી ગયા છે, તે પ્રદ્મા વા વિષ્ણુ વા હર વા જિન ગમે તે હાે, તેને નમસ્કાર હાે! ૪૪.

ાા ઇતિ ' કલિકાલ સર્વ'જ્ઞ ' શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત મહાદેવ સ્તાત્ર–ભગવાનદાસકૃત સકાવ્યાનુવાદ સાર્થ સમાપ્તાા

યુષ્	પંક્તિ	અશુદ્ધ	ેશ ક્ક
\$	4	वक्त्र	वक्त्रो
•	৬	जानुदघ्नीः	जानुदध्नी:
,,	Ŀ	मृ गरपि	मृगैरपि
,,	99	वक्त्रब्ज	वक्त्राब्ज
90	U	द्वय	द्वयं
૧ ૨૦	ર	યત્ર	છત્ર
૧ ૨७	૯	ઘિત	ઘુ તિ.

